

भूमिका

—५६—

अस्य गद्यपद्यभूयिष्ठस्य चम्पूग्रन्थस्य प्रणेता कविस्सोड्डुलो नाम्ना । जन्म चास्य कायस्थवंशे । कायस्थवंशश्चाधुनाऽप्यनेकधा तत्र तत्र प्ररूढः प्रवर्तते । कविरयमात्मनोऽन्वयस्य मूलपुरुषं, भ्रातरं शिलादित्यस्य, नाम्ना कलादित्यं, श्रीरूढपादवैपरिचरस्य कायस्थसंज्ञस्य गणविशेषस्यावतारं निरूपयन्नास्मि स्तौति । विशेषयति च निजवंशं “वालभो नाम कायस्थवंश (पृ. ११, प. २८)” इति । यस्मात् पलभीनगर्यामासीदस्य वंशस्य कूटस्थः कलादित्यस्तस्माद्वालभ इति विशेषः । निबन्धारम्भे वंशमात्मनः प्रपञ्चयंस्तथा शिलादित्यकलादित्ययोस्संवादे “देव क्षत्रियादुत्पन्न (पृ. ६, प. १२)” इत्यादि कलादित्यवचनमनुवदन् व्यनक्तयात्मनस्संभूतिं क्षत्रियान्ववाये ।

अयं च कयिनोदाहृतस्वान्वयक्रमः । कूटस्थः कलादित्यः । तस्यान्वये समुद्रभूत् चण्डपतिः (१)-तस्य सूनुः सोद्वपेयः (२) तस्य सूनुस्सूरः (३) तस्य सूनुः कविरसौ सोड्डुलः (४) ।

जन्मास्य कवेर्गुर्जरस्य दक्षिणविभागे लाटदेशे । यदयं कविरारम्भ एवमाह, “तरिमन्नशेषुवनविरचातनामनि महावंशे दलितकलिकलङ्कसंहतिरमृतमयाकारकमनीयो नर्मदाप्रवाह इव भूतिलोकमभिष्टितो लाटदेशमासीदुमेशवंशावतीर्णस्य महात्मनश्चण्डपतेरङ्गजन्मा सोद्वपेयो नामे” (पृ. १२, प. ६) इति । तत्रैतानुपदमिदमप्याह “प्रथमतः पुत्रेषु पन्थावतीसूनुस्सोड्डुलो नाम, स रजस्यलोकस्योभाविलुण्ठनं लाटदेशमप्यासित” (पृ. १२, प. ११) इति ।

अयं लाटदेशे कस्मिन्नगरे भ्रामे वास्य जन्म ? इदं तु न निश्चेतुं शक्यते ।

परं जन्मदेश एवास्य नावासोऽभूत् । अपगते कौमारे परिसमाप्ते च विद्याभ्यासे केनापि कालयोगेनायं कौङ्कणदेशे स्थानकं नाम नगरमुपगम्यावस्थित इति विज्ञायते । इदं च कविरैव “कालपरिवर्तितावस्थितिक्रमेण च मृगमदप्रभमिदमयं कौङ्कणभुवो मण्डनमिवोद्यानवनविलीनपरिसरं स्थानकं नाम राजधानीनगरमागत्यावस्थित (पृ. १२, प. १४)” इति वर्णयति । इदं च स्थानकमधुना ठापेति ग्यायते । कविरयमात्मनो वृत्तं वर्णयन् कौङ्कणदेशाधिपतेरिच्छित्तराजस्य नागार्जुनस्य मुग्मगिराजस्य तथा लाटदेशाधिपतेर्वत्सराजस्य च समकालिकतामात्मनो ज्ञापयति । तथा चास्य वचनम्—“संस्मृतिश्चित्तराजेन संभूयितो नागार्जुनेन संमानितो मुग्मगिनरेष्वरेणेति सोद्वरेण क्रनोषमुफराग्यसंपदा राज्ञयेण प्रतिवाद्यमानः कधीन्द्रसदसि प्रतिष्ठामासत्साद्” (पृ. १२, प. १७) “अलङ्कारमाणिस्यं शौलुन्यवंशस्य कवीशामीश्वरं लाटदेशाश्रियः, कौङ्कणेन्द्रसुहृदमुर्वीपतिं वत्सराजमनुप्राणपरिणतानन्तसङ्घतिसुतोपभोगार्थमाहूय नीतो जगामे (पृ. १२, प. २६)” इति च । तत्रैने चित्तराजनागार्जुनमुग्मगिनरेदराज्यस्तोदराः क्रमाद्वरजाः क्रमेण कौङ्कणदेशाधिपत्यमन्वभूवन् । एतेषु सर्वतो ज्यायांश्चित्तराज, अष्टचत्वारिंशदुत्तरान्नत्रतमे (९४८) शकाब्दे (1026 A. D.) नोवर (नौर) भ्रामे भूदानमेकं विधाय दानसासनं ताम्रत्रये व्यलेखयन् । अयं च लेखः ईण्डियन् एण्टीक्वेरी इयस्मिन् (Indian Antiquary, Vol. 5, Page 277) प्रकाशितः । यथास्यापरजश्वरमो मुग्मगिमहाराजः, अशीत्सुत्तननननवतमे शकाब्दे (९८२-1060 A. D.) अन्वनाय (अन्व-रनाय) मन्दिरं प्रतिप्राप्य शिलायां व्यलेखयन् । अयं च लेखः जनेन्द्र शोक् धायं प्राथ, रोयल्

पश्चिमादिक् सोसाइटी इत्यत्र (Journal of Bombay Branch, Royal Asiatic Society Vol VII, Page 329) प्रकाशित । एवमनयोस्समयनिश्चयेनास्य कवेस्समयशकस्य दशमशतके, एकादशे त्रैस्तशतके (11th Century) छित्तराजमुम्मणिराजयोस्सतायमभिसन्धय भवतीति निश्चीयते ।

प्रबन्धस्यास्य प्रणयनसमयस्तु शकस्य द्विसप्तत्युत्तरनवशततमाब्दान् (९७२, 1050 A D) प्राय प्रागेवेति सभाव्यते यद्य कवि "शूर्पारकात् समागतेन" (पृ १५६ प २) इत्यादिना वचनसन्दर्भेण जीवत्येव वत्सराजे निबन्धस्यास्य समाप्तिं ज्ञापयति । तेन च वत्सराजेन द्विसप्तत्युत्तरनवशततमे (९७२) कीर्तिशेपेणैव भाव्यमित्यस्ति सभावनास्पदम्, यदस्य चौलुक्यकुलोद्भवस्य लाटदेशाधीश्वरस्य वत्सराजस्य सुनुस्त्रिलोचनपाल प्राप्तराज्यमारो विधाय वाक्चै प्रामदानं द्विसप्तत्युत्तरनवशततमे शकाब्दे (९७२, 1050 A D) दानशासन व्यलेरयन् । अथ च लेख ईण्डियन् एण्टिक्वेरी इत्यत्र (Indian Antiquary, Vol XII, Page 196) प्रकाशित, तदस्मिन् दानलेखसमये पित्रा हि वत्सराजेन नामशेपेणैव भाव्यम् ।

एव शकस्याष्टचत्वारिंशदुत्तरनवशततमाब्दान् (९४८, 1026 A D) अनन्तरमेव च प्रबन्धस्यास्य समयेन भाव्यम्, यद्य कविरेतद्व्यन्धनिर्माणसमनन्तर कतिपर्यैवाहोभिराहूय सम्मानितसभाया मुम्मणिमहाराजेन राज्यश्रियमुद्रहतेति विज्ञायते निबन्धान्ते, तथाहाह "मित्रैर्बोमिन्द्रिराशैश्च बन्धुभिश्चानवरतमापृच्छयमानवृत्तान्तो विलोक्यमानप्रबन्ध प्रशस्यमानगुणश्च विग्राम्यन् कियन्त्येव यावदास्ते दिनानि, तापदैकहेलयैव × × × × मुम्मणिमहाराजस्यान्तिष्ठादाजगाम" (पृ. १५५ प १८) इत्यादि । अष्टचत्वारिंशदुत्तरनवशततमाब्दे तु (९४८, 1026 A D) छित्तराजो राज्यश्रियभवद्गन्, तत्र परमेव नागार्जुनस्ततस्तुमुम्मणिमहाराज, आह च कविरयमाज्ञी "सोदरेणक्रमोपमुकराज्यसपदा राजत्रयेण प्रतिपद्यमान (पृ १२-प १८) इति, तस्मात् यद्य प्रबन्ध अष्टचत्वारिंशदुत्तरनवशततमाब्दे तत्र पूर्वं वा विरचितस्यात् मुम्मणिमहाराजविरचित प्रबन्धानुध्वन्य पारितोषिकवितरण च कथं येत्, तत्रासति तन्दि प्रबन्धानुध्वन्य पारितोषिकवितरण सर्वं छित्तराजे सभाव्यते ।

यत्पुनश्चमीमा चिन्तनलाल दलाल महाशयेन काव्यमीमासाया प्रस्तुतम्, उदयसुन्दरीकथानिबन्धस्य समय प्राय सवन् १०३० इति तत्तु न नो हृदयपदमधिरोहति ।

यदिपि लाइब्रेरी मिसलेनि (Library Miscellany) इत्यत्र "अनन्तपालस्य स० (१०१६) वात्राप्रे नागार्जुनमुम्मणिराजयोर्नामोत्कीर्तनेन कनेरसमयो विक्रमस्यैकादशशतकस्य पूर्वार्धे इति विनिश्चीयते" इति तैत्रेय महाशयेनोक्त तदपि शङ्कास्पदमिव, अनन्तपालो ह्यय नागार्जुनस्य सुनु, तस्मिन्नेव वात्रलेखे "श्रीछित्तराजो नृपतिर्वभूव ततोऽप्युजससमभवत्नागार्जुन इमापति" तदनु तदनुज्ञन्मा मुम्मणिश्लोणिपाल । तस्मिन् नृपे कीर्तिशरीरभाजि नागार्जुनस्य तनयो

"सोलागोनृपरत्नमनन्तपाल" इति ह्याविष्टम्, शकनृपकालातीतसप्तशतशतकेषु षोडशाधिकेति च (श १०१६) वत्सराजनाऽपि प्रकाशिता, अथ च वात्रलेख ईण्डियन् एण्टिक्वेरी (Indian Antiquary Vol 9, Page 33) इत्यत्र प्रकाशित । तत् कवे काव्यस्य वा नाय समय ।

स चायं सोढुलो बालभाव एव, प्रेयुषि पितरि परलोकं परिरक्षितो मातुलेन गङ्गाधरेण चन्द्रनाम्नो गुरोर्विद्यामधिगत्य विद्याभ्याससमकालमेव समुन्मिषितया कविताशक्त्याऽन्वहमेवमानः कवीन्द्रसदसि प्रतिष्ठामाससाद् । अभूव सन्मानपात्रं सिलहरवंशसमुद्भवानां कोङ्कणनरेन्द्राणां छित्तराजप्रभृतीनां सोदराणाम्, मथ कदाचिदाहूतो लाटदेशाधीश्वरं चौलुम्यकुलाभरणं वत्सराजमुपजग्मौ । तत्र प्रणयपरिणतानन्तसङ्कतिसुलमन्वभूत् । तस्य च सभायां काव्यगोष्ठीषु विलासमात्मनः कवितायाः प्रकाशयन्नासीत् । अथ कदाचिन् प्रसङ्गात् वणिक्पुत्रोपदेशापदेशेनात्मानमुपलक्ष्यैकृत्य वत्सराजेन पठिताम्, “ एकैकशः प्रकीर्णैः.....कोऽपि परिभोगः । ” (पृ. १३. प. ४) इतीमामार्यामुपश्रुत्य वत्सराजस्याशयमालक्ष्य प्रावर्तत कर्तुं काव्यनिबन्धमेकम् । कतिपयैरेवाहोभिरपिलसहृदयहृदयाह्लादकं कविकुलावतंसोपलालनीयमाकलितापूर्वकथासन्दर्भं धूप्रबन्धमिमं व्यरचयत् । अथ यान्यासन्नात्मनो मित्राणि, चन्द्रनाचार्यश्चेताम्बरसूरिः, श्वेताम्बरसूरिरपरश्व विजयसिंहाचार्यः, दिगम्बराचार्यो महाकीर्त्तिः, इन्द्रनामा चापरः, तैरैतैः विलोक्यमानप्रबन्धः प्रशस्यमानगुणश्च विश्राम्यन् कियन्त्येव दिनानि यावदास्ते तावदन्तराल एवाहूतो मुग्धगणिमहाराजेन कोङ्कणाधीश्वरेण श्रावितनिम्नप्रबन्धस्तेन सन्मानितः परां निर्वृत्तिमवाप ।

मन्ये कवीन्द्रोऽयं शोभते गजेन्द्र इव मदधारया । यदयं कविरात्मनो विभूतिं जन्मतो धनतो विद्यातश्च वर्णयन् स्वकुलसूटस्थं सौराष्ट्रदेशाधीश्वरस्य शिलादित्यस्य भ्रातरं कलादिरयं अष्टमूर्तेः फायानुगतस्य कायस्थनाम्नोऽनुचरणगत्यावतारं वर्णयन् पूज्यपदमधिरोपयति कायस्थवंशम् । विश्लेषतः श्लाघते च कुलपुरुषान् । प्रकाशयति चानन्यसामान्यां धनसंपत्तिमात्मनः “ विभूत्या च लाटदेशान्तःपातिविपयाणा (पृ. प. १५२) ” मित्यादिना । कल्पयति चैतत्प्रबन्धश्रवणतो बाणस्यापि शापनिवृत्तिम्, बाणकृतमभिनन्दनं च । मथ चान्ते बाल्मीकिप्रमृतिरुविरत्नहारे प्रथयति चात्मानमतिमनोहरेण बाणीगुणेन ।

कविरयं बाणमनुसरति च्छायया । शब्दमाधुर्यमर्थमाधुर्यमप्यस्य सर्वतो गरीयः । अन्यैवास्त्यो-
त्प्रेक्षणशैली । नूनमस्य कवेर्योचि मधु क्षरति किञ्चन । अत्रोदाह्रियन्ते कतिचन पद्यानि निदर्श-
नतया ।

“ अम्भःकणास्रशतचर्चितपत्रहस्तससक्तपङ्कजसुरती कुमुदोत्सवेषु ।
मुद्रावरुद्धमधुपथ्वनितैरिवाकेशोकातुता सरसि नीरजिनी विरोति ॥ ”
“ कमलिनी भुवन्नान्तरिते रवौ व्यपगतालिकलापशिरोरुहा ।
परिधे विधेयव युयाकण्ट्यसिधिसान्निभेयण सिसतांशुकम् ॥ ”

अन्धत्वमाहितं मन्ये तमसा दीपकेष्वपि ।

अतो हस्तघृताः स्त्रीभिः सन्धार्यन्ते गृहेष्वमी ॥

चान्द्रं महो मण्डलभाजनस्थं

दुग्धं यथा यामवतीमहिष्या ।

वियोगिना दृग्दहनोप्रवापै-

रह्नासितं व्योमतल लुलोठ ॥

कथायास्साराशस्तु—आसीत् प्रनिष्ठाननगरं राजा मलयवाहनः । तेन नागलोकाधिपतेः

त्रिल्लण्डातिलकस्य तनया कन्यारत्नमुदयमुन्दरी विष्णुनेव रत्नाकरदुहिता लक्ष्मीरुपलब्धेति ।
संभाव्यते कथयमुदयमुन्दर्या कविना समबलौम्य स्वमतिदर्पणे सद्गृहीतेति ।

प्रयुक्ते चायं कविर्विरलप्रयोगानि पदानि कश्चित्कश्चित्, यथा “ भानुमतेव पद्मः ” (पृ. १५४)
इति पुल्लिङ्गपद्मशब्दम् । सौन्दर्योर्थे लडहशब्दं च “ लडहलाटीकटाक्षैः ” (पृ. ८५) इति । अयं
च लटभशब्दस्य विकृतं रूपं देशीयमिति केचित्, परे तु संस्कृत एव गणयन्ति । तथा छटकशब्दं च
विभुषि, अस्य शब्दस्यास्मिन्नर्थे प्रयोगस्तु न दृष्टपूर्वोऽस्माभिः, देशे तु तत्र तत्र व्यवहृतिपदे छाट,
छाण्ट, इत्यस्ति प्रयोगः । प्रायश्छटाशब्दस्य विकृतेनानेन भाव्यम्, शोभते नाम कवीनामेतत् ।
निरङ्कुशा हि कवयः ।

अयं च चम्पूप्रबन्धः परिशील्यमानः पुराऽयं गुर्जरदेशो मधुमयफणितीनां वसवचसां वाण-
भासादिभिस्समरेखामनुविशतां महाकवीनामास्पदमभूदित्यवगमयति । कीर्त्तिशेषेण श्रीमता चिम-
नलालदलाल (Late Mr. C. D. Dalal, M. A. Librarian, Central Library,
Baroda.) महाशयेन पुस्तकमेकमेवास्य शेठवाडीलाल हीराचन्द्रद्वारेण पाटणनगरस्थपाठशाला-
पुस्तकालयतः (loan) प्रत्यर्पणं प्रतिश्रुत्य संपादितम् । महाऽपि प्रयत्नेन पुस्तकान्तरं नालभ्यत ।
एकमेव पुस्तकमिदमादर्शतयाऽवलम्ब्य तेनैव महाशयेन चत्वारिंशत्पत्रपरिमितो निबन्धस्यैकांशो
मुद्रणपदं प्रापितः । एतस्मिन्नन्तर एव विधिविपरिणामेन कालस्य वशमापद्यत । अनेन च पण्डित-
प्रकाण्डेन कान्यमीमांसाप्रभृतयो बहवो निबन्धास्सम्यक् परिशोष्य प्रकाशिताः । अस्य चात्पीयस्येव
वयसि समुत्पन्नं निधनं विशेषतो षट्पत्तनराजकीयपुस्तकालयस्य मैवाणांशे हानये, अथ काले
प्रभवति किमनुशोकेन । अथ तत्राधिकृतैरवशेषपरिशोधनेऽनुयुक्तेन मया यथामति परिशोधितोऽयं
निबन्धः । परमेकमेव पुस्तकम्, प्रायस्संवलितमशुद्धेन, मतिश्च नरसावधिः, स्यान्नाम स्वालित्यम्,
क्षन्तुमर्हन्ति पण्डिताः । अथ चादर्शपुस्तके कश्चित्कश्चित्पदानि वाक्यानि च भूयो विगलितानि ।
तेषां चानतिकठिनेऽपि पदे स्वमत्तितः पूरणं महाकवेर्गभीरहृदयस्यास्य बाङ्गधुनिप्यन्दे दूषणमापादये-
दिति तत्र यत्नो विशेषतो न व्यवधायि ।

यदि स्याद्गुणलेशोऽत्र तुष्यन्त्येव तु पण्डिताः ।

तुष्याम्यहं तु दोषेण ज्ञापितेनेह बोधितः ॥

एं. कृष्णमाचार्य.

प्रधानाध्यापक,

संस्कृत पाठशाला वृत्तालय (बडताळ)

INTRODUCTION

Author's Ancestry—Soddhala, the author of this composition which is called "Champoo" in Sanskrit, was, as can be seen from the evidence furnished by himself in his autobiographical statements, born in the country called Lāta, the southern part of Gujarat, described by him as the land watered by the river Narmadā. He belonged to the Kāyastha caste. He traces his descent from Śilāditya's brother Kalāditya, whom he praises as an incarnation of the Gaṇa, called Kāyastha, a follower of God Śiva. By describing Kalāditya as being born in the Kshatriya caste he takes pride in his own descent as a Kshatriya. Thus his lineage in brief is this:—In the Vālabha branch of the Kāyastha caste, of which Kalāditya was the founder, he was born of Soora, who was the son of Sollapeya, who again was the son of Chandrapatī.

Author's Life and Time—The internal evidence does not enable us to ascertain the exact place of his birth; still this much is pretty certain that he did not flourish in the place where he was born. He lost his father when he was a mere boy and was brought up by his maternal uncle Gangādhara. He got his education from a teacher by name Chandra and after finishing his studies, through some coincidence of circumstances, he went to Sthānaka (modern Thānā), then the capital-city of the kingdom of Konkāṇa. There he flourished at the court of the three royal brothers, Cēhittarāja, Nāgarjuna and Mummuṇirāja, who succeeded one another as kings of Konkāṇa. He describes himself as a contemporary of these three kings, as also of Vatsarāja, the Chālukya King of Lāta, who also honoured him by inviting him at his court.

Cēhittarāja, the eldest brother, who came to the throne of Konkāṇa first, engraved a metal-plate inscription dated 1026 A. D. (Vide *Indian Antiquary*, Part V. page 277). Mummuṇirāja, the youngest brother, who came to the throne last, also engraved a stone-tablet in 1060 A. D. (Vide *Journal of the Bombay Branch, Royal Asiatic Society*, Part XII page 329). As our author was a contemporary both of Cēhittarāja and Mummuṇirāja, we can infer with certainty that he must have flourished in the eleventh century of the Christian era.

Date of Composition—The present work seems very likely to have been composed between 1026 A. D. and 1050 A. D. The author by his words—'अर्षाकृतम् समागतम्' (p. 156. l. 2)—suggests that the work was finished while Vatsarāja, the King of Lāta country, was alive. This Vatsarāja was very probably dead before 1050 A. D., because his son Trilochanapāla made a gift-deed in 1050 A. D. in which he (Trilochanapāla) designates himself as the king, which he can do only if Vatsarāja was dead. On the other hand it appears that the work was written after 1026 A. D., for he writes that within

a few days after the work was completed, it was read before Mummunirâja, who, in appreciation thereof, rewarded him handsomely. This fact, therefore, of the work being read before Mummunirâja and of its being appreciated by him enables us to infer that Mummunirâja must have been on the throne then and the reward was given by him not as a brother of the king but as the actual ruler which he became after 1026 A. D.

Incidents in Author's Life—Even as a student our author made his genius recognised by other poets. It appears that, while residing in great honour at the court of the Kings of Konkana, he was, on one occasion, invited at his court by Vatsarâja, King of Lâta. Our author was fortunate enough to win the admiration as well as the royal patronage of Vatsarâja. This Vatsarâja, once by way of a taunt to the poet, recited a verse professing apparently to give admonition to a merchant in the words 'एकैश्च प्रकीर्ते कोऽपि परिभोग' (p. 13 l. 4). Hearing this and fully grasping the intention of the king, the author at once set about to compose a work and within a few days brought out this charming and unique poetic production.

Author's Special Merits—The glowing terms in which he describes his position and powers, his great anxiety to trace his descent from an exalted ancestor of the Kshatriya race born of an immediate follower of God Siva, the language in which he praises his forefathers, his reference to his own self as an equal to Bâna and Vâlmiki all go to prove that the author is sublimely proud of his merits. And yet his pride is not unbecoming. He is indeed a charming writer and a worthy follower of Bâna. In sweetness and melody of language and beauty of ideas, he is uniquely happy and his creative fancy is peculiarly his own. In his Gujarat can well take the pride of having produced a literary gem of the standard of Bâna.

Ms.—Materials—The solitary manuscript on which the present edition of this work is based was secured by the late lamented Mr Chimanlal D. Dalal, M. A., of the Baroda Central Library through Sheth Vaddal Hirachand, from the Library of the Pârsvanâtha Bhandar of Pâtan in the Baroda State. He tried his best to secure more manuscripts of the work, but could not succeed. At last he based his text on this only available Manuscript and while he was seeing through the press a part of this work, the cruel hand of death snatched him away prematurely. The rest of the task was consequently entrusted to me by the Curator of State Libraries Baroda, under whose supervision the 'Gaekwad's Oriental Series' is edited. I leave it therefore to appreciative readers to judge how far I have been successful in my task, requesting them at the same time to consider that the Manuscript of the text was only one and full of mistakes and several omissions, and that these latter have now been corrected by me from mere conjectures of my mind which is indeed far inferior to that of our great author.

सोडुलविरचिता उदयसुन्दरी कथा ।

विश्वाभिधे महति धामनि मूलहेतुः
स्तम्भस्त्रिभूमिसुभगे जयति त्रिनेत्रः ।
देवी गिरीन्द्रद्रुहिता घटिता यदङ्ग-
भागे वरीयसि विराजति शालभञ्जी ॥
देवस्य पङ्कजभुवो यदनात्प्रसूता
वाचाम्पतिर्भगवती जगतीं पुनातु ।
या वाञ्छयं सपदि विश्वसुदीक्षयन्ती
तारेव तिष्ठति मनोनयने कवीनाम् ॥
दीपैः किमल्परुचिभिः शशिना जडेन
किं किं च तेन रविणाऽपि दिनोदितेन ।
यत्रैप सूक्तकरदर्शितविश्वसृष्टि-
रास्ते नवः कविरिति प्रवणो मणोन्द्रः ॥
अर्थरसारमपरिस्फुटवर्णजातं
ये शब्दमात्रं..... विपञ्चयन्ति ।
स्वेनासुनैव जगति प्रथिता गुणेन
सत्यं निसर्गतरलाः कवयो ययस्ते ॥
ते यान्ति हन्त कवयः.....
.....रपरं द्विरसनैरनिरस्तदर्पाः ।
नीरन्ध्रसंधिघटितैरचलैर्यचोभि-
यै विस्तृतं चिरचयन्ति रसप्रयन्धम् ॥
राजां सभासु परिप.....णां
गोष्ठीषु धाम्बिलसुभाषितभावकानाम् ।

सर्वाधिपत्यविपयी स खलु प्रबन्धः
 स्याद्यस्य साधुजनचेतसि पटवन्धः ॥
 दैवे... देहवतामशेषैः
 सम्पिण्ड्य पुण्यपरमाणुभिरेप सृष्टः ।
 तेनास्य नूनमनिशं सकलोऽपि काल-
 स्तेपां हितानि परिचिन्तयतः प्रयाति ॥
 यद्यप्यसौ विशति दुर्जनतन्तुरन्त-
 स्मूत्रं सुतीक्ष्णवदनोऽतिदृढस्तथापि ।
 शुद्धादलब्धविवरो विनिवर्त्य वक्त्र-
 मुत्प्रेरितोऽप्यपसरिष्यति काव्यरत्नात् ॥
 लक्ष्मीभुजो भुवि सभापतयः क नाम
 सन्तीह सम्प्रति गुणेष्वनुरागवन्तः ।
 ये हि प्रलीनखलरोलभराः सुखेन
 गृण्वन्ति संसदि कवीन्द्रसुभापितानि ॥
 श्रीविक्रमो नृपतिरत्र पतिः सभाना-
 मासीत्स कोऽप्यसदृशः कविमित्रनामा ।
 यो वार्धमात्रमुदितः कृतिनां गृहेषु
 दत्त्वा चक्रार कर्तरीन्दुघटान्वकारम् ॥
 हाले गते गुणिनि शोकभराद्भ्रु-
 रुच्छन्नवाङ्मयजडाः कृतिनस्तथाऽमी ।
 यत्तस्य नाम नृपतेरनिशं स्मरन्तो
 हेत्यक्षरं प्रथममेव परं विदन्ति ॥
 श्रीहर्ष इत्यवनिवर्तिषु पार्थिवेषु
 नास्त्रैव केवलमजायत वस्तुतस्तु ।
 गीर्हर्ष एष निजसंसदि येन राज्ञा
 सम्पूजितः कनककोटिशतेन वाणः ॥
 सृष्टं तदत्र युवराजनरेश्वरेण
 षड्गुणैरं किमपि येन गिरः श्रियश्च ।
 प्रत्यापनं स्फुटमकारि निजे कवीन्द्र-

मेकासने समुपवेशयताऽभिनन्दम् ॥
 देव्या वलधामनि हंसपृष्ठे
 लीलायितं चरणयोर्द्वितयेन यस्याः ।
 सा किं रमामिपनिपण्णविलोचनेषु
 चिह्नाविपेषु .....दं करोति ॥
 योऽप्यस्ति लोकतिलकः क्षितिपेषु कश्चि-
 देकः कृती स्वयमसावनुपासितोऽपि ।
 निर्मथ्य पत्ररथनाथ इव द्विजिह्वान्
 क्षिस्वामृतं नभसि नेप्यति काव्यकुम्भम् ॥
 ये नाम केचिदमुना कवितारसेन
 व्यासादयः कृतधियो भुवनेषु सिद्धाः ।
 तेषामुपासितपदाः कवयः किमन्य-
 दासादयन्ति परमत्र सुवर्णासिद्धिम् ॥
 बाणस्य हर्षचरिते निशितामुदीक्ष्य
 शक्तिं न केऽत्र कवितास्त्रमदं त्यजन्ति ।
 मान्धं न कस्प च कवेरिह कालिदास-
 धाचां रसेन रसितस्य भवत्यधृष्यम् ॥
 मूढेन पश्यत मया नु यशःकृतेऽत्र
 क्षोदेष्वनीश्वरमहो सृजता प्रबन्धम् ।
 रत्नं निकामदृढरोहणशैलमग्र-
 मुद्धर्तुमेव स सृणालनलो गृहीतः ॥

तदिममतादृग्गुणमपि यः किल भुवनैकवन्द्युरमलात्मा ।
 सुकृती स खलु कविस्तं संगृह्यतया साधुरादत्ताम् ॥
 सा जयति भणितिरहो रसवका कुञ्चिकेव या सर्वम् ।
 उद्धाटयति कवीनां रसनासारस्वतं कोशम् ॥

पूर्वमिह मर्त्यलोके सकलभ्रूवलयभूपणीभूतभवनमणिकिरणकुण्डलायां
 बलभीतिप्रसिद्धनामरम्यायामसीमगुणभाजि राजधान्यामनन्तमितसामन्तम-
 स्तकाभरणमणिहंसकोपसेव्यमानचरणशतपत्रः प्रथितपृथुकीर्त्तिकल्लोलिनीकला-
 पचलपोषगृहसमार्णवो मानविनयनदाफरसम्प्राप्तमीनध्वजस्तेजसो राशिरा-
 सीदवनीश्वरः शिलादित्यो नाम ।

किमेभिरहितप्रभेदविद्यदितैरसाधुभिः सहायैरेष चेज्जलैरभेदितोऽस्ति मदीयो
याहुरवश्यं मन्दरमहीध्र इव लक्ष्मीं पयोधिमध्यमग्रामप्युद्धरिष्यति ।

तथाहि—

श्रीः स्वयं चापटङ्कारस्वनव्याहारधाविता ।

सेनेवागत्य घीराणां दोर्दण्डमधिरोहति ॥

अपि च—

लक्ष्मीपारावत्या वसतिकृते पाणिपद्मरप्रवरः ।

विहितः स एव विधिना सुभटानामिह भुजस्तम्भः ॥

तदेव चिराद्भवतु मे संप्रति कृपाणप्रणयो पाणिरित्यसिदण्डमादातु-
कामं राजानमालोक्य कलादित्यः सादरमवादीत् । ननु जगन्नयाक्रमणकर्मठो-
रविक्रमः किमित्येवमेतावत्पणीघसि रिपावार्थः स्वपमेनं कृपाणमादत्ते । किं
नाम विस्मृतः स्वामी ? । देव ! क्षत्रियादुत्पन्नः स्नेहेनोपलालितः पालितश्च कोशेन
मध्यगतो मुष्टेरनिष्टनरनिग्रहोपकरणमहं ते भण्डलाग्रः । तदादिश क्षणाद-
वश्यमद्यैव त्वदीयेन तेजसा दलितदर्पान्धतमसं धर्मपालमवनौ चिनतिलुलि-
तकायं त्वघरणतलवर्तिनो लक्ष्मरेखामयस्य चक्रत्याक्षदण्डं करोमीति सानुव-
न्धमभिधाय बलादनिच्छतोऽप्यग्रजस्य गृहीतभण्डनारम्भपरिकरः स्वीकृत्य
सफलमलिकुटुम्बटम्बरितगण्डफलकमुद्दामरं मत्तकरिवरुधिनीवृन्दमुदग्रवेगं
स्वीयं सैन्यमनिन्द्यं च सामन्तचक्रमेकहेलयेव विश्वमास्फालिताजितूर्पनिर्वो-
पनिर्भरं कुर्वन् प्रणम्याग्रजं निर्जगाम । क्षणिति चाग्रे स्वयमवष्टभ्य सुभटस-
न्दोहदुर्गमं दुर्गमकरोदनन्तनरहरिकरीन्द्रसंहारदारुणं महारणम् । तथाहि—

निर्दहनं सुभटस्य कङ्कणमणिश्रेणीशिखाडम्बरो—

हीप्रप्रान्तमुदस्य दस्युपतगत्रासेन गृध्रो भुजम् ।

यस्मिन्नस्तमुपागतैर्नृपतिभिस्तत्कालमूर्ध्वं जग-

द्गच्छद्भिः सह दीपवर्त्तक इव व्योमान्धकारे घयी ॥

किं बहूना ।

तामामात्र सुदूरमग्रपतनप्रक्षुण्णवीरशुट—

चूर्पटारकपालजङ्गलचयच्छन्नामनो रुक्षितिम् ।

जातं गृध्रगणोज्झितं हुमकूलं भल्लूकगुण्यं यनं

निष्कापालिकमभ्यिकागृह्णमपमेतं च लङ्कापुरम् ॥

तथाविवे च व्यतिकरे तत्तादृशमचिन्त्यमप्रतिविधेयमपूर्वमिव दुर्गग्रहोप-
क्रमस्वरूपमुपलभ्य बलवता विगृहीतस्य तदनुप्रवेशकारित्वमपि नीतौ
निर्णीतमस्तीति नयविचक्षणः क्षणेनैव सर्वार्षणपुरःसरो धर्मपालः प्रतिपद्य से-
वामुपगतो बभूव । कलादित्यस्तु तं समर्पितोपचारसर्वस्वमेकाग्रमग्रे विधाय
दुर्धरासिपत्रव्यापारणपरिश्रमार्णसा मिलितैः समरपांसुभिः कर्दमिलेन वपुषा
पातालपङ्काडुत्थितो महावराह इव समुद्धृत्य मेदिनीमागतो द्वार एव भृष्टसङ्घ-
टितकिरीटकोटिना भस्तकेन कृतप्रणामः सरभसमाह्वय समालिङ्गितोऽग्रजेन
सचिनयमुषाविशत् । धर्मपालोऽपि देव ! स एष धर्मपालः प्रणमतीति चि-
ज्ञाप्यमानः प्रतीहारेण चरणयोः पपात । प्रणामविनते च तस्मिन्नुपरुण्ठवर्त्तां
मुल्ललितो नाम प्रधानो वन्दिनामुचितमंवसरे पपाठ ।

देव ! त्वत्पदपीठमेचकमणिश्यामांशुमालामयं

ये सत्राहमलङ्घयलोहघटितं गृह्णन्ति नत्वा नराः ।

तेपामत्र खलु क्षितीन्द्रतिलक ! धैलोक्यचूडामणे !

स्वामिन्न प्रभवत्यसौ विजयिनी कालस्य दण्डाहतिः ॥

अथ पार्थिवप्रवरस्तेन तस्य स्तुतिपदाविष्कृतकृपार्थनावाक्येन सुदूरमार्द्रो-
कृतस्यान्तः सपदि सन्दर्शितानल्पप्रसादमुत्त्वानप्रतिरोपणेन पुनस्तं तत्रैव
स्वराज्ये निवेश्य प्रसाधिनाशोपदिक्चक्रवालोपार्जितां जयश्रियमादाय निजा-
माजगाम राजधानीम् । आगतश्च तत्र क्रमेण निवर्त्तितासु सर्वतः सर्व-
दिग्विजयसिद्धिसंघर्षितादम्बरयनीषु महोत्सवप्रक्रियासु, प्रकामशुद्धैः पलिनै-
रिव यशोभिः शोभितयाऽतिवृद्धया राज्यश्रियाऽधिष्ठिते प्रतिष्ठिते साम्राज्य-
शालिनि सिंहासने, समन्ताद्बृहन्नन्नन्नया प्रकटीभवन्नमेरुस्वामिनि जगति
शुभण्डलस्यामिन् निरोधानुमिव प्रसारिते सरुलमुयनाथरणाविस्तारवत्येकान-
पथे, प्रतिदिवसमुल्लङ्घितारितरुणानेत्रनिर्मुत्तैरहनमलाममैरश्रुभिलितं क्षाल-
यितुमिवात्मानमम्भोधिमतुप्राप्ते प्रनापे, विलसति कक्षीकृताशोपभूयलयभारा-
दिव राजचक्रेण शिरोधिक्यमानवशासने, निर्व्यूढतीव्रवीरव्रतः कदाचिद्वमरे
निशायाः शयनसन्नयनममकामलतल्पमध्यासिनो दुरधिगम्यमग्रतनं कृन्व्यजा-
तमाश्रपतिराकुलपितुं चित्तमदत्तायकाशः प्रेयमीप्रवेशस्याप्येकाकी मग्धमेण
चिन्तयितुमारंभे । नन्द्यदमनेन चतुरम्भोधिरोषोयन्द्वाविश्वम्भराभोगेन प्रभृतप-
धागतेन सम्पदां वृन्देन द्वारप्रविष्टेन च भूपालमण्डलीपरिग्रहेण परमं विस्तार-

माययौ राज्यम् । राज्यं हि न नाम निरमात्यमसूत्रधारं नाटकमिव पार्यते प्रवर्तयितुं यस्मादमात्यमुख्यः सकलोऽपि कलापः कार्याणाम् । स चास्माक-
 ममात्यः कनकायनो नाम निकाममीश्वरो मानितोऽपि कथञ्चन सार्द्धमधिका-
 रनिरूपितैः स्वजातिभिरवसरे व्यभिचारमुपदर्शयामास । तदिह संप्रति कः
 किल वर्णचतुष्टयाद्विशुद्धश्चतसृभिरुपधाभिरुचितोऽधिकारेणु । द्विजन्मानो हि
 ब्रह्मतेजसो वन्दनीयाः पूज्या एव मन्त्रिपुरोहितपद्रे स्थापयितुमुचिता भवन्ति,
 नार्थचिन्ताधिकारेणात्मनः प्रहीयन्ते । तेजसां वृत्तिमपहाय पाशुपाल्यकृपिवा-
 णिज्योपजीविनां च विशां हीनतया हृदयवृत्तेरिहावकाशोऽपि न श्रेयान् ।
 शूद्रास्तु समयदर्शितेनामुना व्यभिचारेण च निवेदिता न तावदर्हन्ति ।
 अतः को नूनमवेक्षणीयगुणक्षेत्रं क्षत्रियादपरः सम्प्राप्यते । स तु स्वधर्मा-
 धीनपुरुषव्रतः सहजस्य तेजसः पात्रं, न खलु मनुष्यजन्मना माहशेनान्यत्र
 कर्मणि पार्यते प्रवर्तयितुम् । को नाम भगवन्तमम्बरतलावगामिनं मरीचिमा-
 लिनमवनिपथेन प्रचारयितुमलं, कस्यास्ति शक्तिरूर्ध्वमुल्लासिनमनलशिखाक-
 लापमधोमुखं प्रवर्तयितुं, केन च शक्यते नडिदण्डस्य विस्फुरणलाघवं
 मन्दतां नेतुम् । अथास्ति श्रूयते च क्षत्रियाणां प्रवृत्तिरधिकारेणु । यदा हि पि-
 तृवधामर्षोपिनो भार्गवः समग्रमेव राजन्यकमकुण्ठतरसारधारोपदर्शितानल-
 समुच्छलद्विस्फुलिद्गदलभासुरेण परशुना सर्वतष्टुदितकण्ठपीठीकमारव्यवान्
 कर्तुं तदा तेन कियताऽपि क्षत्रियजनेन कियत्कालमात्मनो रक्षार्थं क्षात्रमप-
 हाय पन्थानं वृत्तिरियमाहता नियोगस्य । यद्यप्येवं तथाऽपि चान्यपार्थि-
 यकुलपुत्रको न कश्चित्कश्चिदात्मनः श्रियमधिप्रवेशयितुं विश्रम्भविपयीकृतो
 भीत्या । तथा च दिनेन्दुरादित्यस्य धामन्यन्तरनुप्रविष्टो झटित्यवसरम-
 याप्य मिलितया रजनिस्मामग्न्या तमपि प्रतापवन्तमिनं समुच्छेद्य स्वयमशेषं
 भुयनमाक्रान्तवान् । अस्मत्कुले तु न कश्चित्थाविधो बुद्धिमानस्ति यः किल
 संवर्गपतशोपतः स्वामिनो यन्तुन् शोत्रभिदो मन्त्रिणं धिपणमपि दुर्बुद्धिं मन्यते,
 नन्दपतनेकदाः कोयिदकुलानि विबुधविद्विषामनुगमं शूकमपि मूर्खं गण-
 यन्ति, मिलत्कोटिशोरथयत्थिनीदशरथमेव स्वामिनं कुर्वाणं वसिष्ठमप्यल्प-
 धियं कल्पयन्ति, जगन्तोऽपि यन्तुतया व्यचहरन् विश्वामिधं रामस्वाप्यमात्य-
 मसन्धे कल्पयन्ति, येन तस्मिन्ममलश्मीयिकासवित्पूरितकौत्सिवले राज्यभा-
 रमारोप्य निराकुलो विलासदर्शितानि मुगान्यनुशीलपाम्येवं च किमिह मंत्र-

त्युचितानुष्ठानमूढोऽहमाचरामि । कलादित्योऽपि निजबुद्धीनामसाध्ये कार्य-
वस्तुनि किमेव किल मन्त्रयिष्यति । यतः—

उपायस्योह्लेखं कमपि न यदा पश्यति नर-

स्तदानीं किञ्चाम स्फुरति मतिपुञ्जेऽपि कुरुते ।

सहस्रं पादानामपि रथमनालम्बपथगं

विना व्योमन्यर्केश्चलतु यदि शक्नोति चलितुम् ॥

अथवा किमनेन प्रयोजनविनिश्चयाक्षमेण मुधैवमालोचविस्तरेण क्लेशया-
भ्यात्मानम् । येन देवताविशेषेण ममैतद्राज्यमागतमेतावतीं वृद्धिं पालकोऽपि
तस्य तेनैव कश्चन विधिनिर्मितो व्यक्तिमवश्यमेप्यतीति मनसा संप्रधारय-
न्नेव निद्रां जगाम । अथ तथा निद्रोपभोगसुखमनुभवतः क्षितीन्द्रस्य परि-
गलति यामत्रये रजन्यास्तस्य शयनगृहस्यान्तरेकहेलयैव झगिति मणिनृपुरप्र-
स्तुतः सुन्दरो ध्वनिरुद्भूत् । तेन च ध्वनिना ह्यदित्यसाबुद्धीनिद्रो विमुद्रयति
चक्षुषी यावत् तावदग्रे झगित्यमृतानुहारिणा दर्शनेनाऽऽप्यायितचिलोचनां
कान्तिवहलैरवयवैरेकभृतात्मकशिवतेजोमयं गात्रमुद्रहन्तीं निर्मलस्य लाव-
ण्यवारिणस्तरता तरङ्गचलयेनेव स्वच्छांशुकेन जनितमतिमनोहरं नेपथ्यमा-
दधानामविरलकुरलोपशोभिना भालेन तिमिरमूलोदितेन खण्डेन्दुना भास-
मानामधिदेवतामिव निशायाः कर्णयोर्भ्रूषणमयेन विलासतामरसकर्णिकाद्वयेन
सेव्यमानां सगोत्रामिव पाथसां साम्येन मुक्ताभरणस्य दायादामुदधिवेलायाः
सादृश्येन वदनस्य सोदरामिन्दोरास्पदतया कान्तेः सजातिं रत्नजातस्य कनक-
नृपुरयुगादधः प्रसर्पता द्युतिभरेण पिञ्जरितचरणां कपिशकिञ्जल्कपांसुलेन सरो-
जयनाध्यनेवागतां गौरतरणाङ्गलावण्येन चन्द्रिकाभृतिधवले चन्द्रमसीव सुधा-
समुत्थितां मधुरया मूर्त्या दुग्धसिन्धाविव निष्पन्नामसामान्यदर्शनामचिन्त्य-
रूपवतीं योषितं ददर्श । सविस्मयातिरेकमालोक्य च तामपि येनाऽहमुहुः स
नूनमस्याश्चरणसञ्चारजन्मा नृपुरध्वनिः । भवतु पृच्छामि का पुनरसौ । न ताव-
दहमनेन प्रसरता निरन्तरमेतद्भ्रस्य तेजसा निरस्यमानदृष्टिः स्पृष्टभूतलेयम-
स्पृष्टभूतला वेति निर्णेतुं पारयामि । यदि वा द्वारपालाङ्ग्यामिकैरज्ञापितानामनु-
द्धादितकवादसंपुटे शयनसद्मनि प्रवेशोऽत्र मनुजंसीमन्तिनीनां, न चामर्त्य-
जनोचितेनामुना कान्तिकलापेन मानुषीयमवदयं दिव्यैव काचित् । दिव्य-
जनो हि सामान्योऽपि मान्यो मनुष्याणां किं पुनरविकारवता दृशोर्विभ्रमे-
णापनीतचापलं महनीयमिव दधाना स्वरूपमसावीदशीति निश्चित्य चेतसि

ससंभ्रमं चोत्थाय तल्पतलात् समयसमुचितोपजनितेन प्रश्रयेण दर्शिताद-
रस्तामवादीत् । कथय पुण्यदर्शने ! का नाम भवती, कुतः, किमर्थमज्ञातस्त्रीजन-
विरुद्धमेकपुरुषाध्यासितमेतदागताऽसि रहःस्थानमिति प्रोक्ता नृपेण सा प्रतोप-
शालिना स्मितेन सुधाशीतलेन चक्षुषा चाल्हादयन्ती प्रत्युवाच । भोः श्रीम-
तामीश ! जानासि यामिह वशीकर्तुममी समन्ताद्राजानः प्रसरदसमाशुपादिता-
नल्पनरकरितुरङ्गमाश्च कुङ्कुमविपश्चितं विद्याचक्रमिव समरमासूत्रयन्ति, यस्य
कृते ब्रह्माण्डविवरसञ्चारी वीरलोकः कल्पमिव दर्शितफलं कृपाणमावहति,
या खलु निकामवत्सलतया पशुजात्यापि कामधेन्वा स्तनान्तनिवेश्य परिपा-
लिता, विचेतनेनापि कल्पद्रुमेण स्कन्धमधिरोप्य संवाहिता, द्रपदापि चिन्ताम-
णिना हृदये विन्ध्यस्य धृता, किं बहुना, यया विरहितेयमित्थं प्रसरमागतापि
त्रिलोकीलना मुहूर्तेनैव शोकमापाति, साऽहं सलिलसोदरा महोदधेरात्मजा
लक्ष्मीः प्रसाधिताशेषदिङ्मुखस्य वशीभूता तवैव मण्डलाग्रे वसामि । त्वया
च राज्यचिन्तकमपश्यता निवेशितेण देवतासु चिन्ताभरेणाद्य सूचिता विभा-
वयन्तीव प्रयोजनमात्मनोऽपि सपदि प्रत्यक्षीभूय प्रस्तुतोपदेशदानार्थमागता ।
तदेतद्बुच्यसे भूपालतिलक ! मत्पालनाय किमित्यन्यमन्यत्र पुरुषपुङ्गवं गवेपयसि ।
श्रूयताम् । यदा किल सकलोऽपि सशेषमन्दरोपकरणः स्वर्गोक्तसां जनः
सिन्धुनाथमथनच्यापारमारभत तदाऽहं शशधरसुरभिकौस्तुभादिवस्तुन्मेपक-
मेण निर्गत्य झगिति दृढार्गमागताऽपि कथञ्चिन्मन्दरपरिभ्रमोद्भूतदुस्तरावर्त-
सन्निवेशेन पुनरतिगभीरे पयसि पाथोनिधेरमञ्जम् । विघटिताध्यवसायविधुरेण
च विपण्णेन सर्वतोऽपि शतमखप्रमुखेण विबुधवर्गेण मदर्थमविलम्बसहस्र-
पायमापृष्टो बृहस्पतिरुवाच । नियतमेकोऽस्ति श्रूयतामुपायः । प्रायशो विदित
एव भवतामतिप्रसिद्धः कायस्थो नाम गणः श्रीकण्ठसन्निधावास्ते । स चाष्टमूर्-
तेर्भगवतो जलमयीं मूर्तिमधिष्ठितस्यासन्नसहचरत्वेन काये स्थितत्वात्कायस्थ
इति जलैरनाहतशक्तेः प्रणयास्पदमस्युधेरासीत् । एवं च तेन कृत्वा निकाम-
वियमार्णवोदरकुटीरकोणं गताऽप्यसौ हठादानीयत इत्यमरमन्त्रिणा प्रोक्ते
त्यरितमाहूय प्रवर्तितः सोऽत्यर्थमर्थनया सुरसमूहस्य झटिति तत्रान्तर्दत्तझम्पो
मां मन्दरपरिक्षोभितैः पयोभिरितस्ततोऽन्तर्भाग्यमाणामादाय निर्जगाम समर्प-
यामास च दिवौकसाम् । इदानीं तु त्रिदशलोकोपरुद्धस्य भगवतो भवस्यादे-
शादुर्यापतिराज्यवर्तिनीं मामनुपालयितुमवतीर्णो मर्त्यलोकं, स्थास्यति च वं-
शावतारं यावदत्रैव । स खल्वेव तस्यावनारस्तावको भ्राता कलादित्यस्तदङ्ग !

मदीयमिदं वचः प्रमाणीकृत्य समर्पय सर्वाधिकारस्वामिनीं प्रांतरमात्यमुद्रामे-
 तस्य, येनाहमनेन परिपालिता निरपायमाप्यायनसुखान्यनुभवामीत्यभिधाय
 घृत्वा करपल्लवेन सा चैषा मदङ्गरक्षाकृते मुररिपुप्रहिता स्वयमुपरिकेण गरुडे-
 नाधिष्ठिता सुवृत्तशालिनी सुवर्णसंभूतिर्भृत्तरा मुद्रा, ग्रहीष्यति च भवानुभा-
 वादपगतान्यभावापग्रहः कलादित्य इति राज्ञः करे मुद्रां समर्प्य ज्ञगित्येव
 शय्यासन्नवर्तिनि कृपाणे तदेव निजं मर्ष्यजनविलोचनागोचरं स्वरूपमाधाय
 विशश्राम । राजा तु मुद्रालाभसुभगेन तेन व्यतिकरेण सरभसमुल्लसितमा-
 नसस्तमल्पशेषमपि कल्पप्रमाणं मन्यमानोऽञ्जलं रात्रेः कथंकथमपि जाग्रदेव
 वन्दिनां वर्षावलीवचोभिराख्यायमानमासाद्य प्रभातमुत्थितो निर्वर्त्य निखि-
 लमवसरोचितं क्रियाकलापमारारिकादिमङ्गलोपचारशालिनि विशालमणिवे-
 दिकाचतुष्के विरचितास्थानमुपविष्टः । पुरो निविष्टेषु प्रणयिलोकेषु कुवलयदला-
 यतेन चक्षुषा संभाव्य सन्निहितमासीनं पुण्डरीकनामानमसामान्यगौरवं पुरो-
 धसमशेषतोऽपि तं शर्वरीवृत्तान्तं कर्ण एव निभृतमावेदयाञ्चके, दर्शयामास
 च तां कल्याणमयीं मुद्राम् । अथ प्रतुष्टेन पुरोधसा श्रवणादेव महाराज ! नियत-
 मवितथान्येव देवतावर्चांसि । पश्य शुभसूचकमिदमेव मङ्गलवतां कर्मणासुप-
 स्थितं मुहूर्तम् । अत्र हि कमलया प्रदत्तो विना विलम्बमादेशः क्रियत इति
 प्रोक्ते राजा त्वरितमाहूय बहुमतेन प्रेमोपचारबन्धुना वचोनिर्बन्धेन प्रबोध्य स-
 ज्जीकृतमनल्पसमुचितेन प्रक्रियाक्रमेण मुद्रामर्पयित्वा तं निष्कण्ठकीभूतसकल-
 भूवलयनिराकुलतया विरतविक्रमव्यापारमात्मनो भ्रातरं कलादित्यममात्यपदे
 निरूपयामास । अनन्तरमसौ कायस्थनाम्नो महेश्वरगणस्यावतारः क्षत्रिय-
 विभूषणं कलादित्यस्तेन भवस्य भगवतोऽनुभावेन तामेव निजाग्रजराज्य-
 लक्ष्मीपालनपरामधिकारपदवीमाहृत्य व्यापारितस्वान्तः सन्तत्या प्रसरमास-
 साद । पूरितावधिश्च तमात्मनो गणमयं स्वरूपमासाद्य स्वामिनो हरस्य चर-
 णान्तिकमगच्छत् । तस्मात्कालपरिवृत्तिपरम्परोत्पद्यमानानन्तपुरुषपरिपाटि-
 क्रमेण प्रकामतुङ्गः शाखाभिर्विस्तृतो वर्द्धितच्छायः श्माभृतां कटकेषु स्वाङ्ग-
 भुवा धर्मेण विजयहेतुः क्षत्रियाणां, वृद्ध्यर्थमालम्बनं राजलक्ष्मीलतायाः, अमतः
 समन्तादाधारदण्डो वृद्धस्य यशसः, काश्यपीसीमन्तभूषणमभूदलभीविनि-
 र्गत इति बालभो नाम कायस्थानां वंशः ॥

वंशस्य सचरितसारवतः किमङ्ग ! सङ्गीयते सुललिताकुटिलस्य तस्य ।

येनान्तराधृतभरेण धराधिपत्ये राज्ञां जयत्यहत्विस्तरमातपत्रम् ॥

किं बहुना । तृतीयमकृतोन्मेषं कायस्थ इति लोचनम् ।

राजवर्गो वहन्नेप भवेदत्र महेश्वरः ॥

तस्मिन्नशेषभुवनविख्यातनामनि महावंशे दलितकलिकलङ्कसंहतिर-
मृतमयाकारकमनीयो नर्मदाप्रवाह इव भूतिलकमधिष्ठितो लाटदेशमासी-
दुमेशवंशावतीर्णस्य महात्मनश्चण्डपतेरङ्गजन्मा सोलुपेयो नाम । तस्य च
यद्दृश्यामन्यतमः सुतानामीश्वरविभूषणं शशीव ग्रहाणामनन्तमुखोदञ्चितप्रद्योपः
पाञ्चजन्य इव शङ्खानां सुमनसामभीष्टः पारिजात इव तरुणामसीमवता
गुणग्रामेण निरुद्धनिखिलमेदिनीविभागः सुवृत्ततया तिलको गोत्रस्य सुगृ-
हीतनामा सूर इति सनुर्वभूव । तस्मादमलमुक्तावदातकीर्त्तः पुरुपुङ्गवाद्-
जायत प्रथमः पुत्रेषु पम्पावतीसुतः सोडूलो नाम । स खलु स्वर्लोकशो-
भाविलुण्डितं लाटदेशमध्यासितो विद्याभ्याससमकालमुन्मेषमागते कविप-
थोपदर्शनि सारस्वते ज्योतिषि निसर्गसुस्थितस्तेनैव कवितारसेन मानस-
मनुशीलयामास । कालपरिवर्तितावस्थितिक्रमेण च मृगमदपत्रभङ्गिमयं
कोङ्कणभुवो मण्डनमिवोद्यानवनविनीलपरिसरं स्थानकं नाम राजधानीन-
गरमागत्यावस्थितः कोङ्कणमहीभुजो जाह्नवीपमुनयोरिव सरस्वतीश्रियोर्वंशी-
सङ्गमेन संवर्गितः छित्तराजेन संभूषितो नागार्जुनेन संमानितो मुम्मुणि-
नरेश्वरेणेति सोदरेण क्रमोपसुक्तराज्यसंपदा राजत्रयेण प्रतिपद्यमानः कवीन्द्र-
सदसि प्रतिष्ठामासमाद । अथ कदाचिदसावुदयगिरिशिखरयन्त्रोल्लालितविमुक्ते
तिमिरकरिघटाघातिनि गण्डोपलगोल इवाम्बरमनुसरति भगवतस्तीव्रत्विपो
मण्डले चण्डकरकिरणकुञ्चिकोद्धाट्यमानेपिव विघटितदलकवाटसम्पुटेपु व्य-
क्तीभवत्सु तामरसकोशेषु दिवसलुण्ठाकोल्लुण्डितश्रियः कुवलयवनादाकन्दमु-
खरासु प्रभास्यिव समीपमम्बुजग्राममनुप्रधावतीपु गुञ्जतामिन्दिन्दिराणां श्रेणिपु
प्रदोपपवनपटपल्लवापमार्ज्यमाणेपिव निर्मलीभूतेषु ककुभां मुखेषु वासरविधे-
यकर्मणि प्रामशः प्रवृत्तेषु जनपदेषु जाते च लोचनावकाशदायिनि प्रभातस-
मये सभामधिष्ठितं कीर्त्तचन्द्रिकाविस्तारसितपक्षमनाकृष्टचापकन्दर्पमलङ्कार-
माणिक्यं चोलुक्पवंशस्य कवीशमीश्वरं लाटदेशश्रियः कोङ्कणेन्द्रसुहृदसुर्वी-
पतिं वत्सराजमनु प्रणयपरिणानन्तसङ्गतिमुखोपभोगार्थमाहूय नीतो जगाम ।
तत्र च प्रवर्त्तमानासु चतुरकविकदम्बकोदश्यमानानेकरसविपञ्चनपटीपसीपु

स्वैरगोष्ठीविभूतिष्वन्तर एव रत्नविक्रयवता वणिक्पुत्रेणाऽऽनीय दर्शितं मुक्ताफलप्रकरमालोक्य सहसैव मणितत्वविदां नरेन्द्रः प्रस्तुतार्थदलशालिनी-
मार्ग्यं पपाठ ।

एकैकशः प्रकीर्णैर्मुक्तामणिभिः किमेभिरेभिस्तु ।

यं सृजसि हन्त हारं तस्यान्यः कोऽपि परिभोगः ॥

श्रुत्वा च तयाऽऽर्यया झगित्येवासौ वासितात्मा कविश्चिन्तयामास मौनम-
वतिष्ठमानो मुहूर्त्तमुचितक्रमेण च विसर्जितो भूभुजा मन्दिरमाजगाम विक-
ल्पयामास च । ननु विविधवैदग्ध्यवता पार्थिवेनेत्यमनया स्वाभिप्रायक-
ल्पितयार्यया केवलानि विफलानि मुक्ताफलानीति तैरेव सूत्रिताभोगवतो
हारस्य गौरवमारोपयन्त्या वणिक्पुत्रोपदेशव्याजेन सम्यगुपदिष्टमिह ममैव
जाने । यतः—

मुक्तकघृत्तैः कविता कैव किलाऽसौ विना प्रवन्द्येन ।

ताराभिर्न विराजति शून्या चन्द्रेण गगनश्रोः ॥

तत्साधु संघृत्तमनेन वत्सराजपठितार्ग्यवधारणेन मे योगाक्षनेनेव मोहति-
मिराष्टतेयमुदघादिता मानसी दृष्टिः शब्देनेव निद्रान्तः प्रयोधिता धुद्धिरुदकपा-
तेनेव मूर्च्छितश्चेतनां लम्बितो विवेकश्च । ततश्च किमहमित्यमनेनैकप्रकीर्णघृत्त-
कवितामात्रकेण कृतार्थः प्रमादी तिष्ठामि । करोमि स्वशक्तिविस्तरपरीक्षणं विना
कुतूहलेन भूरिणा च कीर्त्तैरभिलाषेण साद्गुतापूर्वसंविधानकमनेकरसानुबन्धपरं
प्रबन्धम् । प्रामे तु रमणीयं न नाम केवलं गद्यं नापि केवलं पद्यमुभयानुबन्धिनी
चम्पूरेय श्रेयसी, यस्मादन्यैव रत्नैर्विपश्चितस्य शोभा कनकमूपणस्य, अन्यदेव
पाटलामिश्रितस्य सौरभं विचकिलगुलुञ्जस्य, अन्य एव वंशध्वनिगर्भितस्य
मनोहारिमा गीतस्य, अन्यदेव कर्पूरमिलितस्य शैत्यं मलयजद्रवस्य, अन्यैव च
दृश्या पद्यानुपदिष्टो गद्यस्येति चेतसि विचिन्त्य चम्पूमेव कथां कर्तुमुपजनि-
निक्षपसद्दिनमतिवाहपाशके । द्वितीयेऽहन्त्युत्थाय कृताग्रहमध्यप्रमनसः कथयः
क्षमन्ते काव्यरूपनास्वित्युचिनमेकान्तयमतेरहेतुं व्यासद्गानां निमित्तमात्मनः
प्रसत्तेरवाधकं मनोऽवधानस्य निजं कर्मान्तरामपरिकरास्पदं ग्राममपासीत् । त-
त्र स्थित्वा निरनिशयमनयथेन चेतसा विश्रुतोदात्तनायकवर्ती कथां कर्तुमारंभे
निर्माणयामास च कतिपयैरहोभिः । अनन्तरमन्यस्मिन्नहनि निर्वर्तितविवेयः प्रा-
तरैव तं प्रबन्धपुस्तकमादाय निर्गतस्ततो ग्रामात् प्रतोपनत्वरमुदधितनमेण म-
मागच्छेत्तत्र गिरिपरिसरारण्यदुस्तरादेशे दक्षिणेन मार्गाचान्द्रमसं ज्योत्स्नापु-

झमिव प्रबलान्धकारपेटिकया वन्दिगृहीतं रोहणैकगोत्रजं शशिकान्तशिलाकूट-
 मिवेन्द्रनीलसंहत्या दाघाद्यविग्रहेणारब्धं शुचीभूय स्थितं दुग्घार्णवोर्मिस्तम्बमिव
 वाडवधूमश्रेण्याऽलभ्यायविधृतं स्फटिकसुभगं कैलासमिवाञ्जनमहीध्रमेखलया
 गाढालिङ्गितं मय्यमानाब्धिफेनपाण्डुरितं मन्दरमिव सुरारिभुजगावेष्टितं पि-
 ष्ण्डिताकारपरिणतं हरादृहासराशिमिव दक्षिणमुखत्विपा मण्डलितमतिविश-
 दसुधापिण्डपाण्डुरमविरलविनीलवनराजिमालया वलयितोपान्तं प्रासादमद्रा-
 क्षीत् । तद्दृष्ट्वा च सानुस्मरणमये । सोऽयमरण्यवतीं भगवतो भार्गवस्य सार-
 स्वतः प्रासादः । तदिदानीं कथमपश्यन्नपूजयन्नेव च देवीं ब्रजामि । किन्त्व-
 यमभ्यवहारकरणादतच्छङ्कीभूय गतो वासरः प्रहरमात्रावशिष्टश्च वर्तते, सन्नि-
 हितपश्चिमदिवसङ्गमाशयेव देवस्यापि खरांशोरुत्तीर्णवानुत्तापस्तावदतोऽय-
 तनमेनं वासरमिहैव गमयामि । प्रातरुपस्येव निर्झरजलामलखपनपूर्वमपूर्वा-
 रण्यतरुलताकुसुमैरभ्यर्च्य भारतीं यास्यामीति संप्रधार्य झटित्येव चलित-
 स्तस्याभिमुखमुत्क्षिप्तगतिक्रमो देशान्तं तावन्तमल्पान्तरालसुगमं पन्थानम-
 तिक्रम्य झगिति प्राप्तवान् । अथाग्रे तदङ्गणकवसिन्त्यामतिबहलबकुलकङ्कोल-
 तिलकतालीतमालवलयालङ्करणभाजि पुष्करिण्यां धौतचरणो निर्मलेन पयसा
 प्रक्षाल्य सततसञ्चारश्रमोदविन्दुभिः कलुपितकपोलभालस्थलं वक्त्रमाचान्त-
 शुचिजलपवित्रः प्रविश्य तस्मिन्नसमशिलाकर्मनिर्मिताभोगशोभिनि प्रशान्ता-
 भ्यन्तरमनोहरे निर्जनतया च रहः श्रीसदसि प्रासादे प्रतिष्ठितां चतुर्मुखवदन-
 चतुःशालाधिवासपरमेश्वरीमंशुधरचैतन्यरत्नोत्तेजनकुरुविन्दशक्तिं कविजन-
 रसनाविमानगामिनीमखिलवाङ्मयस्वामिनीं सरस्वतीमपश्यत् । आलोक्य च
 देवीं झगिति स्पृष्ट इव पङ्कजप्रकरैराश्लिष्ट इव चन्द्रिकया सिक्त इव चन्दनच्छ-
 टाभिः स्नपित इवामृतरसेन सततमधिकाधिकोद्भूतनिर्वृतिरानन्दितेन मनसा
 ननु संप्रति सर्वकालीनो वाक्यकुसुमोपहारः श्रेयानिति कृतश्रद्धानुबन्धमाव-
 द्दकरकमलसंपुटमनुष्टुभा श्लोकयुगलेन स्तुतिमकरोत् ।

वागीश्वरि ! जयन्त्येतास्तव घ्यानामृतोर्मयः ।

यन्नन्मा मानसक्षेत्रे बोधबीजाङ्कुरोदयः ॥

जयन्ति तव भासिन्यो भारति ! ज्योतिषच्छटाः ।

स्फुरन्ति यत्र तत्रैव ज्ञानरत्नमयो निधिः ॥

इति कृतस्तुतिः क्षितितलमिलितालकेन शिरसा प्रणम्योत्थाय च सली-
 लमुपवनविभूतिदर्शनकुतूहलादितस्ततो गतेषु सहचारिष्वेकाकी विश्रमितु-

मुत्कीर्णलिखितलेपितानलपरूपकोपशोभावत्यन्तर्मण्डप एव मसृणाशिलाफल-
कनिर्माणशुचिनि मत्तवारणके समुपाविशत् । सुखकृते च वामाङ्गेन तस्थौ ।
कौतुकेन च निरूपिताक्षिपत्रः समन्तादिपश्चितानैकस्वरूपाणि रूपकाणि पश्य-
न्नपश्यदुभयतो द्वारशाखावलग्नं रूपान्यत्वमिव हिमाद्रिकैलासयोः पूर्वस्वरूप-
मिव पाञ्चजन्यशशिनाः परिणतिसाफल्यमिव पापाणजातेराधारगौरवमिव धव-
लवर्णस्य डिण्डीरदेवताजातकमिव चन्द्रलोकपुरुषपट्टान्तमिव श्वेतद्वीपजनव-
र्णिकोपदर्शनमिव शशिकान्तसृष्टं निसर्गधवलमुपलपुत्रकयोर्द्वन्द्वम् । तद्दर्शनो-
त्पन्नविस्मयश्च चिन्तितवान् । नन्वेतदीदृशमपूर्वाकारकमनीयं दृपत्पुत्रकद्वित-
यमत्र कुतो निष्पन्नं, केन सुकृतसंसर्गशालिना जनेन कारितं, केन घाऽनन्य-
सामान्यकौशलेन शिल्पिना विनिर्मितं, किं द्वारपालाविमावाहोस्विद्देवताविशेषः
कश्चित्, उत द्वारशाखोपशोभाख्यकमात्रमेवेदमिति विमर्शपुरःसरमद्भुतमणि-
पुत्रकालोकनकुतूहलेन व्यासङ्घितात्मनस्तस्य भगवानुष्णरोचिरस्तं जगाम ।
अस्तमिते च देवे मयूखमालिनि पतिविलयशोकात्कान्तयेय पूर्वया दिशा
सुदूरमास्फाल्य भग्नाञ्जनकूपिकोच्छलिता कज्जलरजोराजिरिवोदयमहीधरादुल्ल-
लास गरीयसी छटा तिमिरस्य । पश्चिमया तु झटित्युन्मय्य भाजनमपास्तस्य
प्रसाधनालक्तकरसस्य विलुठितः प्रवाह इवास्तगिरिशृङ्गसन्नन्याविरास सन्ध्या-
नुबन्धी सुबन्धुरो रागः । सहसा नभःश्रियाप्याच्छोद्य कण्ठतो निरस्तानि
वृद्धितवरहारदण्डादिगलितानि मुक्ताफलानीव प्रविरलसन्निवेशमदृश्यन्त नक्ष-
त्राणि । अथ यथागतमागत्य मिलितेषु सहचारिष्वसावुत्थाय गत्वा च पुष्क-
रिण्यामवश्यकरणीयं कर्म सायन्तनमकार्षीत् । आयतने च सन्ध्याप्रदीपदानाय
निर्जनायामरण्यभूमौ कृतश्चिद्वावमयमन्यं चा वह्निमन्विष्य समानेतुमनुचरान्
प्रेषितवान् । स्वयं पुनः प्रविश्य घननिमिरदुरालोकं तदेव पटतल्पाच्छादित-
मुपरिविन्यस्तपुस्तकं मत्तवारणकमप्यामितः प्रदीपचिन्तया तस्थौ । अत्रा-
न्तरं च झगित्येव तपोर्दृपत्पुत्रयोर्न्तराले गरुडमणिशलाकेव तिमिरसर्पमु-
त्सारयन्ती सुधृत्सरलाकृतिरतैलपत्तिपरिकरा निराश्रयवती ज्वलन्ती शिखेव
परमुल्ललाम दीपस्य । तदीयशृणुमभासंपर्कसमकालमेव च ऋचपि तौ तां तथा
शिलामयीं मूर्त्तिमपहाय दिव्यशरीरयन्नावचिन्त्येन तेजसा प्रज्वलन्ती वहन्ती
च पद्मोपवीनप्रतिप्रसन्नरम्याकृती द्विजन्मानौ भूत्वा देवीं प्रणेमतुश्चक्रतुर-
स्तोरुया च भक्त्या महाकविप्रणीतेन परिणतार्थशालिना याचां गुम्फेन सुल-
लिनं स्तोत्रम् ।

देवि ब्राह्मि ! जयत्येप मन्त्रोष्मा संभृतस्तव ।

यद्भक्षेन कवीन्द्राणां वाचि पाकः प्रवर्तते ॥

जयन्ति त्वत्करान्भोजे मकरन्दकणश्रियः ।

जाताः श्रव्यगिरो वाणि ! यत्सेवाभिरिवालयः ॥

स्तुत्या च पुनःपुनर्भालफलकाहतमहीतलं प्रणम्य निराकुलीभृतावागत्य
द्वितीयं मत्तवारणकमध्यास्योपविष्टौ । अथाऽसौ तत्तथा तादृशमदृष्टपूर्वं कुतू-
हलातिशयमालोक्य यावत्तदभिमुखमसङ्ख्यविस्मयाक्षिप्तलोचनो वीक्षते तावदे-
कस्तयोः सायुजनाऽऽवर्जनोचितेन वचसा तं कविमालापयाञ्चक्रे पप्रच्छ च ।
सखे ! क एष तल्पोपरिष्टात्पुस्तकः ? । किमिति बद्ध एवाऽऽस्ते ? । किं किल नोन्मु-
च्य वाच्यते ? । कथ्यताम् । किमिह प्रमाणशास्त्रोपाङ्गप्रकारः ? । किमुत साहित्य-
भागः ? । किमागमविशेषः ? । किं पौराणिको भेदः ? । किमद्गु ! धनुर्वेदवैद्यका-
दिविद्याविभूतियोगेषु ग्रन्थेष्वन्यतमः कोऽपि ? । किं वा कवेराधुनिकस्य कस्यापि
काव्यरूपानादिकादिकविताप्रपञ्चः कश्चित् ? इत्यादि बहुधा निबन्धसम्बन्धिना
वाङ्मयस्यान्तः किमेतदास्त इति प्रगल्भया गिरा तेनोक्ते कविरहो ! आश्चर्यं कथ-
मसावनयोः शिलारूपयोर्मनुष्यभावः कथं चात्र दृष्ट्वापूर्विकायामवस्थायामीह-
शीयमसंभाव्यविषया विशिष्टैवाक्षरकथाविकासिनो प्रौढिस्तत्किमत्रोचितम् ! ।
अथवा, भवतु पृच्छामि तावदिति विचिन्त्य भो द्विजकुलाभरण ! नियतमा-
वेद्यते युष्माभिरापृष्टम् । किन्त्वन्तराल एव स्तोःकमुच्यसे । मम हि महता वि-
स्मयेन तरलितस्य सखे ! पूरय कुतूहलम् । कथय कावतिविरुद्धमतिविशेषिता-
लापशालिनौ युवां, प्रकृतिश्च नाम मुख्यतया भवतोरियं मानवी किमाद्या दृष-
ट्पिणां, किमभिधानं युवयोः, कथं चायमेवं ग्रन्थनामग्रहानुमानसंमूचितः प्रवो-
धौ वाङ्मयस्येति सादरं प्रत्यवोचत् । तेनापि सप्रश्रयमहो यथा दृष्टौ तथा भूतावे-
व भ्रातरावाचामीहश्येव सृष्टिराययोः । अस्य हि महात्मनः तिलक इति नाम ।
तालकनामा चाहम् । यत्पुनरसावक्षरकथोपक्रमः तत्र किं न जानासि ये हि सुदृ-
रवस्तिनोऽपि मनसैव देवीं सरस्वतीं स्मरन्ति तेषामशेषशास्त्रावबोधनिर्मलं
ज्ञानं कवित्वं च संपद्यते । सदैवासन्नसेवकयोः पुनरावयोरस्तु तावदन्यदेतावन्मा-
त्रेऽपि सन्देहः, तदास्तां किमनेन मुधा प्रश्नपरिश्रमेण । यदुक्तस्तदेव ज्ञापय
कौतुकादित्यभिहितस्नालकेन स गलु परिभाष्य चेतसि किमाश्चर्यं यथैतद्गणि-
तमनेन इतरथैव किं न संभाव्यते, यस्माद्विषयकर्मपरिणामा हि संसारेऽस्मि-
न्नामी शरीरिणस्त्वदेतेन दृष्टं कथयामि, का नाम वस्तुक्षतिरिति विनिश्चित्य शृणु

मतिमतामग्रगण्य ! मदीय एवैव कवितापरिश्रमो, मया हि महता मनःसंरम्भेण
सृष्टः प्रबन्धोऽयमिदानीं क्व नु किल श्रावयामि, कस्याग्रे स्वीयमभ्यस्यमानमिमं
गुणोल्लेखं प्रतिपादयामि, को नाम समाकर्ण्य यथार्थवादितया सौजन्यं नाटयि-
ष्यति, यस्मात्सकलगुणविचारचर्चाविपश्चितां धुरन्धरो धरेन्द्रभूपामणिः वत्स-
राजनामा नरेश्वरः परमं मित्रमिति मे पक्षीकृतो लोकैः, क्षितिभृतश्चान्ये सर्वे-
ऽप्येकैकेन कदुरचोत्कुल्लगलनालिनायुधत्रयाघ्रेणाघ्रातसन्निधयः सुदूरमुज्जिता
गोजातिभिः गुणिनोऽपि स्वगुणाभिमानमहाभरग्रस्ता नोच्छ्वसितुमपि पारयन्ति,
लोकश्च परगुणोन्नतिमसहमानो नीचतां प्रपन्नः, नीचाश्च निसर्गद्वेषिणः परेषु ।

तथाहि—

नीचजातिर्भवत्येव लोकस्थितिविरोधिनी ।

अशिवाऽपि सती येयं ज्वालास्तुण्डेन मुञ्चति ॥

किञ्च—

सुनागृहवटस्येव पिशुनस्य कुजन्मनः ।

आस्फालितमुखस्यापि भाङ्कारः केन वार्यते ॥

ये हि व्यासादिमहाकवीनामपि प्रबन्धेष्वपवदन्ति ते किं न मादृशामप-
वदिष्यन्ति । साधवो हि कलिकालतमःपटलपिहितेऽस्मिन् जगति क्व नाम
दृश्यन्ते, तेनायमहो न केवलमिदानीमेव यावत्कमपि सुहृज्जनं सत्कविमर्थिनं
च श्रोतारमासादयामि तावदेवमसौ बद्ध एवस्थास्यतीत्यादि स्वान्तःपरिपिण्ड-
तमद्रोपमावेदयाश्चक्रे । सोऽथ द्विजन्मा तालकः ससंभ्रममाः कविप्रवर ! त्वमे-
वमसज्जनात् त्रासविधुरो विपीदसि, मा विपीद ।

नो जीविकेयमिदमन्यगुणापहारकर्म प्रकामसुखदं व्यसनं ग्वलस्य ।

आखोः सुवर्णमपहृत्य कृतं निवासरन्ध्रे करोति किल कामिह देहवृत्तिम् ॥

तथापि—

कुर्वतः कविताम्बोधौ प्रबन्धेन विजृम्भणम् ।

कवेः प्रौढस्य कस्यास्ति जलमानुपनो भयम् ॥

साधुस्तु यदेवमभिलपितो द्रष्टुं तदप्युचितमेव स्तुतः ।

तापमुत्सारयन्नमातपन्नस्य सप्रभः ।

तेनैव ध्रियते लोकैर्मस्तकोपरि सज्जनः ॥

तदत्रैवं सोऽपि कर्मणा सुकृतेन तवानीतः समागतः साधुरतः किम-
द्याप्युचितश्रोतृजनानस्तित्वनिर्विण्णः खेदमावहसि ? । श्रावय प्रकाशय

कविप्रदीपप्रबन्धमेतस्य सहजसज्जनस्य सुकवेः सूक्तामृतरसाधिः परगुणप्रमो-
दिनो निखिलवाङ्मयविदः कोविदचूडामणेस्तिलकनाम्नो मदीयमित्रस्य, मम
च किञ्चिज्ज्ञस्य, सफल्य कवितागतं क्लेशमात्मनः, कुरु कृतार्थमावयोः श्रुती-
न्द्रियम् । पद्यामः कीदृगुपक्रमः कथायाः, कीदृशाः संबन्धसन्धयः संविधानकस्य,
कीदृशो रसः प्रस्तुतोपक्रान्तस्य वस्तुनः, कीदृशी रचना पदन्यासस्य, कीदृशः
स्वगुणो भणितिभङ्गीनाम् । अन्यच्च । वर्णानामविसंफुलन्यासो मसृणता परि-
पुष्टिर्मांसलता काठिन्यविपर्ययः कोमलता स्निग्धभावो लालित्यमिति मसृणता
मांसलता कोमलता लालित्यं चेति वाणीगुणैश्चतुर्भिरनुपङ्गवत्यः सप्राणघनप्रा-
णाल्पप्राणैस्त्रिभिर्भेदैर्विभिन्नाः क्रमेण कौकिली मायूरी माराली चेति तिस्र
एव किल जातयः सत्कवीनाम् । तथा चैतांश्चतुरोऽपि गुणानावर्जयन्तः कवयः
केचन ससौष्ठवैरक्षरैः सप्राणां वाचमुल्लासयन्तः कोकिलमनुकुर्वन्ति । केचिद-
नल्पसौष्ठवता घनप्राणेन वर्णगुम्फेन शब्दमाराधयन्तो मयूरतामाश्रयन्ति ।
केचिच्च मितसौष्ठवं बन्धमाश्रित्याल्पप्राणेन वचसा मरालतामनुहरन्ति । अपरे
पुनरमीषां चतुर्णां गुणानामेकत्र समवायशून्येन महाप्राणेन निष्प्राणेन वा पद-
न्यासेन जनयन्तो वाचमेतत्पथोत्तीर्णा भिन्नजातयः कवयस्तदेवं विचित्रक्रमेण
समुदञ्चितभारतीकेषु कतमजातिरस्मि कवीन्द्रेष्वेत्येतदप्यवगतं भवेदित्यादि स-
प्रेमदर्शितादरमुदीर्य तृष्णामभूत् । अथासौ सविशेषविस्मयं कविरहो विज्ञता
जनव्यचहारवर्त्मनि, अहो प्रौढिरालापकल्पनासु, अहो व्युत्पत्तिकौशलं कवि-
तागुणेष्वनयोर्पथा चेयमीदृशी प्रबन्धविलोकने दृष्टिर्यथेदमीदृशमनन्यसाधारणं
च साधुत्वं तथा नियतं परिश्रमः सफलतामेप्यति मदीयस्तत्किमिति नाहमु-
पदर्शयामीति सञ्चिन्त्य सुतुष्टेन चेतसा जगाद । हन्त ! द्विजन्मैकपुङ्ख !
कुतूहलेन संभूतगर्भायां सुगुणदरिद्रायां मठाचि जातेपमात्मजा चम्पूस्तर्हीयम-
पुष्टा सर्वतोऽप्यङ्गेषु दुर्बला च संवृत्ता न नाम यथावददर्शनो जनस्य दर्शयितुं
पारयत्येवमप्यर्पिता चेद्दर्शयामि, सा पुनरमुष्यां भद्रं किमपि विधिना लिखितं
भवेत्तदिपमादृता गुप्ताभिरभिनन्दनीयां दशामासादयति । किन्तु न नाम यदि
प्रस्तुनरसरभसधिच्छेदीतिरुदेदस्य हेतुर्भवामि । तदिमं दीपकोद्योतनकृते बहि-
मानंतुं मया प्रेषितमायान्तमनुचारिणं लोकमङ्गणादेव निवारयामि परतः क्षेत्र-
पालदेयकुलिकायां प्रवेद्य च शयनाय निरूपयामि । एवं कृते रहसि निश्चिन्तेन
चेन्नसा निरवयमारभ्यते कथेयमिति तावदाशयो मे परतस्तु भवदिच्छा प्रमाण-
मिन्यभिवाप भवत्येयमिति तिलकानुमोदितेन तेन द्विजन्मना तालकेन सप्र-

अयमनुज्ञातः समुत्थाय तस्माद्देवीभवनान्तर्मण्डपादङ्गणे बभूव । स्थित्वा तत्र
यथा यत्समुचितमालोचसूत्रितं कृत्यं त्वरितं तथैव तदखिलमविरलरभसाश्वि-
तश्चक्रे ।

स कविरथ यथावत्सूत्रितैकान्तरम्ये
सदसि वचनदेव्याश्चेतसा सुस्थितेन ।
अविशदसमसूक्त्या सेवितुं तौ द्विजाती
निवसति हि समग्रा यत्र सारस्वतश्रीः ॥

इति कायस्थकविसौदुलविनिर्मितायामुदयसुन्दरीकथायां
कविवंशनिवेदनो नाम सारस्वतश्रीपदाहः
प्रथम उच्छ्वासकः ।

द्वितीयोच्छ्वासकः ।

ततश्चासौ तदेव मत्तवारणकमनुसृत्योपविष्टः सरभसमहो यदाऽऽलोचितं कृतं किं नाम तत्तथा सर्वमभूच्च ते निराकुलं हृदयं ?, एवं चेत्त्वरितमारभ्यतां कथेयमेतदाकर्णनरसोत्सुकीभूतमनसो हि वयं प्रतिपालयन्तो भवन्तमेव हि तिष्ठाम इति परिचयानुरोधस्निग्धया दशाऽभिनन्द्य भणितः सुभाषितर-सार्थिना तालकेन सोल्लासमेवं क्रियत इत्यभिधाय वन्धादुन्मुच्य पुस्तकमुचित-क्रमेण श्राविताभ्रीष्टदेवतोपश्लोकनादिकवीश्वरप्रक्रियः कथामारंभे ।

श्रूयतां प्रसिद्धमिह पयोधिवलयवप्रायामवन्यां कनकमिव धातुषु, माणि-क्यमिव रत्नेषु, तिलकवर्तनमिव मण्डनेषु, मुखमिवाङ्गावयवेषु, त्रिदिवमिव भुवनेषु, नन्दनमिवोद्यानविपिनेषु, प्रकृष्टं पत्तनेषु, सर्वाङ्गसादृश्येन सोदरं पुर-न्दरपुरस्य, उपरिनिवासेन तलवर्तिनः फणिपतिनिवासनगरस्य शिरसि च दत्त्वा पदमिव तिष्ठमानं, सुदूरमञ्जनच्छायं, गगनमनुप्राप्तैस्तत्कान्तिसङ्कमेणैव श्यामलितैरमलभ्रकतोपलफलकसङ्घट्टस्रष्टैरदालकैरलङ्कितेन सितमणिनिर्माण-यता प्राकारचक्रेण कुण्डलितम्, उत्तुङ्गदुर्गादालकपरिपाटिभित्तिभिः स्वलिता-दभ्रनटिनीप्रवाहादधःपनितैरिव निज्जितार्णवभरणविस्तरैर्वारिभिरापूर्णगर्भया परिखया प्रपञ्चितोपान्तरमणीयं, परिखातटीष्वनिलसन्निवेशवलयपितेन पञ्चान-लधूमसमुदयेन समन्तादसितकाण्डपटेनेव विनिवारितप्रवेशं कलिकालदृष्टेः, शशिकरानुपङ्गनिप्यन्दिनामिन्दुकान्तदलविरचितच्छादकानां निम्नाध्वयायिना रसेनेव निर्मलतमेनाम्भसा पूरितगर्भगम्भीरैरङ्गणकवापोविशेषैर्भूयिताभिरम-रमन्दिरश्रेणिभिरभिरामचत्वरोद्देशम्, उपरितिर्यक्पतितपृथुतरकिरणच्छटाग्र-कैतवादातपत्राणाय शिरसि दत्तेनोत्तरीयवसनाञ्चलेन सततमार्थिजनागमनं प्र-तिपालयन्तोभिरिव वहिःस्थिताभिः सत्रशालामणिमण्डपश्रीभिरूहासमानं, मणिभित्तिसङ्क्रान्ताभिः प्रसारकनिविष्टानां तुन्दिलशरीरिणां वणिजां प्रतिभू-त्तिभिरन्तर्दृश्यमानविश्रान्तधनदैरिव निरन्तरमापणैः सारीकृतकोडं, कृतकन-कप्रसारकैः सौवर्णिकैरपार्वतं रूपमिव सुमेरोः, पतिमुखविलोकनानिमेपरम्याभिः कुलपुरन्धिभिरनूर्ध्वगतं खण्डमिव स्वर्गस्य, गृहीतसितरत्नादर्शप्रण्डलाभिः पण्यरमणीभिः स्वर्गसद्गतं संस्थानमिव चन्द्रलोकस्य, सकलशास्त्रानुकूलवाणिना नियामिजनेन साक्षात् स्थानमिव सरस्वत्याः, सुनेपथ्यभूषणवना प्रकृतिवर्गेण

वरयात्राढम्बरमिव कुवेरस्य, स्फुरत्किरणालोकशालिना प्रासादपुष्पकभरेण कटकमिव दिवसराजस्य, प्राकारचलयवर्तुलं मुखमिव जम्बूद्वीपस्य, लसद्गो-
पुरपताकांशुकं नेपथ्यमिव भारतवर्षस्य, पीवरायतकलशस्तनं यौवनमिव वसु-
न्धरायाः, मणिभवनभानूद्भवलं लावण्यमिव भुवनश्रियो, मर्त्यलोकनटेन निजा-
ननप्रोतं प्रतिमुखमिवाखण्डलपुरस्य, दक्षिणापथेन लिङ्गिना परिगृहीतं व्रतवेप-
चिह्नमिव विद्याधरलोकस्य, तलभूमिकुट्टिममिव त्रिदिवहर्म्यस्य, मुकुटमण्डल-
मिव फणिभुवनभूपालस्य, जगन्नयाभोगभूषणं निकामरमणीयमस्ति मलयसु-
द्रितायां दिशि कुन्तलेषु तटे गोदावरीतिमहासरितः प्रतिष्ठानं नाम नगरम् ।

लीलामण्डपरत्नभित्तिषु सितस्वच्छासु भूरिकमं
सङ्क्रान्ताखिलसञ्चरत्परिजनप्रत्याकृतीनां छलात् ।
यस्मिन्नीश्वरमन्दिरेषु परितः सन्दर्शयन्ती सदा
च्छायाखेलनकं न कस्य हरते सौन्दर्यलक्ष्मीर्मनः ॥

अपि च—

विलसदमलमुक्तास्तम्बलप्रेन्द्रनील-
द्युतिदलसरिकालीकर्पूरैः कुन्तलीनाम् ।
सरलतरकटाक्षैः श्वेतकृष्णैककर्ता
प्रभुरसमशरोऽभूद्यत्र यूनां जनेषु ॥

यत्र च कवाटवर्तिना विलसदमलमाणिक्यमणिमरीचिपटलेन सततमन्तः-
प्रसूतलक्ष्मीनिमित्तमाहितेन कौसुम्भेनेव वाससा चिह्नितं द्वारमादधानैरनवरत-
मुपस्थितातिथिपदप्रक्षालनजलप्लवनेव चन्द्रोपलकसोपानकद्युतिभरेण प्लावि-
ताङ्गणकवसुभिः सुवर्णभवनैराभरणपदकवन्धैरिव निविष्टनाथकैरलङ्कृता
शोभते समन्तादाभोगलक्ष्मीः । यत्र च सुवर्णकसृष्टिना धातुव्यवहारेण कथी-
भूतो वातिगेन्द्रविद्यागमः, सङ्क्रान्तनिधानकोटिभिर्भवनैः प्रलीनः खन्यवादः,
प्रभूतभव्यगणिकाङ्गनोपभोगलीलाभिः व्यशीर्यन्त विवरप्रवेशवार्त्ताः, मन्दिरद-
लीकृताशेषविपहरोपलशिलाप्रभावेण भग्नाहिरूपप्रचारतया समुच्छन्नो गारु-
डव्यतिकरः । यत्र च प्रतिपथमतिप्रांशुहरमन्दिरशिखरशूलाप्रपादिताग्निशासु
नभस्तलचारिणश्चन्द्रमसो मण्डलाद्रलितैरनल्पसंपातिभिरमृतरसैरिव सुस्वादु-
शीतलविनिर्मलैः पयोभिर्भरितगर्त्ताः कमलकुवलयामोदसङ्गिनो हृदयमानन्द-
यन्ति कोटिशो जलाशयविशेषाः । यत्र च प्रतिहर्म्यशिखरमखिलगरलापहारम-
णिशिखासङ्गमसमाकुलैरवनहनफणिभिर्ऋन्मुक्तवाजिवियुरं प्रवर्त्तयति सारथौ

रथं कथमप्यन्तरिक्षमभि सरोजिनीवन्धुरिन्दुश्च निरन्तरमुत्तुङ्गतरविहारशृङ्गा-
लास्खलितवर्त्मा गगनपथेन गन्तुमक्षम इव मणिमयविमलभूतलसङ्क्रान्तया
प्रतिमूर्त्या तलगतं पन्थानमनुसृत्य सदैव तं तावन्तं प्रदेशमुल्लङ्घयति । यस्मिंश्च
दृश्यमानबहुपदार्थरमणीयाः सकर्णकाः स्कन्धशाखाशरीरनिःसारिभिः प्ररोहैरी-
कारान्ताः सुललिताभिरघोललन्तीभिर्मञ्जरीभिः प्रदत्तमात्रास्तिर्यग्विसा-
रिणीभिः शिखरशाखाभिर्विसर्गानुस्वारवत्यः सुवृत्तशालिभिः फलैरधिरू-
दरेफाः शिरोगतविहङ्गमोदञ्चिताभिश्चञ्चुभिर्विचित्रितवाद्यपरिसमासिफुल्लिका-
श्चान्तरान्तरागतैः पुष्पगुच्छैरुचितरचनासन्निवेशपेशलाः कुसुमचापप्रशस्तेर-
क्षराणां पङ्क्तय इव स्वान्तहारिण्यो विभान्ति परिसरेषु सद्गुरुप्रधाना वनरा-
जयः । यत्र च सुस्वामिपरिपालिते सुदृशया विभूतिविभ्रमाभोगसारया श्रि-
या सर्वोऽपि नृपायते पुरुषवर्गः, सर्वोऽप्यवरोधवनितायते स्त्रीजनः, सर्वोऽपि
राजभवनायते गृहावन्यः, सर्वोऽपि राज्यायते प्रतिभवनमाचारप्रपञ्चः, केवलम-
शेषतोऽपि सौस्थित्यादनासितया लोकस्य बभूव तदर्नवासिनीनां देवतानां
दौस्थ्यमुपयाचितप्राप्तेः । किं बहुना ।

यत्राऽऽयान्ति विभूतिमिन्द्रनगरन्यङ्कारमातन्वतीं

द्रष्टुं मेरुगिरेः स्थलात्सुमनसो नित्यं तथा ह्यम्बरे ।

दृश्यन्ते सुरसन्नहेमकलशत्विट्टिकानां मिपात्

तेषां काञ्चनधूलिपांसुलपदैरापिञ्जरा धीथयः ॥

तस्मिन्नसमशोभाविभूतिमति श्रीभाजि नगरे दृगसगरभगीरथादिभू-
पालकुलकीर्तिवित्तापहरणराजोपधिरापयोधिपुलिनसङ्क्रान्तविक्रमः, क्रमागतां
श्रान्तामिव कृपाणपत्रारोपणेन संवाह्य राज्यश्रियमाददानो गृहीतारतिमूर्ध-
भिर्गुलिकाभिः सिद्ध इव विद्याधरो रणेपु, तारुण्यभरतरङ्गितानामनङ्गविधुरि-
ताङ्गनादङ्गुदीनामाश्रयपयोराशिः, असिदण्डसङ्घटितारिवंशानिकपणोल्लासितप्र-
तापसप्तार्चिः, सप्तार्चिरिव तेजसामघीशश्चण्डरोचिरिव चूडामणिः भूभृताम-
निष्टनरकण्ठखण्डनखड्कारनिविडारवसूच्यमानलप्रक्षणः, परिणेतो जयश्रियः,
सहचारिसुभटभुजभीषणकृपाणकिरणान्धकारकरः, तस्करो विपक्षभूपालसम्प-
दां, चलितसिपत्रलोचनो योवनारम्भ इव वीरलक्ष्म्याः, समुक्षिताजिविजया-
रवो देवतादेश इव प्रतापसाधकस्य, सिद्धो ब्रह्माण्डविवरस्य, कृषीबलो भारत-
क्षेत्रस्य, सततप्रवर्तितविलोलनरपालमुकुटमणिदीपकप्रकरैरवतार्यमाणारात्रकः
समप्राणामग्रणीः श्रीमतां बभूव भूमण्डलाभरणं राजा मलयवाहनो नाम ।

दिग्यात्राप्रस्थितासु प्रतिपथमभितो यस्य सेनासु मन्ये
नो राज्ञामेव लक्ष्मीर्द्भटिति विघटिता वक्षसः शार्ङ्गिणोऽपि ।
कामत्कुम्भीन्द्रचक्रकमनमितमहीगोलदोलायिताब्धि-
क्षुब्धोर्मिस्तोमफालप्रसरवशविपर्यस्तशय्योरगस्य ॥

अपि च ।

श्यामा समीकमुवि यस्य सुवृत्तमुष्टि-
मूलेन्दुरत्नफलकोपरि खड्गयष्टिः ।
दृष्टा परैः प्रलयशङ्किभिरुलसन्ती
शीतांशुविम्बविलयादिव धूमवर्तिः ॥

यस्य च निजावसरवर्तिनं नीराजनोपहारमातन्वतस्तत्कालमिलितसक-
लवलभरनमितमेदिनीपीठपृष्ठस्य कमठपतेर्वल्गादविरलविलोलवाजिविन्यस्त-
खुरनिष्ठुरखटत्कारनिविडारवच्छलेन भङ्ग्यमानपृथुकटाहर्कर्परध्वनिरभूतपूर्वो
भारतसमरसङ्घट्टेऽपि विसङ्कटाभोगमुल्लास । यस्य च समरसंहतारातिकुल-
कुटुम्बिनीभ्यः कुङ्कुमालेपमादाय शक्तिमान् पादलेपसिद्ध इव मनुष्यजनागो-
चरेषु सञ्चचार परितः प्रदेशेषु प्रतापः । यस्य च निकामवृद्धा वृद्धोचितं चरि-
तमादृत्य त्रिपथगामिन्या गीर्वाणसरितः स्रोतसां त्रयेऽपि स्नातुमभिलपन्तीव
वभ्राम भुवनत्रयं कीर्तिः । यस्य च महापङ्कमश्याऽऽदिकूर्मपृष्ठावस्थानलग्नम-
म्भसा धारागतेन क्षालयितुमिवात्मनः पङ्कमावासिता कृपाणे काश्यपी ।
यस्य च स्वर्भानुभयस्थानं चन्द्रमसो मण्डलमपहाय तदनुकारहारिणि हारप्र-
भावलयमण्डलिते वक्षसि बभूव सुस्थिता लक्ष्मीः ।

किञ्च—

वक्षसि निवेश्य लक्ष्मीमुपरि च कविजीघितेन मुखकमले ।

विन्यस्यासनमुचितं गौरविना भारती येन ॥

यः खलु निखिलनरपालचूडामणिश्चापलपरित्यागनिश्चयार्थमिव कृन्तो-
शया प्रसादितो लक्ष्म्या, निजोचिताचरणव्यभिचारनिरासार्थमिवोत्क्षिप्तफलया
प्रत्याधितः कीर्त्या, त्रिनयनविनाशितानङ्गसङ्गमनिवृत्त्यर्थमिव कृतशरीरस्पर्शां
रूपेण, जलाधिपत्यपरिपालनार्थमिव गृहीतो वात्सल्येन, समरविषयाधिकारस्थ-
रीकारार्थमिव जनितदक्षिणकरग्रहो विजयेन, निसर्गानमनदुर्नयापनुत्तिप्रती-
त्यर्थमिव स्पृष्टचरणैः प्रणतारिपार्थिवशिरःश्रिया । यो हि तेजसामाश्रयो न
सूर इव सहस्रशः करैर्मण्डलमुत्तापयामास, न शीतांशुरिवापरोदये वक्रता-

मद्यत्, न ससाधिंरिव दाहकृता व्यापारेण भूतिमुत्पादयाञ्चके, न प्रदीप इव पात्रोपरि ज्वलितवान्, न माणिक्यमणिरिव सुवर्णबन्धेषु नायकत्वमालम्बते स्म । किं बहुना ।

श्रीष्मस्तीव्रतमैः प्रतापविहृतैर्षपां रिपुस्त्रीदृशा-
मासारैः शिशिरश्च सान्द्रतुहिनच्छायैर्यशोराशिभिः ।
इत्येवं विहितक्रमेण भरिते कालैस्त्रिभिर्भारते
वर्षे यो व्यसृजत्कृपाणमवनेः स्वामी भुजा मेचकम् ॥

स राजा शिशुरेव सुकृतसेनासमग्रे विशेषजिगीपयेव गते लोकान्तरं पितरि स्वयं भुजबलेनाऽऽदृत्य दिग्विजयं, विजयनिशितेनासिना विलूय मूलतः शात्रवं वंशम्, आज्ञया प्रवेश्य द्वारेण राजन्यकं, प्रतापेनाक्रम्य समस्तान्याशासुरानि, यशोभिरावृत्य शीण्यपि भुवनानि, धर्मेण निरस्य प्रबलं कलिकालं, गुणैरनुरञ्ज्य सकलं साधुलोकं, विनयेन सन्मान्य गुरुजनं, सत्कारेण संवर्ग्य बन्धुजातं, हृदयेनावर्ज्य परितः प्रणयिवर्गं, प्रसादेनाऽभिनन्द्य क्रमागतमनुजीविसामन्तचक्रम्, अनुरक्तप्रकृतिकमनीयामनेकशः प्रजावतीं ककुप्करिकुम्भसिन्दूरभरितसीमन्तरंखोपशोभितामवैधव्यचिह्नमिव चतुरम्भोधिबलयालङ्कारमादधानां वंशपत्नीमिवानन्यभोग्यां विधाय वसुमतीमेकातपत्रशेखरं साम्राज्यसिंहासनं भेजे । भुवः सम्बन्धेषु च स्वामिकृत्येषु चरितार्थतया सुस्थितान्तःकरणवृत्तिरनुभवितुमशेषाणि संसारसुखानि, कर्तुं यौवनोचितान्विलासान्, विद्यातुमभिमनाभिलापपरिपूर्त्तिभिः कृतार्थजन्म, समग्रगृहपरिग्रहादिचिन्तापरं राज्यमभितोऽपि धीमनां धुरन्धरे मन्त्रिणि समस्तमारोपयामास । मन्त्री च तस्य कटकश्रयो दक्षिण इव भुजस्तम्भः, स्वमतिसंहतारातिरमणीशृङ्गाररसप्रशोपको मूर्त्त इव प्रतापः, परिगतो मन्त्रविक्रमाभ्यामखिलविद्यावतारपात्रं, खन्पवादी वैरिवंशमूलस्य, वशीकरणकोविदो लक्ष्म्याः, कृतजलस्तम्भो व्यवहारेषु, दर्शिताग्निस्तम्भः प्रजोपनापेषु, सततमवनतानेकराजकललाटतिलकपङ्कलेपादिव भर्तृभिक्षागतारिकुलकुटुम्बिनीवाप्यजलधाराघौतचरणः, शरणासासत्सागराया भुयो, भूषणं द्विजातिवंशस्य, पुङ्गवः पुंसां विभूतिवर्द्धनो नाम । यो नूनमनिर्मथितसमुद्रमनिरस्नसत्त्वमपीडितभोगीश्वरमक्षपितविबुधलोक्रममन्दरागप्रपञ्चमेकेनेव प्रज्ञागुणेनाकूप्य लक्ष्मीं निजस्यामिनः सततमुरःस्थलनिवाससुस्थितामरुरोत् । पञ्च महीभृतामाञ्जनेय इवोन्मूलने, नल इव प्रतिष्ठापने, पयोधिरियाद्रीकरणे, राम इवोपयोगविधाने प्रभुरभूत् । किं बहुना ।

यः शीतलैर्मृदुतरैश्च करैः प्रजानां लोकं निशाकरमणिप्रतिमाभमच्छैः ।
 प्राप्तक्रमं तुहिनरोचिरिवानिपीड्य निप्यन्दयन्न वनितापहरो वभूव ॥
 अपि च ।

स एव मन्त्रिणामाद्यो यस्य मन्त्रवलात्तदा ।

ननर्त्त जलता भर्तुश्चलितं तु पदं द्विपाम् ॥

स तेन मन्त्रिणा परिगृहीतसकलराज्यचिन्ताभरो निराकुलः कदाचिदा-
 स्थानमण्डपगतः प्रणामदोलायितानेकनरपालमुकुटमुक्ताफलकिरणनिकुरुम्बैश्चा-
 मरैरिव धीज्यमानः श्रिया, कदाचित्कविसभामधिष्ठितो विचारयन्काव्यजातमु-
 ल्लसन्तीभिरमलदशनांशुराजिभिक्तसवादिष्व दीयमानरङ्गावलीभिराभूष्यमाण-
 वदनाङ्गणः सरस्वत्या, कदाचित् तुरगवाहनविलासमनुसरन् वाह्यमानविविधह-
 रिखुरखटत्कारकैतवेन कटितिवर्णनाक्षरैः पदे पदे प्रशस्यमानः पृथिव्या, कदाचि-
 न्मृगयामुपेतो मृगवधाकृतचकितेन रजनिमासाद्य तं हरिणमात्मनो मित्रमुरसि
 धृत्वा दिवि पलायमानेन परार्पणेनात्मीयरक्षणमितीव दर्श्यमानसृकरश्चन्द्रेण,
 कदाचिद्विभ्रमोद्यानवतीं सुरभिमुखश्वासदर्शनाय वन्द्युप्रेमागतेनेव शिशिरेणानु-
 गम्यमानः समीरणेन, कदाचिज्जलक्रीडामाचरद्युभयपार्श्वार्गतेन चतुरसीमन्तिनी-
 कलितकनकशृङ्गकोशोज्झितस्याम्भसच्छटायुगेन सरभसमभ्यागताभीष्टवत्स-
 लतया प्रसारितेनेव भुजलताद्वयेन परिरभ्यमाणो वरुणेन, कदाचित् शृङ्गारसरसां
 गोष्ठीमनुतिष्ठन् समन्तात्पतद्भिरमलगङ्गाम्बुधवलैर्विलासिनीकटाक्षै रूपेण सगोत्र
 इति स्वराज्य इवाभिधिच्यमानो मनोभवेन, कदाचिदचिन्त्यपथं प्रेक्षणकमालो-
 क्यशुपरिमण्डपतुलाफलकसङ्क्रान्तया प्रतिमूर्त्त्या त्रिदिवनगरागतेनेव दृश्यमा-
 नविलासोत्सवः पुरन्दरेणेत्यादि, सदैव देवैरनुकृत्यमानाभिकमनीषकैलिः काल-
 मतिवाह्याश्चक्रे ।

एवमस्य बहुशो विपश्यमानैर्धनैकस्वामिना कुबेरेणाप्रार्थितैः श्रियो
 नाथेन विष्णुनाप्यदृष्टैस्त्रिभुवनाधिपत्यपरमेश्वरेण मधवताऽप्यननुभूतैरभिन-
 वोद्भूतप्रभूतभङ्गिभिर्विलासैः सारीकृत्य सकलं संसारसुखचमकालमनुभवतः
 कदाचित्क्रमेण कालपरिपाटेरुदयपक्षः प्रोषितवधूवदनचन्द्रस्य, वन्ययोगः पाम-
 रीसम्मदरसस्य, कवाटोद्घाटः पथिकनिर्गमस्य, पञ्जरकभङ्गश्चण्डभानुपञ्चाननस्य,
 कुसुमिनससच्छदोरुपरिमलेन मदागम इव नवर्त्तुचारणस्य, विपुडवन्धूकवना-
 लोहितश्रुतिभिः सिन्दूरमुद्राविष्कार इव पुष्पपुराजस्य, प्रसाधमाणजिगीपुभू-
 पातपत्रैः कुसुमकाल इव नरेन्द्रचर्याणाम्, उत्तेज्यमानविधिधायुधालोकैर्दिवस इव

योरचक्रद्वन्द्वघटनायाः, स्फुटितनीलोत्पलप्रभान्धकारितोऽपि प्रसन्नो दिव्युखैः।
दलदरविन्दोद्गीयमानकिञ्चत्कधूलिभिः पांसुलोऽपि निर्मलो नभस्तलेन, मदकल-
मरालमण्डलीभिर्वाचालोऽपि मौनवाक् केकिभिर्दिग्जयोद्यतावनीन्द्रचापवापि-
निर्मुक्तहेतिरिन्द्रायुधेन श्रीप्मानुभावपावकेनोत्ताप्य वर्षाम्भसा पाथितजलैरि-
वातिपर्यैरंशुनाराचैस्तीव्रेण भानुना दुर्दिनैकभूमिगृहादुद्धसत्कान्ति दिव्यं
चपुरवाप्य निर्गतेन रसायनसिद्धेनेव खेचरीभृतेन चन्द्रमसा निर्मलं गगनमाद-
धानः प्रवलजलदधाराशरनिपातत्रणितां पालिध्रियमिवान्वेष्टुमागतैः कृजितकू-
तोचितालापैर्मरालपत्रिभिः शोभितसरोवरः पारुपिङ्गतापसारितया कलम-
कणिशानामादिनीलतयेव तदस्थया संचरत्तरुणशुककुलप्रभया मण्डलितके-
दारः वेदारोदरविसर्पिणीभिस्तुपपुटाद्वह्निर्निर्गताभिर्निष्पत्तिपरिणतकणिशत-
ण्डलप्रभाभिरिव कलमपालिकोञ्जलविलोचनाञ्चलदीधितिभिर्धवलितधरातलः
ममन्तादुन्मिपितकाशच्छटाकटाक्षयष्टिभिरालोक्यमान इव सरित्पुलिनल-
क्ष्मीभिरुद्धसद्दरलकूदारपरिमलविलासिना समीरेण परिवृतः पवित्रश्च प्रबो-
धेन विष्णोराजगाम जगतामाप्यायनविशारदः शारदः कालः ।

यस्य च हठप्रविष्टस्य बलीयसो नवतुराजस्य परिग्रहेण सपदि प्रणश्यतो
वर्षर्तुसामन्ताद्बुल्लुण्ठ्य समन्तादिव गृहीतो विभृतिपरिकरः । तथाहि । सर्वतो
विनिद्रकुकुयलययनैर्गृहीतमसितप्रभारूपेण मेघात्मजं तिमिरमतिभरेण विस्फु-
टितशेफालिकाकुसुमैः स्वीकृताद्यवन्मधुरसाकारेण सततवृष्टिस्तसाहाञ्जिगीपु-
म्पलैः करे कृतं दिग्जययात्रासु परिग्रहयज्ञेन झटित्येव जिष्णुचापं विग्रहार-
म्भाय सञ्जिनैः करिभिरावृता कर्णशङ्खाभरणभावेन धवलकान्तिर्यलाभाभिः
श्रीमता च बलिराजमहोत्सवेन विघृतमुद्दीप्रदीपकशिखावलीज्याजेन धैर्युतं
तैजः । किञ्च । यत्र—

संलीनास्तिभिन्नं चकोरतरुणीनेग्रान्तशोणध्रिपु

प्यासोत्तानितग्रन्थुजीवकसुमेधिन्दिन्द्रराणां स्त्रियः ।

पान्धप्राणरुधाक्षरावलिपरिच्छेदप्रदत्ता इव

आजन्ते नयधातुरागतिलयेष्वन्तर्मपीकृद्धिकाः ॥

अपि च ।

अत्रियनित्रचष्टुषणंशुदैरिय धरलभावपत्नितादैरः ।

गृन्था पिष्णुपदाश्रयमभ्युपरैः र्थायते यत्र ॥

अथ स तस्मिन्नेषंपिपाभांगगोभिनि शरत्समये सविद्यासोऽयमेक-

स्मिन्नहनि प्रातरेव प्रणयपरिणतानेकपुरुषप्रपञ्चितावस्थानमास्थानमण्डपमुपेत्योपविष्टः सह मन्त्रिभिः किमपि पृथुभरतभगीरथादिपूर्वभूपालचरितानां विचारेण सह सामन्तैः किमपि निगृहीतदुर्दमारातिवार्ताभिः, सह सुभटैः किमपि विपमसमारोपरचनाख्यानकरसेन, सह कविभिः किमपि वाणभट्टाभि-
नन्दप्रभृति कविचक्रकवितावरिष्ठगोष्ठीभिः, सह तार्किकैः किमपि प्रमाणशास्त्रो-
पन्यासविभ्रमेण, सह विलासिनीभिः किमपि शृङ्गाररसानुवर्तनेन, सह नर्मसह-
चरैः किमपि परिहासमिश्रितालापकौशलेनेत्यादिनानारसोपक्रमक्रमेण हृदय-
मनुकूलयन् प्रस्तुतरसाक्षेपनिर्भरमवतिष्ठमानः वसन्तशीलनामा देवस्य प्रणय-
पात्रमुद्यानपालो दर्शनार्थी द्वारि वर्तत इति निवेदिते तेन राजा ननु स्वाधि-
कारविधेयतया मयाऽनुज्ञातो नन्दावटनामन्याभीरविषयवर्त्तिनि पुरे निभाल-
यितुमुद्यानमितो गतश्चिरादागतोऽयमायातु प्रवेशय त्वरितमित्यादिदेश ।

अथासौ प्रतीहारव्याहृतो वसन्तशीलः प्रविश्य यथावदुचितप्रणामपूर्वम-
र्षितोपटौकनफलो हन्त ! समागतो भवानिति संभाषितः प्रभुणा देव ! समा-
गतोऽस्मि किन्तु कौतुकमलौकिकं किञ्चिदित्यद्भुतरसावेशतरलितो घुवाण एव
नातिदूरमग्रे निपसाद । किमाश्चर्यमिति च रसान्तरतरङ्गितेन भ्रूभृता पृष्टः ससं-
रम्भमावभाषे । देव ! साम्प्रतमनेन दर्शिताशेन शरत्समयनाम्ना नवतुराजेन
सर्वतः प्रसत्तिमानीते जगति तदाऽहमनुज्ञया देवस्य नवोद्यानकार्येण गतो
नन्दावटं नगरम् । अनन्तरमन्यस्मिन्नहनि तत्र सत्वरमुत्थाय प्रातरेव घनागम-
कृतं विशर्वरत्वमुत्सारयन्त्या शारदया श्रिया सञ्जीक्रियमाणमुदीक्षितुमुद्यान-
काननमगच्छम् । तत्र च पल्लवकुनाम्ना कर्मकृतां वरेण समन्तादेव योजितानि
घनसलिलसम्पातसेकावधीरितव्यापारेणारघट्टयन्त्रेषु घटीमालामण्डलानि विर-
चितान्यतिवृष्टिविघटितानि कुल्यास्तु तटानि बद्धानि पयःपूरापनीतपालीनि
विटपराजिष्यालवालचलयानि सलीलमुन्नमितानि निजनिजभरनिपातनमितानि
मण्डपलतावनेषु शिबराणि सम्भाषितानि कठोरधाराप्रपाटितानि कदलि-
गण्डेषु दलानि विघटितानि झंझानिलविलग्नानि वनस्पतिषु कण्टकिनव-
ह्निजालानीत्यादि सादरमितस्तनः प्रतिलतामण्डपं प्रतिपादपं प्रतिविटपं च
मूलतो निरूप्य परिकरितपालिषु जलाशयेषु चक्षुरक्षिपम् । तत्किमुच्यते ! ।
निर्मलाम्बुसंवन्धिनी मनोहरैव विभूतिस्तत्र जलरुहाम् । तथाहि ।

मूलेऽल्पप्रमितिश्लथैस्त्रिभिरथ छिन्नैः पृथुदयामलै-

रप्रे शुभ्रघनैः क्रमेण लघुभिर्चिदिलष्टवत्कंदलैः ।

अन्तःश्वेतशिखाकणाङ्कितसदै रापाण्डुभिः केसरै-
राकीर्णोन्नतकर्णिकं विकसति क्रीडातडागेऽम्बुजम् ॥

अपि च ।

वापीषु स्फुटितारविन्दविवरक्रोडे कडाराकृतिः

कोशः केसरशृङ्गशुभ्रकणिकाचक्रेण पर्यञ्चितः ।

लक्ष्म्याः कर्णविभूषणस्य परितः प्रान्तेषु मुक्तामणि-

श्रेणिस्वीकृतहेमपत्रवलयस्यालङ्कृतेर्विभ्रमम् ॥

एवमन्यतोऽपि निर्भालितानेकनूतनोन्मिपितमुकुरकुसुमामुचच्चक्षुषो निर्वापयित्रीमुद्यानसंपदमुदञ्चितप्रीतिः कृतकृत्य इवान्यत्र परिशिष्टे कर्मणि नियोज्य तं कर्मकराग्रण्यमानन्दिनेन चेतसा ततो निर्गत्य समागन्तुमारब्धवानस्मि । अथ तथाऽहमेकाकी निश्चिन्ततया समन्धरमागच्छन्नेकत्र पुरपरिसरोपान्तप्रदेशे परुषपूपातपकदर्थितश्छायाथीं सौगतमवाप्य हृद्यमायतनं तस्मिन्वहिरेव द्वारमत्तवारणके समुपाविशम् । उपविश्य स्वस्थतामुपेतश्च किञ्चित्सलीलमितस्ततः स्वतन्त्रालोकमक्रमेण देव ! यावदग्रे विलोकयामि तावज्ज्ञगित्यङ्गणकवर्ती यः प्रातरुद्यानं गच्छता मया स्फटिकसृष्टिपरिपाण्डुरो दृष्टस्तं तस्मिन्नवसरे चैत्यमिन्द्रनीलशिलानिर्मितमिवातिहरितवर्णमद्राक्षम् । दृष्ट्वा च सविस्मयमहो ! किमेतदद्भुतविजृम्भितमिदानीमेव मया स्फटिकशृङ्गोऽयमागच्छता दृष्टः कथमियतैव क्षणे हरितमणिनिर्माणनीलतां प्रपन्नः । किमेतस्यैव समयवशादनेरुवर्णधरः कोऽपि मणिदलविशेषः, किमन्योऽयं देवतानुभावसिद्धो मुहूर्तमात्रेणापसार्य शशिकान्तमयीं सृष्टिमिन्द्रनीलेन घटितः, किमेवंरूप एव स्वयंभूत्वेन समुच्छेद्य तं पुरातनं चैत्यमुत्थितो रसातलात् । किमेतद्धरितवनराजिनीलिमानुयासिता नीलमेव सकलमालोकते मदीया दृष्टिः, किं स प्रदेशोऽपि नायं यस्तेन स्फटिकधवलेन शोभितश्चैत्येन, किमेकयाप्यथ देवतया प्रसर्पतः स्वलितमासाद्य परावर्तिते चक्षुषीत्यादि विकल्पयत्येव भव्यकस्मात्तस्मिन्ननुष्ठुभां श्लोकमाश्रिता सरस्वती समुत्तस्थौ ।

अहो वैचित्र्यमेतस्य संसारस्य किमुच्यते ।

गुणोऽपि क्लेशहेतुः स्याद्विश्रान्तः कापि देहिनि ॥

श्रुत्वा च तामहमत्यद्वैतावेशवहलितो ननु किमिदमचिन्त्यमाश्चर्यमिति यावत्किल विभावयितुमारभे तावद्भारतीविरामानुपदमेव तस्य चैत्यय गर्भोज्जगिति विनर्कायकाशमपनयन्नदृष्टमाननिर्गमनमार्गस्तां निजामेव

शशिकान्तधवलामाकृतिं चैत्यमानयन्नतिहरितया देहत्विपा सिक्त इव नीली-
रसेन छुरित इव दलितेन्द्रनीलधूलिभिश्छादित इवारविन्दिनीदलैर्नील-
पक्षपटावगुण्ठितः सङ्केतवानिव शरल्लक्ष्मीमभिसृतो हरितांशुकावरणो नीलपट
इव मुख्यं रागमावहन् शरदागमकृतः करसंपुट इव भुवनश्रियो नीलमणिवि-
निर्मितः शुक्तिपुट इव रतेर्हंसो विनोदयितुमागतः कृतापूर्वरूपो वेपकार इव
शिरसि विस्फुरन्त्या विभूषितः शिखया शकुन्तराजस्य वज्रेण विरचिता चञ्चू-
रिति सङ्घर्षेण पद्मरागमणिसृष्टयेव पाटलया चञ्च्वा विराजमानो विजित्य
जलदागमाद्गृहीतं शरत्कालेन प्रदन्तमात्मीयं विजयवेपमाखण्डलं धनुर्विवानेक-
वर्णधरं कण्ठेन रेखावलयमादधानो गगनाध्वगमनसङ्घातवानितीव रविरथतुर-
ङ्गकान्तिभिः कृतपक्षपरिग्रहः परितोऽपि मसृणधनपिच्छसञ्चिताकृतिरभिराम-
दर्शनः शुको निर्जगाम । निर्गत्य च तस्यैव शिखरमारूरोह । तं तथा विलोक्य
सपल्लवितकौतुकमहो क एष शुकाः, कतमजातिरसौ, कोऽयमद्भुतरसानुबन्धी
विलक्षणोऽस्य मूर्च्छन्युद्गमः शिखायाः, कथमेकखण्डेन्दुकान्तशिलानिर्माण-
तया नीरन्ध्रसन्धिगर्भेऽत्र चैत्ये प्रवेशनिर्गमावस्य । सा चेयमासीदन्तर्निविष्ट-
स्यास्य प्रभानुभावान्नीलता चैत्ये । स्वहृदि भावितेन च प्रगल्भया गिरा
गम्भीरमुभगमन्तःकरण एव निस्सृष्टार्थं पठितमपि नूनमनेनैव । यथा चैप
तिर्यग्जातावप्येवमनुज्ञासत्सुस्थितः पतङ्गत्वेप्यलोललोचनः पठति च प्राग-
ल्भ्यवानेव शिखा चेयमाश्चर्यकारिणी शिरसि तथा नियतममुना
केनाऽपि वस्तुभूतेन भाव्यम् । भविष्यति च महतो भूमिराश्चर्यस्य । तदसौ
विधृत्य पार्श्वीकृतः परमविनोदार्थमुपकरणं भवितुमर्हत्येव निष्कण्ठकीकृताशो-
पभूवलयनिराकुलस्य राज्ञः । किन्तु कथं मे करगोचरीभविष्यति येन त्रिभुव-
नेऽप्यदृष्टमश्रुतं च कौतुकरसैकपात्रमष्टं समर्प्य प्रसादयामि स्वामिनमिति
मदीयचिन्तानन्तरमेवाऽसौ ततः शिखरादधो निरीक्ष्य झटिति दत्तज्ञम्पस्त-
त्रैव मूलमणिपीठकुट्टिमे समं धरिमविभ्रमं भ्रमितुमारेभे । तथा पर्यटन्नसौ सर-
भसमुद्गताशेन ग्रहाय मया तस्य दृशोरविषयं प्रदेशमाश्रित्य निभृतमवनमि-
तगात्रमलक्षितपदप्रचारं च गत्वा झगित्येवोपरि त्वरितपातितेन पाणिना ध्रिय-
माणो झटित्युद्गीनवानुद्गीय च पुरस्तात्कोशमात्रेण मार्ग एवोपविष्टो विसं-
कटस्य वटशाखिनः शिरसि । अथाऽहमुद्गीने तस्मिन्नुद्गीनचित्त इवाकुलो
नितान्तमाः ! कथमिदं पश्चिरत्नमासादयिष्यामि । करग्रहमागतोऽपि पश्यत
एवमेव पुरस्ताद्गतः शकुन्तोऽयमिदानीं किन्नाम स्वामिनो निवेदयामि किं

धृतोऽप्युद्धीय गतवानिति हा धिद्धो पापस्य पुरुषव्रतमवश्यमेतस्य पृष्ठानुलग्न-
 स्तत्र यामि यत्रासौ व्रजति । यदि तावदिहैव वटशाखिन्यास्थितो धृतस्तदा
 धृत एव न चेदितोऽप्युत्पत्य यास्यति ततो नाम निरालम्बने व्योमनि वह-
 न्नेव वासरमश्रोपं नेष्यति । तथाऽपि स्वप्रतिभासात्सङ्गतिरसाचारलोभात्परि-
 श्रमाद्वा क्वचिदवस्थास्यति । तदित्यमविषण्णेन मनसा कृतानुबन्धे ग्रहीष्यामि
 निश्चितमसुं विहङ्गसारमित्यवधार्य धावितस्तं प्रति पादपं न्यग्रोधम् । न च
 यावदेकस्य पदस्यान्तरेण तं तरुतिलकमासादयामि तावत्ततो ज्ञगित्यसावुद्धीय
 नभसि वोढुमारब्धवान् । अहमपि वस्तुलोभाल्लङ्घितविवेकस्तस्मिन्नेवाधाय दृष्टि-
 माविष्टेन चेतसा मार्गामार्गमगणयन्सवेगमत्रोपविशत्यत्रोपविशतीत्याशया
 प्रधावितुमुर्वीपथेन लग्नः । सोऽपि तथा व्रजन् क्वचिदुपविशत्येव न क्वचित् चर-
 णस्पर्शमात्रमुपविशति क्वचिदुपविष्टमात्र एवोत्पतति, क्वचिन्मे निकटीभूतस्य
 सञ्चलनमाकलय्य चकितः पलायते, क्वचित्करसङ्ग्रहं यावदागतोऽपि विच्यवत
 इत्येवममुना क्रमेण तेन पक्षिणा कदर्थ्यमानस्य प्रधावतो मे ज्ञगित्येकत्र
 दुरन्तारण्ये गहने घनतरुशिखरशाखान्तरशतैरन्तर्यमाणः स खलु दृष्टेरगो-
 चरो बभूव । अथाऽहं तथाप्याशया विडम्बितः सर्वतो विलोकयन्नगतो
 दृष्टामरुणकुसुमकलिकामपि तच्चक्षुरिति सरभसमनुसरामि, हरितफलशुलिका-
 मालोक्य तन्मौलिधिपा धृतिं यध्नामि, प्रचलति विनीलतरुदलेपि तत्पक्षति-
 प्रतीतिमाचरामि, विकटार्कफलकोशदर्शनात्तदङ्गमेतदिति विकल्पयामि, झटि-
 त्युद्धीनान्यशकुनिपक्षपुटफटत्कारेण तस्योत्पतनमाशङ्क्य चात्मानमनेकशो नट-
 यामीत्येवमदृश्यमानेऽपि तस्मिन् सदृशदर्शनोद्भूतभ्रमेण धावन् भूयसीं भूमिम-
 त्तिक्रान्तवान् । अनन्तरमन्ते च विपिनस्य प्रकाशमागतेषु ककुभां मुखेषु खण्डि-
 ताशो गतः स तावत्पत्री, तदितो बलाभि पुनरग्रतो वा यामि, किमन्यमन्वेपणो-
 पायमास्रयामीति समुचितानुष्ठानमूढो मनाङ्गयञ्चितेन चेतसा समत्सरमित-
 स्ततः सलवलक्षेकहेलयैव पुरस्तात्तात्तदूरमविरलतरुसरलवेणिकान्तरितमनेका-
 रावबहलं विहङ्गकोलाहलमशृणवम् । तदाकर्ण्य पुनरुन्मीलिताशो नन्विमामे-
 तावतीं भूमिमतिश्रमातींऽपि व्रजामि । मा पुनरिह विहङ्गसङ्गतिरसादवस्थि-
 तोऽसौ भविष्यतीति सञ्चिन्त्य सत्वरञ्चलितो यावत्तां तरुश्रेणिमासादयामि
 तावदग्रे तेनैव पुलिनतलमिलितसरुलजलशकुन्तकेलिकूजितरवेण निवे-
 द्यमानां गरिमगणनोपस्थितस्य प्रथमरेखामिव पश्चिमसमुद्रस्य, समुद्रमथनोत्थि-
 तस्य निस्सारसरणिमिवामृतसरस्य, सलिलसञ्चारसारणीमिव भारतक्षेत्रस्य,

विलासपट्टिकामिव दक्षिणदिशोऽञ्जलस्य, लावण्यपद्धतिमिव धरायाः, तीरच-
रसमीरणारणितसणवीजकोशिकाचक्रवालवाचालपालिभिः क्षेत्रैरुभयतोरम्या-
मसमशरनिवासनिर्भराविरलतरुनिकुञ्जराजिभिरभिरामरोधसमसीमप्रसरां भ-
गवतस्तिग्मत्विपो दुहितरं तामतिप्रसिद्धनामवतीं तापीतिमहासरितमद्राक्षम् ।

देवी भानुमतः सुतेयमनया मुक्तामणिस्वच्छया

कृत्वा तं प्रतिबोध्य चण्डमहसं कुर्मः स्वरक्षामिति ।

ध्वान्तैर्या पुलिनोपरुढविटपानम्रवालस्फुट-

त्पुष्पामोदमधुव्रताकृतिधरैः क्लृप्ता समासेव्यते ॥

अपि च ।

या महासिन्धुरुष्णांशुप्रसृताप्येतदद्भुतम् ।

सदृशी हन्त शीतांशोः शैत्येन पयसाममृत् ॥

दृष्ट्वा च तां सविस्मयं आः ! सुदूरमागतोऽस्मि नन्दावटपुरादियं भगवती
दशभिर्योजनैराख्यायते सिन्धुरहो मे प्रवृत्तिराग्रहस्य भवतु. किमनेन प्रस्तुतं
तमेव गवेपयामि तावदित्युभयतीरवतिंपु तत्र घनपत्रिणां पेटकेषु निपुणं निक्षि-
प्य चक्षुरालोक्यमानोऽपि समन्तान्नसन्कापि दृष्टः शकुनिरितश्च भगवान्भुव-
नैकचक्षुरादित्यः संवृत्य दिवसविस्तारमपरस्यां दिशि प्रयातवान् । अथ तथा
वृथागते क्लेशेऽहमुन्मुच्य सरलं विपादसूत्कारमन्तःकरण एवं भावितवान् ।
हा ! कष्टमविमृष्टेन पथाऽद्य मया क्लेशितोऽयमात्मा । यद्वा साध्यमसाध्यं च
विषयमनालोच्य विचरतां विफलीभवत्येव पुंसां प्रयासस्तदेतदतिमहीयसो
मोहस्य विलसितं घरमादेवमुत्पद्यते विवेकिनामप्येकहेलयैव परिभ्रंशो मतेः ।

अन्यथा किमयमीदृशी न मे संवित्तिर्यत्किलसौ पक्षी, पक्षिणस्तु खेच-
रीभवन्ति, खेचरा हि न कुतश्चिदुपायादृते क्षितिचरणामगोचरा एव, ताव-
त्सन्दिग्धसिद्धिः प्रथममेव पाशकादिसदुपायः परिहृतः । पुनश्चैत्यान्तिकादुद्धीय
निर्गते तस्मिन् किमिति मे पृष्ठलग्नस्यामुना संरम्भेण कुतश्चिन्निष्फलतया लोकेषु
कथ्यमानोऽप्यसौ व्रीडाकरो व्यतिकरः । किमन्यदात्मनोऽपि लज्जितोऽस्मि ।
तदस्तु यद्वृत्तं धृत्तमेव । ततः संप्रत्यपरमालोच्यते यन्न तावदिह मन्ये ग्रामटि-
का नेदीयसी काचिदन्तिमश्चापमञ्चलो दिनस्य । निशाप्यन्धकारवती । वाढमवि-
दितश्चैव विभागो मार्गस्य । निस्सखश्चाहम् । अवेला च पान्यजनोपलब्धेस्तद्वैव
कुत्रापि सवासरशोपामिमां निशामतिवाहयामीति निश्चित्य सर्वतो भालयन्स-

मन्थरप्रचारमुच्चलितस्तस्यैव रोधसः शिरसि प्रवृत्तं पन्थानमनुसृत्य वामतो नातिदूरवर्तिन्येकत्र नवदलविनीलयवनकपट्टिकावलयमण्डलिते विलूय पुञ्जित-
 व्रीहिणि क्षेत्रखलके झटिति दृष्टमुत्कृष्टं कुटीरमपत्वरणे चेतसा सहर्षमाश्रितोऽ-
 स्मि । तच्चान्तरमानुपमेकत्र कृतपलालसंस्तारमन्यत्र विवृतकालिङ्गपुञ्जमपरत्र च
 खण्डभाण्डकोद्भासितैः सुल्लकमालोऽन्य नन्वेवमिह संवृत्तिश्चेदवश्यमास्ते कश्चि-
 दतः स यावदायाति तावद्गहिरिव तिष्ठामीति चिन्तासमसमयमाजगाम परमे-
 कतो मानुपाकृतिः श्वापदपशुरशृङ्गपुच्छोऽनङ्गान् दिवसदृश्यो भूतविशेषश्चैत-
 न्यवानुपलपुत्रकः परुषहलमुखविपादितया पृथिव्या प्रदत्तशाप इव स्फुटिताग्रच-
 रणस्तृणकुलानि गोरूपकैश्चारयत्यविरतमग्राविति क्रोधान्मारुतविलग्नैः शालिम-
 लनोच्छलितपलालदलशकलकैर्गृहीत इव कूर्चकेशेषु हरिद्राफलाष्टीलगुलि-
 काभिरिव लाङ्गलकुशकुठारीकलनकिणग्रन्थिभिः स्थपुदितकठोरकरतलो मस्त-
 काहितचारिभारकः स्थूलया च दर्भवलितया रज्ज्वा वनह्वपरिधानः स्कन्धीकृत-
 जरत्कम्बलीखण्डो दण्डपाणिः पामरः । पश्यामि च तदन्तिके वामरुग्गृहीतम-
 विपुलपलाशतरुवल्कलीरिकायावनद्धचरणं तमेव परमुत्तमं पतत्रिणां कीरम् ।
 आलोकिते च तस्मिन् मृतोऽजीवित इवाहमानन्देन विकसितविलोचनो विशा-
 लया पुलकसम्पदा परीतमूर्तिरन्य एव संभृतवान् । अथासौ पामरः प्राङ्गणरू-
 एवोत्तार्य प्रवेश्य चान्तश्चारिभारकं तत्रैव वन्धनरज्जुवलये तमप्यावध्य विहङ्ग-
 पुङ्गवमागत्य ममांतिके स्कन्धादाकूप्य कम्बलिमुपाविशत् । लग्नश्च सदन्तनिष्कर्षं
 द्याभ्यामपि कराभ्यां शिरः कण्डूयितुं तथा भ्रातः ! कुतो ग्रामादागतोऽसीति मां
 पृच्छत्यन्तरा शिरःकण्डूयनसुवासिकासीत्कारमुन्नुचत्यन्तरा क्षेत्रे विशंति
 गोरूपकाणि हृक्ष्यत्यन्तरा पुनरग्रे गृहीतमुक्तेन वचसा तमेव प्रशालापं निर्वा-
 ह्यतीत्येवमज्ञतया ग्रामेपकस्यभावतया वा मन्मनः कर्दधितवान् । अहमप्यहो
 सेयमधुना पामरावधीरिका नाम भवतु । व्यर्थपरिणामया किमस्य वा स्वरूप-
 चिन्तया, तावद्भावयामि स्वकीयं कार्यमुपश्लोकनैकगम्या ग्रान्यजानिरिनि-
 च्यापाराकारवर्णनापूर्वमनुकलाभिरक्तिभिरसुं प्रसाद्य सुपसमाह्लावितामत-
 वसतिं करोमि, तथावस्थितश्च पश्चादस्मिन्पतत्रिणि क्रिमयमाचरतीति
 पश्यामि, पृच्छामि च शुकस्य लाभान्वयमस्य च प्रवृत्तिं, गृह्णामि चैनमे-
 तस्माद्गुपायैर्देवतोद्धृतमेव लब्धं शुकराजमिति विनिश्चित्य तथाहृदपसू-
 यितधिक्कारयुक्तैरावर्जनयचोभिरवस्थानदानाय तं प्रवर्तितवानस्मि । सोऽपि
 मे प्रसन्नमनोऽवृत्तिरवस्थितिं दत्त्वा संवृत्तायां रासभाश्रयोचितमौचित्यचि-

त्यमुपदर्शयन्पुत्रकोणवर्तिनीं प्रस्तरपलालपिण्डतामाकूप्य च स्थालीमाग्रहाद्वा-
सितान्निकया करम्बितेन धवनलकमहोदनेन तत्समयेन भृष्टेन चोष्णेन का-
लिङ्गशकलिकाशाकेन कृतगौरवमातिथ्यमकरोत् । दिनवृमुक्षितश्चाहं त-
द्धि गोपालहालिकीयं भोज्यममृतमयाहारनिर्विंशष्टमिवोपभुज्य मृदुनि नव-
कलमपलालतल्पे तेनोक्तः स्थितिमकार्षम् । पामरोऽपि तथैव स्वयमुपभुज्य
मदासन्नविरचितान्यसंस्तरे सलीलमुपविष्टः शुक्रकृते कर्तुं पञ्जरकमारभे ।
मया हि लब्धावसरेण सानुबन्धमसावभिधातुमारब्धो यथा । भोः ! चातुर्थु-
रिक् ! कमभिनिवससि ग्रामम् ? , किमभिधानोऽसि ? , काऽसौ कथं च भवता
शुको धृतः सङ्गृहीतश्च किमर्थं ? , किञ्च श्रीमतामुपकरणेनामुना किं करिष्यति
भवान् ? । यदि न कुप्यसि कुलप्रधान ! ततो भणाम्युपकारेण महता प्रयच्छ
मे शुक्रमिमं राज्ञो दर्शयामि । तेन च कृत्वा तवावश्यमनल्पं दापयामि प्रसादं
कारयामि च भवन्तमखिलस्यापि मान्यमिति मद्बचो निशम्य पञ्जरकसृष्टौ
निविष्टदृष्टिरपश्यन्नेव मां पामरः प्रत्युवाच ।

श्रूयतामिहास्ति परतो धान्यसारनामा ग्रामः । तस्मिन्नधिवसति गोप-
तिर्नाम कुटुम्बिकस्तस्याहमात्मज इव संवरको नाम हालिकः कलमशालिमल-
नाय जनितमहाखलोऽल क्षेत्रे वसामि । चारिग्रहणाय चाद्य नातिदूरमितोऽहं-
विलूनशालिमतः केदारस्य तीरं गतेन मया शालिकणिशस्योपरि निविष्टो दृष्टः
शुकोऽयमालोक्य च सहर्षमहो साधु चिरादृष्टोऽयमिति यष्टिकाग्रयोगिन्याया-
सिकया परुपतुपपुटत्रोडात्तण्डुलविकर्षणासक्तिपरतन्त्रो श्रुत्वात्सौ संवृत्य
स्वीकृतः । न चाल त्वयाऽनुबन्धो विधेयः । मम हि प्राणाधिकाऽस्ति कुलशौल-
सौरूप्यवती कान्ता । सा च संप्रत्यमितोपयाचितशनैः प्रथमगर्भेणान्तर्वत्नी
जाता । गता चात्मनः कुलगृहे प्रसवितुमपरं मेखलिकानामग्रामम् । तस्याः
शुकामिपोत्पन्नदोहदायाः कृते सङ्गृहीतः शुकोऽयम् । अतो मे प्रेयसा कलत्रेणैव
विभूतिमतः किमनेन वैलोक्यराज्यमपि तृणकल्पमेवैतत्तदलमनुप्रार्थनयेत्यभि-
धाय निष्पाद्य च तं तृणलतामयं पञ्जरकं विधाय च तदन्तःप्रवेशेन सुस्थितं
कीरमुत्पन्नतोपः कृतकृत्य इव शयनसन्निवेशेन स्थितवान् । तथा स्थिते
च तस्मिन्नुद्धृतभूरिचिन्तोऽहमाः ! कमुपायमिदानीमास्त्वयामि किमन्यमर्षनो-
परोषविशेषमुपदर्शयामि, किमितो हठादुल्लङ्घ्य च गृह्णामि आहोस्विदकथ-
यन्नेवास्य सुसस्यापहृत्य यामीत्यादि नितान्तमुत्ताम्यता चित्तेन चिन्तयन्

यावन्मुहूर्तं तिष्ठामि तावज्ज्ञगित्येवाऽसौ शुकः सादृहासं विहस्य प्रस्तुतेनार्थेन
युगलमार्यायाः पपाठ—

एकेन धियमाणः पलायितोऽन्यस्य गोचरे पतितः ।
गतोऽन्यस्य मुखे किल यदहमहो धलवती नियतिः ॥

अथवा—

जीवितविषयान्मृत्युं मृत्युमुग्राञ्जीवितं च नियमेन ।
जनमानयति नयत्यपि विरमति न काप्स्यसौ नियतिः ॥

अथाऽसौ निशम्य परमेकहेलयैव तपोद्वर्षितरोमा पामरो विमुच्य
महतीमारादिमुत्थाय पलायितुमारब्धः । मा भैर्मा भैरित्युद्भूतहासेन च मया
धियमाणः साकुलमहो विमुञ्च विमुञ्च मां त्वमपि सत्वरमितो भ्रातरपसर्प
स्वाद्यसे न यावदेतेन पत्निणा यतो न मया कचिदियन्तं कालमेते हसन्तो
चदन्तश्च शकुनयो दृष्टाः । तदेव यास्यामि । चारभदस्तु तिष्ठतु भवानिति
भयार्त्तिविधुरेण चेतसा प्रलपन्नुन्मोच्य मदन्तिकादात्मानं पलाय्य गतवान् । अह-
मप्यनुकूलवर्त्तिनो विधेरनुभावात्फलितप्रयोजनो ननु सिद्धमभिमतं साध्यमि-
दानीं प्रत्युप एवोत्थाय शुकसनाथो ब्रजामि मन्दिरमिति महता प्रहर्षेण तथा
भाविततत्वस्य पत्रिणो विस्मयेन तेन च तस्य हास्यरसेन हालिकस्य विमोच-
मानहृदयो निद्रामलभमानश्च किल तत्कालमेव जल्पयिष्यामि तं शुकं ताव-
त्तेनैव सानुरोधमाभाषितोऽस्मि भो महात्मन् ! अवधानमभ्यर्थ्यसे, ब्रवीमि
किञ्चित्तावदितः पामरमहाग्रहाद्विच्युतोऽहमिदानीं पृच्छामि भवतोऽपि
कीदृशी प्रवृत्तिः । त्वं हि महात्मस्वरूपः, महात्मा हि प्रोच्यमानः शृणोति ?
उपरुध्यमानः प्रवर्तते, तथाऽर्थ्यमानो ददाति च । तदेतदुच्यसे भ्रातः ! अमुष्या-
सारपरिकरस्य संसारस्य सारो धर्म एव । धर्मस्य च सारभूता प्राणिषु दया ।
दयादानस्य च सारमार्तपरित्राणं नाम । तच्च सज्जनेषु सहजमेव विश्रान्तमास्ते ।
तदेव प्रार्थ्यसे कचिदप्यस्तु तावद्द्वन्द्वग्रह एव । गरीयसी पीडा मा पुनः कस्यापि
चपतेरर्पयिष्यसि । तेन च हृदि प्रतिकलितराजसेवापरिक्लेशभीरुतया नितान्त-
न्तमातोऽस्मि । यतः ।

क्रूरामात्यदृगर्चिपानलमुखी द्याःस्थाग्रहक्कास्वनै-

रुत्फेत्कारवती नियोगिरसनोस्त्रीवस्फुरत्कर्तिका ।

विभ्राणा च विशुष्कसेवकलसत्कङ्कालमौर्वीपति-

मेपा राक्षसपुत्रिकेव कमहो जीवन्तमुन्मुञ्चति ॥

तत्त्वलु विमुञ्च मां धीमन्नव मां वाचा च शुद्धोऽसि चेन्मा विघटय
 विहङ्गमकुडुम्यात् । मा दूरीकुरु निकुञ्जतरुकोटरकुटीरवासात् । मा वियोजय
 यद्दृच्छारामफलरसोपभोगात् । मा विश्लेषय विविधवनसरणिसञ्चारसौख्यात् ।
 मा समुत्सारय नभस्तलोत्पतनविलासविभवादानाथमार्तं पतत्रिमात्र-
 मित्युपरोधवन्धुरमभिधाय व्यरंसीत् । अनन्तरमुत्पन्नविकल्पोऽहं अहो !
 कोऽप्यसावित्थं प्रगल्भः शुकविशेष इति न जाने । किन्तु यथाऽहममुना
 स्वार्थमनुसन्दधानेन सप्रबोधसंरम्भमभिहितस्तथाऽहमपि करोमि यदि हृदयं
 दयाद्रं मनसा च प्रवृत्तिप्रश्रगर्भेण गिरां विस्तरणोत्तरं कल्पयामि । ततो-
 ऽप्यमुक्तिप्रकारचतुरस्तथा कथञ्चिदालापचर्चा विपश्चयिष्यति येन मे झगिति
 भविष्यत्येव मोक्षव्यस्तदस्तु स्वामिनः समर्पणीयोऽयमित्यादावेव सूत्रि-
 तं प्रयोजनमनाशयेन यत्किञ्चिदुक्त्वा गृहीत्वा च याम्येनमन्ययादिस्वरूप-
 मेतस्य स्वामिनैव पृच्छयमानमवगमिष्यामीति संप्रधार्य तथा प्रत्युत्तरा-
 भासमात्रकेण तमनुवर्त्य तृष्णीमतिष्ठम् । अथ तथैव मे जाग्रत एव शुक-
 यचोऽयत्रासस्खलिताच्छलयितुं हालिकानुपृष्टलग्ना प्रकीर्णतिमिरकेशा पिशा-
 चीव गता सा नाम यामिनी । प्रविष्टश्च कर्णयोर्निशोपान्तमुत्तस्य चरितुमायात-
 वतो द्विपीकदम्बकस्य कण्ठावलम्बितो नाम नवग्रहीभूतः शुकोऽप्यमादाय
 गम्यतामित्यदृष्टोपदेश इव कण्ठाकण्ठावलीनानारवः । तमाकर्ण्य नन्वसा-
 वेव समयः प्रयातुमिति प्रतोपसत्वरमुत्थाय गृहीत्वा च तं शुकं निर्गतोऽस्मि
 तस्मादागतश्च सकलेनाह्वा तदेव नगरम् । नगरप्रवेशे च मदन्वेषणचिम्बुस्य झटि-
 त्युद्गतदर्शनप्रहर्षेणागत्य मिलितस्य परिजनस्य हस्ते समर्प्य पञ्जरकमाख्यात-
 वृत्तान्तः सद्यनि प्राविशाम् । तत्र च स्वामिनो दर्शयितुमाश्चर्यकरं शकुन्त-
 मुत्सुकोऽहमन्यस्मिन्मणिफलकपञ्जरे कृत्वा तमतिवाह्य तां निशामायातवान् ।
 अयासोऽस्मि चाय न म्वल्लिदमीदृशं विहङ्गरत्नमवनिमण्डलाभरणस्य राजो
 निधानीकृतं शोभते इति भवनमगच्छन्नेवात्र तमादाय समागतस्तदेव बहिरा-
 नीतो दारकस्य करं तिष्ठतीति विज्ञप्ते देवस्य मनः प्रमाणमित्युक्त्वा व्यर-
 मत् । राजा च सविस्मयोत्सेकमुत्सुकेन मनसा ननु त्वरितमानीयतां,
 दृश्यतामसौ शकुन्त इत्युक्तवान् । उक्ते च भूमृता कांतुकनरद्विनं मनः
 प्रभोराकल्प्य वसन्तशीलः स्वयमुत्थाय जयादानीतमग्रनो रत्नपञ्जरमधिष्ठितं
 शुकममुभत् । अथाऽसौ सरमसमुन्नमितकन्वरः प्रसन्नया दृशा निरूप्य

देव ! ह्रनयनहुताशनशिवाभिराघातेन कुसुमघन्वना समुज्झितं रूपम-
हन्त्यात्तिशरणयाच्यताविपण्णेन ज्ञानमन्युना शिथिलितं विलासमुरगतल्पाधा-
र्यारिणि पयोनिर्घां ज्ञायनसुग्यव्यमनलङ्घितेन च मुरारिणा निरस्तं व्यापारम-
पांरुपया गत्या गृह्णातमियाधिष्ठितस्य ते किमद् ! किल स्त्रांमि । तद्भवतु । कि-
मप्रोपश्लोकनङ्गेशेन । किन्तु किमप्युच्यसे न चेत्कृप्यसीति भूमोन्द्रमवादीत् ।

वृत्तिः संप्रति कर्षणी च किमपि त्यागप्रयारे दृढं

विश्रान्ता त्वपि नाथ येन भवता ब्रह्माण्डनामा घटः ।

मद्यः मद्गुणरत्नराशिभिरसीं भृत्वा निधानीकृतः

पाञ्चम्यप्रोपरि विस्फुरत्यनिभृतं ज्योतिःप्रतापस्तव ॥

राजा तु मयिस्मयस्मेरमारोप्य ममोपयनामाननेषु नलिनदलविशालां
दृशं जहो ! पद्मपत्र घर्णनार्थंरुग्भिं भणितिमद्भिर्वैदग्ध्यप्रागल्भ्यमत्येति
निभृतमभियाग्य तं शुकं शकृन्नपुद्गयमयोचत् । हंशो ! विहङ्गमप्रवर ! प्रथय कः
किल भवान्, कतमजानिरसि ? । कथं च यस्तुविवेचनावच्छिद्ये चेत्तमि घर्ण-
द्यान्यावित्पष्टदाच्यमाप्रोधारयारिण्यसिमन्यहङ्गमन्यं तवाऽयमोदग्वियोऽयगमः
समघस्य भारतीपरिस्पन्दन्य तापस्य च स्वजातिलक्षणां शिग्यामायहतः स्व-
पमेयाधर्यकारि, पुनरियमपरा च प्रस्तुतोपश्लोकनालापयैदग्गो । कथं नु तव ताद-
दि निस्सन्धिरन्ध्रोदरे प्रवेशो निर्गमश्च ईत्ये किमर्थमधियिष्टोऽग्नि ! । तद्दनेन
च भयता किमन्येतदापठिगम् ? । कथं च पलायितो वसन्तशीलादशरय-
न्यनकाटितो हात्किनेनेत्यादि पृष्टो नरेभ्यरेण सोऽग्रवीत् । देव ! किल येन चेत्तमा
देवः पृच्छति न स कश्चित्पेह मदाहिदुर्गमायां सदागिरितटान्तर्यनिन्गामजन-
प्रधारदाश्यायामरण्यनुवि पुराणस्य न्यप्रोपयिष्टपिनः कोदरे धमन्गामुद्गम-
भृतापदसंग्रहपा (सत्यया ?) प्रमरनिपिण्णगायां शुककतप्रिण्णां पक्षिमे पपमि
संग्रहपात्र । पिच्छोद्देद्वाले च शुकान्ययपिरांघिनी न जाने कुतोऽपि हेमोर्गिति
परमुद्गता शिगेपम् । इमानुदीभ्य शिरमुद्गिचमानां यिलक्षणतया म्यरुपाय
परिहृतांऽहमन्ययाऽपि दाकुन्तगृदुम्नेन च पुराहृतेः कर्मभिरनुमायितम भृगांगं
पलेत्तमिति तद्व्य विपिने पान्तो म्योपकार कृपावशेन मां शारदी नाम
धनदेयता । तथा च प्रतिदिनमनुगान्यमानोऽहमुद्गमकशतया समर्थांगतभट्टि-
तुप । इपं च शिवा द्विपर्येषा समुच्छ्रममारधने तथा ममेण तादर्थकन्यमु-
न्मीक्तिं येन म्यवमाविर्भूतप्रोपः समानवस्तुन्योरनिर्णयेषु मयंषु दास्ये

विविधाशुकाव्यप्रकल्पनासु पुराणकथोत्कीर्तनादिषु वैदग्ध्यमधुरासु च विभ्र-
मालापगोष्ठीषु मनुष्यशोमुष्यङ्कतया परमं प्रागल्भ्यमासादितवानस्मि । प्राप्तप्र-
माणं च मां शारदी वत्स विहर स्वेच्छया मद्बचःप्रभावाद्गम्येषु विषयेषु प्रचा-
रसामर्थ्यमरन्ध्रसन्धिषु स्थानेषु च प्रवेशशक्तिरखण्डिता भवतो भविष्यतीति
वरं दत्त्वा कृत्वा च चित्रशिख इति सुललितं नाम स्वतन्त्रचारेण विमुच्य नि-
वृत्ता बभूव । अथ ततःप्रभृत्यनया विलक्षणया मूर्त्या द्वेषीव दृष्टमात्रोऽपि
प्रहारास्पदीभूतः शुकानामलब्धस्वजातिसङ्गतिरेकाकी सर्वतो वनान्तरेषु वृक्षा-
न्तरेषु कोटरान्तरेषु च विचरन्निवन्तं कालमतिष्ठम् । सत्यप्येवमेतावति
सकलतत्त्वनिर्णयोन्मेषशालिनि विवेके न खलु क्षणमपि सजातित्वादुज्झितुं
पारयामि शुकानां सङ्गमं दर्शनमास्पदं चेति प्रातरंवाद्य प्रत्यग्रशरत्समयस-
म्भदोल्लसितचेतसां कापि गगने गन्तुमारब्धवतां शुकविहङ्गमानां पृष्ठलग्नां
तावतीं भूमिमापातवानस्मि । तत्र च कथञ्चन मुद्गिवेशेन पश्चाद्वलितनेत्रतया
झटिति दृष्टोऽहं तैरतिघनया कुधां प्रधावितैरुच्चण्डचञ्चुपुटकोटिपातमाहन्त्य-
मानस्त्रासेन सहसा पलाय्य तस्मिन् सन्धिरन्ध्रोदरेऽपि चैत्यप्रवेशतरलितस्तेन
शारदीवचःप्रभावेण सङ्क्रान्तवानस्मि । तथा समुपस्थितापद्मशादुत्पन्नमनोव्यथः
विभावयन्नात्मन्यमुं समग्रगुणाविर्भावजनकं शिखोन्मेषमिमं श्लोकमपठम् ।

गतेषु च तदन्तः प्रवेष्टुमशक्तेषु यथागतं तेषु यथाऽहमुन्नासितोऽपि
तद्दर्शनवियोगजं दुःखमसहमानो मनु कियहरे ते किल वर्तन्त इति विलोक-
नाय निर्गत्य तस्यैव शिखरमास्ढोऽस्मि । अदृष्टशुकावलिश्च हा क पुनस्तां
स्वजातिमालोकयिष्यामीत्यनया तिरस्कृतविवेकश्चिन्तया भूले विमलमणिपीठ-
कुट्टिमतलैकसङ्क्रान्तमालोक्य निजं प्रतिविम्बमये मज्जातिरपरः कोऽप्यसावत्र
शुक इति भ्रान्त्या झगिति कृतझम्पमवतीर्य तदनुगामी भ्रमन्नमुना धियमाणः
पलायितवान् । अनुपृष्ठलग्नेन च खेद्यमानोदितवुमुक्षितः क्षेत्रं शालेयमासाद्य
क्षुभान्वितेन चक्षुषा चेतसा च विधुरीभूतश्चरन्नधिप्राप्तो महतीं पामरकरग्रहा-
पदं, प्रवेशितश्चात्र चार्त्ताभिरेव श्रूयमाणस्य मध्ये पञ्जरकस्य, दैवेन पामरा-
कृतेः कृतान्तदूतादाकृष्य त्वत्समीपमानीतः । इदानीमुदीक्ष्य दूरादनन्यतुल्या-
कृतिं भवन्तमये स एष मानवः स्वामी यः किल सौराज्यरक्षितेन शारदीप्रमुखेण
वनदेवताजनेन प्रतिदिवसमाशीर्वाद्यमानो मया श्रुत इति प्रमोदरसमिश्रितं
भवदर्शनामृतमवाप्य स्वस्थतेयमेवं शरीरकस्य । तन्मे स्वामिन्समक्षेशपरि-

पाटिघटनापटीयानेप परिणामः कर्मणां, यतः सुदूरमस्वरपथप्रचारिणः पवन-
तरलिननिजाङ्गपिच्छशिखरेऽपि विस्फुरति । चाढमविभ्रम्भशीलाः पक्षिणाः
कथमुपगच्छन्ति गोचरं भूधरकरग्रहाणाम् । तदङ्ग ! कर्मस्वामिनाध्यासिते
ऽस्मिन् संसारनगरे नियतमात्मानमेव प्रस्वलितस्य मनसोऽनुशासकमपहाय न
खलु कोऽपि केनाऽपि बध्यते । तथा हि—

आत्मा शुभाशुभमयं धनमेव हृत्वा
योन्यन्तरेष्वपि निविश्य तिरोदधातु ।
अन्विष्य नूनमचिरादनुमार्गलग्नै-
राबध्यतेऽत्र सुखदुःखशतैस्तथाऽपि ॥

किन्वेतदेव मे किमप्याविर्भव शुभकृतं कर्म येन स्वामिन्नशोपनरलोक-
निलको विवेकिनामग्रणीरालोकितो भवानिति प्रगल्भभणितिभङ्गीमनुत्तरा-
मभिधाय नृष्णीमभूत् ।

राजाप्यहो ! साधु साध्वद्भूतं पश्चिरत्नमासादिनमित्यत्यन्तमेव प्रहृष्य
भोः पतत्रिणां पुङ्गव ! कस्य मनस्येवं न संवसति यत्किल शकुन्तजन्म नाम
सावमानसद्गमो विप्रयोगः स्वजातेरिच्छासंचरणरतिहरंयमवस्थितिः पञ्जरस्य,
स्वभिलाषप्रवर्तनोच्छेदकं चेदमपरं प्रदानमाहारादेः प्रकामं क्लेशपत्येव चेतसि,
किन्तु नापरपतत्रितुल्यस्तादृशो भवान् । भवतो हि दुष्कृतेन कर्मणा जन्मैव
केवलमिह विहङ्गजानायभूत् । अनेन पुनः सरुलसंस्कारवना चैतन्येन किनु-
च्यते मनुष्याणां मरुतामपि शेषुर्पामतिप्रामसि । तत्किमेवं धीमनुत्ताम्यमि ।
मा विपाद, पूरयिष्यामि यथाऽवसरमवश्यं भवतो वाञ्छितं सुखम् । असा-
वपि पिटालादिष्वपायपरिहारार्थमित्यमेवाऽस्तु निवासः । पञ्जरके वसनश्च
तथाऽत्र कालेन भविष्यत्यस्मदीयाऽपि संगतिरित्यादिभिरनेकथा प्रवोच्य तं
चित्रशिखं तत्रैव सुस्थिनस्यान्तमरुरात् । समर्पयामास च वसन्तशीलस्य ।
भो वनपालपुङ्गव ! त्वपैव प्रतिदिनमुद्यानमणिमण्डपरुषो यथोचिताहारपात्रा-
दिभिरसां पालनायः । सरसगोष्ठीप्रमद्गेषु चाऽस्माकमनुजिज्ञासासन्नवृत्तिश्चित्र-
शिखो विषेय इति यावद् वसन्तशीलमादिशन्नास्ते तावज्ज्ञगित्युदयास्तमृष्ट-
तोरन्तरालभूमेरायाटकल्पनाचिह्नमिव रविविष्वमन्वरस्य मध्ये सम्यग्भूतमिति
प्रतीतिदृष्टारमिन् सुखसुदृशितेन ध्यनिना ननाद् मध्याह्नसमयशंमी शङ्खः ।

तमारुण्य यथोपस्थितं पालयितुमवसरमुचिनवेदी परमपारितापिरु-

प्रदानेन सन्मान्य वसन्तशीलं तेन च हस्तीकृतरत्नपञ्जरकं चित्रशिखं
विसृज्य विसर्जिताशेषनरपाललोकः स्नानादिकर्म पौर्वाहिकं कर्तुमुदस्थादा-
स्थानसिंहासनावृपतिः ।

अथोत्थिते तस्मिन्नवनीश्वरे युगपदहंप्रथमिकाक्षेपेण प्रणम्य निर्गच्छतो
नरेन्द्रसन्दोहस्य महीयसा गात्रसङ्घट्टेन हठादन्योन्यमिलितमुकुटमकरीतदोच्छ-
लितैरनेकशो मणिभिः सरत्नोद्गारो वेलाम्रसर इव सागरस्य, विस्वस्तशेखरो-
द्गीयमानमधुकरस्रस्तैः श्यामलो हलधराकूप्यमाणः प्रवाह इव यमु-
नाजलस्य, वृद्धितहारदण्डाप्रपातिभिर्मुक्ताफलैरनुक्तजलविन्दुशिरःप्रचार
इव स्वात्यम्भोदपटलस्य, प्रसर्पतो विलासिनीकदम्बकस्य कणत्किङ्किणी-
चक्रवालकलकलैरुत्थितजनारवः पुरक्षोभ इवानङ्गनगरस्य, प्रधावतो निरन्त-
रमासनदानाधिकारिणो वर्गस्य विपुलभुजलतोत्क्षिप्तवृत्तवेत्रासनैरुदस्त-
शैलः संरम्भ इव सेतुबन्धस्य, बहुशो मणिस्तम्भेषु सम्मर्दवशादास्फालता
विलासिनीजनेन प्रतिविम्बभावादनुत्थिताया मण्डपश्रियो दीयमानसमालिङ्ग-
नविशेष इव, समन्तादन्तरपसर्पतां सेवकानामुपरितले च मणिपट्टसंचारिभिः
प्रतिविम्बैर्जगन्नयमपि सेवाप्रतिष्ठमिवाचक्षाणाः, क्षरता भ्रश्यदवतंसमञ्जरी-
रंजःपूरेण पांसुलीक्रियमाणमणिभूमिरुल्लसिता प्रेङ्खदखिलनेपथ्यपटपल्लवसमी-
रणेन समुत्थाप्यमानारात्रकवती शिरःसिन्दूरपांसुभ्रूलता मन्त्रिचोलाञ्चलसमा-
जेन भज्यमानरङ्गावलिः, विलसता स्वलद्वारनारीकरचमरदण्डपातेन विघ-
ट्यमानस्फटिकवेदिकोपकोणमाणिक्यभङ्गिः, सभामण्डपादतिनिकुरुम्बतरेण
निस्सरत्सु लोकेषु ब्रह्माण्डपुटपिधानमिव विघटितं, पातालमुखमिव मुकुली-
भूतं, सृष्टिशालाद्वारमिवोद्घाटितं, त्रिभुवनोदरमिव स्फुटितं, दिग्भित्तिफलक-
मिवापनीतमिति वह्निस्तप्लता जनेन पदे पदे मन्दिह्यमानो गृह्यमाणः स्वयं
कुर्वता चित्तेन प्रेक्षकाणां प्रतीहाररक्षास्तवकितेन च वन्दितेनोदीर्थमाणजय-
जयालापकोलाहलकलापेन संभृतो वनूव भूयसा विस्तरेण महानास्थानसंक्षोभः ।

निर्गत्य च नरपतिरास्थानमण्डपादखण्डितावसरवृत्तिरनुत्सुकेन मनसा
क्रमशः स्नानादिसमस्तमुचितोपरूढप्रक्रियाविभूतिभिरन्यवहरणमर्पादमवश्य-
करणीयं व्यापारमकार्षात् । ततश्च—

निर्वर्त्याखिलमस्वलत्परिकरं तत्कर्म पौर्वाहिकं
लीलातल्पतले स्थितः परिगतो गोष्ठीसुहृद्भिर्जनैः ।

प्रस्तावोपनतं शुक्रान्वयमणिं तं शान्त्रजैः शीलयन्
सूक्तश्चित्रशिखं सुखेन गमयाञ्चक्रे कृती वासरम् ॥

मनुजपतिरथैवं सुस्थितस्वान्तवृत्ति-
र्विविधसुखसमाजं सेवमानो दिनानि ।

नयति कृतविनोदः पत्रिणा तेन शश्व-

ज्वपनि वचसि वदया यस्य सारस्वनश्रीः ॥

इति कायस्थऋतिसोडुविरिर्निर्मितायामुदयमुन्दरीकथायां

शुक्लामो नाम सारस्वतपदाहो

द्वितीयोच्छ्वासकः ।

तृतीयोच्छ्वासः ।

एवं च यथासमयमनुभूयमानविविधविभ्रमोपभोगादिसुखसम्मदक्रमेण
कालमतिवाहयन्नेकदा विलासमणिभवनवातापनस्थः परिगतः समन्तादर-
विन्दकर्णिकाकोश इव केसरैः, आभरणनायक इव पर्यन्तरत्नैः, इन्दुरिव
तारकैरवनिपालपुत्रैः कविभिः प्रसादचिन्तकजनैश्च लीलयावतिष्ठमानः पुरः पञ्च-
रोदरसरिकासनो गविष्टमास्पदं प्रणयस्य विविधरसमहिष्टगोष्ठीविनोदसहचरं
सम्भाव्य तरलितारविन्दसोदरया दृशा तं शकुन्तकुलभूपणेन्द्रनीलं चित्रशिख-
मुवाच । सखे ! स्वमतिगुणगरिमप्राग्भारनमिनवृहस्पतिप्रज्ञेन नियतमेवाऽऽर्येण
मन्त्रिणा विभूतिवर्द्धनेन मतिकरेणुकवलिताडुरो निरुत्थानीभूतः परिपन्थिनां
वंशः, प्रभूतगुणसूत्रितमिच्छया वर्तते भूपालवृन्दं, नयनपथप्रवर्तितमविसंप्लुलं
वहति वसुमतीचक्रं, उपक्रान्तमन्त्रावकृष्टा वशीभूता लक्ष्मीः, राजधर्मपरिपा-
लिनया तथा निराकुलीभूतं च मे राज्यम् । एवं च निर्वृत्ताखिलविधेयार्थ-
सुस्थनया कोशान्तः प्रविश्य तिष्ठति कृपाणे रणकेलिदुःखितेवास्मिन्भुजदण्डे
कथय कमङ्ग ! किल व्यापारमुपशीलयामि, कैर्वा विनोदविभ्रमैरतिवाहयामि
दिवसान्, कतमं च व्यासङ्गमनुगम्य हृदयमनुकूलयामीति शृष्टो नृपेण
चित्रशिखः स्वामिनोऽनुवर्तयन्नाशयं जगाद् ।

देव ! अत्र मनुष्यजन्मनि कल्याणवतामखिलसुखोपभोग एव पर्यव-
सायो व्यापारः, तदास्पदं च घटयन्ती हृदयवाञ्छितमसौ राज्यलक्ष्मीमूलम-
स्याश्च सप्तार्णवनरङ्गमालाभरणेयमुर्वी ।

हेतुरप्यमुष्याः स्फुरितनिशितासिकणिशनिर्मितनरुण्डताण्डवोद्गामरस-
भीकच्छेदः प्रद्रेपिवंशस्य । तदेतत्किं न कृतं देवेन । भ्रूवलयमधुपटले राज्य-
सुखरसाय कृत एवायमुच्छेदः क्षुद्राणाम्, अपनीता हि विलसदसिदण्डदलित-
वीरकवचकालायसोल्लसितविपुलविस्फुलिङ्गशिखिस्वेदेन भुजयोरुद्धटाः कदन-
केलिकण्डूतयः, क्षुरप्रमुखविखण्डितेभदन्तमुसलैरुन्मूलितविरोधिवंशाङ्घ्रिरिव
छादिताः सङ्ग्रामभूमयः, निशितनिस्त्रिशधारोत्तारितारिशिरःशङ्खवल्यैः प्रसा-
दिता वीरलक्ष्मीः, असिदण्डपीडितैरहितकुलैरुद्रासिता वसुमती, वैधव्यविधु-
रितारिसीमन्तिनीनेत्रसलिलधाराभिः खेलितो मधुत्सवः, विपादितविपक्ष-
वंशादाकूप्य यशोमुक्ताफलमाभरणीकृतं त्रिभुवनश्रियः । तत्किल किम-
त्रोच्यते ।

कुर्वन्नुद्गतमेकदैव तरणिस्तोमं प्रतापक्रमैः
शशुस्त्रीनयनाश्रुभिर्विचयन्सप्तार्णवैकाङ्गवम् ।
नृत्यत्येष घनारवेण यशसा मुक्तादृहासः समि-
त्संहारेषु तवासिरत्र नृशिरःस्रग्भूपणो भैरवः ॥

अपि च—

देव क्षत्रियपुङ्गव ! प्रहरतः सङ्घेष्वसङ्घं मद-
प्रस्यन्दप्रसरान्धसिन्धुरशिरःस्कन्धं कृपाणस्य ते ।
धारासङ्गतमौक्तिकद्युतिपरीवेपच्छलादन्तिके
दत्तः काण्डपटो झदित्यभिस्रुतारातिश्रियः सङ्गमे ॥

त्वदभिभयपलायनादरण्येषु शृणु श्रीमतामीश ! शात्रवीमवस्थाम्
तथाहि ।

यर्पास्वव्य कुटीकृतेऽयमुचिते देवि ! प्रदेशे मया
नास्मिन्नेति वनापगाभर इति श्रूते तवारिः प्रियाम् ।
यावत्तावदरण्यवासविषयावस्थोद्भूतः खरशृशः
सा तस्याः स्रवदीक्षणाश्रुपयसामुन्मथ्य नीताऽऽह्वयैः ॥

किं बहुना—

स्वामिन्नवेक्ष्य निखिलप्रतिपक्षभूभृ-
दुन्मूलनैकविपमानलमुद्यतं त्वाम् ।
चंशो नतः सपदि सर्वनरेश्वराणां
तेनाद्गसन्धिषु न स कचनापि भग्नः ॥

तदेवं निर्वैरिबंशीकृतेऽस्तिन् श्रुत्वलयैष्टुत्तोऽयमाप्रोधनविनोदानां व्यापारः।
 सर्वतः पुनरेष हरचरणसरोजपूजाप्रपञ्चनेषु निष्पद्यमानानेकसुरसदनसन्न-
 प्रपारामसरःकूपवापिकादिप्रतिष्ठाध्वजलक्षेणु अनवरतमहायज्ञेषु (ज्ञयू ?) पोत-
 म्भनेषु विप्रपरिगृह्यमाणभूमिदानोदकप्रहेषु सुकविकाव्यार्थभावनाप्रतीपपूजासु
 शरणसमागताभयप्रदानकरणेषु प्रणयपरिणद्धवन्धुवर्गालिङ्गनेषु तुरगकरिवाहन-
 विलासकलितकुशलतोपलालनेषु सकलार्थिकृतार्थीकरणकर्मसु च व्याप्तिप्र-
 माणः सततं विनोदयन्नेव हृदयमास्ते भुजस्तम्भो देवस्य ।

किन्त्वेकमस्ति ।

निर्वैरिणि क्षितितले रणदुःस्थितानामुर्वीभुजां भुजविनोदमहोत्सवाय ।
 स्वादेव रोपवलितेषु घराहकेषु कोदण्डकेलिसु भगो मृगयाप्रसङ्गः ॥

अत्रान्तरे च कोऽपि मृगघातौलेपककुटीरवर्त्ता पाषाणिकयुवा सह
 केनापि किमपि जल्पन्निमं श्लोकमपठत् ।

कुम्भैरुद्यतरस्तनी करटिनां नेत्रैर्मृगीणां लस-

दृक्पाता घनकुन्तलप्रणयिनी वर्हच्छदैः कैकिनाम् ।

दंष्ट्राकान्तिकदम्यकैरपि कृतनी(वी?)डाश्रि(स्मि?)ता पोधिणां

नाधन्यैरनुसेव्यते मृगयनश्रीरथ रूपोद्गुरा ॥

राजाऽप्येतन्निशम्य रभसेनाधिरुदः साधु भोश्चित्रशिख ! साधु स्मृतं
 समर्पितं चैतदमुना श्लोकार्पेन प्रवर्त्तितश्चारमस्मिन्नेव समये पाषाणिकस्य श्लोक-
 पाठेधिपं प्रवर्त्तयन्तीभिर्मृगयाधिदेवनाभिलक्ष्यैव क्रियते मृगयनगमनाय साम-
 ग्रीति प्रनीहारमुत्सेन प्रगुणीकर्तुमुचिनपाशयागुरासारमेयाशुपकरणानि मृगया-
 परिवारमादिदेश । स्वयं तु यथाक्रमोपसेव्यमानप्रस्तुनविधेयलीलादिभिस्तामेव
 सवासरशोषामतियाद्यरजनीमुन्याय प्रातरभ्यर्च्य निगिलनित्योपहारपरिकरो-
 पनारप्रपञ्चैर्भगवन्तमिन्दुमौलिमुचितं च येषमादाप पर्षाणनिहितनवमणि-
 मरीचिमण्डलालोकसमेनं तुरङ्गमाण्डल इव कुलिशकिरणचक्रसङ्क्रान्तिदीप्र-
 मुधैःप्रयममधिरुदः पार्श्वतश्चटुलखुरपुटयिपाटितयिष(?)तरेषु याजिषु समारुढै-
 रुपगनः समरलीलादिव्यनारसहपरेण मन्त्रिखनुना विजयवर्द्धनेनाधिष्ठितैः
 प्रणयिभिर्यनीभ्यरकुमारैः पुरःप्रसर्पदाग्नेटग्नेलकपदानिपरिवारो मृगयावन-
 पालदर्शितेनाप्यना तदभिमुग्मुदपलत् ।

क्षणाच्च प्रवर्त्तिततुरगमेगः मसंतीन(?) रसिभैरनेकशकुनिकुलरुजितैरवि-

रलनगनिस्तं(ई?)रप्रवाहझात्कारैरनिलचारोच्चैर(त्कीच?)करवैरापूर्णगर्भा कुसु-
ममधुमदारणितपट्टचरणचक्रझङ्कारैरुन्मीलितघनकाकमण्डलीकोलाहलामङ्गलमि-
व कोलेपुञ्जापयन्तीं, सञ्चरत्पतङ्गनखविकीर्णकुसुमकिञ्जल्कपूरैरनल्परजोवृष्टिभी-
षणमिव चित्रकेपु सूत्रयन्तीं, वहद्विरिनिर्झरतरङ्गताडितशिलातटोच्छलितजल-
विन्दुसन्दोहरैकालकरकोपलासारदुरितमिव सैरभेषु सूत्रयन्तीं, अनिलतरलित-
लतावनप्रसूनपतनैर्नक्षत्रपातारिष्टमिव मृगेषु दर्शयन्तीं, तरुशिखरशाखान्तरो-
ङ्गीयमानवानरभरचुदितनागचम्पककुसुमपरिभ्रंशैरद्भुतोल्कानिपातव्यापदमिव
शार्दूलशशकसंचरादिसकलसत्त्वेपु संवेदयन्तीं, अनेकतरुलताङ्कुरविराजितां
मृगयाटवीमवाप ।

अवाप्य च तदुत्सङ्ग एव त्वरितप्रविरतं च पापडिकैरावेद्यमानकरणीयः
समुचितारम्भाय तत्रोचितानादिदेश । क्षणाच्च तैः परितः प्रसारितोदग्रवागुरा-
वलयमन्तरान्तरनिवेशिताश्ववारमवहितघनुर्द्धरावरुद्धमार्गं प्रगुणितसारमेयं य-
थास्थानमुपस्थापितमहोक्षं निक्षिप्तदीपमृगकदम्बकं काननमावृत्य, रूपाविष्कर-
णकृते सरभसमुल्लासितः, श्वापदविलोकनार्थमिव प्रविष्टः कन्दरदरीषु, भ्रान्तो
गह्वरेषु, प्रधावितः पल्वलतटेषु, गतो निर्झरतरङ्गिणीषु, समन्ताद्बुद्धीनजीवमि-
(वैरि?)व सहनिवासभूरुहैरुद्भयमानपार्श्वोविहङ्गमैः, झगिति पलाप्य घनतृणस्त-
म्भान्तरनिलीनैः कर्णपुटावरणविवरविन्यस्तवीक्षणं शशकैः, तत्समयगृहीतमु-
क्तार्द्वललत्कवलदभैरभितो विकीर्यमाणतरललोचनं कुरङ्गैः, सद्योनिर्दलितव-
ल्मीकमृत्पिण्डपिहितविपाणकोटिभित्तिर्धग्वलितकन्धरं सैरभैः, सपदि सक-
सैरुभूतलाकर्षितवलितवदनाग्रविस्फुरत्पोत्रप्रत्रैर्मुहुर्दुष्टुष्टुस्कारमृदुरयं वरा-
हैः, मुखार्द्धनिहितसल्लकीप्रवालवलपितकरैरंसदेशपातितकर्णतालैरपाङ्गमिलित-
नेत्रतारकमिभानां यूथपतिभिः, सुदूरमुचलितपुच्छच्छटास्फाटितमहीतटैर्विद्य-
टमानसृक्पुटप्रकटितोरुदशनं शार्दूलैः, ससंभ्रमं विभाव्यमानो मृगयाकोला-
हलः सहसैव समुज्झितशिश्नुनि विघटितयूथबन्धविपुराणि श्वापदकुलान्या-
कुलयाञ्चकार ।

यत्र—

यामं कुम्भतटेऽग्रपादमपरं सङ्कोचयित्वाचतं

शून्यापारसुरस्तटीमपि तिरश्चीनां दधानो हरिः ।

सावज्ञं य मि(वलि?)तो मुखेन विलिहन् सासृक्पणेषुक्वणी-

निर्मुक्तेभंचिदारणो मृगवनन्याकृतमालोकते ॥

ततश्च लुब्धकारब्धमधुरगीतरसाहियमाणहरिणः पुरःप्रदर्शितोक्षनिश्वा-
सानीयमानशम्बरो दीपहरिणीविलोचनाकृप्यमाणकृष्णसारः समुच्छ्रितरूपद-
र्शनोन्मुच्यमानसारमेयसंहतिरन्तःप्रतिष्ठशशकवीच्छ(क्ष?)कजनावेष्ट्यमानक-
ण्ठी(रवः)त(र)लसुरसनाकरालकौलेयकारभ्यमाणपोत्रियूथपः प्रसरदश्ववारम-
ण्डलीपिण्ड्यमानश्वापदगणः प्रगुणितशरपातघावितधनुर्घरनिरुध्यमाननिश्व-
सन्महिपयूथः सर्वथाऽप्यश्रुतपूर्वोवनदेवताभिरदृष्टपूर्वःश्वापदरैननुभूतपूर्वोवनेन
वभूव महानद्भुतसमारम्भो मृगयासंरम्भः ।

अत्रान्तरे—

चापेनिवेशितशरं पुरतो नृपेन्द्रमालोक्य सृक्कविवरेषु वराहकानाम् ।

दंष्ट्रामिपेण दृढपात(पत्रि?)निपातभीतान्यस्थीनि निष्कमितुमाकुलमारभन्त ॥

अपि च—

शशकस्य क्षणं मूर्द्धिं लग्नं काण्डमशोभत ।

तत्कालरिष्टसंभूतं विषाणमिव मृत्यवे ॥

अन्यच्च—

उड्डीयमानः सहसैव दूरान्निकोटितिव्रेण शिलीमुखेन ।

विद्धोऽन्तरालप्रणयी मयूरो मुहूर्त्तमन्वासुरतां प्रपेदे ॥

अपरं च ।

शाखासृगेण चपलप्रकृतिप्रसिद्धमन्तेऽपि तत्सहजमाविरकारि शीलम् ।

यः कीलितोऽपि विशिखेन झगित्यगच्छदुर्वीरुहाद्भुवमथास्य गुहां यमस्य ॥

किञ्च—

विमुच्य नादं निशितेषुविद्धो राजा मृगाणां पतितस्तथा वा(धैव?) ।

दिक्षु प्रतिध्वानमिपादभूवन्नकालगर्जाडमराद्भुतानि ॥

सर्वतश्च—

महिषाः काननस्याधिदेव्या इव निवेदिताः ।

पेतुः क्षतास्रधारूथ(रोत?) रक्तपुष्पावमालिताः ॥

अधैवमनुवध्नता पापद्विंविस्तरेण प्रथमरवपलायितैः कैश्चिद्दिगन्तमा-
श्रितैर्ज्याघातघोपोन्मिपितकर्णैः कैश्चिदनान्तरमुपगतैरुड्डीयमानघनयाणवीक्षण-
शङ्कितैः कैश्चिद्गिरिगुहागर्भमभिलीनैर्दूरशरशिथिलघातसंवेदितैः कैश्चन गह्व-
रान्तास्तिरोमूतैरन्यैश्च बहुविधप्रहारापहतजीवितैः पतितमृगसम्बरवराहादि-
रूपैः कैश्चित्सारमेयकुलैरालुप्यमानैः पापद्विंकैरुत्क्षिप्तमाणैः प्रसादेन दीयमानै-

रौचित्येन च प्रस्थाप्यमानैः श्वापदगणैर्विरलतां गते मृगवने गगनशिरोऽधिरू-
ढमालोक्य चण्डरोचिपमुचितमवसरे विजयवर्धनः सविनयमुवाच—“ देव !
कृतमतिकुतूहलेन वृत्तोऽयमवसरः पापद्वैः यदेते समुच्छिन्नसकलसत्त्वं कानन-
मवेत्य वामकरकलितलम्बमानवाणासना निवर्तन्ते धनुर्धरा, बलाद्रयनियन्त्रण-
स्तिमितवरवाजिनो मिलन्त्यन्योऽन्यमश्ववाराः, हेलानिवेशितदृष्टयः शून्यमव-
लोकयन्ति दिग्बीक्षजनाः, अहमहमिकया सश्वसनेन तरलितललदलघुजिह्व-
लता निरुत्साहसौम्यमाकारं वहन्ति च श्वानः, किञ्च तेजसा सधर्मा देवस्य
भगवानुष्णकिरणोऽपि गगनगर्भमागत्य तीव्रशरशिखरखण्डितमृगामिपस्य
पाकार्थमग्निमिव प्रगुणयद्बुदग्रदाहमातपं चकार ।

तथाहि—

पूत्कारेण तरङ्गितं पदतलैरुद्धर्त्तमुत्प्रेरितं

जङ्घोरुक्रमणैर्द्विभागितमुरोभित्या च वारि क्रमात् ।

धर्मात्तः परिशीलयन्नधिविशत्येष स्रवन्ती हृदं

भृङ्गैस्तासमदाहतैरविधुरैरुन्मुक्तगण्डो द्विपः ॥

इतश्च—

यदकौशुक्लान्तः स्फुरदरुणपुष्पोदरधिया

प्रविष्टो नामातः (सान्तः?) कणितमलिडिम्भः प्रक्रुहते ।

कपिः स्थित्वा स्थित्वा तदिदमनुशृण्वन्विचकितो

धुनोत्यास्यं रौति प्रचलति चलत्युल्लसति च ॥

किञ्च—

स्वेदान्भश्चरितं कपोलफलकं नेत्रे मनाञ्जीलिते

वैधुर्यालसनिस्सहं वपुरपच्छायं च वक्राम्बुजम् ।

सद्यः सम्मिलितोज्झदीधितिकरस्पर्शादसौ विभ्रतो

भावेनेव मनोभवस्य शवरी संवर्गिता लज्जते ॥

अपि च—

सर्वतो विजृम्भमाणेनामुना मध्याह्नतरणेरातपेन शिशिरपत्रपटलान्तर-
निविशमानशकुनिचरणचूर्णिताविरलकिसलयरसेन प्लाविताः प्रस्विन्ना इव
द्रुमाः, मध्याह्नपवनदोलितानामतिचला प्रकामतसोर्धातलगता वेह्यतीव शाखिनां
छाया, करिकुलविगाहनोद्धीनपद्पदपटलेनोपरिवृत्तेन नीलातपत्रेणैव तरुणो-
ष्णकदर्थिता निर्वाप्यते कमलकाननश्रीः, उत्तसपुलिन्दमञ्जनोन्मिपितगुस्तरङ्ग-

तरलानि क्वथन्तीय निर्झरजलानि, घर्मांशुकरशोपितरसशुधीभूतघृन्तविग-
लितैरालोहितलताप्रसूनमुकुलैरूपद्रास्फोटकेव दृश्यते क्षितिः, कन्दरदरी-
प्रवेशधावितानामरण्यचराणां परुषावुरशिखरलिखितगिरितटोच्छलदनच्छगै-
रिकारजःपूरपाटलाः स्फुटमिवाताम्रीभृता दिशाः, हृदान्तः प्रीडता यूथपेन लीला-
क्षिसकरदण्डपुष्करविकीर्णाभिरम्भच्छटाभिरातपयिमूर्च्छितमिवाभिपिच्यते
नभः । तद्देव नियतमितो हृदयमपचार्यं गम्यत इति समुचितमुदीरितं
विजयवर्द्धनेन वचनमभ्युपगम्य राजा त्यरितमेव संघृताखेटकरसप्रसङ्गे
निर्जगाम ततो मृगवनात् ।

निर्गत्य गच्छन्कियन्तमध्वानमुडुरमहातपोत्तापविधुरितपरिवारः कुत्रा-
पि रविकराप्रवेशपरिशोतले प्रदेशे दुःसहमध्याह्नमतिवाहयितुमुत्पन्नमान-
सः पुरस्ताद्वातिदूरं हरितमणिमरोचिमेचकाभोगं दिग्विजययात्राप्रस्थानमिव
जलधराणामधः, छायाहन्वरमिव नन्दनारामस्य, श्मश्रूस्थानमिव जम्बूद्वीपस्य,
कुम्बनिकुम्बमिव वसुन्धरायाः, य(ग?)मनिकामूर्च्छानमिव दिशां, इन्द्रनील-
मयमाभरणाभिव द्राम्माण्डनिधानकलशस्य, हरिताम्बरमयंनेपथ्यमिव नरलोक-
नीलपटस्य, शाखलाभोगमयं सत्यनिर्माणमिव भारतक्षेत्रस्य, सर्वतोऽपि प्रकाम-
घनतया निग्विलनक्यद्विपद्भवाश्चलद्भ्रमं शोणित्वा धालानपेनेव रविप्रवेशार्थ-
मुपरुध्यमानम्, उत्पन्नशोतलास्पदतया क्वचिन्नीलविपुलकदलीपलाशैः प्रयलत-
लित्तापसंपीडितैरिव प्रथमपाधोपरैरधिभ्रिन्तं, क्वचिद्विरन्तरोद्भ्रसितविशदकुसु-
मत्विपां स्तपकैस्तोत्रनापकदर्थितैरिव शारदाभ्रगण्टैरुपसेच्यमानं, क्वचिदनल्प-
कल्पपरुषिअरप्रभया शिगिद्वेषदाहोत्तसपेय हिमश्रिया स्वोक्त्यायस्थानं, गल-
न्मपुजलाभारनापिनैरिव मधुव्रतैः प्रविद्यमानकुसुमकुटीरकोटं, पाकभर-
निपातरकूटिनकलोदरद्वयेण कर्दमिनमेदिनीप्रचारभ्रैरिव पत्रिभिरधिक्रमाणा-
मूर्च्छं, दिनकरकराप्रवेशसुस्थालयेषु तमालपण्डेषु प्रविद्यन् निमिरूपेण रजन्या-
ऽतियाद्यमानवामरं, मशीकरेण मकरपेतुकुअरस्य पून्कारणेय बहुलजलतुपा-
रथाहिना पिन्नाममरसोसमीरणेन शिशिरिताम्बन्तरं, प्रमरदेलोरगलतादिय-
र्द्दापटपमान्निताभिरनल्पमण्डपश्रेणीभिरात्पदमदध्रशोभायाः, सुरभिसुरदा-
कपन्दनपनमारमरलपैन्नाटपद्मप्रपैः प्रपुरपुत्तागपाटलीनीपचम्पकमुशुकुन्दकै-
गराशोकमुकैरपमितपनसाम्रजम्बुजम्बोरफकमुकनालिकेरम्बर्जरिकाङ्गालसारै-
रह (नि ?) सुगन्धिभिरन्मिपिनकुसुमभ्रैरनिरसकलोपकारिभिरितभरि-
षदरीभिरालिङ्गितप्रकण्टैरन्योन्यमिलितविरकारशिखरैः शान्तिभिरन्-

रान्तराहरितपृथुपलाशमांसलैश्च कदलीख(का?)ण्डैरखण्डिताभोगशोभं, विवि-
घफलपाकविशेषास्वादमुदितद्विजकृतकोलाहलोपलक्ष्यमाणमध्यं सत्रमिव वैदे-
शिकानां, अनङ्गजनकेन सौरभेणाध्यासितं श्वशुरकुलमिव रतेः, प्रथितपत्र-
रथसनाथं राजभवनमिव रामणीयकस्य, वह्निनिवेशितस्तुहिवदरनिर्गुण्डीझाद-
कृतरक्षं प्रसवास्पदमिव वनश्रियः, समुपविष्टानेकजरत्कीरपरिगतमन्तःपुरा-
धिष्ठानमिव मन्मथस्य, श्रीडानिकुञ्जमिव शृंगारमृगेन्द्रस्य, दुर्गमिव सर्वतु-
किरातानां, ऐश्वर्यमिव वसन्तस्य, चलितमिव मलयानिलस्य, निकामरमणीयं
स्थानमिन्द्रियाणां कुसुमसुन्दरं नाम विलासोद्यानं वदश ।

तत्र सकलसमयसमीहितानामास्पदमुदीक्ष्य समन्तादपनेतुमातपक्कान्ति-
मवेक्षितुं च कौतुकरसेन वनश्रियः शोभामशिश्रियत् । अथ तत्र विश्रामर-
सोत्सुकीभूतद्वयेषु त्वरितमुत्तीर्य केषुचिदुत्पर्याणयत्सु, केषुचित्पांसुलायां
भुवि लोठयत्सु, केषुचित्सङ्कलय्य दूर्वास्थले विमुञ्चत्सु, केषुचिद्गण्डशैल-
निर्झरे स्नापयत्सु, केषुचित्पयः पाययत्सु, केषुचिच्छायासु चालयत्सु तुरङ्गमान-
श्ववारेषु, पत्तिषु च केषुचिदुत्तार्य कूर्पासकान्पवनमाददानेषु, केषुचिदुन्मोच्य
बन्धनं केशान् विकिरत्सु, केषुचिदास्तृत्योत्तरीयं लतामण्डपमधिशयानेषु,
केषुचिच्छायासूपविश्यात्मानमुपवीजयत्सु, केषुचित्प्रविश्य दीर्घिकास्वङ्गानि क्षा-
लयत्सु, केषुचिदवेक्ष्य रम्यतामितस्ततो भ्रमत्सु, केषुचिन्निपतितानि भुवि खा-
दत्सु फलानि, गृह्णत्सु कुसुमानीत(रेषु,?) यथायथं निपीदति परिजने, त्वरितमेव
सम्मुखमुपागतं दशनक्षतैरनल्पपरिपाटलयुतिभिः फलैरापूर्णागर्भं पात्रमुद्रहता
दारकेणानुगम्यमानं कृतप्रणाममतिप्रसादस्निग्धया दृशा गिरा सन्मान्य वनपालं
वसन्तशीलमवनीश्वरः सरभसमभीक्षिताभ्यन्तरमनोज्ञताकृष्टमानसः प्रवेश ए-
चावतीर्य तुरङ्गपृष्ठादधिष्ठितः कतिभिरवसरोचितैः सखिभिरन्तः प्रविश्य विजय-
वर्द्धनस्कन्धविन्यस्तपाणिः समन्थरक्रममनुप्रधावता वसन्तशीलेन निवेशमानेषु
विविधतरुवह्निबीरुषां घलयेषु विसरदमृताम्बुसारणीमिव घवलायतां निवेश-
यन् दृष्टिमस्तोकतोपः स्तोकान्तरमगच्छत् । अच्छिन्नकौतुकश्च तथा गच्छन्पादय-
(?)देकाभिरुल्लसदशोकतरुताडनोत्पातचरणारणितमणिनपुराभिः, (काभिश्चित्)
केसरोपचारमदिरागण्डूपसौरभाकृष्टपदचरणझङ्कारिणीभिः, काभिश्च कुरवका-
लिङ्गनविलोलमुजलतोच्छलदलयकलरवाभिरायर्ज्यमानपादृष्टिपातः समदसी-
मन्तिनीभिः, सलीलमशेषतः पश्यन् पुरस्तात्कारागृहमशेषपरद्धानां, यज्ञावास-
क्रमसमसायकरसस्य, रामणीयकलोमस्थितैर्भेषुसमयखेलनोच्छलितजलविन्दु-

भिरिव मुक्ताफलैरलङ्कितभोगं, स्वर्गाभिरामतां द्रष्टुमागतैर्लग्नचिरकालकुपितेन्द्रशापशिलीकृतैरिव मणिमयैर्मालाविद्याधरैरुपेतं, प्रोषितमधूत्सवविरहविरचितवेणिलतयेव ग्रीवाभरणव्रन्धनग्रन्थिमणिमेचकांशुच्छटया परिरथ(गत?) पृष्ठाभिरधिष्ठितं रत्नपुत्रिकाभिः, अमलमणिशिलाफलकनिर्मितमवाप मण्डपं वसन्तमहोत्सवास्थानस्य । तत्र च स्थित्वा यथाक्रियमधिकारिभिरादावेव प्रगुणितं निर्वर्त्य निखिलमेव माघ्याह्निकं कर्म समुत्थाय तस्यैव चाङ्गणोत्सङ्गमुविसरोजवनसुन्दरे(र?)विलाससरसि तदाऽन्तर्वे(सीतटोपान्तव?)र्त्तिनः प्रसरदुरुपत्वपल्लवोपरुद्विस्तरस्य सहकारशाखिनश्छायायां शिशिरजलसमीरसङ्गमसुखानुभोगमभिलषन्नुपाविशात् ।

तत्रापि समुपविष्टश्च पुनरविश्रान्तोद्यानलक्ष्मीसमीक्षणरसप्रसक्तिरितस्ततो यथाऽभिकमनीयोद्देशमुपसर्पयन्नवसुखोपशालितां दृशामवसरज्ञेन भर्तृचित्तानुकूलनकलावता विजयवर्द्धनेन “ देव ! प्रणयकुपितया रत्या चरणतलेन ताडितोरःस्थलस्य कुसुमपत्रिणखुदितहारच्छटाविकीर्णैरलवतकारक्तमौक्तिकैरिव परुषशुकमुखशिखरजर्जरितपरिणतफलनिपतदाताम्रदाडिमीबीजैरभितो दन्तुरितसुन्दरमवधार्यतामेतदेतस्य तलं तरूणां पण्डस्य, इतश्च पाकभरभिद्यमानमेदुरालम्बिफलविगलदविरलरसस्तवकपातादाकथं(कंपि?)शिखरैः सस्वादुपलम्भमाधूतमूर्द्धभिरिवावर्ण्यमानो मूलविटपैराह्लादयति हृदयमेव मण्डपो ब्राक्षालतायाः, परितोऽप्युपरि तरुलताकुसुमसंक्षरदपारमधुरसभरेणाद्राकृततला तीर्थजलमङ्गलाह्वनेन ह्लाविता मदनराज्याभिपेकवेदिकेव दृश्यतामिषं मालिनी, शिलागण्डशैलतटे चन्द्रकान्तस्य लसचन्द्रकान्तचित्रितकलापैः केकिभिः सोपानकैश्च किमपि शोभतेऽत्र मणिमण्डपाङ्गणतले वापो, पुरस्तादायदृशुः क्रमुकतरुभिः श्रीडाकुरद्वैश्च लोचनयोः प्रीतिमुत्पादयत्येषा स्थली विलासभूधरस्य, विसारितमालेन जलयन्त्रेण तरूणां वलयेन च सेव्योऽयमिह वामतो बालमातुलिङ्गीवनप्रान्ते कूपः, प्रोह्यसत्कलरवोर्मिरमणीयया जलाश्रितया मरालमण्डलिकया च निर्वापिकेयमन्तःकरणस्य दक्षिणा कुरवकनिकुरुम्बगर्भे दीर्घिका ” इत्यादि साङ्गुलीनिर्देशमुपदर्श्यमानमालोकमानः सहसैव कुनश्चिदेकमनधिगनोत्थानसंश्रयमुच्चार्यमाणं श्लोकमश्रुणोत् ।

हे चन्द्रोपलगौरि ! हे मरकतश्यामाऽभिरामाकृते !

हे चामीकरभिन्नवर्णसुभगे ! हे पद्मरागाम्बरे !

एषा पश्यत हन्त वज्रघटिता दूरे फलं वाच्छित्तं

दत्ते नोत्तरमात्रमप्यतिशठा चादृक्त्तिदीनस्य मे ॥

श्रुत्वा च तं झगिति सर्वतो भ्रमितदृष्टिरुद्दिश्य वसन्तशीलं (प्रोवाच) अहो ! क्वचिदिहैव कोऽपि नूनमवधीरितो बल्लभया सोपालम्भमिव सखीषु प्रतिपादयन्नेष द्रूते इति प्रोक्ते नृपेण वसन्तशीलः कृत्वा स्मितमुवाच । स्वामिन् ! न कश्चिदयमवज्ञातः प्रियया, न चैष जनः प्रतिपाद्यते सखीनां, यदेतत्तदाकर्णयतु स्वामी । देव ! यः किल देवेन मनोहरंविनोदोपकरणमर्पितो मे पालयितुमनल्पगुणश्चित्रशिखो नाम शुक्रस्तमहमद्य समागते स्वामिनि निकामव्यग्रतया विस्मृतो वराकमभ्यवहारेण संभावयितुं, स एष स्वामिन्नमुना मरकतक्षमभेनान्तरितपञ्जरोऽत्र गर्भे मण्डपस्य क्षुधान्धीभूतमानसः प्रतीय साक्षादिवैतस्या वज्रोपलशालभञ्जिकायाः करे कमलरागदाडिममिदं मुहुर्याचितमनासाद्य सखीप्रमादिमास्वभ्यर्णवर्तिनीषु विविधमणिपुत्रिकासु ज्ञापयन्नेतदेवमालपति । इति विज्ञप्ते पृथिवीपतिरुक्तवान् । अहो ! तथाविधस्याप्येतस्य सकलतत्त्वावबोधबुद्धिमत्श्चित्रशिखस्य सुदूरमिह विपर्यस्तं चैतन्यममुना कृत्रिमफलाभिलाषेण, तत्त्वलु दृश्यतां कियत्किल विगलितविवेकोऽयमात्मानं नटयति । इत्युक्त्वा पश्यति नरेश्वरे निस्सरणसमुच्चमैकरोपिणस्तस्य प्रवरचञ्चुसन्दंशग्रहेण मुहुर्मुहुराकृष्यमाणा तुसिल(पेशल?)त्वात्पापाणजातेस्तनीयस्त्वात्स्वरूपस्य कथञ्चन सा नाम विदुमशालाकामयी पञ्जरद्वारान्तरालसरिका झटित्येव परं भग्ना । तेन च पथालघुनिर्गमो नन्वेप निःसृतशिखो ध्रियतामिति न यावदुच्छलितः कलकलस्तावदसौ झगिति निर्गतः पञ्जरकोडसङ्कटा(द)वकाशविस्तरायां भुवि निरवग्रहं प्रचारमासाद्य तदावेशप्रधावितस्वरितमेव सिंहासनस्थानवेदिकामध्यरोहत् । आरुह्य च सन्निधीभूतमुपकोणतलवर्तिरत्नपुत्रिकाकरगतं तत्पञ्जरागदाडिमं सुदूरमुदञ्चिताघातचण्डया चञ्चा जघान । तेन च झटिति दृढमणिशिलास्फालेन विदलिता चञ्चुः । चञ्चुभङ्गसमकालमेकहेलयैव तस्यां शुक्रशकुन्तमूर्त्ताविभेन्द्रकरोपीवरोरुयातभुजः परिघवक्षःस्थलो विसङ्कटललाटपट्टः स्पष्टाकृतिरष्टादशवर्षदेशीयः पुरुषो बभूव ।

राजाऽपि विस्मयोत्क्षिप्तपक्ष्मपालिः अहो ! किम् ! किम् ! किमेतदाश्चर्यमियत्येवान्तरे कां दशामुपेतश्चित्रशिखः ?” इति ससंभ्रमं सह पार्श्वगैर्दृष्टुमारब्धवान् । सोऽपि कुतश्चिद्विच्युतंकायात्कुट्टिमैकदेशनिपतितमादाय करेण किमपि संवृतं वस्तु विचिन्त्य च किञ्चिदुन्मीलितस्मितः समन्तान्मणिकर्मरमणीयं तं मण्डपमुदीक्ष्य बहिः प्रहिणोति लोचने यावत्तावज्झगित्येषाग्रे

कुसुमसायकमिवानेकनवशरग्रहणाय प्रविष्टं, पुरन्दरमिव नन्दनभ्रमादावासितं, हरिमिव कमलकुलभवनवासिनीं श्रियमानेतुमागतम्, ऐश्वर्यसुस्थितं कुबेरमिव विलासोद्यानिकायामुपेतम्, अन्तर्निवासनिर्विण्णं वरुणमिव क्रीडासरोवराग्निः-सृतं, सेवाप्रवेशितेन सकलराजचक्रेण मुक्तस्य महीयसो दर्पतिमिरस्य राशा-बिव मरकतनिर्माणमेचकाभोगभासिनि रत्नपीठे प्रदत्तपादपङ्केरुहम्, अहितनर-पालशिरसि स्थापनोत्थितेन मुकुटमणिमकरिकाप्रतिबिम्बकेनेव रेखामयेन चक्र-वर्तिलक्षणमकरेणलाञ्छितातिकोमलतलाभ्यां चरणपल्लवाभ्यामुद्गासमानं, नम-द्रूपालचूडामणीनां किरणकूर्चकैरनवरतमुन्माज्यमानेनेव विमलकान्तिना ज-ह्वायुगेन विराजमानं, भद्रजातेर्मतद्गजादपहृत्य हस्तश्रियं सृष्टमितीव भद्रमिति सर्वतः प्रसिद्धमूरुद्वितयमुद्रहन्तं, गुरोरन्तिकेनेव नितम्बस्य सुवृत्तीभूतं नाभि-विम्बं, सदा प्रसङ्गेनेव नाभिश्रियः कृशीभूतं मध्यं, महता दारिद्रेणेव मध्यस्य-तनुभूतां च रोमावलीं विभ्राणं, राज्यश्रियाधिष्ठितस्य चक्षसो देशस्य समन्ता-दाघाटचिहेन महाहृदमण्डलेनेव हारवलयेन विपञ्चिताभरणशोभं, महता प्रेम्णा श्रियस्सकाशमुत्कण्ठागतया श्रीगन्धि(क्षीराग्नि?)वेलयेव हारप्रभया प्लाव्यमा-नोरःस्थलं, दशानामपि दिशां वशीकरणतिलकैरिव दशभिराताम्रविमलनख-रत्नवलयैरलङ्कृताङ्गुलिदलेन भुजद्वयेन भूष्यमाणं, सकलरिपुराजकश्रीसमाकृ-ष्टिलग्र कुङ्कुमरसारुणेनेव ताम्ररुचा करतलेन लीलागुञ्जं कलयन्तं, चन्द्रमसो द्वेषिणी पद्मजातिरिति सहोदरपक्षभुवा शङ्खेन मुखकमलनिग्रहाय प्रहितेनेव निजाङ्गभूतेन रेखात्रयेण प्रसाधितस्य कण्ठदेशस्य शोभां भजन्तं, सरस्वतीस-द्मनो मुखस्य द्वारि विद्रुमदेहलीपट्टमिव पाटलप्रभमधरमादधानं, सुदृढकार्मुकवि-कृष्टये भुजबलाभिवृद्धिमभ्यस्यतो मन्मथस्याकर्षरज्जुमार्गयोरिव कमनीयकर्ण-पाशयोः श्रिया सारीकृताकारं, त्रिभुवनसीमन्तिनीहृदयग्रहाय रतिस्मरयोः सि-न्दूरसुद्रितैकदेशं राजादेशद्वयमिवोपात्तलोहितं सुलक्षणाक्षणीयोर्युगलमित-स्तनो व्यापारयन्तं, चदनखलकप्रविष्टयोः सुवीर(स्वीय?)नेत्राङ्कयोरन्तर्मन्मथ-निहितेन निपेघदण्डकेनेव चारुणा नासावंशेन शोभमानम्, उद्धृताशेषभूद्ग-णगरीयसः शिवास्मृदशासनस्य भरादिव वक्रतामुपेताभ्यां भ्रूलताभ्यामलङ्कृतं, तृतीयं चक्षुराच्छादयितुमाहितेन शिखण्डशशिखण्डकेनेव ललाटपट्टेन गोपि-ताकारं हरमिव नरलोकावतीर्णमुपलक्ष्यमाणम्, एकतो द्युतिमना मुत्सेनान्यतो घनस्निग्धेन कुन्तलकलापवन्धेन सुमेरुमिव चन्द्रान्धतमसाभ्यामुभयतो भ्राज-मानं, सुदूरमुल्लसन्तीभिराभरणमणीनामरुणपिञ्जरप्रभाभिः सद्यः सपल्लवमुकु-

रलक्ष्मीकमिव निजाश्रयप्रभावादाद्गृह्यं कुर्वन्तं, शिरसि विस्फुरता चूडामणे-
ज्योतिषा निधानमिव गुणानां, अस्वल्परूपमप्रमितकान्तिकमनीयमनन्तलावण्य-
ललितं, मध्यतनस्य जगतः प्रभुत्वे एकमपि परिगतमशेषराजन्यलक्ष्मीभिः, सर्व-
नरलोकजुषामुपरि वर्त्तमानमपि तले एकातपत्रस्य (विराजमानम्?) नवखण्डभूम-
ण्डलाधिराज्यसिंहासने निविष्टमपि लीलासरस्तटे समुपविष्टं राजानमद्राक्षीत् ।

दृष्ट्वा च सप्रत्यभिज्ञमिवान्तरुल्लसता सम्मदेन सपदि प्रहसितेक्षण-
कपोलपालिः सरभसमतिसत्वरैः पदैरागत्य भुवं प्रतीहारस्य सह तेन च किञ्चि-
दाभाषमाणः क्षणं तस्थौ । स तत्र तिष्ठन् ज्ञापितानन्तरमवनिपाज्जानुवर्त्तनप-
रेण प्रतीहारेण सगौरवाह्वानसन्मानितः प्रविश्य कृतोचितप्रणामः प्रतीहारद-
र्शितं ग्यार्हमासनं भेजे । उपविश्य च सप्रतोषमात्मनः कृत्या राजानमुप-
श्लोकयाञ्चकार ।

ये दानोद्भुरगन्धसिन्धुरघटाकुम्भान्भृशं भिन्दतो

लग्नाः संपति वर्तुलोद्भवलरुचो राजन् ! कृपाणे तव ।

लोकस्तान्प्रतिवक्ति मौक्तिकमणीन्मिथ्यैव सत्यं पुन-
स्तेधाराजलमज्जदूर्जितरिपुव्रातोल्लसद्बहुदाः ॥

अपि च—

त्वत्त्वद्गाथातवेगोचलितमुकमणिश्रेणिभास्वत्किरीट-

त्विद्गाढोपप्रदीपं गतमहितशिरःसद्गरे दूरमूर्ध्वम् ।

तस्यैवाशु प्रवृत्ते त्रिदशयनितया सार्द्धमृद्धे विवाहे

यागान्ति(?)स्नग्भशोभामनुभवति नभोवर्हि राजन् ! मुहूर्त्तम् ॥

जनन्तरमादाय वामरुरतलाहक्षिणपाणिना तत्र यस्तुनि व्यक्तीकृन्तं
कुण्डलितमेकं पटमग्रतो भूत्वा देव ! जगन्नयस्यामिना सुरेन्द्रेणाप्यनासाद्य-
मिदं मेलकस्थानमशेषजननयनपरिपदां यस्तु । पश्यतु पश्यतेः प्रसादसर्वस्व-
हरो देव इति राज्ञः समर्पयाञ्चके । राजाऽप्यन्तरण्य वसन्तशीलेनाच्छिद्य
समर्पितमादाय किमेतदिति च प्रसार्य रभसा निवेशितोदारदृष्टिरर्द्ध एव चित्त-
प्रपञ्चितामात्मनो मूर्त्तिमपश्यत् । उपजातविस्मयश्च हंतो ! केन किल कथमह-
मिदालिरित इति नेदीयसां कौतुकमुपजनयति जनेश्वरे मिलिनात्महृदय-
त्यादतिहर्षेण विकमिताक्षिरध्वशः मरुत्सैन्यानां सिद्धलाङ्गदो जगाद् । देव !
देवपूजाक्षणे यत्र गतां युष्मन्मूर्त्तिमनुष्वापति स गन्धेय ध्यानपटः सेनापतेः

पञ्चालसिंहस्य । तदा हि दिग्जयप्रवृत्तः पञ्चालसिंहः स्थलपथपरिमाणं धरणि-
पीठमुपसाध्य जलनिवेशदुर्गमाणि द्वीपान्तराणि प्रसाधयितुमम्भोऽध्वना
पोतयानैः विचरितुमारब्धवान् । तथा पर्यटंश्च कदाचिदेकत्र क्वचन विगलदुप-
कूलकेसरतरुकुसुमसुरभितोदन्वदम्भसा धौतसितसैकतायां रमणीये खेचरवि-
श्रमसद्भ्यन्तरद्वीपकेऽवतीर्य निर्वर्त्य च पौर्वाहिकं कर्म क्षणं विश्राम । ततश्च
लब्धाऽनुकूलपवनतया त्वर्यमाणो निर्यामकैः सत्वरमुत्थाय पोतमारूढवान् ।
तत्रैव त्वरया व्याकुलितहृदयेन देवपूजोपकरणाधिकारिणा द्विजेन विस्मृतः ।
क्षणेन च योजनशतप्रमाणमध्वानमुल्लङ्घ्य वहता पोतेन तत्किल स्थानमुज्झित-
(मिद)मितिकोऽवैति पदे पदे तादृशानेकदृश्यमानान्तरद्वीपसहस्रधारिणि पयो-
निधौ येन पुनर्निर्वर्त्य गृह्येत । इत्यभिधाय तस्यै ।

राजा तु भवत्वनेन तावदन्यदिह किमास्त इति पश्यन्नये सन्धानरेखया
मेलित इवापरोऽयमुपलक्ष्यते पट इति कुतूहलात्सर्वमुद्देश्य सहसैव पुरस्तादा-
क्षेपशिल्परचनामिव पितामहस्य, चित्रशालिकारम्भचर्चामिव रतेः, परिज्ञान-
त(प?)ट्टिकामिव मनोभवाहस्य, रणव्यूहकल्पनामिव शृङ्गारसुभटस्य, त्रिमु-
वनाङ्गनारूपमपहृत्य नियमितनिश्चितशब्दगुप्तां तस्करीमिवावृत्त्यपटमवस्थि-
ताम्, उद्यतहरललाटलोचनानलभयपलायितामसमशरशरीरश्रियमिव निभृ-
तीभूय संलीनां, शक्रशापसंपातितामुर्वशीमिव चित्रवपुषा परिणतां, वर्त्तित-
नवनाभिम्मण्डलाभोगभूमिमिवसौभाग्यक्षेत्रपालस्य, लिखितस्तनचक्रवतीं
वशीकरणविद्यामिव त्रिमुवनस्य, भरितकपोलपत्रस्वस्तिकामभिपेकवेदिकामिव
यौवनावनीश्वरस्य, प्रदर्शितरूपसारां केवलिकामिव युवजनमनोविकारज्ञानस्य,
पक्षमसम्पुटास्पन्दनैरनिमिपविलोचनां देवीमिव विभाव्यमानां, निश्चलाङ्गलता-
चयवभावेन मदनदाहमूर्च्छितां रतिमिवानुभीयमानाम्, अनालापतया तपश्च-
रणाचरितमौनां गौरीमिव लक्ष्यमाणां, सितप्रभासंभारशालिनि पटे लक्ष्मी-
मिव क्षीरोदधारिणि, उदन्वतीमिव जाह्नवीपुलिने, सावित्रीमिव दृष्टिगहंसपक्षा-
सने, सरस्वतीमिव आसनसरोजपत्रे, रोहिणीमिव हिमांशुवक्षसि, महीमिव
शेषफणफलके, केशवीमिव पट्टाभिपेकपीठे निविष्टां, रतिसङ्गनिःसहानङ्गचाप-
च्छटामिव लिखितां, प्रतिपदिन्दुमूर्त्तिमिव रेखामयीं, परमेष्ठिसृष्टिविद्यामिव
प्रपञ्चितानेकवर्णां, सूत्रसंहतिमिवाधिष्ठितपटाम्, अभिरामदर्शनवतीं चित्रगतां
युवतिमद्राक्षीत् ।

आलोक्य च तां सहर्षं, अहो ! रूपमेतस्याः ।
 शृङ्गारस्य जगद्भयध्वजपटालङ्कारचिह्नं नवं
 छायालग्नमनल्परूपरमणीगर्वस्य यात्रावृत्तम् ।
 गात्रत्वाणविनिर्मितं च कवचं देवस्य चेतोभुवः
 केनैतल्लिखितं वरेण सुधियामस्याः सुरेखं वपुः ॥

अथवा—

सत्यं पदो घवलितः कलया हिमांशोरालोडितोऽमृतरसेन च वर्णकौवः ।
 पुष्पपुरात्मशरतूलिकया लिलेख तेनैतदित्थमतिनिर्वृतिहेतुचित्रम् ॥

यद्वा केवलमियं वज्रलेपेनैव लिखिता प्रकृतिरनुमीयते । कथमन्यथा
 पक्षिणीव मे लग्ना प्रगाढमितो न विघटते दृष्टिरस्याश्च चित्रकर्मणि विपश्चि-
 ता । नियतमसावेवरेखा चक्रवर्तिलक्षणमङ्गगतं मदनराजस्य; ललाटपत्रके
 चास्मिन्नमलमपीलिखितेयं कुरूलसंहतिः स्फुरन्मन्त्राक्षरश्रेणिरिवरूपवतीनां
 योषितामवश्यं दर्पज्वरमपहरत्येव; किञ्चित्दर्शनं सद्य एव पुंसां मनो विकारय-
 तीत्यविश्वासादिव रतिरनङ्गेन सर्वतः सहैव परिभ्रमति, रोहिण्यरुन्धत्यौ शशि-
 वसिष्ठयोरुदयानुदयेष्वपि पार्श्वं न मुञ्चतः; श्रीः सोदरेण मणिना कौस्तुभेन लक्ष्य-
 माणाप्यजस्रमसुरद्विपं (आश्लिष्यन्ती?) चात्र(स्ते,?) शची सतततमनिमिषेण
 चक्षुषा शक्रमालोकयन्ती तिष्ठति, उमाऽपि परिगृह्य कार्याङ्गमन्धकरिपोरङ्गमिलि-
 तैवास्ते । तत्खलु रूपसर्वस्वकलशीका पुनरियं भविष्यतीति सञ्चिन्त्य चित्राद-
 पवर्त्य कौतुकोन्नतेन चक्षुषा ससंभ्रमं संभाव्य तं निवृत्तशुकशरीरं पुरुषम-
 प्राक्षीत् । “ हंहो ! महात्मन् ! कथय, को भवान् ?, कुत्र कुले जातवान् ?,
 अचासश्च किं नाम कमनीयं नाम ?, जन्मदेशे च कस्मिन्नपि पत्तनविशेषे
 स्थितवानसि ?, विद्याभ्यासेन केन वा प्रकर्षमागतोऽसि ? क्व चास्मिन्मूर्त्ति-
 भृता पदेन घदितास्पदेयमीदृशी मृगीदृशः प्रतिकृतिरासादिता, का चेत्यम् ?
 किमर्थमिह प्रपञ्चिता चित्रेण ? त्वमपि कथममुं शुकशकुन्तभावमापन्नः ? को
 वा पुनरात्मलाभे हेतुः ? ” इत्यभिहितो नरेश्वरेण “ स्वामिन् ! महत्कुतु-
 हलवती च खल्वियं कथा नितान्तमवहितैः श्रूयताम् ” इति सोऽब्रवीत् ।

अत्रान्तरे च समुचितार्थवेदो विलोक्य सर्वतो वसन्तशीलः सादरं
 व्यजिज्ञपत् “ देव ! श्रोतुमिमां नवरसानुपद्विणीं कथामस्थानमयं प्रदेशः । तद-
 रमिह सेष्यमणिमण्डपान्तर्निविद्य चित्रबन्धैः श्रूयते (शोतुं?) व्यतिकरोऽप्यम्

अत्र तु प्रतीहारहुङ्कुतेन मूकतां गतेऽपि परिजने समन्ताहुनिवारैरेभिरासन्नै-
रधिसुकुरमञ्जरीकुसुममलिझङ्कारैः, अधिफलमुच्छृङ्खलशुकादिशकुनिकलकलैः,
अधिचूतशिखरमुल्लपत्पिककुटुम्बकूजितैः, अधितमालपण्डमुन्नादमथूरकैकारवैः,
अधिदीर्घिकापुलिनमतिकलमरालकोलाहलैः, इतस्ततो विकृप्यमाणं मनो
नावधानसखं भवितुमीश्वरम् ” इति प्रोक्तो महीपतिरेवमेतदिति सत्वरमुद-
स्थात् । ततस्तदाकर्णनकौतुकत्वरभरणे पद्मसप्तपदेऽपि वर्त्मनि स तत्र गव्यू-
तिशतायिते कथंकथञ्चिदुर्वोपतिराप मण्डपम् ।

विमलमणिमहिष्ठे मण्डपे तत्र सार्वं

प्रणयिभिरुपविष्टश्चिन्तयन्नेतदेवम् ।

भवतु तदिह यन्मे वाञ्छितं सूचयन्ती

स्फुरति हरनियोगादस्य सारस्वतश्रीः ॥

इति कायस्थऋषिसोडुलविरचितायामुदयमुन्दरीऋयायां

चित्रसन्दर्शनो नाम सारस्वतश्रीपद्माह-

सृतीय उच्छ्वासकः ॥

॥ चतुर्थोच्छ्वासकः ॥

अथ तथोपविश्य सान्तःप्रतोपमवहितीभूते भूभृति साहृतकथाकर्णन-
रसोत्सुकेषु च तत्परमुपेतेषु प्रोक्ते हृदयवेदिना वसन्तशीलेन स खलु शुक-
शरीरनिर्मुक्तो महात्मा कथयितुमारम्भे । “श्रीमन्! निशम्यताम् । अस्ति भुव-
नेषु प्रसिद्धा विविधसौघसुधैकधवला कीर्तिरिव मर्त्यलोकस्य, प्रोन्नतायतनध्व-
जविराजिनी जयश्रीरिव जम्बूद्वीपस्य, विमलहर्म्यनिर्माणमणिमयी विभूतिरिव
भारतवर्षस्य, प्रभूतारामरमणीया वृत्तिरिवोत्तरापथस्य, भूचक्रवलयिनो महार्ण-
वस्य दृष्टान्तेनेव गभीरजलदुर्गमेण परिखावलयेन विराजमानपरिसरा, शिखर-
सम्मिलितैः स्वलितरविरधतुरगतुण्डडिण्डीरपिण्डैरिव चन्द्रकान्तकपिशौर्य-
कैर्दन्तुरेण मरकतशिलाप्राकारेण परिगतोपान्तभूमिः, अनेकशः श्रिया गर्भवती-
भिरिव महोदराभिश्चित्रशालिकाभिरलङ्कितान्तःपरिकरा, प्रथितपरिशुद्धाचर-
णचारित्र्यवता जनेन सर्वतो वस(ह?)न्ती त्रैलोक्यभूषणम्, अखिललोकोपकी-
र्ष्यमानाभिरामनामवती मथुरा नाम नगरी ।

यस्यामुपेन्द्रविदलितस्य कंसासुरस्य सर्वतो रुदतीनामन्तःपुरपुरन्ध्रिका-
गामनशुकजलकलापकालीकृतैरश्रुवारिभिरापूरितेव द्रावितेन्द्रनीलसप्रभं प्रवा-

हमावित्रती, भूलतेव घसुन्धरायाः, भरकतरत्नावलीवोत्तरस्या दिशः, कृपाण-
पट्टिकेव कलिन्दसुभटस्य, चरणशृङ्खलेव पूर्वाणवकुञ्जरस्य, कैटभारिभयादन्तः
प्रविश्यावस्थितस्य कालियभुजङ्गमस्य दिवसैः सञ्चयमुपागतानि जीर्णनिर्मो-
कदलान्वण्डकानीव डिण्डीरसटाशकलानि कूलेषु क्षिपती, विमलजलकेलिमज्जन-
रसप्रसक्तगोपीगणाभ्यन्तरविहारिणो हरेः शरीरसम्पर्केण पवित्रीभूतमन्मसां
भरमादधाना, यमुनाभिधाना महासिन्धुरुत्तरां दिशमाश्रिता वहति ।

किञ्च—

यत्राच्छस्फटिकाञ्चितोभयतटैः श्यामाश्मसृष्टोदरै-

रन्तर्भूतवराङ्गनैश्च वनितागोहेषु वातायनैः ।

तारापुत्रिकया परीतविभवैर्नैत्रैरिव स्फारितै-

रुत्पश्यन्ति सदाऽतिधीन्यतिपथं दानोपभोग्याः श्रियः ॥

तस्यामधीश्वरो हरचरणसरोजस(सु?)हसितमानसः प्रसरता प्रतापेन प्रक-
दितारिपार्थिवभयज्वरः, हर इव धवलाभिरुद्धूलितो विभूतिभिर्यशसाम्, इन्द्र
इव भूयसीभिरधिष्ठितो दृष्टिभिः शास्त्राणाम्, असीमविक्रमः शौर्योष्मणै-
वाङ्गेषु पुलकमादधानः, कृपाणतिमिरेणैव समिति वीक्षमाणो जयश्रियं, रण-
रसाप्लवनपुलकितोऽप्यसहनस्तेजस्विनाम्, अनवरतसेवाविनम्रसामन्तमौलि-
मणिमालिकारुणकिरणयावकितचरणाद्गुलिः, उदर्गलेन वयसा निकामवृद्धो घृद्धा-
भिरेव जयश्रीकीर्तिकमलाभिर्घृद्धावरोधविश्रुतोऽस्ति राजा सुचरितापहस्ति-
तकलिः कलिन्दकेतुर्नाम ।

यस्य क्षीरपयोनिधौ मधुरिपोरग्रे विहृत्योपरि

ब्रह्माण्डाचलितो गतः पृथुयशोहंसोऽभ्रमार्गण यः ।

तस्यैते पयसा प्लुतस्य चलतः पक्षोज्ज्विता यिन्द्वो

नक्षत्राण्युपितस्य देहवलयोद्भूतं च विश्वं शशी ॥

अपि च—

गृध्रान्धकारनीरन्ध्रे रणे रागान्धयाऽप्यसिः ।

यस्य नीलांशुकच्छन्नश्चित्रं दृष्टो जयश्रिया ॥

तस्य च महीपतेरुत्पन्नेषु बहृशो विचित्रगुणशालिषु पुत्रापत्यकेषु पर्यन्त-
संभूतः कालक्षयाद्भुर इव चन्द्रादिरत्नेषु, केतुरिव प्रहेषु, क्षय इव संवत्सरेषु
कलिरिव युगेषु च मलिनात्मा निन्द्यप्रसूतिरपत्यापशदो बभूव पुत्रः कुमार-
केसरी नाम । सोऽहम् । अहं च सुचरिताचरणेषु पित्रा निरूपितैरनेकशः प्रव-

त्यमानोऽपि घृद्वैर्बलवतः पुराणस्य कर्मणा विपाकेन बलाद्बाल एव मलिन-
घृत्तां घृते परां प्रसक्तिमुपजनयन्नुद्वेजकः पित्रोरभूवम् ।

एवमनुदिवसमुपचीयमानप्रवृत्तितया प्रौढिमधिरूढेन तेनैव च रसेन वा-
सितान्तःकरणस्य क्रमेण निष्ठितनिजाशेषद्रव्यतया कदाचिदाक्रम्य बन्धुभ्यः,
कदाचिद्धन्दीगृहीत्वा श्रीमद्भ्रुवः, कदाचिच्च विधाय राजोपाधिं जनपदेभ्यः समाह-
तेन समन्तादर्धेन घृतमस्रलितखेलनविलासमनुशीलयतः प्रयान्ति मे दिवसाः।

अथाहमेकदा प्रतिक्षणमक्षीणखेलनव्यसनः शीलयन्नान्यिकादिवहुप्रभे-
दपरिगतं घृतमिदानीं जयामि तदानीं जयामीति प्रत्याशया सुदूरमन्धी
भूतेन मनसा हारयन्नवरतमकिञ्चनतया क्वचिद्घृतकारैरापणचतुष्पथेषु वि-
धुनमात्मनो धनेन जनन्या भोच्यमानं, क्वचिद्विलासिनीपाटकेष्वातपोपवेशितं
जनकेनोत्थाप्यमानं, क्वचिद्देवभवनाद्गणेषु निश्चातं भ्रातृभिराकृष्यमाण-
मात्मानमवधार्य चिन्तितयानस्मि । ननु किमेवमत्राहमन्धैरनुचिन्त्यमानो
लघुकृतेनात्मना तिष्ठामि । धनाधीना हि वाञ्छितरसोपभोगसम्प्राप्तिः; ध-
नस्य च कृते कियान्नाम न मया घराकःकदर्पितो लोकः, तावदादौ
श्रीमन्नामीशः पितैव पुत्रतया प्रतिक्षणमपकृष्यमाणेन रिक्तीकृतः कोशेन,
जननी च बालदुर्ललिततया शून्याकृता भूषणकलापेन, बन्धुजनो हि सांदर्पव-
शितया विपोजितो विभवेन, जनपदोऽपि राजघृनुतया निष्क्रियनी-
कृतो धनेन, धारगृह्या च बलाद्द्विप्रहेण गृहीत्वा श्रियमसारीकृतः सक-
लोऽपि सीमान्तर्वर्त्तां मामन्नलोकः । तत्तेभ्यो गृहीतमर्धजानं कियत्किल भवि-
ष्यति । अर्षाद्या परंपामपरं तापन्नमर्धं कुतश्चिदर्जयामि । यमाजन्म नाम खेल-
तमृष्टयति । नयाऽन्यत्किमपि मन्मनोऽप्यपसापगरिमानुरूपमस्ति विना म-
हार्णयरत्नजातघृते रोहणाद्रिमणियगोत्रं, रिन्न्यगस्त्यपरिपीनोष्ठान्तस्य थारिधे-
रत्नान्युच्छिष्टं धनमित्यस्मृष्टयानि । निक्षिप्य भूमावुपयुपविष्टस्य कृपणस्य
विषमिति रोहणस्य च मणिचक्रमनादेयमन्यथा भुजपलेनोन्नम्य रोहणनगेन्द्रं,
प्रतापेन प्रज्ञाप्य च पापमां नापं किं नामनगृह्णामि दुरन्तमन्तानमनयो
रत्नसर्वस्यं, यतः रिमसाप्यमभिमनार्थमिच्छायनुवन्धिनो धीरस्य । तथाहि—

गर्जत्येव रमं मरद्भुम्बरो दुर्गाप इत्यभ्युधि-

स्नायत्तापदमायन्हुय इति च स्तन्यो हिरण्याचलः ।

यावन्न प्रत्योपस्यत्तरणिस्तोमातपस्वर्दिना-

भाषारो महमामशेषविजयी धीरः कृतोन्त्यादरम् ॥

अथास्तु वा किमनेन तावदन्यतो विभावयामि, तत्किलान्यत्किमत्रभूवलये सुभटभुजपञ्जरोपसाध्यनये । साधु स्मृतम् अस्त्येव सकलसुवर्णमयागार-प्राकारपरिकरा रक्षसां निवासनगरी लङ्का । सा च पूर्वं स्त्रीहृदयेन रामेणाऽपि साधिता, किं पुनरशेषभुवनैकवीरस्य न मे साध्या भविष्यति । अतस्तस्यां गत्वा हठादाक्रम्य गृहीतमखिलमामूलतः सुवर्णशिलासंभारं विभीषणस्य च कुवेरकालात्सञ्चितं कोशजातमारोप्य बलयोपनतानां स्कन्धेषु रक्षसामिहानीयते । न हि यावदित्यं पूरयामि मनसो द्यूतकेलिषु व्यसनमित्येवं चेतसि विनिश्चित्य दिगन्तयात्रोचितं मुहूर्त्तमनालोचयन्नविमृशश्रेव च द्यूतव्यसनलङ्घितः परिणतिं कार्यस्य दूराध्वलङ्घनोपयोगिनीं प्रक्रियामाधाय मध्याह्नादुपरि पङ्क्तौ भिद्यते मन्त्र इति वञ्चयित्वा समस्तमात्मनोऽनुजीविवर्गं निर्गतोऽहमेकाकी निकेतनात् ।

ततश्च गृहप्रतोलीद्वारेण निर्गच्छन्नये ! नियतमेवंवृताध्वगाकारपरिकरमालोक्य मा कोऽपि मां देशान्तरोच्चलितमम्बा पिता वन्धुजनो वा ज्ञास्यति, ज्ञात्वा च हृदयवात्सल्येन मा कोऽपि स्वलिप्यति, मा कोऽपि प्रेम्णा शृष्टे लगिष्यति तद्यथा न खल्वेवंविधोऽयमनेकविधोऽन्तरायः सम्पद्यते तथा निभृतमन्यैरज्ञायमानस्त्यजामि जनपदानुपङ्गिणीं भुवमिति विचिन्त्य तथैवालक्षितक्रमेण झगिति निर्गत्य पुरीपरिसरादनात्तं चेतसा दक्षिणां ककुभमधिकृत्य प्रवृत्तोऽस्मि । गन्तुमनां च (नाश्च ?) तमुल्लङ्घयन् प्रथमप्रवासरभसाद्भूयसागतिजयेन प्रस्तुतं पन्थानमस्तंगते भगवति सहस्रभानौ योजनशक्तिकेति नाम्ना प्रसिद्धं ग्राममासादितवानस्मि ।

तत्र च प्रवेश एव दृक्पथमुपागते ग्रामसरसि निर्वर्त्य सायन्तनं सन्ध्याविधिमनुद्धरेण तमसा किमप्यस्फुटतामुपेतवत्यालोके लोकैरनवलक्ष्यमाणः पुरा परिचितस्य पुराणवयसो मधुरान्तर्विख्यातस्य सदैव तद्ग्रामवासिनः पिप्पलकानान्नो द्यूतकारस्य मन्दिरमापृच्छय प्राविशम् । तेनाप्यभ्यागत इति राजसू-नुरिति द्यूतमिदमिति च ससंरम्भमभ्युत्थानपूर्वं कृतादरगौरवेण यथोचितैः स्वागतप्रश्नासनदानादिभिरशेषतोऽपि सत्कारैः प्रीणितोऽस्मि निर्धत्तितपूर्वरात्रकरणीयस्य च शय्यागतस्य ममान्तिके प्रेम्णा समुपविश्य “ कुमार ! सुदूरयात्रिकेणामुना स्वरूपेण क्व नाम गन्ताऽसि, कतमं च तत्तिल तादृशमनन्पगोचरप्रयोजनं येनैवमेकाकी चलितवानसी”त्युक्तवान् । मयाप्यये मदीयमिदं सुदूरदेशानुसर्पणरहस्यमवेत्य मां कदाचिदिह नगरीनेदीपसि

ग्रामे स्थितोऽयं मत्प्रवासमसहमानो वराकः स्वयं प्रचलितुमक्षमः क्षणेनैव तातस्य ज्ञापयित्वा निवर्त्तयिष्यति, निजकुटुम्बमपहाय घाट्कविधुरोऽपि प्रेम्णा समं चलिष्यति । तदलमत्र विश्वासेन । छन्नार्थकथनेन प्रतारयाम्येनमिति सम्प्राथम्यं, “ भोः पिप्पलक ! ध्रूयताम् । इतो दक्षिणेन सिन्धुरस्ति । ततः परं पारमुत्तीर्य क्वचिदेकस्मिन्नमानुषप्रचारिणि प्रदेशे किमपि सुमनसामसाध्ये धनं मयैव साध्यमास्ते । तत्राहमेवमुच्चलित ” इति प्रोक्ते पुनस्तेन न किञ्चिदुक्तोऽस्मि । किमेतद्येतसि विभावितं घट्टयमतिप्रसिद्धो द्यूतरसिकः सदैव बन्दिप्रहोपाजितेनार्थेन व्यसनं सारयति तदेव तत्र कुत्रापि चलितवान् । अतः किमिति दुर्वारप्रसरमविशुद्धलमनयदुर्ललितं राजपुत्रमर्थाभिव्यञ्जनपरेण प्रश्नादरेण पीडयामीति प्रायोऽनुचिन्त्य परमसौ तृष्णीमकरोत् । केवलं सेवकाचारमनुसरन्नुपविश्य द्वारि दत्ताङ्गयामको जाग्रदेव गृहीतायुधस्तस्थौ । अहं च प्रथमाध्वसञ्चरणश्रमेण वलादायातया निद्रया सुखप्रसुप्तस्त्रिभागशेषायां रात्रावतिस्पष्टपरिकरं स्वप्नमद्वाक्षम् । किलैकत्र कानने वनश्रीरिति(व ?) प्रसन्नमधुराकृतिरेका स्त्री पयोधरे वद्धकर्म कण्ठीरवमवादीत् ।

“ त्वं विक्रमेण करिवृन्दविदारणैक-

मल्लो मृगेन्द्र जगतीह सदा वलिष्ठः ।

अद्यत्वसौ तव पयोभृतिकल्पितोरु-

फालस्य पौरुषमपास्य विधिर्वलीयान् ॥

इति श्रुत्वा तेन च स्वप्नसम्भ्रमेण झगिति प्रबुद्धोऽहम् । अये स्वप्नोऽयम् । एवं दृष्टवानस्मि । तत्काचिदस्माकमन्वयदेवतेयमीदृशाध्यवसायेन पयोभृति समुद्रे दध्दफालस्य ममाग्रे पौरुषादितो वलवान्विधिरवधित्वेन प्रभविष्यतीति सिंहशिक्षापदेशेन प्रायः कथयति । अथवा किमेवममुना कापुरुषविकल्पेनोत्साहमपहस्ययामि मृषा परिणामः सर्वो हि स्वप्नसंरम्भः किमिति स्वप्नस्यैव शृष्टे लगामि । तावदितः प्रबोधमासाद्य समुत्थितोऽहमिदानीम् । एष एव समयः प्रयातुमस्ति । जगत्यपरो धर्मायान्वियेर्भण्यते । एकोऽपि यो ममापि विपक्षीभूय पुरां भविष्यत्यादौ तमेव परिपन्थिनयोपस्थितं निर्मथ्य यास्यामीति दर्पोत्सेरुतरलिनस्त्वरितमुत्थाय, “ हंहो पिप्पलक ! तिष्ठतु भयान् । यामो वयमिति प्रणयादनुव्रजितुमुद्यनं तमविस्वलनपूर्वमाशृच्छय निर्गत्य च ततो ग्रामादमन्दया गत्या गन्तुमारब्धवानस्मि ।

तन्ध(को)नाथ(म?)दुर्घसनचिनटितो महात्माऽपि हास्यानुसदृश(शं?)

नाचरति । यतोऽहं तथा शश्वद्वहता प्रयाणकेन स्वमादौ देशमतिक्रामन् यस्मि-
 श्चैव नगरे ग्रामे वा यस्यैव गृहे प्रविशामि तेनैव द्यूतकारोऽयमस्मद्गृहात्किम-
 प्यपहृत्य यास्यतीति सुप्रसिद्धत्वात्त्रिकामशङ्कितेन नेत्रनिक्षिप्तो भोजयित्वा
 प्रेष्यमाणो जनेन दूरादवलक्षितत्वात्समानविधैरालिङ्ग्यमानो निमन्व्यमाणश्च
 द्यूतकारैरालोक्य च द्यूतमानन्देन विस्मरामि प्रस्तुतं प्रयोजनम् । उपरि तस्यैव
 गत्वा भवामि । तत्र च जयता कितवलोकेन दीयमानामनेकशो रेखामासाद्य
 तेनैव च रमणेन स्वयमुपविश्य खेलामि न चैतत्किमपि चेतयामि यत्किल
 लङ्कां प्रति प्रस्थितः पथि स्थितश्चाहं (ह्रमिति ?) । पश्चात्क्षिपिकश्चनीभूतश्च
 किमधुना खेलनाय सारयामीति चिन्तया कार्यं स्मरामि । तथैवचात्मानमात्म-
 नैवोपहस्य ततोऽपहस्य (सृत्य ?) निस्म(स्स ?) रामि । इत्येवममुना क्रमेण
 गमितवद्भुवासरया कालसम्पदा प्रथीयसीमुत्तरदक्षिणयोरन्योन्यमवनिमण्डा
 लालुभागकलहादङ्गमि(भिग ?)तयोर्दिशोर्निवारयितुमन्तरप्रवेशितां भुजलता-
 मिव महोदधेः, अनिलतरलितोर्मिशिवरशीकरप्रकरैर्मदावस्थामिव वरुणकुञ्जर-
 स्य, तीरविरचितानल्पतापसकुटीरकैर्निवासनगरीमिव धर्मस्य, प्रचारयोथीमिव
 निर्वाणनगरस्य, महासरितमत्र भवतीमवाप्तोऽस्मि र्वेत्यपरनामवतीं नर्मदाम् ।

या र्वेति निपन्तयातु(मिपात्पुनाति ?) विशदापारप्रवाहश्रिया
 साक्षात्सा क्षितिमाज्ञगाम गगनादुत्तीर्य मन्दाकिनी ।

कुत्रान्यत्र समीरसङ्गमसमुद्दीनोदविन्दुव्रज-
 व्याजात्तीरशिलातलेषु मिलितस्तारागणो दृश्यते ॥

या शाश्वतपदा देवी तरङ्गसरिकालजं ।

विभर्ति वृत्तकल्पान्तसङ्ख्या रेखावलीमिव ॥

ततश्च सरभसमभिनन्द्य चन्दितजलोऽहमुत्तीर्य सुम्बावनारेण वर्त्मना-
 तामतिमनोहरां सरितमेनया मेकलकन्यया पूरितं प्रविष्टोऽस्मि दक्षिणं देशम् ।
 इतःपायोधिपरिखावती लङ्कैव(गन्तुं) प(व?)रमित्युदक्षितोत्साहमुदग्रवेगं च
 प्रचलितस्तस्मात् ।

अथ क्रमेण सन्त्यजन् समदशवरीकटाक्षकल्ली(ल्लोल ?)रुदम्बदुस्त्यजानि
 भिल्लपल्लीवनानि, लङ्घ्यशुद्धामपामरकुटुम्बिनीकुचशैलदुर्लङ्घ्यान् ग्रामान्, अति-
 क्रामन्नपारपौराङ्गनालावण्यजलदुर्गदुरतिक्रमाणि नगराणि, अतिगच्छन्नतुच्छ-
 तरुमुन्दरोद्यानवलयान्धरारदुरतिगम्यानि मलयमण्डलानि, निस्तरन्नसमशीता-
 तपाचसंवरणायासदुस्सहं क्लेशम्, अविश्रान्तगमनो भानुरिव, सुचनलङ्घनोत्वा

तक्रमस्त्रिविक्रम इव, पृष्ठीकृतमहीतलः कूर्मराज इव, स्वेदाम्बुसंप्लवेन जलाकृ-
तिर्वरुण इव, त्वरापरिक्रमेण च प्रचलत्पदः पत्रमान इव, संवृत्तधानस्मि ।

एवमहमनेकगिरिकूटतदिनीमहाऽवटैरारोहावरोहविषमम्, अपारहरिचि-
त्रकादिकूरतरसत्वसञ्चारेण प्राणप्रणाशदारुणम्, अनीरभूरुहान्तरालविस्तरेण
च तृडातपक्लान्तिदुस्तरं पन्थानमतिक्रम्य गच्छन्नेकत्र परमेकहेलयैव निजप्र-
सरसंरुद्धाशेषदिग्भागभोगिनि, प्रखरहरिकरजकोटिकुट्टितानेककरिकरोटिकू-
टाद्रिमति, प्रचण्डदवदहनधूमान्धकारपुञ्जकनिकुञ्जक(निबिड ?) निकुञ्जवति, प्र-
भञ्जनप्रहतपक्वकपिकच्छुगुच्छकोचलितकेसरपरमाणुरथ्यारजस्विनि, प्रजरद-
जगरमुखोदरस्फुरत्फूत्तारभरसमीरिणि, हरिशरभप्रायवनजन्तुनि, खदिरशा-
कशाखोटप्रायतरुणि, दर्भसूचीप्रायतृणजातिनि, बल्मीकप्रायभूमिनि, भीषण-
तया प्रकर्षमापन्ने, दृपदसञ्चारवर्त्मनि महावने पतितोऽस्मि ।

तत्रैव चान्तर्गच्छतो मे तिग्मांशुरस्तं जगाम पश्चादग्रेऽपि भूरितया वना-
भोगस्य भग्नलङ्घनोत्साहः क्व नाम निरापदि प्रदेशे गमयामि यामिनीम्; कि-
मस्य तरोः स्कन्धमधिश्रयामि; किमिदमद्रिदरीमध्यमधिविशामि; किमत्र धन-
लताजालिनि गुल्मबलये वसामि; किमग्रे क्वचिदितोऽप्येवंरूपमपरमुत्कृष्टं व-
सतिस्थानमासादयिष्यामीति वितर्कपरतन्त्रेण चेतसा शून्य इव प्रसर्पन् सह-
सैव परमस्तरविबन्धनोत्सर्गविगलितैरिव ध्वान्तपटलैराच्छादितोऽस्मि ।

तथैव च यावदन्धकारेऽपि लब्धाश्रयपरित्यागानुतापात्कृतपथोपस्थिता-
वस्थितिविनिश्चयो व्रजामि तावत्सुदूरमतिघनान्धतमसगर्भं मुरळिपो वक्षसि
फौस्तुभशालाकामिव प्रदीपभ्रान्तिमुत्पादयन्तीमुल्लसन्तीं च कुतश्चित्तान्तिक-
लिकामपश्यम् । दर्शनेन च तस्याः ससंशयमग्दे ! किमिदमेवमुद्योतते; किमेष
क्वचिदाश्रये वितोणीं दीपः प्रज्वलति; उत स्फुरन्तीभूतदहनाधिपः शिखरेषु;
अथवा निधानं ज्योतिषां वह्निः; आहोस्विद्विष्वीपधीप्रभेदः कश्चन । भवतु वा
किमपि । अस्तु तावदनुसरामि परतस्तु दृष्टे सत्यस्मिन्नुचितमाचरिष्यामीति
निश्चित्य तथाप्रवृत्तः कियत्प्यापि कालकलया तमुद्देशमासादितो झगित्यग्रे
तथैव कान्तिशिक्षया शोतिताभ्यन्तरमभित्तिकेन च वह्निर्मण्डपेन मण्डिताङ्ग-
णमुग्रतमस्य तमसः श्यामिकया कञ्जलकूटापमानमत्यन्तजीर्णतया च मण्ड-
स्फुटितमापननमद्राक्षम् ।

सहर्षयेगं च गत्या समीपमन्तः प्रहितेन चक्षुषा विलोक्य भगवतीं दुर्गा-
मन्तिके च श्रुतितेष्टकायां भित्तावतिचिरविपन्नपन्नगस्यास्थिशोपे शिरसि वि-

द्योतमानं दिव्यरत्नम्, अये शून्यं चण्डिकायतनमेतत्; एषा च सा भुजगमणे-
रस्य प्रदीपसंशयवती कान्तिकलिका । तत्साधु संवृत्तम् । इदानीं यदि नाम
कुत्रचिदिहातः(पां ?)स्थानमासाद्यते तदहमद्भिकरमुखप्रक्षालनाचमनशुचि-
तामाघाय देवीं नमस्करोमीति संप्रार्थय तथा कुर्वन् कथञ्चित्तादृशो तमसि दृष्टायाम-
मर्द्धनष्टायामल्पविरसाम्भसि पुष्करिण्यां तद्वि सकलं विधाय त्वरितमेघान्तः
प्रविष्टो जय जय त्रिभुवनजनाप्यायिनि कात्यायनीति भक्तिप्रयुक्तं वचः
प्रस्तूय स्तुतवानस्मि ।

स्वामिन्यार्ये भुजङ्गाभरणवलयिनि स्थूलशूलास्त्रदण्डे-

चामुण्डे चण्डि चञ्चन्निविडनरशिरःस्रक्परीताङ्गि दुर्गे ।

देवि स्वर्नाथचूडामणिकिरणकणश्रेणिधौताग्रपाद-

द्वन्द्वे वन्द्येऽभिनन्द्ये जननि जय जय श्रीमहाकालि दिव्ये ॥

कृतस्तुतिश्च क्षितितलमिलितालिकेन शिरसा प्रणम्य समुत्थितः स्थितान्य-
पथिकजनोपलम्भाय बहिर्मण्डपमगच्छम् । सोऽपि शून्य एव केवलमन्तः
प्रतिष्ठितं क्षेत्रपालमालोक्य तस्यापि वाक्योपहारमकरवम् ।

धृत्यावेशप्रसक्तैर्ज्वलदनमुखोन्मुक्तपेत्कारधोरैः-

मूरैरुत्तालतालव्यतिकरमुखरीभूतभूपास्थिमलैः ।

श्रीडन्तं प्रेतरङ्कैः कुणपमुचि महाजङ्गलग्रासलोभ-

भ्राम्यद्गल्लुकभू(धू ?)कप्रकरपरिगतं क्षेत्रपालं नमामि ॥

ततश्च तत्रैव मुहूर्त्तमुपविष्टः स्वान्त एव भावितात्मा सविस्मयमहो !
साधु, विधिना दुर्धरापदि महावनेऽत्र पातितो रत्नज्योतिरिदृद्युपस्थाप्य नि-
र्वाहितोऽस्मि । कथमन्यथा समस्तालोकविजयिन्येवंविवे तमसि दृशोर्गोचरी-
भवत्येतदायतनम् । तथा च मन्ये नक्षत्रमात्रकेणाप्यालोकशून्यं भविष्यतीति
सञ्चिन्त्य किल करोमि यावदुन्मये चक्षुषी तावदेकं ज्ञानिति मणिकिङ्किणीरण-
त्कारझङ्कारितादम्बरतलादवनरन्तम्, अन्तिकेषु विस्फुरन्तीभिरात्मप्रभाभिर-
दभ्रेऽपि तमसि दूरादाधिर्भचन्तं, चरणनृपुरा(रा ?)वधावितया गगनगङ्गामराल-
वालकश्रेण्येव धवलनरकरोटिमालया कृतोत्तरासङ्गं, खड्गाङ्गशिरःप्रणयिना क-
पालेन संसारफलाष्टो(श्लो ?)लकमिव दर्शयन्तं, भस्मनः प्रोक्षूलनेन सिताच्छ-
धूलिधूसरितं निर्वाणदेशाध्वनीनमिवानुमीयमानं, सर्वतो गृहीतैर्भूपास्थिमणि-
भिराच्छोदिततादोपतारकथनं नभोनगरलुण्टाकमिचोपलक्ष्यमाणं, वामकरनिवे-
शितया शुक्लकपालशुक्त्या सन्भूरणाय गृहीतेन शशिविम्बस्पाद्वेन प्रजाप-

तिमिव प्रतीयमानं, प्रमाणव्यसमल्पास्थिकर्परकसृष्टया स्रजा संयमितजदाक-
लापं कापालिकमपश्यम् ।

स चावतीर्य कृताभिवन्दनो देव्या विस्मित इव ममान्तिकमाजगाम ।
कृताभ्युत्थानपूर्वमुपरचितप्रणामेन च मया दर्शितोचितप्रश्रयः समुपविश्य
वत्स ! कुतोऽत्र दुरतिक्रमापायभूरिण्यरण्यविधुरे निपातितोऽसि, कतमः
किमर्थमिति संसंरम्भमुवाच । अहमप्यादितः समस्तमात्मनो स्व(न्व^१)यनिवे-
दनादारभ्य दुर्विनयविस्तृताध्यवसायपरिकराङ्गं लङ्कां प्रति प्रस्थानमाख्यातवान् ।
ततश्चासौ मुनिः सशिरःकम्पमेकाग्रतया क्षणं सन्मुखमुदीक्ष्य झटिति घटित-
पर्यङ्कवन्धः स्थिरीभूय नभसि निक्षिप्तचक्षुरस्थात् । अथ क्षणेन कुतोऽप्यागत्य
नवाध्रपट्ट ?

यैगजदशनमुसलायमानं भुजद्वयमेवास्ते ।

दंष्ट्रयोरादिकोलस्य यत्र न प्रौढिरिष्यते ।

तत्रैतदायताभोगमास्ते धीरस्य दोर्युगम् ॥

अपिच—

त्रैलोक्यश्रीरसौ दासी तावदुच्छृङ्खलायते ।

यावद्वीरः कृतास्कन्दो न दोर्दण्डमुदञ्चति ॥

तदेपाऽद्यतनी शूतवृत्तिरल्पेन प्रभूतमुत्पादयन्ती लाभवती मे वणिज्या
समभूत् अन्तः समारुह्य चेमामिदानीमेव किं न ब्रजामि । दिव्यशक्तीनिहि
विमानयानान्यारुढिसमकालमेव चिन्तितां दिशमुद्दिश्य नभसि प्रयान्ति ।
तिमिरमुद्योतश्चेति चर्मदृशामस्माकम् । अमीषां तु देवतासिद्धानां सर्वं प्रभास-
विस्पष्टमेवेति सञ्चिन्त्य, प्रणम्य क्षेत्रपालपरिग्रहां च भगवतीमम्बिकामनुगत-
समाहितेन चेतसा सभाष्य तद्विमानमारुढवानस्मि ।

तद्धि क्षितिपालशेखरमणे शृणु, प्रचारपाटवेन या(ता?)दृशामारुढे मयि
झगित्येवोत्पत्य हरगलगरलकज्जलमलीमसं सुदूरमन्तरशिरोभागमारुहो ह ।
ततः परमुपवान्तं प्रयातुम्, अनन्तरमारचितगुरुवैगनिर्गमप्रसरं परितो विस्फु-
रन्तीभिरतिघवलवैजपन्तीभिर्ग (ग) नगङ्गाडिण्डीरवह्नीरोपटलमिव मृता
नीयमानम्, अनणुमणिकर्मनिर्मलोद्योतदम्बरेण प्रदीपतन्त्रमिव तिमिरविग्रहे-
णोचलितम्, उच्छलत्किङ्किणीरणत्कारनिःस्वनैवेगोज्जितसमीरमिचारब्धविज-

यकोलाहलम्, उल्लोलज्वलपटफटत्कारितोपकण्ठकनकदण्डिकादारितनभस्तलम्, उल्लोडिताध्वजलधरम्, उत्सारिताग्रतारकं, स्वरूपमविकृत्य त्वरितमन्तरिक्षेण गच्छतस्तस्य तिमिरपटलोन्मूलितालोकवृत्तिरहमन्येन नीयमानोऽन्ध इव, क एष ककुभो विभागः, कियदतिक्रान्तं पश्चात्, अग्रेऽपि कियद्गन्तव्यम्, किदृशी चासौ वसुमती, कीदृशाहि ते गिरिसरित्कान्तारपरिगताः पन्थानः, कीदृशोऽप्यसौ जनपदप्रचार इति न किञ्चिज्ज्ञानामि, केवलं चरणचङ्कमणपीडाभिरुज्झितः पदे पदे मृदुसमीरलहरीनिवेशशीतलोचनो यानेन गतिसुखमनुभूतवानस्मि । तथा व्रजतश्च मे किमाश्रयमावेद्यते सहसैवमेकत्र भग्नदिव्यप्रभावमिव, चलितसञ्चारयन्त्रमिव, तावत्पथासमर्थमिव, केनापि विधृतमिव, क्वापि प्रखलितमिव, विमानमस्पन्दरूपतया स्थिरीभूय तस्थौ ।

तथा स्थिते च तस्मिन्नुद्धृतविस्मयोऽहं नन्वनाकारसमतलेऽस्मिन्नभोऽध्वनि कोऽयमसंभाव्यमानपरिखलनविषयस्यास्य किल निश्चलतया स्थितौ हेतुरिति सर्वतो निभालयन्न किञ्चित्तादृशं कारणमुपलब्धवान् । एकं च परं तस्य तलमयनिर्माणमणिदलोद्योतेन मूले दुरन्तविस्तारमम्भसः प्राग्भारमपश्यम् । तदालोकेन च सवितर्कमहो कोऽयमियता जलाभोगेन भूतले प्रदेशः किमयमुदन्तः (म्हत्याः ?) कस्याश्चित्सरितो महाहृदः, किमिदमुल्लोलकवलितान्नसंरम्भमदग्रं वा सरः, किञ्चिदथ प्राप्तमेतन्महं लङ्कापुरीप्राकारं दक्षिणाम्भोधि-मिति निपुणं निरूपयन्ननुसमुद्र एवायं कस्यापरस्य परितोऽप्येवमलघुपरिसञ्चरद्भूरितमतिमिङ्गलदलितविद्रुमदलदन्तुरोर्मिशोणिमवती वारां विभूतिः । एवं चेत्किमित्यवान्तरएवानुत्पन्नरोधमपि स्थितमेतदिति यावदवधारयामि तावदेकहेलयैव कलकलितकिङ्किणिनिनादोद्गादितनभस्तलेन सर्वाङ्गमुत्कम्पितम् । तेन तत्कम्पविचलितासनतया साकृतमितस्ततो दण्डिकासु लगितुमाकुले मयि सह मयैव परिभ्रंशनिस्सहं विमानमगाधमग्नें तस्मिन्निपपात ।

तेन च फोडीकृतः क्षणादेवं हानिफलसमारम्भोऽहमुपरतइतीयन्मात्रचेतनो निमग्नोऽस्मि । तत्कालमग्नोऽहमघस्तान्न जाने, कथञ्चन सहसैव परं प्रवुद्धकरणवर्गः । न च तेषां विमानसागरावर्त्तवलयानामेकोऽपि । केवलं विमलविद्रुमशिलासम्पातस्य विसङ्कटाकारशालिनः प्राकारवलपस्य ऋरवर्त्तिनमात्मानमपश्यम् ।

तथाऽवलोक्य विस्मयचपलेन चेनसा सर्वानो निक्षिप्य चक्षुरहो क किल दिव्यं तद्विमानपानं येनागतोऽस्मि । क स प्रसरदुर्गमः समुद्रो यस्यांभसि

पतितोऽस्मि । कचासौवाडवमुखवलयभासुरो महावर्त्तः । किल यत्र मग्नोऽस्मि ।
 किलाम मग्नोऽपि नाहम् । किमंभोधिपतनव्यतिकरोऽपि नायं । किमहमपि स
 खलु न भवामि । किमङ्ग (मुत्तुङ्ग?) बहुतरङ्गताडितया सर्वमीदृगेव दृश्यम् ।
 किमंमोजडिमजनितवैधुर्यस्य भ्रमोऽयमन्तःकरणस्य । किमिदमीदृशमंभो-
 धिभीषणाद्भुतस्वरूपमिन्द्रजालं वा किञ्चित् । किमिति न तन्मे विमानम् । तदे-
 तन्निश्चिन्तमचिन्त्यापातदुर्द्धरं किञ्चन पुराकृतमुपस्थितं कर्म । किं विकल्पादये
 चिरादिदानोमनुस्मृतं स एव स्फुटीभूतः स्वमो यो मया तत्र योजनशक्तिका-
 ग्रामे द्यूतकारपिप्पलकस्य सद्गानि सुप्तेन दृष्टः । यथा किल तथा स्त्रिया मृगेंद्रशि-
 क्षाक्षरैस्त्वयाग्रे पौरुषं निरस्य विधिर्वलीयानिति प्रोक्तोऽहमतस्तदेतद्वलीयसो
 विधेर्विजृम्भितम् । अथ भयतु किमेभिरवान्तरविनर्कैः । प्राकारान्तरमधिविशामि
 पुरस्तात्तु यद्यथा तत्तथैव स्वयमाविर्भूयमानमवगमिष्यामीति संचिन्त्य चंद्र-
 मणिवटितरुवाटवल्गुना द्वारेण प्रविष्टोऽमि । तत्र च मसृणमणिभूलिपांसुलेन
 पथा स्तोत्रान्तरमुपसर्पन्नर्द्धपथ एव दूरतोऽपि रत्नाश्रयात्समीरसारितान्तर-
 पलाशपटलात्कल्पतरुमञ्जरीभरादिव निस्सरन्तीभिः, आलोकलीलोढेष्टन-
 तरङ्गितादहीन्द्रफणाफलकवलययादिव समुचलन्तीभिः, उन्मथितगन्धर्वाद्रोहण-
 तटादिव विजृम्भमाणाभिरनेकशः प्रसरसंरंभवतीभिः प्रभाभिरग्रेतनं प्रज्वलन्त-
 मिव प्रदेशमद्राक्षम् । दृष्टमात्रे च तस्मिन्शक्तिगुण्युद्गतेन भूयसा भयेन कति-
 चित्पदानि पश्चान्निवृत्त्य ससम्भ्रममाः किमहमागत्यान्ततस्तस्यैव पतितो मुखे
 घाटयस्य । कस्यापरस्य चण्डार्चिषोऽयस्थितिन्दरे महार्णवस्य । निस्सीम-
 सम्भूतिरसावप्याभोगस्तेजसां । जानामि चायमेभिरेव तैजोभिः शोपिताना-
 मिन्धमिह प्रणाशः पापसाम् । अथेदमप्यनुमानमिवस्समागच्छतोऽस्य वायो-
 रत्यन्तशीतलतया प्रतिहतमिव भानि । ततश्चान्यदेव वस्त्वन्तरं किमप्येतत् ।
 अस्तु या किञ्चन । व्रजामि कृत्वा साहसम् । इतरथाऽपि ममेत्यमापन्नमप्रस्य
 संदिग्धं प्राणितमन्यत्र यत्किञ्च गमिष्याम्यहमनस्तावदपूर्वदर्शनेन सकलयामि
 यधुर्षा, पश्यामि किमिदमीदृग्विधम्, अनन्तरन्तु भयतु यद्वाच्यमिति कृत्वा
 धिनिशयं चलितस्ततोऽस्मि । तथा गच्छन्समदसञ्चारमाशङ्कितेन चेनसा किय-
 दभिक्रम्य पुरस्तादुत्सर्पिण्यास्य (गस्त्व!) प्रभाकटापस्य गन्धं पिण्डितं निर्माण-
 मिव रविकराणां, स्तम्भिनं स्वरूपमिव विद्युनां, पुञ्जिनमुन्धानमिव प्रदीपानां,
 दिनान्ननिष्टि(हि?)नरुच्ये रूपक्रमस्थानमिव भास्करस्य, धुषोपनसस्य जठराग्नि-
 स्तम्भमिव समुद्रस्य, मन्दराघाननिर्गमस्य शुद्धम्यालोच(क?)मिव योस्तुभस्य,

मथनविदूरपलायितानां गिरिदुर्गमिव मणीनाम्, आरब्धमथनेभ्यः सुरेभ्योऽप-
 न्हुतं रत्नसर्वस्वमिव वरुणराजस्य, महाकोलेन रसातलाद्बुदस्यमानायाः साग-
 रोर्मिभिराहत्य पातितं मणिकिरीटमिव वसुन्धरायाः, यादोभिरम्भोधिजलं
 हरतामम्भोसुचामाच्छिद्य गृहीतभग्रस्येन्द्रधनुषो दलमिव पुञ्जतया विश्रान्तं,
 प्रलयसमयोपयोगिनामेकत्र मिलितं तेजस्विनां घृन्दमिव कालातिघाहनधिया
 सङ्कुच्यावतिष्ठमानं, पातालतलवासिनो ज्वलतः कालाग्निरुद्रस्य समुत्थितं ज्यो-
 तिरिव स्तम्ब्याकारेण परिणतं, कुम्भयोनिजनितापकारकोघादम्भोधिना तज्जनक
 इति बलादावध्य कारागृहोपरि कृतेनेव धामवता रत्नकलशेन विभूष्यमाणशि-
 खराग्रविलग्नया जलशायिनो हरेर्मूर्त्ती(स्तलपी?)भूतेन शेषाहिना विमुक्तया
 निर्मोकलतयेव घबलप्रलम्बया वैजयन्त्या घिराजमानं, मद(ध्य?)घटितशाल-
 भञ्जिकाश्लेषरोमाञ्चितैरिव निविडकिरणाङ्कुरकण्टकितैरमलमरकतस्तम्भैरुद्भा-
 समानं, माणिक्यमणिभूमिसङ्क्रान्ताभिरुपरि मण्डपनिवेशितानामतनुमुक्ताव-
 चूलवलयानां प्रतिविम्बपरिपाटिभिः सहजरङ्गावलिमनोहरम्, उभयतो द्वार-
 शाखासन्नजनितविट्टमदलपुत्रिकापाणिप्रणिहितस्य शशिकान्तसृष्टेर्लीलाक-
 मलस्य कर्णिकीकृतनया पुष्पराग(कलि)कया सततमनुच्छिन्नदीपकालोकं, सर्वतो
 निहितरत्नसन्तानैरधनीकृतरत्नाकरं, तलपीठसञ्चिताचरमचामीकरशिलाभिर-
 किञ्चनीकृतकनकाचलं, निरन्तरनिवेशिताशेषजनुस्वैः शून्योकृतत्रिभुवनम्,
 अनेकरचनाविन्यासचास्ताभिरियतीकृतविश्वकर्मविज्ञानम्, आनन्दकन्दशो-
 (सा?)रसमकर्मनिर्माणमेदुरम्, अदूरपुष्पदुमारामवलपितमपश्यमुद्दीप्रमणि-
 मयं महिष्ठमायतनम् ।

सपथपधूताशङ्कुमुच्छ्रसितहृदयश्च सम्यगाह्लादनिर्वृत्तया दृशा सम्भा-
 व्य रभसेन गत्वा प्राविशमपश्यं च तत्रान्तःप्रतिष्ठितं शब्दमिवार्थप्रतीतेरखि-
 लसंसारसृष्टेरादिभूतं भगवन्तमभ्यिकानाथम् । घटितकरकमलसम्पुटस्तु तं
 प्राणिनामिष्टमभीष्टसिद्धये स्तुतयानस्मि ॥

देवः पातु शिषो जगन्ति पटुना स्नेहेन सिद्धाज्ञने-

नेयाभ्यञ्जितया दृशा भगवती यत्र प्रिये पार्वती ।

आर्द्रं भत्वचमच्छनेत्रपटवद्गीवोरगं हारव-

ङ्गतिं चन्दनधूलिवत्तिलकयद्गालेक्षणं वीक्षते ॥ १ ॥

इति स्तुतिर्ष्वमनितलमिलितजानुमस्तकः प्रणम्योत्थाय विश्रामकामः
 समुपवेष्टुमेरान्ते माणिरूपमणिफलकपेठालं मत्तपारणकमशिश्रियम् । अथ

तस्मिन्नुपाविशन्नेव झगित्यङ्गणोत्सङ्गभुवि समुत्सर्पता रणन्मणिरवशङ्कारमुख-
रेण ध्वनिना विकृष्टदृष्टिः, एकहेलयैव लीलया चलन्तमनन्तविस्तारं, पुरक्षो-
भमिव स्त्रीराज्यस्य, व(च?)लदशनमिव शृङ्गारस्य, मेलमिव सौन्दर्यस्य,
सार्धमिव यौवनस्य, काञ्चीमुखाग्रघटितेन रत्नमकरेण प्रकटितमकरवाहनं
सैन्यमिव मन्मथस्य, स्फुरन्मुक्तासरप्रसूतेन प्रभापटलेन परिणद्धचन्द्रिकं कुड-
म्बमिव चन्द्रमसः, कर्णपाशदोलिन्या कुण्डलश्रिया विलसितान्दोलकं जाति-
वर्गमिव वसन्तस्य, कराग्रविधृतेन लीलाकुवलयेन गृहीताञ्जनकूपिकं परिग्रह-
मिव रतेः, अविरलकुरूलच्छलेन सहोत्थिततिमिरनिकुरुम्बं पातालादिव समु-
त्थितं, मौक्तिकाभरणविभ्रमेण सञ्चलिततारकं नभस इवावतीर्णं, पदतलारुणि-
मसम्पदा लग्नदिग्गजशिरस्सिन्दूररागमाशाभ्य इव प्रसूतं, सहजशोणाघर-
विम्बतया मुखमिलितविद्रुमदलं समुद्रादिव निस्सृतं, श्वसितसौरभविभूत्या
घटितपारिजातपरिमलं स्वर्गादिव भ्रष्टम्, एकार्णवं लावण्यवारिभिः, एकारवं
किङ्किणिरणितारवैः, एकास्तसन्ध्यं शिरस्सिन्दूरपांसुभिः, एकाभ्रमाभरणप्रभा-
भिः, त्रिभुवनश्रियः क्रीडापुत्रिकौघरचनयमानं, मुखसमीरसौरभापतन्मधुप-
च्छलेन गुलिकाधनुर्द्वरेण मनोभुवा मरकतोपलंगुलिकाभिरिवानवरतमाहन्य-
मानम्, आयान्तमनन्ययुवतिसामान्यं, कन्यासमूहमद्राक्षम् ।

मध्ये च तस्यातिथवलघृत्तातपत्रस्य मूले लक्ष्मीरिव चन्द्रमसो मण्डला-
ङ्गलिता, सावित्रीध्यानपरतन्त्रेण चेतसा सृजतः प्रजापतेस्तदाकारपरिणते च
सैवेति प्रतीयमाना, रतिरिति प्रियाप्रत्ययादिव समालिङ्गिता मनोभवेन,
रोहिणीति मुखच्छायागतेनाधिष्ठिता चन्द्रेण, सर्वतो विसारिणा कान्ति-
परिवेषेण शृङ्खीव परिघृता पयोधिवलयेन, लावण्यजलभरादुत्तीर्य शैशवेन
तटे न्यस्तमुडुपदण्डिकातल्पकमिव सुललिताङ्गुलीसञ्चपमुद्रहता चरणयोद्धे-
येन विराजमाना, पुष्पायुधेन प्रहरणीकृताभ्यां कनककेतकीसूति(ना?)भ्या-
मिव यथोत्तरमाकारवृत्ताभ्यां जङ्घाभ्यामुद्गासमाना, (सुल) क्षणकिङ्किणीग-
णोपशोभिनो मनोभवस्यन्दनस्य नितम्बस्य युगेनेव पीनोरुयुगलकेन भ्रा-
जमाना, मेखलोपरि जनितमणिपट्टिकावल्यप्रकारमनङ्गभूभुजो गिरिदुर्गमिव-
गरिभरन्त्यं नितम्बमुद्रहन्ती, नियतमितः परतो भव्यं नास्तीति विधिना
प्रदत्तं शून्यमिव सुवृत्तमुन्दरं नाभिविम्बमाविभ्रती, जगदेकधन्विना मन-
सिजेन धनुर्विद्यावलेपादुत्क्षिप्तं सूचीनाराचमिव प्रतनुसरलं रोमावलीदण्ड-
मादधाना, तानवमुपजनयतो विधातुरुदरात्करतलैकपालिकया त्रिवारमधिकमुपा-
दानद्रव्यमुत्सारयतो जाताभिस्तदीभिरिव त्रिसृभिर्लावण्यललिताभिर्वली-

भिस्समन्तान्मानसमाक्षिपन्ती, मन्मथरतिभ्यां विधाय मधुपानमधोमुखवन्द्य-
 स्नयोरापीनवर्तुलयोः कनकचपकयोर्युग्मेनेव कुचद्वयेन संसारं सफल्यन्ती,
 सुदृढमुभयतोप्यंसदेशसंक्रान्तस्य शशिविशदकपोलयुगलस्य कान्तिजलतरङ्ग-
 सरलि(सङ्ग?)ताभ्यां प्रतिविम्बच्छटाभ्यामिव भुजलताभ्यां चक्षुराह्लादयन्ती,
 शङ्करेखोपहासनिस्सृतं हासप्रसरमिवातिनिर्मलं हारमाविभ्रता कण्ठेन शोभ-
 माना, मुखामोदमासूत्रयता पितामहेन व्यापारितात्पारिजातपल्लवात् धिवदि-
 तेन प्रलघुपाटलदलेनेव बन्धूकवन्धुना विम्बाधरणेन मान्मथं रागमुत्पादयन्ती,
 नेत्राश्लोपचंचितया डुकूलघचलया कपोलयोर्धुगिकया मुखश्रियो नेपथ्यमिव
 सूत्रयन्ती, मणिकनकसृष्टिना मकरकुण्डलेन कन्दर्पवाहनस्य मकरस्य बन्धन-
 शालायमानमभिरामं कर्णयोर्द्वितीयमवतंसकुचलयेन कृतोचितच्छायं दधती,
 रतेर्विलासमणिदर्पणस्य ललाटफलकस्याधारदण्डकेनेव वरीयसा नासावंशेन
 शृङ्गारमुद्दीपयन्ती, भुजगरक्षाधिष्ठितोपकण्ठममृतदीर्घिकाद्वयमिव सुतारसरलं
 नेत्रयोर्धुगलमालीषु प्रेपयन्ती, सौरूपेण रतेर्द्वितीयेपमिति प्रदत्तेन द्विकेनेवा-
 ङ्केन भ्रूलताभोगेन युवतिस्सृष्टिसुत्कर्षयन्ती, वर्तुलिमचारुणा तिलकेन मध्योप-
 रचिनमण्डलां यौवनाश्ववारस्य बाह्यली(ला)भुवमिवातिभन्व्यां भालस्थलीं
 विभ्राणा, भ्रूलतां लिखतः प्रजापतेरङ्गस्पर्शकम्पितात्करतलाद्गलितभाजनचस्तेन
 मपीदलेनेव ग्वाचितैरत्यन्तमेचकितकान्तिभिः कुरूलैश्चैलोक्यमपि मोहयन्ती,
 भालाप्रलम्बिना सीमन्तमणिभूषणायचूलमौक्तिकेन नक्षत्राकारया समुत्तीर्य
 गगनादरुन्धत्येव निरूप्यमाणपूर्व(मूर्ध?)सौन्दर्यसंभृतिः, अद्भुताङ्गच्छापास्वरूप-
 तया घटितेव सुवर्णसा(रो?)चिपां दलैः, उज्ज्वलितेव माणिक्यमणिमयूख-
 क्षोदेन, धातेव भौक्तिकान्तस्सारचारिभिः, पुंसिते(प्रमृष्टे?)व शरदिन्दुचन्द्रिको-
 पान्तकेन, दृष्टिपथमुपेता तारापुत्रिकेवाविद्या(ह्लादयि?)श्रीलोचनानां, दर्शनाप-
 क्रान्ता स्वमाङ्गनेयोन्मादयित्री हृदयस्य, लतेव लोचनालोकनफलस्य, फलपरिण-
 निरिव शृङ्गाररसस्य, रसयुत्तिरिव संमदास्वादस्य, स्वादोपलब्धिरिव संसारसु-
 गस्य, भासपरिमलानुसारिणा मधुकरस्नन्वेन मुवचन्द्रमस्यङ्कमुपकल्पयन्ती,
 सुललितालापप्रवाशिवर्द्धनमयूखविन्दुभिरयः सन्ध्यानपे तारकाण्युद्गमयन्ती,
 निर्पणिसारिण्या कदाक्षचन्द्रिकया कर्णकुचलयान्यकारमपहस्यन्ती, पुरःप्रसर्प-
 ता स्मिनसिनाम्रशकलेन कुचशैलयोः शिखरमाच्छादयन्ती, गतिवशाह्लासिना
 च गलन्मणितुलाकोटिकलकलेन सहसंसारयचरणपङ्कजोद्देशमासूत्रन्ती, तस्य मक-
 लस्यापि कन्यापरिग्रहस्य स्यामिनी, मनोहराकृतिः कुमारी युवनिराजगाम ।

यस्या द्विःशिखरेण मन्दरनगेनेवोचपीनस्तनद्वं-
 द्वेनाघ्युपिते वपुष्यधिलसद्भावण्यवाराशिधौ ।
 उद्भूतं मुखाभिन्दुविम्बमुदभृद्विम्याधरः कौस्तुभः
 श्वासाभोदभरोप्यसाबुदभवद्वाक्पारिजातद्रुमः ॥

किं बहुना—

निर्माय यां झगिति दृष्टविशिष्टरूप-

सृष्टेर्विधातुरुदितो हृदि मान्मथाग्निः ।

तेनोग्रतापविधुरः शिशिरं स मन्ये

नाभोसरोजमधितिष्ठति चक्रपाणेः ॥ ३ ॥

झगिति च तामहमुदीक्ष्य चिन्तितवान् अहो कनकं कस्येदमोदशमेवं
 स्वरूपरूपातिरेकसुन्दरं युवतीरत्नम् । अथवा यद्यसावीदृशीह पयोधिकुक्षावास्ते
 तर्ह्यनी(ली?)कमिदं यन्मन्दरगिरिभ्रमादितो विनिर्गता लक्ष्मीः(इति) । निर्गता
 चेत्तत्कपाचिदन्यथा देवष्टकितो वैकुण्ठः । यदि वा नियतमस्मिन्नेकान्तदेशे स-
 मागत्य रतिप्रभृतिपुवतिरूपातिरेकवर्तिना सौन्दर्येण कौतुकाद्धटितेयमन्यैव
 तरुणो प्रजापतिना । यस्या रूपस्य प्रथमाभ्यासवर्त्तनैर्लक्ष्मीः, उपादानमृदाही
 तुरग उच्चैःश्रवाः, स्तनविम्बकाधारपिण्ड ऐरावतकुम्भी, श्वासपरिमलोपयोग-
 द्रव्यं पारिजातविटपी, मुखावमार्जनोपान्तकं हिमांशुः, करप्रक्षालनजलममृतं,
 देहप्रभोद्योतनाश्मकलिका कौस्तुभः, इत्यादिभिश्चैतद्गुणनिर्माणोपकरणवस्तुभिः
 प्रतारिताः स्वर्गिणो रत्नाकरेण । यदि पुनरसौ ज्ञाता तथेकृ(भवेत्किञ्चु ?)खल्ये-
 केन मन्दरमहीभृता सर्वैरपि कुलाद्रिभिः कृत्वा मथनव्यापारमेया न तैराकूप्यते
 प्रसभमित्यादि परामृशत्येव मयि सा तत एवापतनप्राङ्गणादक्षिण्या वीथ्या
 सह तेन कन्याकदम्बकेन पुष्पोच्चयाय पुष्पाराममविशत् । एका च छत्रवाहि-
 नी तासां मध्यादागत्य संवृत्य चातपत्रं प्रविश्यायतनस्य कोणे व्यमुञ्चत् ।
 तत्रोपरि च दिव्यांशुकवेष्टितोऽयं विमुक्तः पटः । झटिति च पटं विमुच्य
 तथैव त्वरया तरलितमनोवृत्तिरन्यतश्चक्षुरक्षिपन्ती मामपश्यन्त्येव निर्गत्य
 साऽपि तासां मिलितवती । अथाहमतिकौतुकादुत्तरलमानसो ननु याव-
 दासामसौ पुष्पोच्चयव्यासङ्गेन व्यग्रता तावत्पश्यामि किमेतदंशुकावेष्टितं
 वस्त्विति गृहीत्वा झटित्युद्गीय सावकाशादेकान्तमिति गतःकोणैकदेशं यावद्रे-
 ष्टनकवल्लमुत्सारयामि तावदालोकितः पटोऽयं पटं चैनमुद्रेह्य यावदवलोक-
 यामि तावदेकतस्तवेपमनल्परूपावभारपद्धतिरन्यतश्चैवं तस्याः कुसुमकार्मुका-
 पतनप्रशस्तिरतिमनोहरा चित्रमयी मूर्तिरास्ते । अथाहमहो क पुनरस्य संसा-

रसागरसरणेरियमीदृशी शिल्पविधिविशेषसारा सृष्टिरेषा पुनरत्रैव कन्यका-
वस्तुनि व्यक्तीभूतेति युवयोरपूर्वाकारसुन्दरिमदर्शनोद्भूतवितस्मयरसहृवेन
जडीभूत इव निश्चलावयवकायो विकसितेन चक्षुषा प्रत्यङ्गमुभयतः क्रमेण
निरीक्षितुं लग्नः ।

अत्रान्तरे च कुतोऽपि गर्भगृहोपकोणदेशाद्भवला भस्मनः प्रलेपेन,
कपिला जटाभिः, आपाटला जटानामग्रकोटिभिः, आवरणवल्कलेन च हरितका-
न्तिरित्यनेकवर्णधरा मूर्त्तिरिव गारुडी तत्कालकलितदारुणभया दुरवलोकप्रकृ-
तिरेका भ्रुकुटिबन्धकारितमुखी प्रकामवृद्धा तपस्विनी कोपेन परमुदगलं ज्व-
लन्ती निर्जगाम । निर्गत्य च सहसैव सा कण्टकघटासङ्घटितैरिव, ज्वलत्कण-
करम्बितैरिव, शृङ्गिविपनिपिक्तैरिव, रोपशाणोत्तेजनतीक्ष्णैर्वचोभिः आः पाप
पुरुपरूप प्रपञ्चितपशुभाव दृष्टितपट्टविवेकगुणोद्भृष्टचैतन्य धिञ्ज्ञानुप्याधम
त्वया किमेतदाचरितमपवित्रम् । कैतदपवर्गसंविद्धिपयनापकजनयोग्यमासन-
स्थानमारूढोऽसि । मूढ किमिति देवनाचनवस्तूपकरणभिर्यं भग्ना । तद्भूतमि-
दानीं त्वमस्यैव कर्मणः फलमनुभव । प्रथमसमुत्थितेन वचसा प्रोक्तः पशुरेव ।
किन्त्वन्यत्र समुद्घीय पतनेन पतङ्गजातावनेन च माणिक्यशुक्तिकाभङ्गेन
तदाकारया चञ्च्वा शुको भूत्वा क्षपय कालम् । अयं च पटः शिरसि शुक-
जातिविलक्षणं शिखा भविष्यतीति मां शप्तवती । अहमपि तथा शप्यमान-
स्तथा ननु किं मया कृतमिति यावदधस्तात्पश्यामि तावदास्तृततदीयकृष्णा-
जिनोपरि स्वचरणेन भग्नां माणिक्यमयीं शुक्तिमपश्यम् । दृष्ट्वा च सानुताप-
मये चित्रविलोकनाक्षेपपरतन्त्रतया हृदयस्य, यावदसायुपमर्थं भिद्यते ताव-
दपि न चेतितं मदङ्घ्रितलेन । तदियमेतस्य कर्मणः सुमुपस्थिता परिणतिः ।
भवतु स्वीक्रियत एव दैवेन यथा प्रदत्तमेतत्फलम् । यतः ।

गात्राणि कांस्यपात्राणि कर्मभिदिच्छद्रितान्यसौ ।

कांस्यकार इयाजस्रं परिवर्तयते विधिः ॥

तन्नमे दुर्विपहशापसन्तापदुस्तरमेतत् । तथाप्यथेदमतिदुरन्नसंवाद्
दुःखमुपनतम् । यत्किल केयं कथं सुता कनमकुलप्रसृता क वसतिः कुनोऽत्र
समागता किमभियाना त्रिभुवनेष्वनन्यतुल्याकृतिः कुमारी कमेनमपहस्तिता-
नङ्गरूपं पुरुषपुङ्गवमिह हृदीय पटे लिखितमावहतीति न खलु प्रज्ञानवसरेण
कथञ्चन परिज्ञेया च यभूयेति चिन्तयति मपि प्रायस्तथा शापरुलकलमाकर्ण्य
झटित्युन्मुक्तपुष्पापचयर्तव्या त्वरितमेव द्विस्रसलीसनाथमूर्तिरसौ कन्यका
संभ्रान्तेय ततोऽतिनेदीपसः कुसुमवाटिकोदरादाजगाम ।

ज्ञगित्यागत्य च उपजातवक्त्राम्बुजम्लानिरिह पटे प्रगाढदृष्टिस्तन्मितेव
 निश्चलाङ्गी क्षणं किञ्चिद्विचिन्त्य सनोषमिव तां मयि विनीर्णशापां तपस्वि-
 नीमुवाच । हा हा कोऽयमार्यं सकलसत्वानुकम्पनपरस्य भवादृशो जनस्य वि-
 मलसमाधिसिन्धुनिर्द्धातप्रोधमलोपलेपदचेतसि । आः कृपारसतरङ्गिणि भस्म-
 नस्समालेपेन धवला हिमकालचन्द्रिकेव प्रकामशीतलाऽपि क्लमकरी संवृत्ताऽसि ।
 कराग्रवर्तिना रुद्राक्षवलयेन कुण्डलितविपधराध्यासिता चन्दनलतेव आह्लादि-
 दर्शनाऽपि भोषणीभूतासि । कपिलपाटलशिखावतीभिर्जटाभिर्दावदहनाचि-
 प्तती मंहीध्रमेखलेव संत्वाश्रपाप्यसेव्यतामागताऽसि । तत्किमेवमाराध्यच-
 रणे ! प्रधनकोपानलज्वलितपा दृशा तडित्पातमाचरन्ती जलधरेचात्पन्तममृता-
 शयाऽपि लोकमुत्तापयसि । किमित्तिचाप्रोशकदूरवेण वचसा स्फुरन्मुखरोर्मि-
 कलकला दुग्धाब्धिवेलेव मधुराऽपि व्यथयसे । शान्तेन्द्रियं किन्नाम संसारदृ-
 रीकृन्तं त्वमद्य विस्मृता भगवती, येन शुक्तिभङ्गादागतेन सर्वार्थपरिपन्थिना
 कोपेन शप्तोऽयमतर्किनोपनतदुद्देशेष्टिनविपाकस्तपस्वी, तदवधारय किमनेन
 प्राणिना कृतम् । अनेन निस्सङ्गपथवर्तिनामनुचितं दृपद्रस्तुमातमसौ शुक्तिका
 भङ्गा । शोभेन तु किमङ्ग कथयते या किल हरिहरब्रह्मणामपि दुरापा निश्चे-
 यस्तरसास्पदं क्षमा नाम ज्ञानमयमयूखवती विवेकमणिनिर्मिता तावकी शुक्ति-
 स्नामद्य परमाणुभङ्गेन भूरिशो विमर्द्य जनिता महीपती हानिः, तद्येन भग-
 वति तवेदमपकृतं तमेव संसारसागरग्राहमरिपङ्कर्विजयिना प्रशमेन शमय
 कोपम् । एनं तु शुद्धाशयमिदानीमनुग्रहाण शापान्तेन । किञ्चान्यदपि याच्यसे
 यथाऽसौ शुकजातिगतोऽपि विशेषवता मनुजचैतन्येन कालं गमयति तथा
 करोतु जन्तूनां हितहेतुरार्येति साभ्यर्धनमनया प्रसादिता जातानुतृप्तिरिव
 सा तपस्विनी वत्से यथेवं तद्यथाऽयं पदोऽस्य शिरसि शिखात्वेन प्रोन्नेपमे-
 प्यति तथा तदुत्थानपूर्वम (त्रे)पवाद्वायाव(भि ?)रामनिर्मलं चैतन्यमुत्पत्स्यते
 यथा च मन्नासनगतेन भग्नेयमरुणमणिमयी शुक्तिस्तथाऽस्य यदा कस्यापि ज-
 गदेकभर्तुरास्थानवेदिकागतस्य शुक्तिकायमाना चञ्चूर्भङ्गमायास्यति तदाऽयमा-
 त्मप्रकृतिमासादयिष्यतीति शापान्तेन मामनुग्रहीतवती ।

अथाहमेतस्मिन्नन्तरे ज्ञगित्युपनतया शापाभिधानया नियत्या कवलिते
 चैतन्यविवस्वति, भीलितेष्ट्विन्द्रियारविन्देषु, सर्वतश्चान्यकारिते जगति, अत्य
 सद्भावमिवात्मनः प्रतिपद्य निस्सङ्गभावमब्रजम् । अनन्तरं च कोऽहं कुत्राहं कथ-
 महं किं मूर्तिरहं किं वसतिरहं किं प्रचारोऽहं किमभ्यवहारोऽहमिति न किञ्चदव-

बुद्धवानस्मि । इदानीं परमेकहेलयैव लघुस्वरूपमग्रे विलोक्य स एवायमिति सादृश्या(स)पूर्णाभिज्ञानहर्षस्त्वरितमागतः प्रतीहारादवगम्य दक्षिणदिगङ्गनाभरणकुण्डलं कुन्तलं देशमध्यासितं प्रतिष्ठाननाम्नो नगरस्य स्वामिनमवन्यामेकनाथमानन्दिनामचेयं भवदवस्थानशोभनां सुवमनुप्राप्तः । त्रिभुवनैकभूषणमियं च दर्शिता चित्रेण कन्यका । कथितं च यथाऽनुभूतं कुतूहलम् । आलोकितश्च ज्वलत्कन्दर्पहुतवहोत्तप्तसीमन्तिनीमनोविश्रामधारागृहं देवः । प्रमोदाह्लादितं च प्रसन्नदर्शनालापगोष्ठीसुखानुभोगेन सनेत्रश्रवणमन्तःकरणम् । अतश्चाद्य पुरुषधर्मानुबन्धी दिगन्तरानुसरणप्रसङ्गेन युष्मत्सङ्गमात्रिवृत्तकृत्योऽयमात्मा । जातश्च ममात्र संसाराम्भोधिपतने भवत्परिचयात्मको रत्नलाभः । प्रत्येतु च मर्त्यलोकमकरध्वजः स्वामी । यस्मादसौ कुमारी यथा चित्रगतेनात्मना सेव्यमानया भवत्प्रतिमूर्त्या सनाथमित्थमेनं पदमावहन्ती भगवन्तमम्बिकादयितमाराधयति तथा नूनमनुरागिणी त्वयि प्रसूनशरसायकशिखाभिः खण्ड्यमानमर्मग्रन्थिरत्यर्थमन्तर्व्यथामनुभवन्ती कापि कालं क्षपयति । एतद्बु पुनरित्थमावेद्यते । यत्खलु कुतश्चिदसम्भाव्यमानदर्शनया तथा सौन्दर्यसम्पदा भोः क्षितीन्द्र तादृशी सा, न या निखिलविश्वकल्पनाशिल्पनिपुणेनापि वेधसा स्रष्टुं पार्यते, न या निरस्तलोकत्रयवराङ्गरूपश्रीभिरपि शचीप्रभृतीभिर्विजेतुं शक्यते, न या त्रिभुवनाधिपत्यार्पणसमर्थेनापि तपसा प्राप्तुमर्हतीत्येवमुक्त्वा व्यरंसीत् ।

राजाऽपि अहो ! सुमहदेतदाश्चर्यम्, इमं वृत्तान्तमावेद्य कुमारकेसरिणा विस्मायितमाप्यायितं च मे मानसम् । यत्किलात्र संसारमहोदन्वति विष्मकल्मषोल्लोल (विषमकर्मकल्लोल ?) लीलाभिरन्तरितं क दृश्यते कुत्र वाऽऽसाद्यते तादृशं कन्यकारत्नम् । अथवा किमत्रालोच्यते निश्चितमचिन्त्यघटनापटीयानेपविधिर्दुर्घटान्यपि घटयत्यतो विधिरेव मे कदाचिदनुकूलवतीं कुवलयविलोचनां घटयिष्यते तामित्येवमनुचिन्त्य पुरोपायिनं कुमारकेसरिणमनल्पप्रेमोपचारचारुभिर्वचनैरुपरुध्यावस्थितये कृताभ्युपगममादाय निर्गतो मणिमण्डपादिसृज्य च पारितोषिकालंकरणदानैर्जनितसन्मानं वसन्तशीलमारुह्य च तुरङ्गमं सह प्रणयिना सामन्तवर्गेण नगरमधिविवेश ।

इतश्च कन्याकृते नरपतिरेव मयि न्यस्तभार इति विधिना प्रहिता तां मृगयितुमिव जगाम दिनसूर्ययोर्युगली । ततश्च—

संधपोन्मेपसमृढः पश्चिमदिग्वर्तिभूभृतः शिरसि ।

मनसि च मन्मथजन्मा मनुजपतेरुद्गतो रागः ॥

अथ भुवनममृतालोकपातालमूलो-

दर इव निदधानः प्रोदभूदन्यकारः ।

स खलु मलिनसारं धाम यस्योपमातुं-

प्रसरति न कुतोऽपि कापि सारस्वतश्रीः ॥

इति कायस्यकविस्तोत्रविनिर्मितायामुदयमुन्दरीकथायां

कुमारकेसरिसमागमो नाम सारस्वतश्रीपदाद्य-

श्चतुर्थं उच्छ्वासकः ॥

पञ्चम उच्छ्वासकः ।

ततः क्रमेण प्रस्तुतसायन्तनारात्तिकसमयसमाहृतामन्दमङ्गलमृदङ्गरवक-
लकलोद्भिन्नो मदच्छटाटोप इव हरित्करिकपोलमण्णलादुचलितः पूर्वस्याम्, या-
मिनीपर्यटनप्रवृत्तानां प्रेतसैन्यानामसितपताकास्तम्ब इव प्रेतपतिपुरान्तरुत्थि-
तस्त्रिशङ्कुतिलकितायां, शीतलावसरं विहाय निःसृतस्य वरुणास्त्रपाशफणिनो
विस्फारः फणापञ्जर इव प्रविततः प्रतीच्यां, निवेद्धारि प्रथमपालकोपस्थिताना-
मारक्षकर्तृणां करतलतुलितासिपत्नप्रभाकलाप इव कुवेरनगरगर्भे संभृतश्चोत्तर-
स्यां दिशि, समन्तादाघृतवियन्मण्डलो गव(र ?)लसम्भार इव द्रवीकरणादि-
स्तृतः प्रवाहेण, यामुनो जलौघ इवोद्भृ(द्भ ?)त्य विलुठितो भरेण, चात्योह्लास इव
कज्जलरजसाम्, ईतिपात इव कोकपतत्रिणाम्, असितमुखपटोक्षेप इव दिग्ग-
जानाम्, मृगनाभिपोन्तको (पत्रिको ?) पचार इव भ्रूवेदिकायाः, तमालदलाचार
इव गगनमण्डपस्य, मुधुकारोत्पात इव ब्रह्माण्डपुण्डरीकस्य, मरकतोद्घाट इव
भुवनकोशस्य, कलभकुलतल्पकल्पनाकुलकरिकुटुम्बिनीपाठ्यमानाञ्जनगिरी-
तटीक्षोदसोदरो दिक्पालपुरायतनदेवताधूपवेलोपदक्ष्यमानकालागुरुधूमवंल्लरि-
प्रसार इव नीरन्ध्रमन्धकारो जगदाचचार ।

यत्रालोकविरोधिनि प्रविततध्वान्ते ध्रुवं नेत्रयो-

श्चासेन त्वरितं पलाय्य हृदयक्रोडे निलीनं महः ।

तेनात्र स्थलमत्र वारि विटपी चाचाऽत्र पन्था इति

स्वान्तेनैव निरूप्य सर्पति जनो यो यत्र तत्रैव सः ॥

यत्र च—

निभृतचरणन्यासानुक्षरमामपन्नपुरा—

मसितवसनां नीलाभैरप्यलङ्कारणैर्वृताम् ।
कलयति शनैरागच्छन्तीं मुखानिलसम्मिल-
न्मधुपरणितैः सङ्केतस्थो युवा हृदयप्रियाम् ॥

किं बहुना—

अन्यत्वमाहितं मन्ये तमसा दीपकेष्वपि ।

अतो हस्तधृताः स्त्रीभिः सञ्चार्यन्ते गृहेष्वमी ॥

क्षणेन च पौरन्दरीं दिशमनु तादृशतिमिरनिकरेण नीलीकृते नभसि,
हरहासराशिरिव दक्षिण (दाक्षायणीमुखे, ?) पाञ्चजन्य इव जनार्दनकरे,
निर्मोकपुञ्ज इव कालियफणापञ्चरे, फेनपिण्ड इव यमुनाजले, मृगेन्द्र इव तमाल-
कानने, हंस इव कुचलयवने, बलाक इव नवाम्भोदघृन्दे, जगित्याविर्वभूव ता-
रापतिः ।

ततश्च—

ध्वान्तैकशशुरिति निर्भरकोपवह्नि-

संश्लिष्टदृष्टिपतनैरभिसारिकाणाम् ।

चन्द्रः सुवृत्तसितविम्यनिभेन भस्म-

पुञ्जीकृतः शिरसि पूर्वगिरैर्धभूव ॥

तस्माच्च—

पदं कृत्वा निरालम्बमुपरिष्ठादधिष्ठितः ।

पूर्वशैलाक्षरस्येन्दुरनुस्वार इवावर्भा ॥

क्रमेण च—

चान्द्रं महो मण्डलभाजनस्थं

दुग्धं यथा यामयतीमहिष्याः ।

वियागिनां दृग्दहनोग्रतापै—

गृह्यासितं व्योमनले लुलोठ ॥

क्षणाच्च—

धामभिः सितमयूखसमुत्थैः सान्द्रदुग्धविसरैरिव घातम् ।

अन्यकारमलकत्रललेपत्यक्तमन्वरमभूदतिशुभ्रम् ॥

अथ—

प्राप्य मण्डलमचण्डरोचिपशुभ्रकाद्मसदृशं मधुवती ।

तीव्रभानुहनकैरथोदरात्तदृशस्त्यक्तलिकेय निर्ययी ॥

अनन्तरं च—

गन्धः समृद्धो नवकैरवाणां प्रदोपवातैरयकीर्यमाणः ।

नासागतो नस्य इव क्षिणोति मानग्रहं मानवतीजनस्य ॥

इतश्च—

ज्योत्स्नासखः कुसुमकार्मुकपाणिरेप निश्चेननेष्वपि विकारविभुस्तथाहि ।

सृष्ट्याः करेण शशिना स्रवदम्बुभायैः स्विचन्ति शीतकिरणोपलशालभञ्ज्यः ॥

अन्यतश्च—

अम्भःकणास्रशतचर्चितपत्रहस्तसंसक्तपङ्कजमुखी कुमुदोत्सवेषु ।

मुद्रायरुद्धमधुपध्वनितैरिवार्कशोकातुरा सरसि नीरजिनी विरोति ॥

किञ्च—

कमलिनी भुवनान्तरिते रवौ व्यपगतालिकलापशिरोरुहा ।

परिदपे विषयेव सुधाकरश्रुतिवितानमिपेण सितांशुकम् ॥

अथ तस्मिन्निरस्ततमसि धवलितनभसि विकासितकुमुदसरसि निहत-
राजीवयशसि स्रावितशशिकान्तपथसि शून्योक्तनसङ्केतसदसि विधुरितविरहि-
चेतसि विचर्द्धितानङ्गतेजसि जगदाह्लादनपटीपसि विचरति सौधांशवे महसि, क-
न्दर्पदाहोपताप्यमानः कृतपूर्वरात्रकरणीयो राजा ज्योत्स्नामृतोपशालिते सौध-
शिरसि हृदयमुखोपचारप्रपञ्चितमनन्यसञ्चारमसमोपठारपालकसख्यमभित्तिं
च विलासपटमण्डपमधिष्ठितः, क्षीराम्बुधौ मधुविरोधीव धवलचीनच्छदांशुक-
भास्वरे महति हंसतूलतल्पे निषण्णः, हरिणलाञ्छनवतश्चन्द्रस्य दर्शनेन तदाका-
रसादृश्यादनुस्मृतं चित्रं यनिताङ्कितं पटविम्बमविरतं चेतसि दधानः, तथा-
श्रुताङ्कतव्यतिकरपरिभावनोद्भूतभूरित्वराविसारितया ननु कथमसौ कन्यका घ-
टिष्यते क उपायः किं क्रियते क गम्यते कुत्रान्विष्यते कः समादिश्यत इति चि-
न्तया समनुदन्तितमनोवृत्तिः, अन्वेपणाय तस्यास्तर्कयत्रवस्थिति त्रिदिवमन्दिरेषु
नगरेषु विद्याधरपुरेषु गुह्यकाश्रयेषु भुजगराजधानीषु च, सर्वतोऽप्यम्बरमुत्प-
तितुं गिरीनुल्लङ्घयितुमुर्वीमतिक्रमितुमम्बुधिमुत्तरीतुं द्वीपान्तरमनुसर्तुमुरग-
लोकं प्रवेष्टुमस्सहमानः, सृष्टयमाणः सर्वगामित्वं पतत्रिणां, सर्वविलोकित्वं
जगदेकचक्षुषो विवस्वतः, सर्ववेदित्वं च योगसिद्धानां, मदनरसविमूढो गग-
नाधिरोहणरज्जुभ्रमेण लसति सितकरकिरणसन्तानेऽप्याललम्बिषुः, अखिल-
दिङ्मुखाक्रमणवाहनधिया वहन्ति कुमुदवनमारुतेऽप्यारुरुक्षुः, आहिभुवनपथप्र-
तीत्या च भास्वत्यूर्मिलजलविम्बितेन्दुप्रतिविम्बपट्टिकाभोगेऽपि पिपा (यि-
या ?) सुरित्पनेकथा क्लिश्यमानो हृदयेन कियत्समयमवतस्थे ।

तथास्थितस्य हि चिन्तया नभसि निक्षिप्तचक्षुषो राज्ञः सहसैव ताव-
न्तमपि मंहृत्य दिगन्तसंभृतं चन्द्रिकाभोगम्, अपाकृत्य च जेतारमपि
तमसां चन्द्रमसं, असोमप्रसरः पुनर्निर्वृत्त्येवागतस्तावदारम्भस्तादृशस्तथैव
भुवनमाच्छाद्यह्युपस्थितो वियति विस्तारवानन्धकारः । तमालोक्य च राजा
सञ्जातविस्मयो मनसि भावितवान्, अहो कोऽयं किं जन्माऽयमेवं महाद्भुतवि-
भूतिरकस्मादन्धकारः । किं नाम स खल्वस्तद्भूतो हिमांशुः । परं तिथिरथ सा ।
यस्यां प्रथममेव कियद्भटिका च विध्वान्तमनन्तरमखिलाऽपि यामिनी चन्द्र-
मसा विभाति । कालोप्यहेमन्तवार्षिकतया निर्मलाम्बर एव न च विना पार्वणं
दिवसमिन्दुग्रहणतया सर्वभ्रासेन तमोऽपि राह्वीयमाशङ्क्यते । तत्किमेतत् ।
किमेव पुनरुद्भूतपक्षतया समुद्गीयान्तरिक्षशिरस्यारूढवानज्जनाद्रिः, आहोस्वि-
दकालजलधरः कश्चिदुद्गम्य समागतस्स्यात्, इन्द्रजालं वा केनाप्युपदर्शितमि-
त्येवं विमृशति महीद्वरे क्षणादेव स खल्वन्धकारो निजापसारेण समुद्धाट-
यद्गैन्दर्वां विभूतिमेकत्र पुञ्जीभूय गगनान्नगरपरिसरोत्सङ्गवर्तिनि भूतले पपात ।
तत्पातसमकालमेव तस्मिन्पातयन्निवाश्रूणि, द्रावयन्निव हृदयं, छिन्दन्निव व-
न्धनानि, दूरोपसर्पणवशादकलिताक्षरव्यक्तिरत्यन्तमार्तः प्लूत्कारकरुणो ध्वनि-
रविश्रान्तमुत्तस्थौ । श्रुत्वा च तं शब्दं ऊहनासगर्भमुद्भूतकरुणः क्षोणीश्वरो
नन्वसावेकहेलयैव तमोराशिरम्बरमपहाय संवृतेनात्मना कः किल महीमव-
तीर्णवान्, अत्र च दूरान्तरोत्थानादतारमधुरः कस्यायमाक्रन्दमुखरो ध्वनिः,
अथ भवतु यस्य कस्याप्येव प्लूत्कारः किमनेन, समन्तादार्तपरित्वाणं नाम धर्मः
सतां विशेषतः क्षितिपालनेष्वधिकारिणां क्षत्रियाणाम्, अतस्तावदविलम्बमे-
वात्र गत्वा पतितमापदि प्राणिनमाश्वासयामि, प्रसङ्गादस्य च तमसोप्यन्वय-
मवगमिष्यामीति निश्चित्य उत्थाय शय्यातलात् विधाय च वीरचर्यांचितां
वेपसंवृत्तिं आकृष्टखड्गः प्रावृतान्धकारपटप्रभावादलक्ष्यमाणोऽङ्गयामिकैरारब्ध-
गमनवेगो मुहूर्तात्तं प्रदेशमाससाद् ।

झगिति इमशानवासिन्याश्चण्डिकायाः शून्यायतनस्य नातिदूरचर्तिनो
विशालघिटपेनाश्वत्थशाखिना सनाथस्य महान्धकूपस्योपकण्ठे तेनान्धकारपट-
लेन कायकान्तितया व्यक्तिसमागतेन मलिनाकृतिम्, अत्यन्तदीर्घतया दीर्घं त्रि-
विक्रमादपि, प्रकामशुश्रुतया पृथुं तारकपथादपि, सरलासितमूर्तितया लोहाक्ष-
मिव कालचक्रस्य, घृणायद्रूपतया तलारमिव (?) नरकनगरस्य, रक्तोपवर्द्धिताङ्ग-
तया गर्भपातमिव मारेः, अतिथिमिव सुयनभोजिनः कृतान्तस्य, सहायमिव

कल्पान्तचारिणो भैरवस्य, सेनान्यमिवान्धरुचिर(कासुर?)संहारिणश्चण्डिकापरिग्रहस्य, पुम्भावमिव कृत्यायाः, पिण्डवन्धमिव भयानकरसस्य, स्पर्शपरिणाममिव विस्त्रगन्धस्य, यागोपघातिनामन्तश्चरोऽयमिति क्रुद्धेन शतक्रतुना क्षिप्तदम्भोलिदहनसंदीपितमिव पिद्धोर्ध्वमूर्धजं शिरो विभ्राणं, ज्वलद्दीपकयुगं चत्वरमिवातिपिङ्गेक्षणक्षितयदारुणं यदनमुज्जृम्भयन्तं, यक्त्रकुहराग्निःसरन्तीभिःश्रुतराभिरनेकशोऽप्यर्चिषां छटाभिर्मुहुरस्त्रासवतृष्णया रसनागतानीव कल्पयन्तं, चैतन्यारोपणक्षणे सपदि विदीर्यमाणमुग्धदर्शनत्रासात्पलायितेन कृष्णकिरणान्धकारवता धामहस्तेन रण्डेन्दुलाञ्छितां कालरात्रिमिव दर्शयन्तम् । इतरेण च पाणिना मलिनभासि मुष्टौ स्थितां यमस्य (भ्रु)कुटिघटनान्वतमसवर्त्तिनीमापाटलकटाक्षलतिकामिव लोहितालेपरक्तां कर्तिकासुदञ्चयन्तम्, रिक्तान्त्रकृजिताकर्णनवशेन झगिति निक्षिप्ताया दृग्विद्युतः पातादिव निपतितेन सहजशालिना जठरावटेन भ्राजमानं, मेखलीकृताहिफणपंजरमणित्रजादुल्लसन्तीभिः ज्वलद्दुल्लजठरानलज्वालाभिरिव मयूग्वमालाभिर्नाभिकूपान्तर्दीप्यमानं, सर्वतोप्यङ्गेषु पिशितशोणिताभावन (त्त?) या स्वस्मिन्नुद्भूतकवलनाशङ्कैः प्रसादनाय देहतो विनिःसृत्य चरणलघ्नैर्निजास्थिफलकशकलैरिव शुक्लातिस्फुरच्चिभिर्नखैः क्षितिपिण्डभापाण्डुरं कुर्वन्तम्, अशोपतोऽपि कीकसमयत्यादेकयातुनिष्पन्नमिव देहमावहन्तं, पितृवनविहारलघ्नाभिश्चिताधूमधोरणीभिः कज्जलितामिव निकामदयामाद्भुतिं दधानम्, इतस्ततः सलव- (संच?)लङ्घणसितोरगमिपादामिपेण भरणमलभमानैर्निर्गत्य रभसा निजान्त्रैरप्यवयवेषु मांसाशया सम्भाव्यमानं, भीषणतया विभीषकाणामपि भयमुत्पादयन्तं, वीभत्सतया नारकिणामपि घृणां जनयन्तम्, उग्रतया कृतान्तमप्यभिभवन्तं, हिंस्रतया मृत्युमप्यतिशयानम्, आवृतं भूपणीकृतानेकनरकरोटिभिः, करङ्केण च सनाथवामकक्षं, मुखीकृताद्वैललन्मांसपेशिकं, उपधीतीकृतशिरोमालम्, आलम्बितास्थिहारम्, आकारभासुरं राक्षसं ददर्श ।

तेन च निघाय यमदण्डभीषणं भुजदण्डमन्धकूपोदरादाकृण्य प्रसभ्रमवरुद्धाम्, अविरतं च सदीनमाक्रन्दन्तीं, सुत्रासतरलतारकेण चक्षुषा निभालयन्तीमभितोऽपि ककुभः, प्रभूतकम्पामापाण्डुरेषु नक्तञ्चराभरणमालाकपालेषु संक्रान्तया प्रतिमूर्त्या तस्यैव शरणमिव प्रविष्टां, जटोरगरक्षितां यौवननिधानका (कल?)शीमिवान्धकृपगतोदरादुत्क्रान्तां, कमलभ्रमादागतं चञ्चरीकचकमिव कराग्रमिलितं रुद्राक्षमादधानाम्, आचारकेण लावण्यसलिलशैवलेनेव लतावल्कलेन शोभमानां, तारुण्येन निस्तुपीक्रियमाणस्य कान्ति-

कलापस्योपरि परिस्फुरन्त्या तुपच्छदयेव योगपट्ट्याकृतोत्तरासङ्गां, प्रकाशित-
रूपमादर्शयिष्वमिव भस्मनोद्धतितं गात्रमुद्धहन्तीं, चतुरङ्गप्रमाणमासूत्रयतो
विधेरद्गस्पर्शकम्पिताद्विच्युतेन कराद्गुणत्रयशालिना विकर्णमानसूत्रेणेव यज्ञो-
पवीतेन विराजमानां, पृथुनेत्रकृष्णाजिनरुचा कुचकमण्डलुवाहिन्या त्रिवलि-
मेखलाबन्धभृता धृतव्रतलिङ्गयेव गात्रश्रिया परिगतां, माहेश्वरीं मूर्त्तिमिव
शशिखण्डमण्डितां ललाटेन, वैष्णवीं हृदयभूमिमिव कौस्तुभविभूषितामध-
रेण, पैतामहीमासनस्थितिमिव सरोजमयीं धवलाक्षिविक्षेपेण, वृक्षशिक्षा-
शायिभिरार्तरवप्रयोधादुत्कूजङ्गिरामान्यमानामिव पतत्रिभिः, अनिलान्दोलित-
शिरसा निवार्यमाणकौणपामिव पिप्पलमहीरुहेण, प्रसारितकरेणाकृष्यमाणा-
मिव सुधाकरणेन, कृतालिङ्गनेनापसार्यमाणांमिव निशीथमारुतेन, प्रशान्ता-
कारमुन्दरां चतुर्दशवर्षवयसमेकां कन्यातपस्विनीमपश्यत् । दृष्ट्वा च झटिति
मा मा भैरिति गृहीतकरुणारसैर्वचोभिरासन्नमरणभयोद्भूतशोपामाभ्वासयंस्तप-
स्विनीमहो भद्रमसृग्भुजा हृतकेनास्पृश्यमानायामेवाहमस्यां त्वरितमिह प्राप्त
इति प्रतोपोल्लसितमानसः सहेलहकारवं विमुञ्च विमुञ्चापसर्प रे दुरात्मन् न
खलु भाजनमसीदृशानामाहारोपकरणवस्तूनाम् ।

तथाहि—

एनां तव प्रकुथदामिपखण्डसाध्ये

भोज्ये यदीत्यमुपयोगवतीं व्यधास्यत् ।

वेधास्तदत्र खलु रूपविशेषशिल्प-

सङ्केदामीदृशमसौ वत नाकरिष्यत् ॥

तदहो विस्तारिणि पितृवनेऽत्र कुत्रापि निपुणमन्विष्य कालापहतजीवि-
तासु जन्तुकुटीपु शठितपिशितपिण्डकैः कुरु दुष्पूरणमात्मनो जठरगर्त्तकस्येति
तं नयतश्चरमवोचत् ॥

सोऽपि क्षणित्यालोप्य राजानम्, अपि नाम सुरसिद्धविद्याधरोरगमनु-
जगुह्यकानामन्यतमः, क एष युवा, मया हि किल सर्व एव त्रिभुवनोदरविच-
रसञ्चारिणो वीक्षिताः पुमांसः, पुरुषपुङ्गवस्यास्य तु किमप्यपूर्वमेवाद्ग्रेपु लाव-
ण्यम्, अन्य एव कलापः कान्तेः, अपरं च हि रंवा सौन्दर्यस्य च, आरभदित्सु
किमापृच्छयते योऽयमत्यन्तभासुराकारदुर्निरीक्षाणां रक्षसामपि भयङ्करस्य
ममाग्रे निर्विशङ्कमुत्त्वानग्यद्विष्टरेवमात्मानं दर्शयति, तत्र सामान्यो भटमात्र-
मसावद्भुतः कश्चित् । अथवा किमिष्टार्थपरिपन्थिनमपहस्तनीयं प्रतिभटमुप-

श्लोकनविकल्पेनालोकयन्नेव तिष्ठामि । निर्लोचयामि इदिति चैनमित्येवं वि-
चिन्त्य कृतान्तसद्मनो मुखस्य द्वारि बद्धास्थितोरणस्रजमिव विस्तृत्तराकारशि-
खरां विकासयन् दशनसंहतिं, तथैव च विशालधवलया प्रलयजलधरबलाका-
च्छन्नमिव भुवनमापादयन्, अखिलदिग्गजकुलावत्रासकेन ध्वनिना सोल्लु-
ण्टहासं जहास । हेलया चात्रवीदहो को भवान् किमेवमस्याःकृते त्रिदशैरप्य-
नभिगम्यविक्रमं वि(नि)ग्रहीतुमागतोऽसि मां । को हि कल्पान्तविस्तृताभ्योधि-
जलमहाह्वेन ग्लान्यमानां प्रस्खलितुमिह क्षमः क्षोणीं, को नाम बलवान्मया
निगृह्यमाणामिमां विमोचयितुमीश्वरस्तापसीम् । किञ्च किं मे त्वया द्विभुजेन
जन्तुना कियते । योऽहमयोध्यश्चतुर्भुजस्य विष्णोरपि, दशभुजस्य हरस्यापि,
द्वादशभुजस्य स्वामिनोऽपि, अन्येषां तु गणनैव कियती तदेतदिष्टोपदेशानुग्रहे-
णोच्यसे, कल्याणप्रकृतिरसि, किमित्येवमशक्यसङ्गरसमारम्भादात्मानमनर्थ-
सङ्कटे पातयसि, किमिति तारुण्यतरलितो गगनमुत्पतसि, किमिति दर्पान्धः
कृतान्तमुखरूपे निपतसि, किमिति वीरव्रतसंयमी मृत्युमाराधयसि, किमिति
शौर्यग्रहाविष्टो ज्वलत्यग्रावात्मानं क्षिपसि, किमिति रणरसास्वादप्रवृत्तो विपत-
रुफलानि खादसि, किमिति सुभट्चर्यांकृतहलैकदुर्ललितो दारुणेन फणिना
क्रीडसि, किमिति विभुजबलावष्टम्भविन्दितो दिग्गजेन कराकृष्टिकेलिं
करोपि, किमिति चापन्नपरिरक्षणप्रवणो रणेन विश्वैकवीरं मामुपकामसि, ब्रज
विभुञ्च दुःशिक्षितदुरन्तमिममध्यवसायमायोधनस्य न खलु विमुखेषु रक्षसां
प्रवरः प्रहरतीति प्रोक्ते पलमुजा भूभुजामधीशः प्रत्युवाच ।

रे रे दुर्जीव किमेवममुना प्रश्नादिनिरर्थकालापकोलाहलेन जनयस्पन्तरा-
यमुपस्थिताह्वमहोत्सवस्य । स्वप्रशंसापरो हि यत्त्वं किल बहुभुजानामपि
पुंसामयोध्यमावेदयन्नात्मानं द्विभुजनिन्दापरायणो मामवज्ञया जुपे तत्र सा
तवैव पिशाचिकोदरकोशकीटकस्य गरीयसी । नरेषु बहुबाहुता नाममात्य(न
माहात्म्य ?)स्य । किन्तु न ज्ञातवानसि यत्बलु स्वामी निशाचरचक्रस्य रावणो
विशत्याऽपि भुजानां द्विभुजेन धुरनिशितधाराग्रदलितगलकन्दलोच्चलन्मौलि-
पातमुपसंहृतो रामेण, भार्गवेण च भुजसहस्रविस्तृतः कार्तवीर्यः, तदवधा-
रय भटानां भुजद्वयमेवोपयुज्यते संयुगेषु ॥

तथाहि—

उदञ्चचित्तानां त्रिभुवनजये दक्षिणभुजः

कृतारम्भो धामः पुनरभयदानाय चकिते ।

क (कु ?) पुंसां तावेव ध्रुवमुदरपूर्तिव्यवसिता-
वभूदेकश्चान्यो मलनिगमभूमेः शुचयिता ॥

हरिहरस्वामिनामसाध्योऽहमिति च त्रैलोक्यवन्द्येषु निन्दामातन्वती
श्रुटितैव किन्नते जिह्वा । श्रुतिता न चेदहमिदानीं लुनामि । अपिच रे पाप
प्रतिपदमुदक्षितालापैः किमिह विस्तारितेन प्राकृतजनोचितेन कलिना । यस्मा-
न्मियो मर्माविष्कारमेदुरो रण्डाकलिः, आक्रोशमुखराङ्गुलीस्फोटनप्रधानः सप-
त्नीकलिः, असन्धशपथिकोत्थापनपटीयान्कुट्टनीकलिः, स्वहननोपक्रमप्रवणो
ब्राह्मणकलिः, शाखोद्धारपरः प्रहारवन्द्यो वाणिज्यककलिः, कुट्टम्बमेलि-
कलकलोद्गर्गलश्चान्त्यजकलिः, अन्यश्च कश्चिदन्योन्याचरणनिन्दापरायणः, को-
ऽपि परस्परकृतोपकारप्रकाशनपरः, कोऽपि गर्जितरवमात्रसारः, कोऽपि चात्म-
प्रशंसापुरस्सरः कलिः, इत्याद्यनेकधाऽपमानकविषयो विधेयविकलः पर्यन्तनीर-
सश्च समन्ताज्ज्ञानपदः कलिः । सुभटकलिस्त्वन्यादृश एव । यत्र प्रहारमिलि-
तासिधाराखणत्काररव एव सङ्करालापः, प्रवलकुन्ताग्रताडितोदग्रतरकुञ्जरा-
रदितमेव महीयसी हक्का, परशुमुखविषण्डितारिशिरःसुपिरपरिणतपवनो-
रुभाङ्कार एव निर्झरगर्जिः, स्वभुजसंहतारतिकुलपुरन्धिकानुशोचनपदान्येव
परेषु निन्दा, विमुखीकृतकातराभयप्रदानमेव चात्मनि प्रशंसा चारलोकस्य,
तद्यत्र रे समरमूढ तैनेव कलिनाऽनुष्ठीयसे । प्रहर प्रहर पूर्वम् । नाहमग्रहारी
रणेषु । येन ते झगित्यसिलतोह्लासलीलयैव विभूय कपिलकुन्तलसटाप्रभो-
द्दीप्रहरशरानलकरालितं खण्डमिव त्रिपुरस्य पातयामि धरातले शिरः, तार-
यामि च विपक्षनिग्रहेण तापसीम्, इत्येवसुर्वाभुजो निशम्य शौर्यमदोद्रेक-
दारुणं रणालापम्, आनन्दितः प्रवीरलाभेन, विस्मिनः प्रतिभटावलेपोक्तिभिः,
तरलितो राजभुजवलोपलम्भकौतुकेन, त्वरितः समरसङ्गमाभिलाषेण, कुपि-
तश्च प्रस्तुतार्थं (वि) घटनात्, राक्षसः—“ साधुभोः शौंडीर ! साधु, योऽहं
प्रकृष्टरणपथोपदेशाक्षरैरेवमनुशिक्षितोऽस्मि तदेव पूज्यसे कुशिक्षितगुरोस्स-
मरशिक्षादक्षिणया राक्षसेन तव । भवाभिमुख्येन । प्रगुणो गृहाण मद्भुजपरि-
घप्रहारात्पौरुषस्य फलमित्यालापसमकालमुत्पाद्य पिप्पलस्य पुरोद्वष्टमसङ्कटा-
यामं ताल (द्रु) ममुद्वेगेण रंहसा नभसि भ्रामयित्वा क्षितवान् । क्षितीन्द्रोऽपि
तमापतन्तमन्तरिक्षेण सौष्टवागमनसङ्गहीतैर्वायुभिः प्रत्कारभरमुत्सृजन्तं पृथु-
दलेन शाखाकदम्बकेन विपुलफणाचक्रैर्वालाभीषणं भुजङ्गमिव सरलप्रकाण्ड-
मवनीरुहं सर्पारिचञ्चुसन्दंशदारुणेनासिना विखड्य खण्डशः पातयामास ।

क्रोधेन यातुधानः पुनरन्यमन्यादृशा प्रहारोपक्रमेण शाखिनं व्यमुञ्चत् । अच-
हितश्च राजा तमपि तेनैव पथा निर्वर्तितवान् । अन्यमन्यं च यं यमुर्वाकृमति-
क्रोधदुर्द्धरो निशाचरः क्षिपति तं तं नभस्युदण्डताण्डवनटेश्वरो नरेन्द्रश्छित्वा-
ऽवनौ प्रकीर्णमेव दर्शयति । एवमन्यदप्यनेकोदण्डगण्डोपलशिलादि यद्यथा
समर्थमह्वीकरोति नक्तञ्चरस्तत्तथैव प्रपञ्चितोचिताघातभङ्गेन विघटयत्युर्वीभुजां
प्रवरः ।

ततश्च क्षितीन्द्रकरतलितासिपत्रप्रभावपरिभूयमानेषु विपमपातिष्वने-
कशोप्यस्त्रेषु बाढमुद्दीपितः प्रबलबहुलकोपानलेन कौणपः कुतोप्याकृष्य करे
कृतमुत्क्षिप्तवानेकमपूर्वं, विश्वसंहारविदलितस्य ब्रह्माण्डसम्पुटस्य कर्परमिवो-
त्पातचलितचण्डानिलेन बलादुल्लालितं, क्षितिपीठमिवादिक्वलेन दंप्रया विधृतं,
कल्पान्तविघटितं कमठेन्द्रकटाहमिव स्फुटनवेगादूर्ध्वमुच्चलितं, देवतावतारि-
तमिय अद्भुतादभ्रविस्तरं शिलापिण्डम् । उपरि चान्दालयन्मस्तकस्य स दर्पो-
द्रेकदुस्सहमवादीत् ॥

कालस्यासनपीठिकाऽतिमहती भित्तिश्च मारीगृहे

मृत्योरप्यभिपेकमङ्गलविधावायामिनी वेदिका ।

महाहुप्रहिताऽथ वीर शृणु भोस्त्वां संहरन्ती शिला

योऽन्यः कश्चिदिहामरेष्वपि भटस्तेनाप्यसौ रुष्यताम् ॥

इत्येवमभिधाय (प्रहर्तुं प्रवृत्ते राक्षसे) नरपतिविनाशशङ्कया हा हा
गृहीतमप्रतिसमाधेयं पापेन रक्षसा प्रहरणमिति साकुतमाकुलीभवति तप-
स्विन्याश्चेतसि, अहह दुष्करमितो विमोक्षणमवनीश्वरस्येति विपीदत्सु खेचरज-
नेषु, अहो निर्नाथमिदं जगज्जायते लग्नमिति च समन्तादुत्ताम्यति दिगीशवर्गे,
न किल यावदसावाक्षिप्य क्षिपति तावदेकहेलयैव कलहकौशलविशारदो
मेदिनीपतिरपहाय खड्गमादाय च विचित्राघातघटनैकचण्डं गण्डोपलमतिरय-
विसर्जितेन संचारिताखिलभुजस्था (स्ये ?) भ्रा तेन ज्ञगित्याजयान कराग्रम-
णिवन्धे पलाशिनम् । तस्य च गण्डोपलास्फालदलितमणिवन्धविधुरात्परि-
भ्रश्य हस्नाच्छिला भूतले पपात । सा तादृगारम्भसंरम्भिणी महाशिला
विवेश च निजाङ्गभर(दा)रितधरातला पातालम्, उत्थितश्च नरेन्द्रसम्बन्धिना
साधुवादेन मिश्रितः समरमुत्पश्यतां नभसि नभश्चराणां कलकलः । अत्रान्तरे
निष्फलीभूतबलयदग्विलाखपातप्रयासतया विलक्षो रक्षसां चरः सहसैव कचि-
ददृश्यभायमापद्य प्रपानवान् । उर्वीश्वरस्तु विस्मितेन व्यचिन्तयत् । ननु क्रि-

मित्यसावसमानपौरुषः पिशिताशिष्वेवमकृतसमरसमाप्तिरन्तराल एव गत-
वान्, किं सङ्गरे नरेणाधरीभूतस्त्रपया तिरोभूतवान्, उतापरोपायकाम-
स्वधामन्यगात्र, अथच्छलेन मां वञ्चयितुं प्राविशन्नभसि, यदि वा ममाशयप-
रीक्षार्थमेवं स्थितवान्, उतस्विदिषमीदृग्विधैव प्रक्रिया रक्षसां रणेपु, किं पुनः
रनेनैव पथा पलायितवान्, आहोस्विदसावेवं समरोपसंहतिक्रमः, तत्किमे-
नामग्रे विद्याय तपस्विनीं यामि, प्रतिपालयामि वा सुहूर्तम्, अथवा छिद्रप्रहा-
रिणी हि रक्षसां जातिः, अतः कियत्क्षणमुदीक्ष्यत एव पन्थाः पापस्य तस्येति
विकल्पमातन्वति वसुन्धरास्वामिनि, अकस्मात्तस्माद्गाधरन्ध्रोदरादन्वकूपतः
पातालजान्हवीप्रवाहपटुरवोद्गार इवोज्जगाम हुङ्कारजन्मा महाध्वनिः । तत-
स्तस्यानुपथानुवन्धिना धूमपटलेन वर्षन्नतिचपलफालविस्फारिभिः स्फुलिङ्गैः
फुल्लबुल्लोलवल्गिनीभिर्ज्वालाभिः स खलु सामीरणेन रंहसा निर्जगाम दुर्नि-
रीक्ष्यो राक्षसः, स्थितश्चाग्रे ।

तस्य च विसङ्कटाकारविस्तृतहुताशनाभोगस्य सुदूरमनुसर्पिणा(ज्वा)-
लाकदम्बकेन ज्वलतीव मेदिनी, ज्वलन्तीव ककुभः, ज्वलतीवाम्बरं, विश्वमपि
प्रलयकालानलकलापोद्दीप्यमानमिव दुस्सहावलोकमापन्नम् । अथ तथाकृतोप-
स्थितिरसावग्निमयाकृतिरग्निमयालोकपङ्क्तिरग्निमयालापवृत्तिरग्निमयास्त्रसंभृ-
तिरग्निमयाशेषव्यावृत्तिश्च दुरक्षरेण वचसा क्षितिपालमब्रवीत् ।

नैपा हन्त शिला न तालविटपाद्यस्त्रेषु चान्नं किम-

प्येतच्चत्र विपञ्चयिष्यसि बलं बाहोरसेः कौशलम् ।

भ्रातर्थाह्निरसावनेन बलवज्ज्वालाबलीढस्य ते

नान्योऽस्मत्करुणारसश्रुतिभरादास्ते परित्राविधिः ॥

तदयमालिह्यसे ललत्कालजिह्वाविलोलकोटिभिर्ज्वालाभिरभिहितोऽसि
भो रक्ष रक्षात्मानमस्ति रे शक्तिरित्येवमुक्तो महीपतिः कृत्वा स्मितं प्रत्यु-
वाच । रे ऋष्यादकीटक साधु साधु अवधानेन सज्जीकृतोऽस्मि, क नाम छल-
प्रहारिणामन्वयोत्पन्नेन भवता शिक्षितेयमेवं प्रवीरपुरुषोचिता सङ्गामरीतिः ।
किन्तु रे मूढ पारुष्यविषमाभिघातदारुणे प्रहरणं नाम सुदूरमास्तां, यः किल
सुखस्पर्शेन पयसाऽपि सिक्तः प्रलीयते तस्य हुतभुजोऽवष्टम्भेन यदित्थमाजौ
प्रगल्भसे तेनाविमृश्य विचरन्निश्चितोऽसि पिशाचजन्मा पशुः, पशवो हि वध्याः
समराध्वरेपु । अतोऽद्य मया वधेन सन्भाव्यसे । शृणु यथा सन्भाव्यसे ।

सर्वत्राङ्गेषु बल्गद्धनगहनशिग्वाचक्रचण्डाग्रकोटि-

शुद्धत्पिङ्गस्फुलिङ्गोद्भुमपरिकरेणामुनैवाग्निना ते ।
 पक्वं निर्वाप्य देहामिपमसिलतिकालूनमापीनखण्डं
 तुण्डे कालस्य भास्वत्कुहरिणि शिशिरग्रासगृह्यं क्षिपामि ॥

अथवा—

वहेस्तवास्य मम भीमभुजप्रनाप-
 वज्जानलेन पिहितस्य कुतोऽवकाशः ।
 उक्तं कुरु व्रज गृहं मिल धान्धवेपु
 बुध्यस्व रे विसृज किं रणडम्बरेण ॥

अथेत्यमपि नास्माकमुक्तं करोपि तदिदमनुभूयनामसमसाध्यावगुण्डितस्य फलमात्मनः स्वभावस्येति गर्वगरिमोद्गरगर्भया गिरा तं कैकसेयमास्कन्य ननु शीतलेन तीव्रः प्रशाम्पत्यम्भसा निर्वाप्यते वहिरतोऽग्निमादौ नियम्य पश्चादमुं खड्गेन राक्षसापशदमपहस्तयामि, तत्खलु विना पानीयमार्द्रतरुपल्लवेनापि प्रहतोऽयमग्निः प्रलीयते तत्तथा करोमीति निश्चित्य वामेन धृत्वा कृपाणमितरेण च पाणिना नेदीयसो विनम्रशास्वस्य शाग्निनः पृथुदलातिमांसलं पल्लवमादाय रे रे हिंसाधम ध्रियतां ध्रियतामेव विधाप्यसे पल्लवाहतिभिरित्यमन्दमाभापमाणः प्रगुणिताघातवल्गुना संस्थानेन स्थिरोभूय धावितवान् ।

जनन्तरमोन्द्रकुलपक्षतिप्रलयभीषणारम्भदम्भोलिदहनदुर्वारडम्बरमासृष्टितं रक्षसाऽऽशुशुक्ष्णप्रकरमकिञ्चिदिव नियमयितुमस्त्रीकृतेन विटपिनः प्रवालेन हेलोपक्रमं पराक्रममुदीक्ष्य मानवेन्द्रस्य, सहसैव परमहो मनसि निष्पाजं वीर्यम्, अहो भुजशौर्यम्, अहो वचस्यकृत्रिमालापपरिकरप्रौढिः, अहो समित्याभिमुख्यम् अहो प्रहारकर्मण्युचिनास्त्रव्यापारनैपुण्यम्, अहो प्रवलेऽपि वैरिण्येवमवज्ञाविसृजितं भूभर्तुरस्येत्यद्भुतरसावेशाच्छिधृतमस्तकेषु रणप्रेक्षाकुतूहलियु देवैकेकादशानामपि रुद्राणां जटाजूटनम्बुटिनजाह्ववीप्रवाहजन्मा युगपदम्बरतलात्पपात परितः प्रकीर्णविकटच्छटाकटकसम्पातदुर्दरो धारिसन्दोहः । तेन रुद्रैकादशिकोत्तमाद्गगद्गान्भसां भरेण झगित्येव सा तस्य तावनोऽनुबन्धादसाध्याऽपि विध्वस्ता शवाशिनो वैश्वानरी सृष्टिः । विश्वस्तवह्निशिवाद्भुतश्चासौ तथैव त्वरया विशेषभीषणाकारमेकं शिरसि शिवाद्दण्डमिव मृतयोः, द्वितीयं कुलिशमिव सुरेन्द्रस्य, तृतीयं शृङ्गमिव कालमहिपस्य, चतुर्थं कोणमिव त्रिशूलस्य, पञ्चमं विषाणमिवाभ्रकुञ्जरस्य, षाड्दंकावगलितं चण्डिकादन्मियास्त्रनामापर्णं, दनुजदारुणाघानविघटितं नृसिंहनपरमिव मुष्टौ निवेशितं,

कलिन्दसुताकृष्टिपादितोर्वीतद्वृष्टितं सङ्कर्षणह्लाग्रमिव चस्त्वन्तरेण स्थितम-
 पारपरुपनाप्रचण्डमादाय मण्डलाग्रमसमखण्डनभराडम्बरप्रबलः प्रतिभटपला-
 यनाशङ्कयेव सुदूरमसिलतोह्लासनविसारिणा बाहुपाशेन रुन्धनाशामुखानि,
 उपरि परिसर्पता कृपाणदण्डेनार्गलयन्विहायसो द्वारम्, उदारदीपकालोकदीप्रया
 दृशा कुर्बन्सर्वतोऽप्युद्योतम्, उत्तालतुमुलेन किलकिलारावशिबिरेण विश्वगन्तं
 च लोकमुन्निद्रयन्, उदग्रपदपातदलितमेदिनीपृष्ठः प्रधाचितो राक्षसः क्रोधानु-
 बन्धातिहुर्द्धरं प्रहर्तुम् । अधासौ सहसैव परं प्रहारव्यापारितो राक्षसेन खङ्क-
 स्तदुग्रकरमुष्टिवन्धाद्विघट्य राज्ञः प्रदक्षिणां कृत्वा पुरश्चरणयोः पपात । राक्षसो-
 ऽप्यत्वान्तरे संवृत्य सपदि सङ्ग्रामदारुणं स्वरूपम्, उपरचितकरसम्पुटाञ्जलि-
 रागत्य विनयादाजानुविनमितेन मूर्धा प्रणाममकरोत् । अत्रवीच सप्रश्रयम्—
 अहो ! सत्यममुतः स्वरूपादयगतोऽसि यः किल जीव इव संसारशरीरस्य
 गीयसे, मुक्तामणिरिव ब्रह्माण्डशुक्तिसम्पुटस्य पठ्यसे, मृगनाभिनायक इव
 नरलोकव्यञ्जनये(नाय ?)निर्वर्ण्यसे, रत्नगुच्छ इव भूकल्पलतिकायाः श्रूयसे,
 माणिक्यवन्ध इव जम्बूद्वीपपदकस्य प्रतीयसे, स खलु सकलसुचनभूपाल-
 भूपणापीडचूडाप्ररत्नं प्रतिष्ठाननगरपरमेश्वरः कुन्तलानामधीश्वरो राजा
 मलयवाहनो भवान् । यस्य ते नामाक्षरस्तम्बः सदैवालापमालाग्रिमगुलुच्छ
 इव गृह्यमाणस्त्रिभुवनश्रिया सतनमखिलब्रह्माण्डमण्डलोदरविहारलीलावि-
 श्रुह्वलेन मया समन्तादयमेव सुभटगोष्ठीप्वयमेव शृङ्गारवार्त्तास्वयमेव
 कयीश्वरसभास्वयमेवाग्रगणनासु त्यागिनामयमेव नामग्रहेषु विदुषामयमेव
 प्रशंसासु क्षत्रियाणामाकर्णितो वाढम् । कस्यापरस्यान्धकभिदा देवेन वर्णिन-
 पराक्रमं मामभिभवितुमीश्वरा शक्तिः, कस्य वाऽन्यस्य प्रभावमपहाय पपात
 पुरश्चरणपोरेवमसौ प्रैलोक्यविजयी मण्डलाग्रः, तदेव स्वयमुपदंकितात्मा
 स्वीक्रियतां कृपाणः, मुक्ता च तापसीयम्, इदानीमनुज्ञया प्रसीद, ब्रजामि
 निजमाश्रमस्थानम्, सिद्धश्च तयाहममुना विक्रमरसेन, कदाचिद्वसरे यन्म-
 याऽपि कार्यमुपयुञ्जीत तत्राहमनुस्मरणीयः श्रीमतां चरणेति सानुनयमभि-
 धाय तृष्णां गते तस्मिन्नुपजानकौतुको नरपतिरवादीत्—भोः ! समरसन्नि-
 वेदोद्भेदिता भद्रैश्च जायते मैत्री । तेनाद्य मे रमा(णा?)नुभावाज्जातोऽसि
 निशाचरर्धरिय मित्रम् । अतो न नाम रक्षणीयं मनः स्तोकापृच्छयसे कथय
 को भवानवदयममुना स्वरूपसंरम्भेण न खलु पलाहारपरिकरं रक्षोमात्रमति-
 मात्रगुणोऽसि राक्षसेषु कश्चित्, कथं क वाऽयमासादितः प्रभायो मण्डलाग्रः,

किमिति चेत्थमतुच्छमनसाऽपि भवता कृपास्पदमारब्धेयं तपस्विनीत्यादि
पृष्टो नृपेण सोऽब्रवीत्

कथयामि श्रूयतामुर्वी(पते!) प्रसिद्धैव भवतामस्तीह तोयर्धेर्दक्षि-
णस्य परं कूलमलङ्कृत्य स्थिता सर्वतोऽप्युद्दीप्रकनकमयाशेषसृष्टितया वहि-
र्निर्गतस्यास्थानपदवीव वाडवस्य, वज्रिहतपक्षस्य वज्रदहनविश्रान्तिरिव त्रिकूट-
शैलस्य, हरशरहुताशदीप्तस्य प्रद्युतिरिव त्रिपुरस्य, कनकसञ्चयपरस्य कोश-
द्विरिव दक्षिणादिगोश्वरस्य, प्रलयपवनास्फालनद्युटिता हेमाद्रिशिरःश्रेणिरिव
विदीर्य शतशः प्रकीर्णा भूतले, भूय(रिव?) सौवर्णां त्रिभुवनश्रियः श्रियो-
ऽनुकारादुत्पादितेन्द्रपुरीशङ्का लङ्का नाम नगरी । यस्यामद्यापि दशकण्ठ-
शासनकदर्धनानुस्मरणत्रासात्समीरणः प्रचलदायतपताकाप्रतरलिमाकारेण स-
दैव कम्पमानः प्रविशति । यस्यां च रावणेन वलादानीय निभृतानां त्रिदश-
वन्दीनामनवरतमनर्गलाश्रुपातमलिनितानीव कालिमानमावहन्ति मरकतोपल-
फलकनिर्माणवन्ति हर्म्येषु मणिकुट्टिमतलानि । या खल्वहो विना दशानन-
मिदानीं कोमलातपकारितामुत्सृज्य स्वातन्त्र्येण प्रवृत्तोऽयमिति पतिपराभव-
मसहमाना तपति तीव्रमादित्ये सूर्यमणिभूमिकाऽऽचिर्भूयमानार्चिदृच्छलेन कोपा-
दिव ज्वलति । या च दशकन्धरे स्थाभिन्धुपरते विलासवापीषु पीडयति
कमलपण्डमचण्डधामाऽसावित्युदये चन्द्रमसः स्यन्दमानेन्दुमणिगवाक्षवलभी-
जलविन्दुराजिभिर्जस्रमेव शोकादिव रोदिति । तस्यां च रक्षसामधोश्वरः पु-
लस्नेरपत्यम्, अन्ययाभरणमम्भोजभुवो भगवतः, श्रीमतश्च विष्णोश्चरणनख-
चन्द्रिकाऽऽचान्तललाटतटकालिमान्धकारघोरणिः, अनन्तरं रावणस्य प्रतिष्ठी-
तो राघवेणात्मनः प्रनाप ह्वास्ति राजा विभीषण इति । असावपि ख्यात एव
भुयनेषु ।

घाघ्रा तीव्रगुणाञ्जितेन जगतामत्यन्तमुत्तापके

शस्त्रे कालयशाशिशारयतीं लोकान्तरं रावणे ।

तेजस्वी शिशिराशयः शुचिसुधानिष्यन्दृष्ट्याकृतिर्यः

सूर्येऽस्नमिते शशौय समभूदाप्यायको देहिनाम् ॥

अपि ७—

योऽभृद्धिमर्गमलिने रौद्रे जातोऽपि रक्षसां गोले ।

यिमन्दावृत्तिरनिसेव्यां मणिरिव फणिनां फणाफलके ॥

तस्याहं मातुलसुनुरनल्पेन च गृहीतः प्रेम्णा रावणकोधनिःसृतस्यापत्स-
हायः सहानुवर्त्ता हृदयस्य मायावलो नाम । एकदाऽस्मत्स्वामी विभीषणः सह
प्रणयिना लोकेन सुकेलिललितया सन्तिष्ठमानो गोष्ठ्या झटित्याकृतसत्वरमा-
गत्य विज्ञसः प्रतीहारेण—देव कङ्कालको नाम कौणपः कुतोऽपि वेगादाग-
तो देवेन सह दर्शनं निर्विलम्बमर्थयत इत्येवं निशम्य स्वामिना शीघ्रं प्रवेशये-
त्यादिष्टो द्वारपालस्तथा कृतवान् । असावपि प्रविश्य कृतप्रणामो राक्षसः स्वा-
मिन्नेकान्तसमारूपेयं कार्यमित्युक्तवान् । तथाऽस्मद्वितीय एव स्थिते राक्षसप-
त्नौ स खलु सङ्केपतः कङ्कालको वक्तुमुपाक्रमत—देव ! तदा देवेन प्रेप्यमाणेषु
प्रतिदिशमवनितलचारिषु चरेष्वहमप्युत्तरां दिशमुररीकृत्य निर्यातवानितः ।
तथा निर्गत्य चोल्लङ्घ्य लहरीविसारिशीकरनिकरान्धकारितदिवं महानदीं नर्म-
दामधिविष्टः प्रकृष्टं पत्तनेषु पल्लवितथवलध्वजाटोपं लडहलाटीकटाक्षैः, अलङ्क-
त्तजनालापमालापभङ्गिभिर्विलासिनाम्, आश्रयं श्रीमतां भृगुगच्छं नाम न-
गरम् । तत्र चासीमरम्यतया निरुद्धहृदयोऽहं कियतोऽपि वासरानतिक्रम्य
क्रमेणोत्तरापथवर्तिष्वशेषदेशान्तःपातिष्वनेकशोऽपि ग्रामपुरपत्तनाधिष्ठानेषु
विचरन्कसारिशैशवदशास्पदमागतो मथुरेति नाम्ना नगरीम् । तस्यां सह-
सैव परमागतेन मया भ्रातृयोगाद्विघटित इव मारुतिः, पुरुषरूपेण परि-
णत इवाञ्जनेयः, क्षत्रियकुलेऽवतीर्ण इव द्रौणिः, द्विभुजमूर्च्या प्रतिष्ठित
इव कार्तवीर्यः, प्रधानः पौरुषेण प्रवीरो राजसुनुरेकश्चतुष्पथे प्रथीपसाऽनुवन्धेन
खेलन्नसङ्ख्यपणितार्थदुस्तरं द्यूतमालोकिनः कुमारकेसरी नाम । नाम च तस्या-
परैर्द्यूतसहचारिभिरुदीर्यमाणमवबुद्धवान् । अस्मिन् सञ्जातकौतुकश्चाहमहो कु-
तोऽयमियन्तमसंभाव्यमिह खेलनायार्थं प्रस्तावयतीति नाथ ! यावदालोकयामि
तावत्किमालोक्यते भुवनमप्यवीरं मन्यमानो यत्रैव कुत्रचिद्धनीयसि दुर्गमे
चास्थानेऽस्ति द्रव्यं ततोऽसौ विघट्य हठाद्बुद्धं सुभटभुजपरिघसङ्घमन्यदप्य-
चिन्त्यमन्तरायकारणमानयत्थर्थाजातम् । न चास्ति तत्पौरुषस्य किमप्यसाध्य-
मगम्यं वा प्रायस्त्रिभुवनेऽपि । अनन्तरमुद्भूतविकल्पेन चिन्तितं मया—नन्वेव
यलवानवदयमनेन द्यूतसम्बन्धिना महारसेन साद्भूतेन चामुनाऽध्यवसायडम्ब-
रेण साहसेन च मस्तामपि त्रासकेन कनकार्या मेरुमुत्पाटयति, रत्नेच्छया
फणीन्द्रफणापटलमुदलयति, अर्थकामश्च गृह्णाति वन्दे कुबेरनाथम् । किन्नाम
कपिमातृकमेकाकी चाञ्जनेयः प्रखरदशकन्धरभुजापञ्जरगतामपि न लङ्कामा-

कुलीचकार, भीमश्च प्रविष्टो नागलोके विघट्य विपवृष्टिभीषणफणाफलक-
दुर्लङ्घ्यसुरगशौण्डीरदुर्गे नापिबत्पीयूषकुण्डानि । तदितो निर्गत्य मा पुनः
स्वर्णास्पदमिति नेदीयसीं लङ्कामाक्रामत्पतः पद्मामि कियदनुष्ठानः किमा-
चरत्येव इति यावदवाहितो भूत्वा तस्यैव शृष्टमनुसरामि तावत्तथैव संवृत्तम् ।
एकहेलयैव परमसावेकस्मिन्नहनि दक्षिणं दिग्भागमङ्गीकृत्य निर्गतो नगरा-
दुपान्तवर्तिनि ग्रामके च रात्रिमतिवाहयितुमेकस्य वृद्धकितवस्य वेदमनि
प्राविशत् । तेन च प्रणयाद्गन्तव्यं प्रदेशमापृष्टः स खलु सम्भाव्य नामग्रहगौ-
रवेणाब्रवीत् । भोः पिप्पलक ! गन्ताऽहमितो दक्षिणेन सिन्धोः परकूलवर्ति-
नममानुपप्रचारं स्थानम् । अभेदमाकर्ण्य ज्ञागिति भान्तवानहम्—अये ! स एव
मे स्पष्टतामुपेतो विकल्पः । सत्यमेव लङ्कापुरनिग्रही वीरोऽयम् । यथा रक्षसां
पदमपहाय लङ्कामितो दक्षिणे सिन्धोः परपारवर्ती कः किलामानुपप्रचारोऽस्त्य-
परः प्रदेशो यत्रैव यास्यतीति निश्चित्य तेनैव सार्द्धमहमप्यलक्ष्यवृत्तिना रूपे-
णानुगन्तुमारब्धवान् । तथाऽसौ प्रबलवेगानुपङ्गिणा गतिक्रमेणाक्रम्य भुवं भूय-
सीं प्राविशदक्षिणं देशम् । आसाद्य च मलयमण्डलमावण्डपटुभिः प्रयाणकैरा-
याति तस्मिन्नुद्भूतनिश्चयोऽहमहो सुदूरमेतावतीमवनिमुलङ्घ्य प्रवृत्तश्चेद्गन्तुं तदेव
साधयिता लङ्कापुरस्येति चेतसि विचिन्त्य त्वरितमेव पुरः प्रधाव्य समागत-
वान् । आख्यातश्च व्यतिकरोऽयम्, इदानीं देवः प्रमाणम्, स पुनरागती
बलीयान् पुरुषप्रवीर इत्युक्त्वा विरराम ।

ततश्च राजन्नेनदाख्याय स्थितवति कङ्कालके सहसैव परमक्षिपद्रक्षसा-
मीश्वरः शङ्कितान्तःकरणतरलितं मदाने चक्षुः । अथाहमाशङ्कितं स्वामिनो
हृदयमाकलय्य प्रणयादकृत्रिमेण वचसा विजसवान्—देव किमिति शङ्कया
मनो व्याकुलयसि । यद्यपि दुर्वारभुजपौरुषप्रसरो वीरलोकः स्वर्लोकमकिञ्चि-
दिवाक्रामति, मेरुं कतेरुमिवोत्वनति, पातालमालयकोडमिवाविशति, तथाऽपि
न मे मायाप्रभावस्य प्रतिभटोऽस्ति त्रिभुवनेऽपि ।

योऽहं नाथ दिने निशां निशि दिनं चन्द्रेऽर्कमर्केऽपि च
प्रालेपश्रुतिमन्यकारपटले तेजस्तमस्तेजसि ।

किञ्चावर्था स्थलमभ्युधि स्थलपथेऽप्येवं करोमि क्षणात्-
स्तुव्यत्ययविभ्रमेण ज्ञागिति त्रैलोक्यमन्यादृशम् ॥

तदेव प्रसोद मे प्रेपणादेशेन येन कङ्कालकसहायोऽहमन्तराल एव त-

मागच्छन्तमपहस्तयामीति विज्ञप्ते मया, स्वामी विभीषणो यथाऽभिप्रेतमनु-
तिष्ठतु भवानित्यादिदेश ।

अथ सनाथः कङ्कालकेन तस्मिन्नेव क्षणे तस्याहमागच्छतो मानवस्य
सन्मुखमुचलितवान् । अवाप्य च कियत्याऽपि च कालकलया मलयमण्डलमे-
कत्र महतो जीर्णवनगह्वरस्य गर्भे गलितवनतुलादण्डं चण्डिकाप्रासादमपश्यम् ।
आलोक्य तं नन्विह पुनरनाश्रयं काननमधेत्य कदाचिदसौ वीराध्वगो वसतये
प्रविशतीति तमेवाश्रितवानस्मि । तत्र च देवीपदोपसेविना वेतालवर्गणागत्य
विधीयमानालिङ्गनकुशलप्रश्नादिसत्कारस्य तिष्ठतो मे झटिति परमसौ प्रहरमा-
त्रायां रात्रौ “समागतो वीरः स एष इति ” चाङ्गणकवस्त्रैव दर्शितः
कङ्कालकेन दृष्टे च तस्मिन्नुदारमूर्तायुत्पन्नचमत्कारोऽहमहो स्तोकमिवायमा
ख्यातां राक्षसचरेण । स्वरूपेण पुनरीदृशा कियन्मात्रममी भीमादयो भटाः,
स्वर्लांकस्तुभटंभ्योऽप्यवश्यमतिज्ञेते । तदस्तु तावदपरामस्यैव चेष्टामदृष्टचरितस्प
कांतुकेन सवेतालपरिजनस्तिरोभूय निभालयामि मुहूर्त्तमपीति सम्प्रधार्य तथा
स्थितवान् । अनन्तरमसावपि प्रविश्यान्तर्नमस्कृत्य च देवीमागत्य यद्द्विरेव
मण्टपान्तरूपाविशत् । तथोपविष्टस्य च तस्याम्बरपथेन परमाजगाम विदितपू-
र्वाध्वास्माकं कपालभैरवो नाम विद्याधरजन्मा कापालिकः । तेन हि प्रणया-
दाष्टच्छयमानः प्रचीरोऽसौ “मथुरापुरनिवासी राज्ञः कलिन्दकेतोः सनुर्भूत-
व्यसनानुसारिणा ब्रह्मणेन दुःस्थितः प्रभूतं काञ्चनमनन्तं च विभीषणस्य कोठा-
जातमाहर्तुं हिरण्यपरिकरां लङ्कापुरीं प्रसाधयितुमुचलितो नाम्ना कुमारकेसरी”
त्यादि यथावस्थमात्मानमात्मनोऽध्यवसायस्वरूपं चाग्न्यातवान् । उत्पन्नप्रतीति-
आहमहो साधु साध्वनेन परेङ्गितावगमकौशलेन । कङ्कालक ! साधु त्वया लक्षि-
तोऽयमिति रमसादभिनन्द्य तं राक्षसचरं सवहुमानमालिङ्गितवान् । इतोऽप्य-
सायुदप्रतद्विक्रमातिरेकपरितुष्टो महाव्रती झटित्याकृष्टिविद्यया दिव्यं कृपाण-
मानीय दत्त्वा सायुधकृते निरायुधाय तस्मै तथैव च श्यमन्तरिक्षेण यत्र्मना
निर्गत्य यथा । सोऽपि राजपुत्रः करेकृतेन तेनासिना सह प्रविश्यान्तरा-
पननस्य स्थितां निद्रानुम्, अथाहमहो यादगाग्न्यातस्तादृश एवायमसाध्यः
सङ्घरेण । विशेषतः सद्यैतिरमुना कृपाणेन । यस्यास्य दृष्टिमपि वयमनीश्वराः
सोऽहम् । अतो मार्यय प्रयोजनीयाऽस्मिन्निति विनर्कममकालसुन्मीलिनया धिया
महर्षमये किमन्यदालोच्यते शून्यव्यसनयानयं, नत्पत्यु मायाविना शून्येन प्रनार्य

प्रसाधायान्येनमिति विनिश्चित्य तं देवीपरिग्रहं वेताललोकमेकत्र कितवदृन्द-
 तथा निरूप्य बहिरान्धिकं द्यूतमुपक्रमितवानस्मि । द्यूतरसोल्लोलकोलाहल-
 माकर्ण्य चासौ तदेकपरतन्त्रचित्ततयाऽऽकृष्टो भटः सरभसमभ्यन्तरान्निष्क्रम्य
 सारयित्वा च रमणस्य कृते तं खड्गमखण्डितव्यसनः खेलितुमुपक्रान्तवान् ।
 अहमपि मायया कङ्कालकं विमानीभूतमधिरूढो विहितविद्याधराकृतिरात्मा-
 नमन्तरिक्षादवतरन्तमुपदर्शयन्नागत्य तस्मिन्नुपाविशम् । लघ्नश्च हारितार्थश्च
 तदेव तिरोभूतराक्षसाकारं कनकमणिविमानमाधौ विधाय खेलितुम्, अथ महा-
 रम्भवति प्रवृत्ते द्यूतस्य भरे तथा रचितवानस्मि मायया द्यूतं येन मे विपर्ययेण
 तस्यासिरागतो हस्ते तस्यापि विमानीभूतः पर्यवसितो राक्षसः । सिद्धसमी-
 हितश्चाहमत्वान्तरे संवृत्य द्यूतमादाय च मण्डलाग्रं सोपस्करेण सह तेन वेताल
 कितवलोकेन तिरोभूतवान् । स तु लङ्कापुरगामी मनुष्यवीरो मानुषैरलभ्यस्य ग-
 गनचारिणो यानस्य लाभेन परितुष्टो विमानमित्यधिरूढः कङ्कालकस्य पृष्ठम् ।
 तेनाप्यसावुत्पत्य सुदूरमम्बरपथेन नीत्वा मद्रुपदेशादेकत्र दुस्तराभोगभासुरे
 गरीयसि सागरस्य पयसां भरे क्षिप्तः । क्षिप्त्वा च पयोधिपातप्रसाधिते तस्मिन्
 लङ्कार्थपरिपन्थिनि क्षत्रियकुमारे विहाय मायामागत्य मिलितेन कङ्काल-
 केनानुगम्यमानोऽहमागतो लङ्काम् । आख्याय च वृत्तान्तमर्पितवानस्मि स्वा-
 मिनः करे कृपाणम् । अत्यन्तमुदितेन स्वामिना च विभीषणेन ममैवायुधकृते
 प्रसादाद्भक्तः । स एष श्रीमतामधीनो मण्डलाग्रः । तापसी चेयं किजातिरिति
 न जाने । कुतोऽपि हेतोरस्मत्पुरे लङ्कायां बल्कलावरणगोपितेनात्मना प्रतिदि-
 शमितस्ततो भ्रमन्ती सहसैव मे नयनगोचरीब्रभूव । दृष्टमात्रैव च मयि मद्-
 नास्त्रीभूय व्यापृता ।

तथाहि—

बल्कलपटावगुण्डनपिहिताऽसौ तापसी मया दृष्टा ।

कोशनिहितेव तन्वी खड्गलताऽनङ्गसुभटस्य ॥

किञ्च—

एषाऽनुमार्गमिह पर्यटनप्रयास-

भूरिश्रमाम्बुभरयौतशरीररपष्टिः ।

सद्योपिपायितजला मदनस्य हस्त-

भङ्गीव मे क्षगिति हन्त हृदि प्रविष्टा ॥

ततश्चैवमवन्ध्यमकरध्वजकरायुधाघातवाधया विधुरीकृतो निरस्य नाय-
कोचितं धैर्यमवधीर्यं व्रीडामनुगन्तुमेनां प्रवृत्तवानस्मि । बाला तपस्विनी चासौ
इदित्येव ततो नगरगर्भादुत्पत्य निरालम्बमम्बरपथेन निर्धर्यौ । मयाऽप्यये
नियतमनयोत्पातविद्यया दिव्ययुवतिः काऽप्यसाविति विनिश्चित्य तयैवोत्पत-
नप्रक्रियया पृष्ठलग्नेनाऽऽरब्धा गृहीतुम् । एकत्र कुञ्चिच्चन्दनवनवलयपरिमलो-
पगूढगिरिनिर्झरतुपारनिकराश्रितैर्वायुभिरनङ्गदहनोद्दीपनपटीवसि प्रदेशे मया
मायामयं छिजस्य रूपमाधाय वचश्छलेन छलितयाऽपि तयैव छलोकत्या
छलितोऽहमनया । निराकृत्य मां पुनरुत्पपात व्योमनि । रं प्रतार्य मां गता हता-
शेषमिति तत्कालमुत्थितमहात्विषा कोपानलेन श्मिति पिङ्गलीभूतलोचनोऽह-
माविधिंवाय तदेतदात्मनो नैशाचरं रूपमनुपृष्ठधावितः पलायमानामिमां
विधृत्य सम्प्रतीह रावणो बलादनिच्छन्तीं सीतामिव प्रवृत्तो व्यापादयितुम् ।
अत्रान्तरे च जगदेकरक्षिता क्षत्रियवरिष्ठो इदित्येवाधिष्ठितः पुण्यैरमुष्या
भवान् । भवता तु सह सद्गरे न नाम शयपिशितपेशिकोत्कर्तनकर्मकशक्तिः
कर्त्तिकेषमर्हत्यायुधीभवितुम् । अतः स्मृतिमात्रोपस्थितिपटीयानेप संस्मृतो
दिव्यासिः । असिरप्यसौ पूर्वमेव मे कथितवान् स्वप्ने यथा किल वैकुण्ठावतारं
पुंसि व्यापारितोऽहमशस्त्रतया भवतो भविष्यामीति । अजानता च मया तदं-
शावतीर्णं त्वयि प्रयुक्तोऽनुकृतवानेपोऽपि यथोचितं पूज्येषु । तेन हि तवायत्त-
शक्तिस्त्वैवायमर्पितः कृपाणः । व्रतिन्यामस्यां तु योपित्यर्नाचित्येन विषयस्य,
घ्रासेन वा दण्डघरस्य (भग)वतः, प्रवोधेन वा महतो विवेकस्य, वदपनया
महाशयस्य मनसो इदित्यैरूपद एवासौ विभ्रद्वय गतवान् स तादृग्गरीयानप्य-
नुरागः । तद्गो धीररससिद्धिप्रमु(दित)दिगीशरसनाग्रफलकोत्कीर्णपरमपौरुष-
प्रशस्ते पार्थिवैरुतिलरु श्रीमन्नेप ते कथितो वृत्तान्तः । ग्रह्णिषु यास्यामि
सत्वरमिदानामिति । अनुज्ञातो नृपेण स खलु शौण्डीरजन्मा निशाचरो
श्मिगित्येव सूरयिद्राविनोऽन्धकार इव तिरोपभूय ।

सा च तापसो निलीनकीर्णपभयादतिक्रान्तकल्पा व्यपगनाशोपमस्वेद-
संप्लुतिरूपप्रसुस्या सुस्थीभूतहृदयवृत्तिरनाकूलेन चक्षुषा सर्वाङ्गसुदीक्ष्य मेदि-
नीनाथं मुहूर्त्तमन्मर्मनस्येय निमृष्टार्थं विचिन्त्य किञ्चिदयाश्रितया दृशा निश्चितैः
क्षालपन्नीय मृत्युमुगविनिर्गनं हृदयमधिरलैरभ्रुविन्दुभिरभिभूयमानशब्दं रो-
दितुमारन्धयती । राजाऽपि तामवननमुत्पीमयेक्ष्य तथा रुदतीमुद्गतकरुणाश्रिनेन
चेनसा चिन्तितवान् । हा हा कोऽप्यमस्याः क्षूरग्रहेण कांगेन मुक्ताया यया-

नक्षत्रवृत्तेरिवानिवारितप्रसरो नयनघनजलासारः । सहजोष्णश्चायमनया स्व-
हृदि पाल्यमानोऽपि हृदयं मदीयमुत्तापयति । किमिदमस्मत्सर्माकसङ्कटावधा-
रणेनाद्र्त्त्वमन्तःकरणवृत्तेः, उतस्विदात्मनोऽनुभूतमरणसामीप्याकृतभावनम्,
आहोस्विदसमीहितमक्षतस्य रक्षसोऽस्य गमनं, किं पुनरप्रतिसमाधेयमुपजातं
समयसपर्यादिपु स्वलितम्, अथान्यहुःसहमुदग्रदुःखानुस्मरणं च किञ्चिदापन्न-
मेतस्याः, क एष प्रकारः, किमिह कालानुरूपमुपयुज्यते वक्तुं, कथमेनामज्ञा(त)-
तत्त्वोऽहं यन्त्रपुत्रिकामिव रुदन्तीं निवारयामीति वितर्कजातमातन्वति नरेश्वरे
समुचितावसरे कोविदाऽसौ तपस्विनीकन्या सहसैव नियम्य दुर्धराटोपसंघ्रवं वा-
प्यवेगमावरणसमधिकेनोत्तरीयवल्कलस्यैव मृदुनाऽञ्चलेन मुखाम्भोजमपमृज्य
निवेद्य च सर्वतः कुवलयदलकोमलं चक्षुरनुबन्धुरया गिरा जगाद् ।

प्रेतीभिर्भ्रियमाणशोणितजलं निर्द्वयमानामिदं

वेतालीभिरुपास्यमानमभितः कङ्कालरङ्गाधमैः ।

अन्तश्चेदमुदञ्चितानलचिताचुल्लीभिरुद्भासितं

पश्य प्रेतवनं महानसमिवामीपामसृग्भोजिनाम् ॥

अथवा महासङ्घसम्भृतपथापणं निवासनगरमिव भूतलोकस्य ।

तथाहि—

मौली वडाऽऽन्तरजुः प्रजरदजगरग्रन्थिगाढोग्रनाग-

त्वग्वासाः स्कन्धपीठे कृतमलघुदलं चास्थिदण्डं दधानः ।

फेत्कारैर्दत्तहृक्कः सरुलमपि कुलं कम्पयन् कौणपानां

वेतालस्नालदीर्यो भ्रमति पितृवने पत्तने दण्डपाणिः ॥

अपि च समन्तादिह प्रेतपस्थास्थिपञ्जरपरीतमूर्त्तयः शलिकाशङ्खवोऽपि
कङ्कालतामायुः, इह खलु विभीषकानलसनाथमौलयः शाखिनोऽप्युल्कामुखा-
यन्ते, इहान्तः श्रोटासङ्क्रान्तकौणपेन मुक्तफेत्कारमुखराणि नरकरङ्गाण्यपि रा-
क्षसत्वमापद्यन्ते, इह हि शिखरदेशविश्रान्तकौशिकयूत्कारैरलघुहुङ्कारभासुरा
वटस्तम्भा अपि सिद्धतामुपेतयन्तः, इहापि प्रबलपवनयोगिन्यश्चनाभूतयोऽपि
सेचराभूनाः, इह करालकोटरकुटीरकानुपङ्क्तिपङ्कलावर्गरसितैरसोमकिलकिला-
रावरौद्रोऽपमन्वत्थभूस्त्रोऽपि भूतभावेन तस्याः, इहाप्युपरि परिनिविष्टशि-
याकारपरिवर्तिताकृनिर्वध्यशिलाऽपि विभीषिकात्वेन परिणता ।

किञ्च—

दोर्दण्डोत्क्षेपेगानिलनिविडभृतश्रोत्रनासान्धरन्ध-

ध्वानैर्लालास्थियन्त्रम्बणनपटुम्बटत्कारमृष्टैश्च पाटै (चार्द्यः?) ।

कुर्वाणः स्वाङ्ग एव प्रगुणयति लयालम्बिनी गीतवाद्ये
नृत्यत्येपोऽत्र पात्रीकृतरुधिरसुरानन्दनीचः पिशाचः ॥

अत्र वा—

एकं कक्षान्तरेऽन्यत्पृथुनि करतले पश्य शेषं च मांसं
भृत्वा वक्त्रेऽपसर्पन् हृठहरणपरैरावतो भूतडिम्भैः ।
सम्भ्रान्तोऽयाति रूढश्चलति करधृतः क्रोधतो हुङ्करोति
प्राप्तोऽङ्गे कूर्परेण प्रहरति रसति न्यञ्चति प्रेतरङ्गः ॥

इतश्च प्रभूतवात्सल्याद्भुत्सङ्गमारोपितेन भूरिभिरभीष्टनरजङ्गलग्रासैर-
नेकशस्तर्प्यमाणेनापि निकामधस्मरतया डिम्भकेन झटित्यैव कीकसैकसारे
वपुषि ललत्पिशितवह्नूरशङ्कया ग्रासीकृतं चर्च्यमाणमजिनच्छटैकमाकर्षन्ती
कुचमहो पश्य पश्यातिहास्यमसायुत्तानितमुखी सद्दन्तनिष्पर्षमुन्मुक्तपूत्कारं
चाक्रन्दति प्रेतजाया । इत इतोऽप्यहह पिशाचेन यूना ज्वलतश्चितोदरादाकृ-
ष्टमीपदाप्लुष्टकुणपमेकहेलयैव संबोध्य हर्षादारव्यकहकहारावमुखरंमुदश्चित-
कर्त्तिकमुत्तम्भितरूपालमुत्तालवेगं च साकाङ्क्षमेकतो जरत्कङ्कालचक्रम्, अ-
न्यतः प्रेतसङ्घातः, अपरतो वेतालवृन्दमुद्गदं च, परतो भूतरङ्गाणां कदम्बकमे-
तदेतदायाति दारुणारम्भनिर्झरमालोक्यताम् । कियद्वा प्रलयकालोपसंहृताशो-
पनरकरङ्कसङ्घुलितमर्त्यलोकानुकारिणः सर्वतोऽप्यशुभवीभत्सदर्शनस्य स्वरूप-
माख्यापतेऽस्य महीपसः श्मशानवलयस्य महतामधिष्ठानं हि प्रकृष्टरिष्टाना-
मेतत् । तदेतदहो कल्याणिन्न खलु निखिलमङ्गलोपकरणनिर्मितैकमूर्त्तिना
लक्ष्मीसङ्घमणसुभगेन भवता स्थिरमेव स्थायमानं बुध्यामहे इत्याप्तोपदेशपे-
शलमभिधाय तस्यां ।

राजाऽप्येतदाकर्ण्य ननु भद्रमसौ ब्रवीति येनात्र सर्वतो जरद्भूतरङ्कोप-
चर्च्यमाणातिथिरकुथितकुणपगलजङ्गलोप्रगन्धदुर्विपहः प्रतिपथमापानकरसोत्स-
यनिचिष्टकटपूतनाञ्चलिकलितरूपालकर्परोदरनिधीयमानधाराग्रनिर्गताविरलय-
साशीकरनिकुरुन्धवाही ज्वलदमितचिताहुताशनशिष्योद्रीर्षमाणगुरुधूमघोर-
णीसमृद्धः प्रसर्पत्येव सन्ततमसेव्यां व्यसुवनसमीरणः । स्फोटयन्ति च विश-
न्तः श्रुतीन्द्रियममो प्रहामहामराः प्रमुदितापारफेरवसमाजैरुदीर्ष्य(माण)मां-
सलारसितमालिनो निष्ठुरा ध्वनयः । तन्ममाऽप्येतन्मनं यदितोऽपमृत्य
प्रशान्ते क्वापि तपोधनाश्रमे सगौरवमवस्थानेन स्वस्यां विधाय विस्त्रव्यमेनां
काऽसां कर्म्यासां क्षुत्तोऽसां किमर्थमसां लङ्कां गतेत्यादिकमशेषं व्यनिकर-

मादितः पृच्छामीति चेतसि विनिश्चित्य मानयन् सदैव देवतावर्गमभ्यप्रवृत्ति-
नोमधिष्ठात्रीं च तस्याः इमशानभुवो भगवतीं भीषणेत्यभिधानवतीं दुर्गा-
मग्रतो भूत्वा फालाग्रमिलितकरसम्पुटाञ्जलिः स्तुत्या प्रणनाम ।

विद्युत्पुञ्जोग्रनेत्रं पृथुचपलललज्जिह्वमुद्धर्तगह्यं

सृक्षान्तोदग्रदंष्ट्राप्रकटमसरलस्थूलपिङ्गोर्ध्वकेशम् ।

वक्त्रं कल्पान्तकालप्रयलयनघटाघोषवोराट्टहासं

चण्ड्याः स्वर्गारिवर्गग्रसनरसकपहन्तदण्डं नमामि ॥

कृतप्रणामश्च देव्याश्चलत गम्यते यथोचितमाश्रमस्थानमित्यन्तरत्यन्त-
शुद्ध्या सूक्त्या प्रवर्तितचेतसं तामग्रतः कृत्वा वृत्तान्तयोवेच्छुः कुतूहला-
दाहितगतिवेगः क्षणेनैव निर्जगाम तस्मादमद्गलभुवः इमशानात् । नगर-
गर्भमासाद्य च मनोविश्रम्भवसतेरासाया विश्वभूतिरिति वृद्धतपसस्तपस्विन्या
मठं जगाम ।

तस्मिन्मध्यनिशामतीत्य सहसैवापातमेकाकिनं

सा राजानमुदीक्ष्य तच्च वनितापात्रं तपोलङ्कृतम् ।

कस्मादेप किमत्र भूपतिलकः का तापसी चेपमि-

त्येवं विस्मयमागता भगवती चक्रे तयोः स्वागतम् ॥

नृपतिरथ चितीर्णातिथ्यया विश्वभूत्या

विजनरजनिचर्यां तापसीं चानुपृष्टः ।

अकथयदसिलाभं राक्षसाद्रक्षिणाऽसा-

विति च निजकथां(तां) सि(ध्य)सारस्वनश्रीः ॥

इति कायस्यकृत्सिसोमलविनिर्मितायामुदयसुन्दरीकथाया

तापसीरक्षण नाम सारस्वतश्रीरदाहः

पञ्चम उच्छ्वासकः ॥

पष्ठ उच्छ्वासः ।

ततस्तथैव च क्रमेण परिणतेऽपि मध्यरात्रापवर्त्तनक्षणे कौतुकभरादुत्सु-
कोऽसौ दृशैव भगवत्या विश्वभूतेरनुमतिमादाय मेदिनीप्रभुरभिमुखीकृतया
स्वयमभ्यागतोपहारपङ्कजदलमालयेव विशालललितया दृशा सम्भाव्यमानम-
हसं तामभिनवागतां तापसीमुवाच—नन्वसामान्यशीले ! साधुपथप्रचारिणि !
विशदाशये ! कथय का त्वम्, कस्य कुलं विष्णुवक्षस्यलमिव कौस्तुभं वृत्तविमला

भूषितवती, किमभिधानाऽसि, किमर्थमिदमभिनवा लतेव जटावलकलप्रहणम-
 कार्पीः, अवतीर्णाऽसि कस्मिन्नपि लोके, नगरं च कतममध्यासिताऽसि, किमिति
 च भवाद्दृशामनुचितप्रचारमस्मृभुजामास्पदं लङ्कां गतासि येनैवमस्य दुरपस-
 दस्य पतिताऽसि गोचरे रक्षसः, किंहेतुश्चैप ते महर्शनेन शशिमयूखयोगेनेव
 नयनेन्दुरत्नविगलितो चारिप्लव इति सर्वमशेषतोऽपि ज्ञातुमीहते कुतूहलप्रे-
 रिता मन्मनोवृत्तिः, अद्याऽपि यामिन्यपि महत्प्रेयाऽऽस्ते, तदत्वरितमावेद्य-
 तामित्यादि पृष्टा मनुजपरमेश्वरेण सा सहर्षमुपदर्शितप्रश्रयं च सरभसम-
 भापत । कल्याणिन! इयमनणीयसी कथा नूनमपृच्छतोऽपि ते कथ्यते, किं पुनः
 प्रश्नाभिनविष्टचेतसः, तदङ्ग दत्तावधानमवधार्यताम् । जानन्ति भवन्तोऽपि यथा
 किल सकलेषु सारतया प्रसिद्धो भुवनसन्निवेशेषु, स्फारो विभूतिभिः, अपारः
 प्रथितमुखोपभोगविभ्रमेण, सारः सहजहर्षोपशालिना विलासिलोकेन, सर्वतः
 स्फुरत्पन्नगफणामणिप्रकरैर्विश्रान्तरत्नमूलोद्देश इव संसारसागरस्य, खनिप्रता-
 न इव ब्रह्माण्डरोहणस्य, बुधवन्ध इव त्रिलोकीकल्पलतिकायाः, मूलदेशमासेदु-
 पा कूर्मराजेन सञ्जातशिलानिवेशः प्रथमभूमिकाभोग इव विश्वमहाप्रासादस्य,
 दूरमुद्दण्डकायकाण्डेन प्रसरता वास्तुकिफणासहस्रबलयेन विलसितैकातपत्रश्च-
 क्रवर्त्तीव भुवनवर्गस्य, बलभिदाहतानां शरणत्वेन विख्यात इत्याश्रितो दै-
 त्यैः, अनन्यसदृशां सौन्दर्यमुद्रामुद्गीक्ष्य मा विपादमेप्यत्युपरिवर्त्ती स्व-
 लोके इतीव प्रसारिणा स्थगितो भूवल्यफलकेन, विभूतिविजिताखिलजग-
 त्तया कीर्त्तिकाम इवोत्तम्भितजयस्तम्भः क्षितिधारिणा शेषेण, तपनप्रचार-
 विरहितोऽपि सञ्चरद्भुजगराजपुत्रोत्तमाङ्गमणिमयूखबलपैरुद्गतानेकरविमण्डलः,
 निधीनामास्पदं रसातलमित्यनेन निक्षिप्ताभिः सहजशोणयाऽधरश्रिया
 सिन्दूरमुद्राङ्कितमुखीभिः स्वसर्वस्वकलशीभिरीवाभिरामगर्भैः कुम्भीनसपुर-
 न्द्रिकाभिः, उभयभुवनभरोद्ग्रहनाय दत्तस्कन्ध इवाधिष्ठितोऽपि मूलमुपरि-
 भूतो भव्यतया, जगतामतुल्यगुणयोगिना प्राणिवर्गेण संभृतोऽस्ति संसार-
 फलारामः पातालनामा तृतीयो लोकः ।

यस्मिन्नत्यन्तविततेषु प्रधानेष्वष्टसु नागकुलेषु लब्धप्रसूतयः सहजशौ-
 ण्डीराः प्रभूतबलशालिनः स्वेच्छारूपधरास्त्रिष्वपि भुवनेष्वनवरुद्धगतयः प्रभा-
 विनः प्रचरन्ति भोगिनो लोकाः । ये तावदास्तां दिव्यमभिरामावयवसुन्दरं
 कामरूपं, इतरमपि सरलकीटकप्रायमाकारमधितिष्ठन्तस्त्रैलोक्यगुणयाऽपि महे-
 श्वरेणात्मनोऽलङ्कार इत्यङ्गीकृत्य गौरविताः; विक्रमे तु किमुच्यते तेषां यन्मु-

म्वलालयाऽपि सृष्टः परो विपद्यते, परार्थेषु निस्सृहास्त एव ये हि लोकैरात्मनो
निधीनां रक्षाधिकारिणः कृताः, वृत्तावदन्यं च किञ्चिदाश्चर्यकारि येषां योगि-
नामिव वायु(रा)हारः, स्थेम पुनस्तेष्वेव येनातिवृद्धोऽपि शेषः शिरसा कुसुम-
कलिकावल्लीलयैव सगिरितरुपण्डसागरमहाभरासुवीं वभार ।

किञ्च—

नानापथा सुगुणभङ्गियु किं किलैक-

मावर्ण्यते फणभृतामपरैव सृष्टिः ।

येषां शिरस्युदितमस्थिलवैकमात्रं

व्यापार्यते जगति रत्नमिति प्रवीणैः ॥

यत्र च विप्राकारपरिणयाय हरये प्रदत्ताशेषकाश्यपोसुकूनफलादिव नि-
वासमासादयामास राजा दनुजेन्द्रशेखराभरणं वलिः । अपि च यत्र कथञ्चन
वसुन्धरोद्धरणप्रसङ्गावाप्तप्रवेशो विशेषरम्यनोपलोभित इवाद्यापि न म्वलु नि-
र्गन्तुमीहते भगवान् घराहजन्मा जनार्दनः, कूर्मावनारश्च पुनर्वरमवस्थितिविनि-
न्ये पङ्काम्भसि निमज्ज्यालुटत्रास्ते तथाऽप्युत्कृष्टविष्टपालोकनकुनृहलीव ना-
न्यत्र सुवनेषु स्थितये वचनाति मानसो वृत्तिम् ।

अथवा—

दृष्टं यन्न कुनोऽपि यच्च तपसा तीव्रेण संप्राप्यते

दुष्पार्यं शपतेश्च यद्यदपि च प्राप्यं प्रमत्ते हरौ ।

तन्निःशेषमशेषसृष्टिविषयं मारं च रम्येषु यः

मृते चस्तु किमौरगस्य जगन्स्तस्यान्यदावर्ण्यते ॥

तस्मिन्शेषसुग्वसम्पदां प्रसवनपटोपसि पानाललोके रद्गाबलीवल्यमिव
प्राङ्गणसुयः, चित्रमिव भित्तेः, आभरणमिव योपितः, कुसुममिव लतायाः,
त्रिसुवनश्रियः शोभाविप्लारकारणमस्ति नगरमिन्दीवरं नाम ।

किं तस्य स्तुतिविस्तरेण गुरुणा यस्मिन्पुरे यत्कलं

संसारस्य भवन्ति ता मृगदृशो यासां मुग्धप्राङ्गणे ।

दैवादापन्निते जगन्वशाशनि स्वभानुरिन्दुभ्रमा-

दामोदासवधाचिनालियलयच्छद्मा परिभ्राम्यति ॥

नप्राप्ति गरीयसा कलापेन सम्पदामधष्ठितः प्रनिष्ठितो मङ्गसि यामवस्य, यशी-
पृथारिशाण्टीरनिकरो हर इवाप्रेयसायरुपरः प्रनापेन, हरिरियापूरितशङ्खस्यनो
यशमा, पिरिशिरिष दर्शितशापानुप्रदशक्तिराजया, शिरमि विस्कारिणा यिनी-

लफणाफलकडम्बरेण हरनयनदहनदाहोपशान्तये जनितजलधरचितानको मकर-
केतुरिव निरातपं लोकमध्यासितः, सरसनलिनीदलातपत्रपरिशोभितो वरुणराज
इव तलगतमधिष्ठातुमुद्यतस्तोयं, घनदलतमालशेखरो विन्ध्य इवागस्त्यमुनि-
चञ्चितस्त्रपया पातालमधिष्ठितवान्, उपरि प्रेङ्खता प्रसरदुरुफणामण्डपमणि-
किरणचक्रेण शिरस्युदितभानुरुदयशैलाधिपुरुष इवाहिभुवनेऽपि प्रचारयितु-
मर्कमायातः, प्रणामददितेन स्वच्छतरभूतिसम्पर्कपाण्डुना चण्डीशचरणरेणु-
कणिकोत्करेण प्रत्यहं भरितशेषाक्षतपवित्रमस्तकः, तारुण्यतरलिमोत्तालन-
ललितपातालकामिनीकटाक्षचयचामरोपवीज्यमानमूर्तिरपमितपराक्रमो बन्धः
काकोदरभटानां, मान्यो गीर्वाणवर्गस्य, मित्रं त्रिविष्टपस्य भर्तुः, आसः पाता-
लनायकस्य वासुकेः, चराचरगुरोश्च भगवतः प्रियसेवकः शङ्करस्य, महीयसि
महात्मनः शङ्खपालस्य कुलेऽवतीर्णः क्षत्रियमहान्वयोद्योतमाणिक्यं राजा
राजशौण्डीरः शिखण्डतिलको नाम ।

येन हि निसर्गजलयोगसौहृदात्पयोधिपक्षपाती तदङ्गमथनविन्यस्त-
मन्दरगिरिभ्रमोपयोगरज्जुतारूपमपकारमनुस्मृत्य वासुकेः प्रकुप्यत्कूर्मराजः
सपदि प्रतापसङ्कोचितकटाहकर्परः पराहतशक्तीकृतशङ्के नचेज्जगत्रयोद्धन-
महाशक्तिना तेनादिकूर्मेण तादृग्भ्रमोधिपक्षपातविपयिणः कोपात्कटाहपिटैर-
कपालीस्पन्दनमात्रकेणैव क्षणादेतदफणीन्द्रमपाताललोकं च कृतं भवेद्विश्वम् ।
तथा च यस्य भुजयोरवष्टम्भेन पृष्ठतः पातालरक्षानुचिन्तामपहाय पन्नगानाम-
धीश्वरो वासुकिरनाकुलेन मनसा देवस्य कैलासवासिनो धूर्जटेरापीडसंघमोप-
करणभावमालम्ब्य सुरसिन्धुसलिलशीतलोद्देशिनि सदैव जटावने विलसति ।
तस्य चास्ति सम(स्त)क्षत्रियाणामलङ्कारतिलकस्य प्रेयसी निजस्यैव विजय-
कमलेव मण्डलाग्रस्य, भूरिव भुजस्य, लक्ष्मीरिव वक्षसः, सरस्वतीव
वक्त्रस्य, आज्ञेव भ्रूलताग्रस्य, वीरश्रीरिव पराक्रमस्य, कीर्त्तिरिव गुणकला-
पस्य, बुद्धिरिव व्यापारस्य, नीतिरिव व्यवहारस्य च, प्रणयिनी हृद-
यस्य, सुवंशप्रसवतया मुक्तेव सुवृत्तनिर्मला, संश्रिता यौवनेन, पूरिता
रूपेण, परिगता लावण्येन, सम्भृता सौभाग्येन, विनयवती यशोवती सकल-
लक्षणवती च धर्मसहचारिणी प्रधानाऽन्तःपुरपुरन्ध्रिषु विजयरेखा नाम ।
तस्याश्च पतिरेव दैवतं घोपितामिति तदङ्घ्रिसेवानुपङ्गान्मिलितनखमणिहृदान्तः
किरणवारिणि मज्जनविशुद्धेन चेतसा सतीव्रतमाचरन्त्याः सततमुल्लसितनेत्र-

नलिनोपहारैस्तदङ्गीजाविपश्चनेन प्रसन्नाभिरिव देवताभिः प्रदत्तमभूदेकमत्य-
न्तसुकुमारतया कटाक्षटङ्किकाभिरिव घटितं परमेष्ठिना, नाभिकमलपरिमल-
क्षोदैरिवोद्धतितमुपेन्द्रेण, मौलीन्दुकिरणेनेवापमार्जितं पुरजिता, निजशरप्रभा-
वेणेवाधिष्ठितमनङ्गेन च, त्रिभुवनैकसारमुदयसुन्दरीतिनाम्ना पुत्रिकारत्नम् ।

यदीयेषु प्रथममेव तावज्जन्मनो महोत्सवशुभेषु पष्ठीजागरणकृते सूती-
गृहे द्वारि वाचमानघटध्वनितकैतवाह्यव्यजगज्जयाश इव सङ्कल्पजन्मा भुज-
प्रकोष्ठमसङ्कटरवाटोपमास्फोटयाश्चकार । माणिक्यमणितोरणावचूललम्बिताश्च
ललितगलकन्दलविलासवासोचितावतीर्णपात्रप्रमोदेनेव सुदूरमुद्यतकराः प्र-
विशदन्तःपुरपुरन्ध्रिकालाङ्करचामरसमोरचलिताङ्गवल्गितैरुदुर्गलं नृत्यन्तिस्म
मुक्ताकलापयष्टयः । पुरतोऽपि नामकरणादिषु सर्वेष्वपि मङ्गलोत्सवेषु दिष्टि-
वृद्धवर्धमधिभवनमवकीर्यमाणामन्दसिन्दूरधूलिभिरधिकाधिकं पुरस्य पल्लवितं
हृदयरागेण । सा च मुरजितोऽवतारस्य पुंसः करे लगिष्यतीति गणकैरावे-
दिता निर्वाणमिव योगिना, सुचरितमिव सज्जनेन, व्रतमिव तपस्विना, धन-
मिव कदर्येण, जीवितमिव कातरेण, प्रतिदिवसमुपोढया प्रीत्या पितृजनेन
पाल्यमाना वत्सरपरावृत्तिक्रमेण निजसमयसमग्रिमप्रगुणमनणुलावण्यलिप्ता-
ङ्गभूमिकमुन्मिपितत्रिवलिललितरङ्गावलीकं उपरि परिभ्राजमानकुचकलशमन-
ङ्गस्येव कृतप्रथमप्रवेशं मङ्गलोपचारं, चन्द्रलेखेव वर्षात्ययं, माणिक्यदीपिकेव
शाणनिकपम्, अम्भोजकलिकेव विलासं, लेख्यपुत्रिकेव वर्णकन्यासम्, आद-
र्शमूर्तिरिवोद्धर्तनं यौवनमाससाद् ।

यस्मिन्नुरोजकलशाङ्कितवेदिकायां

तस्यामभूद्भिनवं मकरध्वजस्य ।

राज्येऽभिषेचनमतः खलु सम्प्लुताऽसौ

सर्वाङ्गमुल्लसितकान्तिजलप्लवेन ॥

ततश्च—

चपलालोकधारिण्या प्रावृषेव निरन्तरम् ।

भृता तारुण्यलक्ष्म्याऽसौ लसल्लावण्यवाहिनी ॥

तथा हि—

लावण्याम्युभरे स्मरस्य बहतः पार्श्वोदिव प्रच्युत-

स्तस्यां स्वैरमितस्ततः परिकरात्कोऽपि क्वचिद्भवान् ।

पत्राङ्को मकरः कपोलपुलिने दृशूपिणो मार्गणा-

स्तीरेऽपाङ्गमुवस्तथाऽलिकतटे भ्रूव्याजमिष्टासनम् ॥

अथ तथा नयत्विषया तारुण्येन वितीर्णकान्तिसौन्दर्यसम्पदमुदीक्ष्य दुहितुः पिता चिन्तितवान् । ननु यथेयमेवमुन्मोलिताप्रतिमरूपसारा कुमारी तथा यदि कथञ्चित्पातालमुवनस्य राजा वामुक्तिः पश्यति, दृष्ट्वा च झगिति गच्छत्यभिलाषम्, अभिलष्य च भरादर्थित्वसुपदर्शयति, दर्शितार्थिभावश्च प्रेम्णा पीडयति, तदा नूनमलङ्घ्यत्वात्स्वामिवचसाम्, अप्रतिकूलत्वादासवृत्तेः, प्रार्थितार्थसम्पादकत्वाच्च दानधीरस्य, न नाम धर्तुमुपयास्यति, न वेदप्रम्यरूपानुरूपं धरमपहाय कन्यकेयमनुरूपस्यास्य भुवनैकचक्रवर्त्तिनोऽपि शक्यते दातुम् । अतस्तथा क्रियते यथाऽसौ नास्य नयनयोः पथमुपैति श्रुतेर्वा गोचरीभवेदिति विचिन्त्य विहाय पातालं कृते तस्यास्तरलवेलाजलोर्भजनितसङ्घट्टविघटितानेकशुक्तिमुषताफलप्रकरैरलङ्कितकीडागिरिकिरीटिनि प्रतिप्रदेशमुद्भिन्नविट्टमवनोदञ्चन्मरोचिमण्डलाहणिमरमणीयपरिसरे सरसकर्पूरसूरुहामोदसुन्दरोद्यानराजीविराजिनि विसारिण्येकतः समुद्रस्यान्तरद्वीपके सकलसुखानुकूलपरिकरं कन्यावरोधमुपकल्पयामास । तत्र च ब्रह्माण्डगर्तोदरनिधानकलशीव सर्वतोऽपि रक्षकैरधिष्ठिता कञ्चुकिभिः सा नाम कन्यका निकामचतुराभिरनेकसङ्घयया सखीभिरनुकूल्यमानान्तःकरणवृत्तिरवस्थितिं चके ।

तदोद्यपितुः शिखण्डतिलकस्य च नितान्तमाप्तस्य प्रणयिनः पद्मकुलाभरणरत्नस्य रत्नमौलिरितिनाम्नाप्रसिद्धिमतः सेनाधिनायकस्य वेणीमतीति जायायां सुता जन्मन्यपि निरपत्यतया बहुमता मनोवृत्तेरभूदेकैव पुत्रिका । सा चाहं तारावली नाम समवयःशीलतया परमं विश्रम्भमन्दिरमाचलनजल्पनज्ञानवासरादखिलवालखेलनप्रकारसहकारिण्यभूवमतिप्रेयसी सखीपदे तस्याः । अनन्तरमसावनलपरूपाऽभियाच्यमाना क्षत्रियैः, अधिरूढयौवनेति चिन्त्यमाना पितृभिः, अभ्यर्थितेत्यनुमोद्यमाना वन्धुभिः, अनङ्गस्वीकृतेति प्रवर्त्यमाना सखीभिः, प्रतिदिवसमशेषयोपिद्भिर्द्यार्तया निवेदितानालेख्यपददर्शितान्प्रत्यक्षीकृतानस्तोकरूपानाविर्भावितशुणानद्भुतचरित्रानुदर्शिताधिपत्यप्रलोभान् क्षत्रियकुमारकांस्तृणामिव गणयन्ती, त्रिसुवनविहारिणो विद्याधरानपि हेपयुध्या विभावयन्ती, मन्मथादित्रिदशरूपचित्रादपि दृशं निवर्तयन्ती, नितान्तमुत्तमयामास पितरौ । केवलं मया सह पुरुपदर्शनद्वेषिणी विचित्रपञ्चछेदविद्यया रुचिरचित्रालेखनविद्यादधिभ्रमैरनणुयोगावेणुवादनैरमन्दकन्दुककीडाभिरालम्बि-

दोलाविलासैरभिमुखरकीरसारिकालापकौतुकैरनेकगृहमृगमरालचन्द्रकिन्नीडनै-
रभिनयलतानिपेवणप्रपञ्चैरुन्मिपितारण्यकुसुमाहरणकेलिभिः श्रीडाहदनिमज्ज-
नैरनवरतमात्मानं विनोदयन्ती गमयति परावर्तमहाम् । एवमस्याः शैशवक-
लाखेलनसुखान्यनुभवन्त्याः प्रयान्ति दिवसाः ।

अथ कदाचिदेकस्मिन्नहनि पूर्वगिरिसङ्गते भगवत्युदयत्रिया सञ्जनितरागे
भानुमति, भानुदर्शनाधिष्ठितविकारास्विव प्रबोधतरलितारविन्दपत्रेक्षणामु
कमलिनीपु, कमलोपभोगलम्पटासु परितः प्रसर्पन्तीपु मधुपमालासु, वेलावन-
लवङ्गसुसोत्थितासु समुद्रसैकतोत्सङ्गमनुसरन्तीपु विहङ्गमश्रेणियु, प्रातर्विधे-
यकारितया च परिगृहीतेष्वन्तःपुरपरिजनेपु, सुग्वप्रबुद्धायां निर्वर्तितनिखिल-
नेपथ्यपत्रालकरचनादिवैभातिकक्रियानिराकुलायां विलासवेश्मनि सुखनिप-
ण्णायामासने, समन्तादखिलकेलिकलाकौशलवतीभिः काभिर्नक्तमाकर्णितो-
द्यानदीर्घिकाचक्रवाकविद्योगवेदनारुन्दमतिक्रान्तं निवेदयन्तीभिः, काभिर्मि-
लितलीलामृगमिथुनवतीर्लता निदर्शयन्तीभिः, काभिरुद्धबधूकृतारतश्रवण-
वक्रितग्रीवान्पारावनपत्रिणः प्रकृशयन्तीभिः, काभिस्तत्समघनिद्रापनोदमू-
ढानि परस्परमपश्यन्ति मरालकद्वन्द्वानि घटयन्तीभिः सखीभिरावृतायां
तस्यामेकहेलयैव ससंभमं प्रभातगीतावसरसाधकमागत्य मयूरकाख्यं किन्न-
रमिथुनं पुरस्तादेकमालेख्यसखमेलालतावल्कनियमितं पटं निचिक्षेप ।

श्रुशिखरसंज्ञिता चाहं तथा तमादाय त्वरितमुन्मुच्य चान्तर्दिव्यमुद्गा-
सिताय (ता) क्षिपत्रकपताकं जयस्तम्भमिव कामस्य मनोहरालेख्यपरिणनं
पुरुषमवलोक्य त्रिभुवनाद्भुतरूपविस्मिता सेवकौचित्यमनाचरन्ती किन्नरमृ-
च्छम्—हंहो मयूरक ! निवेद्य कोऽयं प्रतिविम्बसुन्दराकृतिरिति प्रोक्ते मया
सोऽब्रवीदथ समुद्रान्तर्दीपकगिरौ श्रीडया रजनिमतिक्रम्य समागच्छतोरेकत्र
विचित्रतरुसुन्दरोद्यानशालिनि जलानामन्तरस्थले निपतितोऽयमावयोर्नयन-
गोचरीवभूव । दृष्ट्वा च किमेतदिति सकौतुकमुत्क्षिप्य वीक्षितेऽमुष्मिन् मनो-
हराकारदर्शनादुक्तं मया—प्रेथसि मयूरिके शङ्खाङ्कितकरः सत्यमयं मुरारिः,
अनया च—किमङ्ग मुह्यसे लक्षणवता रेखाशङ्खेन मदनादन्यस्य कस्येयमी-
दृशी रूपसंपदिति स्वपक्षसमर्थनेन कृतपणाभ्यामन्योन्यमावाभ्यां निर्णेतुमयमि-
हानीतस्तत्त्वलु निर्णायतां क एप इति द्रुवत्येव मयूरके, कौतुकसमुत्सुका ननु
तारावलि नूनमहमावेदयामि योऽयमिति झटित्याच्छिद्य मम करतलाद्बुद्धसु-
न्दरीतमालोक्याञ्चकार ।

तत्र चालोकनेन झगिति शृङ्गारपल्लवलतायां तस्यामनङ्गधनुर्लतोद्दीनः
पपात विसरः शिलीमुखानां, शिलीमुखपटलपातादिव सर्वाङ्गमुत्पन्नवान्कम्पः,
प्रकम्पचलनादिव व्यगलदाजलविन्दुकायः कुसुमसन्दोहः, कुसुमभरनिर्भर-
भ्रंशादिवाजृम्भत रोमाञ्चकेसरसखः स्वेदोदकच्छन्ना मधुरसङ्गवः । क्षणेन च
तस्याः सरभसं हृदि प्रविशतो रागस्य दत्तमार्गतया झगित्यपमृतेव पुरस्तादा-
कम्पकुचशिखरतरलिता वभूव तिरश्चीना हारयष्टिः, झगित्येकहेलयैव प्रविष्टं
रागमालोक्य मानसात्परपुरुषसामीप्यद्वेषिणी कुलपालिकैव निःसृत्य गतवती
व्रीडा, उज्झितं शून्यमास्पदमिति पृष्ठतो रक्षक इवाध्यतिष्ठदुन्मादः, प्रविश्या-
न्तर्मनसि सन्धुक्षतो मान्मथं बहिमुन्मादस्य परूपफूत्कारपवनदण्डा इव नवो-
ष्णाप्रसूतयः सततं निःसर्तुमारभन्त निश्वासाः, प्रचण्डदवयुदावानलज्वालानि
सरलनिश्वासारण्यसङ्कटे मुखकमलपरिमलोपलोभादन्धीभूय निपतितं प्लुप्य-
माणमलीनां दूरमाचक्रन्द घृन्दम्, इन्दिन्दिराक्रन्दकोलाहलनिवेदितेन मदनहु-
तभुजा लग्नप्रदीपनकादन्तःकरणमन्दिराद्याहभीतमिव निर्जगाम धैर्यम्, धैर्या-
नुमार्गमसमरोमाञ्चसूचिकाप्रभेदैरुद्धूतयुख्यथानीव स्वेदवारिप्लुतानि प्रणश्य
ययुः कपोलयोः पत्रहंसमिथुनानि ।

किञ्च—

मनस्तदीयं पुरुषापरागव्रतेन सन्त्यक्तमिवाङ्गजन्मा ।

हर्षाङ्गित्युज्झितलिङ्गभेदभीतिनिशातैरिपुभिर्विभेद ॥

ततश्च—

तदृष्टिरिष्टार्थदरिद्रतोरुक्षुषेव रङ्गत्वमनुप्रपाता ।

आस्वादयन्ती सुचिरादवाप्य रूपामृतं तत्र न तृप्तिमेति ॥

अथाहमपि तथाञ्चलोक्य ताम्, अहो चिरादेतदालेख्यस्थानमासाद्य
लब्धवानमुप्याश्चेतसि लक्ष्यमिक्षुकोदण्डवाहो मकरकेतुः, किन्तु त्रिदिवसद्वा-
नामवनिवासिनामुरगलोकवर्तिनां वा यूनामन्यतमः कोऽपमित्यजानन्ती निर-
न्वयलाभशालिनोऽस्य चित्रस्यापि दर्शनेन यदेवमङ्गीकृता मन्मथेन, प्लाविता
शृङ्गाररसेन, विधुरिता हृदयेन, समुज्झिता सुवूरमिन्द्रियैः, अवष्टब्धा प्रसभमव-
शतया, वशीकृता सपदि विस्मयेन, समालिङ्गिता गाढमुत्कण्ठया, तन्नजाने कथ-
मिषं भविष्यति, कियश्चिरमस्मान्हेतयिष्यति, कीदृशी परिणतिरिह सम्पत्स्यते,
किमनुचिन्तयिष्यति माता, कीदृशं कृत्वा मंस्यते जनकः, किमालोकयिष्यन्ति

शुखः, परिजनश्च किं वक्ष्यति, भवतु वा प्रमाणमिह पुरातनं कर्म, तदायत्ता हि गतयः कार्याणाम्, अपौरुषेषु विधिव्यापारेषु यद्यथा निष्पत्स्यते तत्तथैव ज्ञातव्यमिति विनिश्चित्य कालोचितमब्रुवम्—

देवि ! निश्चितं नाभिकमलकौस्तुभादिलक्षणाविसंवादात्त्रैप भगवानुपेन्द्रः, नापि च मकरेश्चुचापपरिकराभिज्ञानशून्यतया देवो मनोभवः, कश्चिदन्य एवायमवैमि देव्या मतेन, तत्त्वल्लु वृथीभूतमनयोरपि पणेन विसृज्यतामिदं किन्नरद्वन्द्वकम् । यदि च प्रत्यक्षालेख्यवार्त्ताभिरुपलब्धाशेषसुरसिद्धविद्याधरोरगनरेशरूपस्वरूपं हृदयमपूर्वाकारमेवमेव बोद्धुमाकांक्षति तदुत्थीयतामिति, सावकाशं प्रविश्यतामन्तः, तत्र च रहसि निराकुलीभूतेन चक्षुषा चेतसा च तावन्निरूपयतु देवी, यावज्जानाति योऽयमिति । अत्र तु झगित्यज्ञायमान एव कोऽपि कथञ्चिदागतस्तवेत्थं कम्पमानाः पृथुलपटभराक्रमणेन नलिनदलशिखरसुकुमाराः कराङ्गुलीः प्लाव्यमानं च निश्चलासनपरिग्रहश्रमजलेन प्रयासनिस्सहं शरीरमालोकयति कुलवृद्धस्तदेतदवधारयन्नङ्गपरिक्लेशनस्वलितं नितान्तमुत्कुप्यति सखीभ्य इति मया प्रोक्ते देवी नियतमेवमुपरचितालाप(व)क्रिमप्रपञ्चया लक्षिताऽहमनया धूर्तयेति सस्मितमतिस्तोकमपाङ्गोत्सङ्गसञ्चारतरलिताक्षिविभागमवलोकनेन हृदयं निवेद्य दत्त्वा च मत्करे तं पदं विसर्जितपरिजना समुत्तस्थौ ।

उत्थाय च प्रविश्यान्तरध्यासिता मरालतूलकोमलं तल्पमादाय भूयोऽपि मत्करतलात्पटमवहितीकृत्य मां कृतादरमपृच्छत्—वयस्ये तारावलि ! जानासि क एष दृष्टः कुतश्चिदन्यत्र प्रत्यक्षमालेख्येन वा, त्वया हि बहुशश्चित्रेण वर्त्तिता दृष्टाश्च त्रिसुवनविवरवर्त्तिनो युवानः, तेषां मध्ये कश्चिदमुना रूपेण संवित्तिमेति भवत्या हृदयस्य, कथमसौ ज्ञातव्यः, कथञ्चान्वेषणीयो विसङ्कटाभोगदुर्विगाहेऽत्र त्रिसुवने, कथं किल दृष्टिचिपयमेप्यति, कन्दर्पलुब्धकश्चायं दुरात्मा सुदृढमिमां दीपहरिणीमिव भूर्त्तिमुपदर्य मे झगित्याजहार कृष्णसारं लोचनद्वन्द्वम्, अविध्यच प्रचलरूपं मानसम्, इदानीं कथय किमेवंगते प्रतिविवेयमिति प्रोक्ताऽहमहो न नूनमवदपदर्शनवचसामन्यदाश्वासनममुप्यास्तत्तथैव स्थिरयामि विधुरितामनद्वेन स्वामिनीमिति प्रत्यवोचम्—

देवि ! स्थिरोभव, धीमतां किमनूद्यमन्तःकरणस्य, किमगम्यं मतीनां, किमसाध्यमध्यवसायस्य च, किन्तु त्वमेवमशरीरिणाऽपि मन्मथतकेनाभिभू-

यमाना मा तिष्ठ, भव प्रगाढहृदया नूनमेतद्दर्शनविनिश्चयेनेति प्रथोधिता मया-
ऽसौ सहेलस्मितमनीश्वराऽस्मि प्रियसखि मनोवृत्तेः, अन्वेषणे च पुनरस्य भ-
वती प्रमाणमित्युक्त्वा दीर्घं च निःश्वस्य तूष्णीमकरोत् । ततः प्रभृति च तस्यां
मनःप्रखलितेनेव विशृङ्खलायते मन्मथग्रहः, स्मरशरनिकरनिकृत्त्यमानेव तनूय-
ते तनुः, रनवरतनेत्रवारिधाराभिरिवोपचीयते रणरणकरसः, स्वप्नसंवृत्तसकल-
तद्दर्शनादिवृत्तान्तवार्ता एव जल्पनं, चित्रपटनिरूपणमेव व्यापारः, प्रसरदा-
शाविनोदिन्यो मनःप्रवृत्तय एव सख्यः, तत्सङ्गमनोरथा एव लीलोपकरणानि,
कुसुमशरविकारा एव क्रीडितम्, अनङ्गदहनपीडोपशान्तिसञ्जितः प्रचुरजला-
द्रोपलेप एव विभ्रमविलेपनम्, स्वेदहरकर्पूरविरचनोपचार एव पत्रवल्लीविला-
सः, सरसद्विसप्रवालवल्यादिविन्यास एव भूषणानि, कमलकैरवोपयोगप्रकार
एव कुसुमस्रजः, कदलीदलव्यजनवायुरेवनेपथ्यम् ।

किञ्च—

अनङ्गसन्तापदशामहापथे
समुद्यता गन्तुमनिन्दितोदरी ।

अतः करन्यस्तमृणालकङ्कण-
च्छलेन शाङ्खं वलयं धमार सा ॥

अपि च—

तस्या विशुद्धहृदयाहतिपातकेन
लूताकृमिस्त्वमगमद्भुवमङ्गजन्मा ।
शैत्यावलग्नविससृत्रमिपादमुञ्च-
त्तेनैप तत्र विचरन्नवतन्तुजालम् ॥

किं बहुना—

लावण्यवारिसरसि प्रसभं तद्भे
वद्भन्ननद्दवयुर्द्विरदायते स्म ।
तेन स्फुरन्त्युपरि सन्वृदितावकीर्ण-
राजीविनीदलमृणालसरोरुहाणि ॥

किन्त्वेतदेवालम्बनं प्राणितस्य; यदसौ मदनरसविमोहिता त्वन्मयेन
चेतसा सर्वमपि स्पर्शं त्वदालिङ्गनमाशङ्कते, सर्वमपि दृश्यं त्वदाकारपरिणतं
पश्यति, सर्वमपि जल्पितं त्वत्कथामयमुपक्रामति, सर्वमपि ध्वनिं त्वदालाप-

वाणीधिया शृणोति, एवमसौ मन्मथविजृम्भितेन कक्षीकृता सन्धीरणेन निमित्तवन्धेन शकुनलाभेर्दृढीकरणेन समन्तादुपश्रुतिभिरनुवासरं विनोद्यमाना मया मयैव कृत्वा चित्रोपदर्शनेन जानीथ कोऽयमिति प्रतिपान्यं प्रतिचित्रकरं प्रतिपुराणलोकमापृच्छयन्ती कियन्तं कालमस्थात् ।

अथासौ तथैव तिष्ठन्ती कदाचिदेकस्मिन्नहन्येकहेलयैव परमस्ति भगवतो हाटकेश्वरस्य पूजकः पातालगणो नाम वृद्धस्तपस्वी, तेन च तं चित्रगतं युवानमालोक्य प्रोक्ता भुजङ्गतापसेन, पुत्रि ! चैत्रिकापर्वणि देवस्य विशेषपूजाकृतेऽमर्त्यलोकाद्ब्रह्मकमलान्यादाय सुदूरमतिक्रम्य भूमण्डलाभोगमागच्छता मया प्रसारिणीमशोकशाखिनभ्रश्यामधिष्ठितो दृष्टोऽयमेकत्र कुत्रापि परिसरे भूधरस्य, किन्तु वृद्धत्वाद्दकौतुकेन प्रस्तुताध्वलङ्घनैकहृदयेन किमङ्गकश्चन मृगयागतः क्षोणीपतिरुत स्वैरप्रचारिणामुत्तमो विद्याधराणामाहोस्वित्कुतूह्लादवतीर्णो मेदिनीमन्यतमः सुराणां न ज्ञातः कोऽप्यसाविति । निर्गते तस्मिन् इदित्युत्कण्ठावेशपरवशा मदनशरघातमूर्च्छितेन चेतसा ज्ञातमिव, वीक्षितमिव, समीपदेशस्थमिव, सुप्रापमिव च तं मन्यमाना तत्पुरो निश्चयमकरोत् ।

प्रकारेणाथ केनापि मेलयत्यस्य चेत्सखी ।

तन्मेलयतु मां नो चेन्निवृत्तिर्जीवितेन मे ॥

इत्युक्त्वा मूर्च्छितैव शय्यायामपतत् ।

अहं च तेन तस्या विनिश्चयेन हा हा ! किमेतदप्रतिसमाधेयमचिन्त्याध्यवसायमपौरुषारम्भमचिरोपसाध्यमध्यवसितं देव्या, तदत्र किं करोमि, क्व गच्छामि, कसुपायमासूत्रयामि, कतमं देवमभ्यर्थयामीति मुहूर्त्तमतिविह्वलीभूतमात्मानमात्मनैव प्रबोध्य यत्खलु बुद्धेर्विषयमायाति तत्करोमि, परतस्तु विधिर्विधास्यतीति निश्चित्य मतिसखेन चेतसा सन्ततमुपायशतानि चिन्तयन्ती तेन सह तस्याः सङ्घटनेन कालमेकं तन्नियमनिर्वाहोपायमासाद्य निर्गत्य च तथा कृत्वा त्वरितमागतवती । आगत्य च देवि पूर्णां ते प्रतिज्ञा, मिलितासि वल्लभस्य, विलोक्य पुरस्तादित्युक्ता मया; सरभसमुन्नम्य वदनाम्बुजं यावदालोकयति तावत्तदालेख्यविम्बान्तिके योजितान्यपदलिखितं चित्रगतमात्मानमद्राक्षीत् । दृष्टे च तत्र सविलक्षमिव हसित्वा मामुक्तवती । सखि तारावलि किमेतदिति प्रोक्ताऽहमवुवम् । देवि केनापि प्रकारेण मेलनीयाऽहमस्येत्या-

दिष्टं देव्या तदस्त्येतस्य प्रत्यक्षवर्तिनश्चित्रमूर्त्तः केनापि प्रकारेणेति । जानासि तदा तेन विद्धविजयनाम्ना चित्रकरेण शिल्पकलाकौशलमात्मनो दर्शयता रतिरूपस्पर्धया यत्र त्वदीया मूर्त्तिरालिखिता तं पदमिहानुसन्धाय चित्रप्रकारेण मेलिता मया देवी । पूरिता च प्रतिज्ञा । किन्तु विज्ञापयामि स्वामिनि ! प्रभृताध्यवसायसाध्ये वस्तुनि न देव्या पुनरप्येवमनालोच्य कर्तव्यम् । अहमवश्यं तथा यतिष्ये यथा पूर्यन्त एव मनोरथा इति । नियन्तितस्वैरनियमा देवी, भवतु तावदेकवारमसावपि सुतरामुपकारिणी बभूव मे प्रतिज्ञा यच्चित्रेणापि मिलितमेतस्यात्मानमालोकयन्ती धारयिष्यामि जीवितमित्युदीर्य तथैव तं पदं प्राणितमिवान्तिकादनुत्सारयन्ती दिनान्यतिवाहयामास ।

अथैवमनङ्गोद्वाहदुःसहभवस्थान्तरमनुभवन्त्यास्तस्याः प्रकाममञ्जनच्छविभिर्धनयन् हृदयान्धकारमम्भोधरैः, अनेकवर्णधरेण विचित्रयन् रणरणकमिन्द्रचापेन, शङ्खदलपाण्डुराभिः प्रसारयन्कपोलयोः पाण्डमानं बलाकाभिः, दहनदारुणया वर्धयन्मन्मथोत्तापं विद्युता, मधुरेण दीर्घयन्पञ्चमसखं हुङ्कारमविरलमयूरकेकारवेण, मरकतमणिमरीचिशिखरसुन्दरसुकुमारहरिततृणकलापशाबलितभूतलो धवलनवजलधिपूरितानेकपल्वलोपशाली शीतलितवासरः सुदूरभरितनीराशयोऽपि शोपितवियोगिनीमानसो जगज्जीवनैकहेतुरपि पथिकान्तकारी विवेश मदनमित्रमम्भोमुचां कालः ।

यत्र—

भूमिः कोमलसान्द्रकन्दलवती मेघावनद्धं नभो

नृत्यन्मत्तमयूरमन्द्रमधुरध्वानोपरुद्धा दिशः ।

वाताश्च प्रसरत्कदम्बकुसुमस्पर्शप्रसन्ना वने

वान्ति स्वैरमनङ्गरागजलार्थि कल्लोलयन्तो हृदि ॥

तत्रचैकस्मिन्नह्न्येकहेलयैवागस्य मातुः प्रतीहारी शैखरिका जगाद— राजपुत्रि त्वरितमभिमुखोत्थानप्रश्रयेण विधेहि स्वागतम्, आयाति ते जननीस्वामिनी विजयरेखा चलिता च । यत्किल कुमारभावे स्थितया देव्या श्रिया वरं जलशापितानुपद्घट्टं वैकुण्ठमभिप्रेत्य तदर्थसिद्धये कमपि व्याजमालम्ब्य पित्रा रत्नाकरेण कृत्वा दुर्गमागाधविभ्रमाणामन्तरेकत्र पायसां पायसामल्पकेनापि बिन्दुना देवतानुभावाद्दूरतोऽप्यस्पृश्यमानमसमशिल्पकल्लनाभिरामनिर्माणं मणिमयमायतनं कारितमास्ते । तत्र चान्तःप्रतिष्ठितोऽस्ति देवश्चन्द्रकेतुनामा

महेश्वरः । स च सम्यगाराधितो भगवानवश्यमभ्युद्गताभिलाषिण्याः श्रिय इव पूरयति हृदयवाञ्छितानि युवतीनामित्युपास्यत एव सकलशुवनवर्तिनीभिः सर्वदाऽपि रमणीभिः । अद्य पुनः पयोदकालप्रणयिनि पवित्रकोत्सवे महती यात्रा । तत्रासौ भवतीमादाय यास्यति । अतः कन्यालङ्करणरत्नावलिप्रगुणोभव, उत्तिष्ठ सत्वरम्, पश्य देवमखिलविश्वाभिवाञ्छितकरं शङ्करम्, येन ते प्रसन्नो भगवान्वितरत्यभीष्टं मानसस्येति शैलरिक्रिया प्रोक्ते सप्रतोपमिव मत्कर्णे स्थित्वा ननु वपस्ये तारावलि साध्वनुकूलसेवा अम्बया चिन्तिताऽस्मि, यदि स एव देवो घटयत्यभीष्टं हृदयस्य तत्तदहं तमेव किं न प्रतिदिवसमाराधयामि येन तत्प्रसादादेव प्रतिविम्बाधिष्ठितपटो युवा प्राप्यत इति निभृतमभिधाय न यावत्सखीपरिवारपरिगता सरभसमुत्तिष्ठति राजकन्या तावद्द्वार एवाऽऽजगाम कुब्जवामनकिरातकञ्चुकिपुरन्धकाप्रायपरिजना देवी विजयेरेखा ।

तत एव कृतप्रणतिमालिङ्गनादङ्गमिलितामेव दुहितरमादाय तया सार्द्धमुचलिता तमासाद्य समुद्रगर्भोपकोणवलयानुगामिनमध्वानं प्रविष्टा सागरस्यान्तरग्रे च ददर्श तम् । प्राप्ता च भगवतः प्राप्तादमथ यथोपरुढया प्रक्रियया तस्यातिमहतो मणिप्राकारवलयितस्य विमलघनरत्नसन्तानरचनारोचिष्मतो मध्ये सुरालयस्य प्रतिष्ठितमखिलशुवनान्तरेभ्यो युगपदागताभिर्भूयसीभिः पुरन्ध्रिभिरहमहमिकाक्षेपसङ्घट्टेन पूज्यमानं भगवन्तमम्बिकाकान्तमनेकशः प्रगुणितक्रमैरुपहारैः स्वयमुदयसुन्दर्याश्च हस्तेनाभ्यर्च्य नमस्कृत्य तन्निवासिनीं पारायणीति नाम्ना तपस्विनीमादाय तदाशिषं सह सुतया स्वामिनी विजयेरेखा तथैव यथागतेन वर्त्मना निवासमाजगाम । राजपुत्रिकाऽप्युदयसुन्दरी ततो दिनादारभ्य प्रतिदिवसं न यावदसावुदीक्षितो देवस्तावन्नाहारमादत्त इत्युपासितुं चन्द्रकेतुमारंभे ।

अन्येयुरसौ तथैव नित्ययात्रोपरुढक्रमेण सकलसखीसमापर्यञ्चिताकृति-मत्साहतरलेन चेतसा जगाम । तस्मिन्नवाप्य च तस्याङ्गणकवेदिकामायतनस्य तत एव पुष्पोच्चयकृते सह सर्वाभिरपि सखीभिरभ्यर्णवर्तिनीं पुष्पवाटिकामविशत् । साराङ्गिका नाम च तेन चित्रपटेन सनाथपाणिश्चञ्चलवाहिनी गत्वा सुरालयस्यान्तरसङ्घतजनाप्रचारसुस्थितं स्थानमिति नित्यप्रवृत्तया स्थित्या क्वचित्कोणैकदेशे सह चित्रपटेनातपत्रमुन्मुच्य त्वरितमागत्यास्माकं मिलित-

घती, लग्नाः स्मः सहजहर्षोपशालिना केलिक्रमेण पुष्पाण्यवचेतुम् । अत्रान्तरे च क्षणे कियत्यपि सहसैव परमुदयक्रौञ्चदुर्द्वाराकारसंवृत्तिः समूरितिरस्कार-
मापतनवासिनी सा नाम तापसी पारायणी रे रे शुक्तिभङ्गदुष्कृतादितः शि-
खात्वमागतेन त्वममुना पटेन सशिलः शुको भवेति शापं कस्यापि वितरन्ती
चकार कोलाहलम् । तस्य कोलाहलस्यान्तः पटशब्दश्रवणादुत्पन्नशङ्का किं
पटस्य तस्येति दृष्टित्युन्मुक्तकुसुमावचयकेलिरुदयसुन्दरी निर्गत्य पुष्पावच-
यनात्सह मयैव प्रधाव्य ससम्भ्रमं याति तस्मिन्नापतनकोडमण्डपे यावत्ताव-
दग्रे निजेन तेन हृदयविश्रामशालिना पटेन सनाथहस्तं तथा शप्तमेकं पुरुष-
मद्राक्षीत् ।

दृष्ट्वा च हा हा किमेतदन्धकारिमाराधयन्त्याः संवृत्तमत्राय मे तावदा-
स्तामपरो विशेषश्चित्रेणापि दर्शनमपाकृतं भगवता शम्भुनेति हृदये नितान्त-
मुत्तम्य कृपालुतया तपस्विनीमभ्यर्च्य च भूयः स्वप्रकृतिलाभेन तमनुग्राह-
याश्चकार । विरतया च भक्त्या किमप्येवमेवाभ्यर्च्य भगवन्तं तं चन्द्रकेतुम्,
अनादरेण कृतनमस्कारा च तस्याम् तपस्विन्यां, मृणालीव सलिलसेकेन, भुवन-
श्रीरिव ".....सेन, कमलिनीव दिवसराजेन, कुमुदिनीव चन्द्रेण, रजनिरिव
चन्द्रातपेन, विप्रयुक्ता पटेन म्लानिमायाता, निर्विण्णेव जीवितेनाप्यवनतसुखी,
त्वरितमेव निर्गत्य शून्यीभूतेन मनसा सततसञ्चारपरिचितमपि मार्गं पदे पदे
स्मार्प्यमाणा मया भवनमागतवती । विसर्जिताशेषपरिजना च मामप्यसम्भाव-
यन्ती भवनान्तः प्रविश्य तल्पतलं भेजे । दिनच्छेदाञ्चले च बहुशः प्रबोध्य-
माना मया कथंकथमपि हठादवश्यकरणीयमाहिकं कर्म कारिता । ततःप्रभृति
चासौ समुद्यतादित्यमण्डलं दग्धुमङ्गकान्यागतं गृहीताङ्गारपुञ्जमिव दिवसं
गणयन्ती, रात्रिमप्युदञ्चितेन चन्द्रमसा दृपद्गोलकेनेव स्फोटयितुं हृदयमुद्यतां
मन्यमाना, कालमन्दिशाहितवती ।

अन्यदा तु निवृत्तायां प्रावृषि समुद्भूते च वन्युजीवप्रबोधिनि शरदागमे
सरिदिव कृशीभूता, मयूरजातिरिव क्षीयमाणस्वना, घनश्रीरिव पाण्डमानमा-
दधाना, तिग्मांशुमूर्तिरिवाभ्यधिकसुब्रह्मन्ती च तापमुदयसुन्दरी भूरित्तिरपि
शिशिरोपचारैरसाध्यया कुसुमशरकृशानुल्लोपपीडया परितः क्लाम्यन्ती विश-
दशशिकरविसरविस्तारशीतलामतीव्रकैरववनसमीरगभिर्णीं विभावरीमवाप्य
पृथुरसरोजिनीपत्रातपत्रकान्तरितगगने सौधशिरसि प्रसुप्ता प्रातरुत्थितानां
परमेकहेलयैव न दृश्यत एवेति सम्पन्नम् । अथाहमुत्थाय सहसैव नितान्तमा-

कुलीभूतहृदया सर्वनस्तत्र सौधसद्वन्यधस्तादुपरि पार्श्वतोऽभ्यन्तरेषु च निरी-
क्ष्य गवेपयित्वा च व्याजेन मातुरप्यन्तिके निरूप्य च सम्यक्प्रचारस्थानेषु
श्रीडास्पदेषु च तामपश्यन्ती ननु सर्वदैव मन्दिरहिता या किल नैकमप्येवं
कुत्रापि चलति साऽथ मामपहाय क गता राजपुत्री, किमङ्ग वहिःशयनेनामुना
दृष्टिपथमुपेता त्रिभुवनमनोहरेति केनाप्यपहृता नभश्चरेण, किमत्यन्तमद्भुतस-
मृद्धिना सौन्दर्येण सारेयमित्यात्मनो रूपप्रसिद्धयपगमक्षयादपह्ववार्थमपसारि-
ता विद्याधरीभिः, किमुत यदभ्यर्थनाभयेन विहाय पातालमत्र मुक्ता तेनाथ
कथञ्चन ज्ञाता सती निभृतमाकृष्य नीता भुजङ्गराजेन, किम्वहो कष्टमस्मत्सु-
तेयमेवं ग्लानिमापन्नोति लक्ष्मीभ्रमात्सुसैव प्रापिता निजं निलयमम्भसां ना-
थेन, किमनेकशो हृदयसङ्कल्पैः कुतोऽपि तं जनमभीष्टं व्रजन्तमालोक्य मदन-
मोहेन पृष्ठतो लग्ना दूरीवभूव, किमु स्वप्नसंभृत्तसङ्गमव्यतिकरे कृतागसम-
ग्रतः पलायमानं तमतिप्रणयकोपा झगित्युत्थाय प्रत्यक्षमिवाहन्तुमनुसरन्ती कु-
त्रचिज्जगाम, किमनङ्गदहनपीडिता जलाशये कचिदात्मानमक्षिपत्, किमु समु-
द्विग्ना प्राणितेन क्वापि वृक्षशाखायामालम्ब्यमानपाशेन सत्वरमसूनुपसंहृतवती।

अपि च—

किं वक्त्रद्युतिमत्सरैकरिपुणा चन्द्रेण दूरीकृता
नक्षत्रैर्भृशरम्यनिर्मलरदज्योत्स्नार्थिभिः किं हृता ।
यामिन्या घनकेशपाशतिमिरं प्रेम्णा समालिङ्ग्य किं
नीता हन्त वहिः स्थिताऽथ सुचिरादासाथ तुच्छोदरी ॥

अथवा—

सा नूनमिन्दुकिरणाञ्चलयोधितेन
भस्मीकृता प्रबलभारमहानलेन ।
उत्क्षिप्य चाथ कुमुदाकरमारुतेन
नीता भविष्यति सुदूरमितो मृगाक्षी ॥

न तावदिह सर्वतोऽपि धीक्षिता दृश्यते, न च विकल्पनिपुणेषु लोकेषु
कश्चिदपि पार्यते प्रष्टुम्, अग्रे च पित्रोः कथमहमव्यवहितप्रसादपात्रं प्रियसखी
तदीया मुखं धारयामि, कथं नाथ कुतोऽप्युदयसुन्दरी दृश्यत इतीमां
याचमुचारयामि, कथमेतदाकर्णनेन सपदि म्लानिमापन्नां तयोर्मुखश्रियं
पश्यामि, कथं च क्षणं स्वामिन्या विजयरेखायाः परिदेवितविदम्भिता गिरः
शृण्वन्ती शक्तोमि जीवितुम्, ततस्तु या नाम गतिरुदयसुन्दर्याः साऽथ

ममापि, किन्तु सख्याः कालिन्द्या मुखेन विदितवृत्तान्तां विधाय स्वामिनीं विजयरेखामद्यतनमहः प्रच्छन्नेव किमत्र निष्पद्यत इति क्वचिदिहैव गमयामि, परतस्तु यथोचितमाचरिष्यामीति निश्चित्य तथाकृत्वा गत्वा च नगरनिर्गमोद्देशे खण्डमेकं चण्डीशभवनमध्यतिष्ठम् । अनन्तरं च कालिन्दिकानिवेदिते तस्मिन्नुत्तिष्ठति प्रवादे प्रसरदाकृतविकलेन स्वामिना शिखण्डतिलकेन निरूपितैस्स मन्तादधिगृहमधिसुरालयमधिप्रपासत्रमधिकरितुरगशालमधिकर्मविद्यादिस्थानमधिवनमधिजलाशयमितस्ततः प्रतिपथमतिसत्वरं प्रधावद्भिरन्वेपरुजनैरन्तर्व्याकुलीभूतेव राजधान्यपि मुहूर्तमेकं बभूव ।

ततश्च—

अवाद्यमानवादित्रमगीतमजनारवम् ।

रङ्गस्थलमिवासन्नपात्रागममभूत्पुरम् ॥

अपि च—

नादत्ते कश्चिदाहारं नेपथ्यं च नृपालये ।

तथा श्रियेव निर्मुक्ते परं दीप्त्यमगाञ्जनः ॥

अथ वृत्ते च तस्मिन्नहनि, विफलीभूय निवृत्तेष्व्वासन्नगवेपथेषु, तत्कालमेकीभूय मन्त्रिणामयसरोचिताभिः प्रतिपादयन्तीभिर्दिचित्रसाराणि संसारविलसितानि, समर्थयन्तीभिर्व्यवसायसाध्यानि वाञ्छितानि, निदर्शयन्तीभिः प्रज्ञानुबन्धसिद्धानि प्रयोजनानि, प्रमाणं नयन्तीभिरनाप्यप्रापिकाः पुरुषकारशक्तीः, कथयन्तीभिरसाध्यमाधिकां बुद्धिम्, ग्राहयन्तीभिर्दुर्दर्शानि हृदयस्पर्षाणि, दिशन्तीभिरगन्यगामिनो मन्त्रान्, अविरतं हितोपशालिनीभिरुक्तभिरुत्सार्थमाणनिर्घेदो राजा निरूप्य देवनास्तु पूजोपयाचितकसूचनाय कुलवृद्धान्, निवेद्य निमित्तविलोकनाय तद्विदः, नियुज्य शकूनज्ञानाय शाकुनिकान्, आदिद्य वैदेशिरूपश्राय परिजनम्, सन्नार्थं विरोधिवसतिषु प्रणिधीन्, प्रस्थाप्य च मित्रस्थानेषु दूतान्, अशेषनस्त्रिसुवनेऽप्यन्वेपणाय मदीयमन्तिकोपयिष्टं पिनरमद्योत्—भोः सैन्याधिनायकरत्नमौले प्रेषय तूर्णं कति नाम सन्नि सेनान्तः सरलभुवनत्रयप्रचारिणः पन्नगभटा यैः कृन्वा मरुतोऽप्यन्विष्यतेऽस्माकमन्यथैरुज्जीयितं कुमारोति शुद्धिकावियोगविशुरेण स्वामिनाऽभिहितः पिना मे दर्शितोत्माहनिर्भरं प्रन्युवाच—

द्वय दुर्गमाणि गमपितुमुदप्रशक्तयो, दुष्पथेषु प्रवेशपटवः, पाटवपराय

दुर्लभ्योल्लङ्घनपदेषु, येषां न किञ्चित्सहजप्रभावादप्रचारं विषमविश्वान्तः, ते हि मनोवेगिनः सन्तीह कियन्तोऽप्यवन्तकुलजातयः, कियन्तो भुवनराजस्य वासु-केवंशजाः, तक्षकान्वयसम्भवाः कियन्तः, कियन्तश्च कर्कोटगोत्रिणः, कुलिक-सन्ततिभवाः कियन्तोऽपि, कियन्तोऽपि देव युष्माकमादिपूरुपस्य महात्मनः शङ्खपालस्य कुलाडुद्भूताः, कियन्तो हि महापद्मसन्तानतः प्रसृताः, पद्मगोत्राच्च लब्धसम्भृतयः कियन्तोऽप्येवमष्टसु क्रमेण चतुर्वर्णतया लब्धप्रसिद्धिषु प्रधानपद्मगकुलेषु जातास्तावन्तः स्वामिन् भविष्यन्ति भुजङ्गमभटाः, ये सकलमाको-णरन्ध्रावटं विगाह्य विश्वमचिराद्दर्शयन्ति पुत्रिकोपलम्भवार्तया स्वामिनमित्येवभिधाय त्वरितमाह्वय च सर्वानादेशलाभार्थिनः कृतप्रणतीन् कुम्भीनस-महाभटानग्रे चकार ।

राजाऽपि तानेकैकशो नामग्रहणसत्कारेण सम्भाव्य साभ्यर्चनमाख्याय पुत्रिकान्वेषणप्रेषणमर्पयित्वा च प्रत्येकमुदयसुन्दरीरूपवाहिनश्चित्रपदान् सप्र-देशोपदेशमादिदेश—भोः श्रूयतां तावदादौ सप्तधा प्रभेदवति पाताललोके सप्तै (व) फणाबलिप्रभृतयो भुजङ्गचमूपतयः ! प्रयात यूयम्; उपरि च भूलोक-मधिकृत्य जम्बूद्वीपे गुञ्जाक्षनामा कदम्बमहाद्रुमेण सुन्दरे मन्दरगिरौ, उत्पलो नाम जंबुद्रुमेण केतुमति गन्धमादने, दीपकस्त्वं पिप्पलेन तरुणा शोभा-वति विपुलाख्ये महीभृति, असावपि कालिन्टको न्यग्रोधतरुच्छायादयामलित-सानौ सुपार्श्वसानुमत्येवमेते (पु) चतुर्षु महानगेषु व्रजन्तु चत्वारः सु (भटा); एतेषु त्रिष्वपि निष्ये तमालकः, कमलो हेमकूटे, कुचलयो नाम च हिमाद्रा-विति गच्छन्तु गिरिषु शौण्डीराः; त्रिषु चापरेषु पद्मकः शृङ्गवति, श्वेताचले पिङ्गलः, नीलचुर्नालगिरावित्यमी भूमिधरेषु त्रयो यान्तु; तेषु पुनरष्टसु महेन्द्रे मलयभृति सह्ये शक्तिमति वृक्षशैले विन्ध्यगिरौ पारियात्रे कन्याचले चेति कुलपर्वतेषु सहापरैः पुष्करादिभिः सप्तभिरेषु वीरो महाफलः प्रचरतु; सञ्च-रन्तु चान्ये चैत्ररथे शिखण्डकः, ताराक्षो नन्दने, वैभ्राजवने विशालो, घृति-संज्ञिके सितादरश्चेति चतुर्षु महावनेष्वमी चत्वारश्च; अपरे तावदरुणो-दनामन्येः, द्वितीयश्च मानसे, सितोदे तृतीयः, चतुर्थो महाभद्रे चेति जलास्पदचतुष्टयेऽस्मिन्नेते फणाङ्कुशप्रभृतयो विचरन्तु; भारते हि क्षेत्रे दम्भोलिरेवैकः प्रयातु; यात्विलावृते रमसिकेतुरेव; परिशिष्टेष्वन्यत्र लङ्का-लकादिनगरेषु, श्रीशैलकैलासादिभूधरेषु, जाह्नवीरेवादितिनीषु, अवटेषु सर्वेषु, जलाशये चातल्लमर्यादमखिलेष्वित्यादिपद्याप्रचारानास्पदेषु कमलकण्ठनामा

प्रधानो भूलोकवर्तिकवस्थिन्याः स्वयमुचितक्रमेण सञ्चरन्नेकैकशो भटकोटि-
 पौरुषान्महेष्यत्येव चरप्रवीरान्; जन्पूद्रीपात्परतः पद्सु महाद्वीपेषु दुर्मदः
 शाकद्वीपे, कुशे कालाञ्जनः, चक्राह्वः क्रौञ्चे, सरलः शाल्मलीद्वीपे, गोमेदनाम-
 न्यासीमुखः, पुष्करे च तापिच्छकोऽयमिति पद्मी महात्मानः सैन्यैर्ध्रमन्तुः
 सेनापतय एतेऽप्यालवणसागरात् स्वादूदकसमुद्रावधेः सप्तसु पयोराशिषु सप्तैव
 गमेद्यद्गुणप्रभृतयः प्रसर्पन्तु सर्पशौण्डीराः; तथाऽन्येपि हृदयवेगनाम्ना चरप्रव-
 रेणाधिष्ठिता दिक्पालनगरीष्वष्टौ चाष्टासु पर्यटन्तु भटाः; तस्माच्च स्वर्लोक-
 मासाद्य त्रिदशराजधानीषु सिद्धनगरीषु विद्याधरपुरेष्वन्येषु चात्रह्यलोकमर्याद-
 मसुमतामास्पदेषु सुमेरुशैलावगाहनपुरस्सरमन्वेपयतु परिगतः सप्तभिरनी-
 किनीभिरिन्द्रनीलनामा च प्रभुरसौ; इत्येवमखिलमापुराणकमठाद्ब्रह्मलोकावधि
 ब्रह्माण्डगर्भमवगाह्य ज्ञायतामुदयसुन्दरी क वर्तत इति, गम्यतां त्वरित-
 मन्विष्यतां वत्सेत्यादि सादरमभिधाय, भूरिणा प्रसाददानेन सम्मान्य विस-
 र्जितान् भुजङ्गवीरवार्तिकान्प्रेषयामास ।

अहं तु तथा दुःखेन भरिता तदीयां प्रवृत्तिमचिरादेव स्वयमीहमाना
 जातामात्मनोऽपि गतिं तद्गत्या प्रमाणीकृत्य तथैवानुष्ठान्तुमन्तःकरण एवा-
 ऽऽलोचितवती । ननु का गतिर्भूता भविष्यत्युदयसुन्दर्या यस्यामहं ब्रजामि, अ-
 धवा तावदपहारानुमानस्यैव पृष्ठे लगामि, ततश्च पुरन्धिकपाहारकर्मणि सहज-
 व्यसनिनो भवन्ति सीतापहरणेन पुनः स्फुटप्रतीतयो हि नक्तंचराः, नेदीयसी
 च सा समुद्रान्तरद्वीपवर्तिनः कन्यावरोधस्य तदीयमास्पदं लङ्का, तत्त्वलु तत्र
 पश्यामि पश्चादन्यत्र गवेपणाय यतिष्ये, मा पुनर्भाग्यवशात्तत्रैव गतायाः
 सरति मे वाञ्छितं हृदयस्य, किं तु ममापि युवजनाभिगम्येनानुना कुमारी-
 रूपेण निर्गत्य च भवनाद्भ्रमन्त्याः कतमं नाम कुशलम् । अतः कृत्रिमैर्भस्म-
 क्षटावलकलादिभिस्तापसत्वमाधाय पर्यटामीति चेतसि विनिश्चित्य तथा कृत्वा
 विमानपदप्रतिष्ठितं च नभःप्रचारसारमतिजवं पादुकाद्वितयमधिरुह्य निर्गता-
 ऽस्मि । तस्माद्गता च लङ्कायां दृष्टवती च तत्रास्मि दूराद्रणाध्वरज्जुपा रामेण
 परिगृहीतस्य ज्वलतः प्रतापनाम्नो बह्वेरचिंपामालोकमिव प्रसर्पन्तमभितोऽपि
 कनकमयाशोपसुरमन्दिरागारप्राकारवतः परिकरस्य रोचिपां कलापम् । अथाह-
 मन्वेपणरसैकहृदया नगरपरिसरादेव तत्त्वल्बपहृत्यानीतसीतावस्थानपवित्रित-
 भुवा शिशुपादुगेण प्रसिद्धमधिविष्टा रावणीयमुद्यानमितस्ततो भ्रमन्ती च तस्मि-
 न्नादौ तदेवं वन्दिग्रहगृहीतसीताविलोचनस्तैरजस्रमङ्गनाविलैरश्रुवारिभिर्म-

लिनितया सुतार्तिदुःखातिदाहदग्धयेव पृथिव्या श्यामलितमास्पदं शिशुपा-
द्रुमस्य दृष्टवती । दृष्टवती चान्यतो गैरिकरागलोहितमृदा रक्तपातमनुमापय-
न्तमुत्कुपितहनुमत्करतलचपेटास्फालदलितस्य दशकण्ठसूनोरक्षस्य वधप्रवेशं
क्रीडागिरेः परिसरम् । परतोऽपि तस्मान्नातिदूरे दृष्टवती तेनैवाक्षवघात्स्वादु-
व्येन हनुमता व्यापादितस्य सरक्षकवरुधिनीकस्य जंबुमालिनः पतितास्थिसु-
कुरोपलक्ष्यमाणतलं बलयमुर्वारुहाणाम् । पुरस्तात्कियतोऽपि भूविभागस्यान्तरे
दृष्टवती च मारुतिनियन्त्रणोत्सृष्टपरुषपाशोरगपरिग्रहोद्गारगरलानलशिखा-
दाहैरनुद्भिन्नतृणविटपिराजिमाजेर्भुवं शक्यजितः । प्रकृतप्रयोजनानुपलम्भस्त्रिणा
च निर्गत्य तस्मादारामतः पदे पदे क्वचित्क्वथञ्चिदुभयराघवभुजास्त्रधारावकर्त-
नोचलितमौलिवलयानां भेघनादप्रभृतिराक्षसभटानां चलत्पदतलाघातसमत-
लान्कवन्धताण्डवोदेशानालोकितवती । दृष्टवती च क्वचिद्दाशरथिकरशराघात-
विघटितायुषः कुलाद्रिगुरुकलेवरभ्रंशाभिहत्या द्युदितत्रिकूटगिरिशिखरशक-
लितशिलाखण्डदन्तुरामन्तमुवं कुम्भकर्णस्य । विशालसीमन्यन्यत्र च प्रदेशे
प्रचण्डफलितकुतूहलोत्तालमिलितसुरशिविरकरबिसृष्टविरलपतितपारिजात-
कुसुमसमुदयामोदवासितधरातलं वीक्षितं च रामरावणयोराहवस्थानम् । अपि
च तमन्तर्दशकण्ठराजाङ्गणोद्देशमालोकितवती ।

यस्मात्—

कान्त्या ज्वलन्नरुणपिङ्गलया विशालः

फालाय वर्तुलितदेहदलो हनूमान् ।

लङ्कापुरीं कुपितदाशरथिप्रताप-

वहेः स्फुलिङ्गक इवोचलितो ददाह ॥

पर्यन्ते च प्रतिभवनमेरुत्र गृहजनेभ्यः कथाभिराकर्णितमतीतस्य चकित-
मन्दोदरीप्रयोधनपरमुदृत्तचचसो रावणस्य सूक्तं पञ्जरनिवासिना शुकेन पञ्च-
मानमश्रौपम् ।

माभैर्भौरु यदेप राघववटुर्देवो मुरारिः स्वयं

गोलाङ्गलभटा इमे च मरुतस्ते दुर्निचाराः किल ।

स्वर्बन्दीहृटेनिग्रहोद्यतमुजादण्डो यदाऽहं तदा

किं नासी मुरजित्सुरा न किममी येनातिभीता मिये ॥

ततोऽपि पाप्रे केनापि सुरेण्यसद्दिग्गुना राक्षसापसदेन दशाननं शोच्य-
मानमाकर्णितयनी ।

हा स्वर्नाथशिखोदशासन दशग्रीव प्रभो कासि भो
 भोः शौण्डीर विना त्वयाऽत्र नगरं हा पदय यद्धर्तते ।
 ये त्वद्धारनिपेविणः प्रविशता लोकेन घृष्ठाः पदै-
 स्ते तेनैव हहा शुभार्थमधुना पूज्यन्त एते सुराः ॥

अन्यतोऽप्येकत्र निर्जनायतनमण्डपस्य गर्भे विश्रान्तिमिलितैर्वैदेशिक-
 निशाचरैरन्योन्यारब्धवार्तया रावणवधे विधेर्वैपरीत्यमत्यन्तचिस्मयात्सनिर्वेद-
 मुद्गाव्यमानमश्रुणवम् ।

सेवितो यैः सुरैर्भूत्वा तैरेव दशकन्धरः ।
 हा हतो मर्कटैर्भूत्वा वैपरीत्यमहो विधेः ॥

एयमपरमन्यत्रापीदृग्विधं व्यतिकरमनेकशः स्थाने स्थाने विविधरूपमुप-
 लब्धवती । इत्यादिकं प्रतिप्रदेशमभितो रामरावणीयं धृत्तान्तमुपस्थानमिलितेन
 सरभसमपूर्वतापसीदर्शनकुतूहलिना पुराणलोकेनाऽऽख्यायमानमवधारयन्ती
 नगरमाकोणकुहरान्तरालमन्तर्वेदिश्च परिभ्रम्य न फचित्किञ्चन किञ्चदन्ती-
 मात्रकमप्युदयसुन्दर्या लभमाना निराशीभूय विमुच्य च सरलं विपादपूत्कार-
 मतिसत्वरं निर्गत्य तस्माद्गङ्गापुरीप्रदेशान्मलयादिगिरीन्द्रकुक्षिपु षोडास्य-
 दानि विद्याधरकुमारकाणामुद्दिश्य गन्तुमारब्धवती । तेऽपि भव्ययुवतिरत्नाप-
 हारिणः प्रसिद्धास्ततश्च तत्र कुत्राप्यवश्यमसौ भविष्यतीत्याशया व्रजन्ती
 फाप्येरुस्मिन्नेरुहेलयैव प्रवरगिरितटोत्सङ्गतरुगह्वरस्य गर्भे प्रायतां प्रायना-
 मिति पुत्कुर्वन्तमुपरचितब्राह्मणरूपममुं निशाचरापसदमद्राक्षम् । हा हा
 ब्राह्मणोऽयमार्त्त इति च बलवत्या करुणया प्रेर्यमाणहृदया समीपमुपसृत्य
 सादरमपृच्छम्—भो द्विजन्मन् ! केन ते प्राणमुत्पद्यन् इत्यसायुक्तः सुद-
 र्शने कथमिदं यच्चि यदि भवत्या किलेत्यावेदिनवान् । अथ मयाप्यहो का
 तर्हि चिन्ता मया चेत्यतीकारस्तदावेदय स्थरितं कतमा तवातिरवश्यं यदेव
 ग्रूपे तथेति स्वच्छः प्रतिकरोमीति प्रतिपन्ने सहर्षमेपोऽब्रवीत्—साधु
 प्रतिज्ञानमिदानीं कथयाम्यत्र खलु विरुसिनानेकनवलाविरलपरिमलोन्मा-
 दिनि प्रदेशे झटित्यदृष्टशरीरयोगागत्य हतकेनामुना पुष्पशिलीमुगेन बहूणो
 विन्द्यमानदृढं दयावति त्वमेव मां रक्षितुमशीश्वराऽसीति । वज्रपानसमनुलेन
 तेनास्य घचसा हा थिः किमापद्मनद्गशरपीलितेन दुरात्मना छलिनाऽहमे-
 तेन । को हि किल विज्ञो भूत्वा तपस्विनि जने स्मरातुरं मनः कुर्यश्चन्यन्त-
 मिदं गर्हितमापरनि तदसौ कृत्स्नमूर्त्तिरग्रजन्मा न साक्षात् । साक्षात्पुनरपरो

विप्रवेयापहुनस्त्वजानिः क्रूरकर्मा कश्चित् । अतः किं करोमि भवतु छलिताऽपि
 वचद्गुलेन छलयान्येनमिति संप्रथार्यं विपाठ्य च निजस्यावरणवल्कलस्यैरु-
 मशलमहो महानुभाव गृहाण प्रायुषु सर्वाद्वममुं कवचप्रायमतिप्रगाढपुटं वल्कल-
 पटत्रयं कृते न केवलमसावेव पुरोवर्निविटपकृत्सुमे निविटः शिलीमुखो निप-
 तमन्येऽपि काननेऽस्मिन्कृत्सुमकृटीरयासिनो मधुव्रता न ते लगिष्यन्ति । एष
 ते पुष्पशिलीमुखेन विद्वरमानहृदयस्य मया कृतः परिश्रोषायः, पालितं च निजं
 प्रतिज्ञानं, प्रतिकृतं वचस्त्वदीयं, तव्यवचना च जानाऽस्मि, यामि संप्रतीत्येव-
 मभिधाय नन्द्यसी न शायते कश्चिदित्यं निराकृतः कांपादन्यदेव किमप्या-
 परतीत्यन्तराशङ्कितेन मनसा ह्यगित्यपसरणधिया तथैव गगनमुत्पत्य प्रच-
 लिताऽस्मि ।

अमायज्येयमभिप्रेतयिपरीततया निर्णूढमवगम्य मठनाःप्रतिज्ञानमपशु-
 तायां मप्यरुत्मादसीमविपमेण शोपरंहसा प्रगररपृत्कारपवनाहृतो यद्विरिय
 ज्यन्तिवो नितान्तम् “आः पापषिटनि ! मृपापाषिटत्यलवदुर्विदग्धे पुष्पशिली-
 मुख इति पुष्पदारे मनोजन्मनि घ्याग्यातज्ये पुष्पे शिलीमुखो ध्रमर इति
 विश्रुतार्थव्याख्यायाऽछलेन प्रथार्यं मां गन्तुमीहमे, क यामि, दष्टाऽप मया,
 यदाहृत्सामि, पटिति (पोटिता ?) च मां मन्यसे, न मन्यसे चेदृस्तिप्रगररनगर-
 र्नामाकृतिं कर्तियमत्र तय कष्टपीडापरकमेने कर्मेणि घ्यापारयामीति मनिष्ट-
 रास्त्रन्दमुषण्डया गिरा निगद्य मयोऽपि तदेतदन्यन्तमासुरमदप्रदंष्ट्राकराल-
 तुण्डमुषण्डकर्मिषाकसान्परमाविर्विषाय रूपं मैशापरमनेन गगनाप्यनेय धा-
 पितः कृते । अहमपि प्रभूतमपानुरेण वेनमा पुरः पुरेभ्य वदायमाना कथ-
 धिदेतायर्षीं मुषमनुमाता दष्टा शान्पहृमपामुषनप्रवेदाधिया कस्यान्तः प्रावि-
 दाम् । आहृष्य च ददादास्त्रन्दनां क्रूरमर्येनामुना प्रहृतुमुषवान्ना । षण्डया
 च गिरा स्मर स्वरिगमिष्टं दैपमिन्पारुन्दिताया मम सुकृतेन कर्मणा भव-
 न्तमानेय मय्युमुषवन्दुरादाहृष्यऽस्मि ।

स्वदास्त्रदर्शनाद्ये शास्त्रमर्यामिन्या जीविनं तत्र पदे वेनापि
 शिष्यिना न जाने किञ्चिद मीतुनिरुपनाय मरमनेः, आलोचिषिष्टोपगुणा-
 विपरणहेतावस्य प्रभोः, उत मरुकेषा प्रतियादिनक्षिप्रकर्म्य, कृते या कस्यापि,
 कृतमैतुनं विदित्वा नूनमस्य मरुदायन्यदुच्छिन्नरुषीशर्षर्षिर्षाकृतिर्नेराशमन्य ।
 एषकृते च मया विष्टफभाहृगमनुभवन्त्याः समुत्थिर्षाऽप्यमीरुणा दना-
 विनाकः । तदपमिदार्नामिषं मम नपनगोर्षावगृष्य, मा पुनः क किञ्च कथं

क्षपयन्ती दिनानि तिष्ठतीति चिन्तयन्त्या मम सम्पिण्डितसखीदुःखसम्भारेण बलादेव विगलितो वाष्पजलविन्दुसन्दोहः । श्रीमन्नीहृद्विधोऽयमावेदितो घृत्तान्तः । तत्त्वलु स तावदस्मत्स्वामिन्याः प्राणितस्वामी भवान् । किन्त्वेतदिच्छामि बोद्धुं यत्किं क एष विषयः ? कनमनामवेयमिदं नगरं यद्गच्छ चक्रवर्तिलक्षणानुमानसंवेदितेन भूवल्लयभर्त्रा भवता राजधानी कृतम्, ? कमन्वयमलञ्चकार सुकृतशालिनां वरेण्यः ? किं च मत्सखीमदनज्वरहरणमन्त्रयोग्यं नाम विभर्त्ति ? सा च वर्तनमनङ्गस्य, सर्वस्वं त्रिभुवनश्रियो, जीवितं शङ्खपालगोत्रस्य, किमिहास्ते मम हृदयभवनं वयस्या ? मिलिता च कचिन्माणिक्यवर्त्तिरिव जातरूपस्य भवतः ? निवृत्ता च किं तस्यास्त्वद्विरहदाहदौस्थित्यदायिनी दशापि ? ममापि किं नाम चिरादपयास्यत्येष तद्गवेषणभ्रमणसङ्केशो न वेत्येवमभिधाय भूमीन्द्रवदनविन्यस्तलोचना तूष्णीमकरोत् । राजा तु सपदि सुखाम्भोजधृतया म्लान्येव स्वयमुदयसुन्दरीसङ्घटनमभूयमानं निवेद्य नेत्रकुमुदाश्रिताया विश्वभूतेर्मुखे सर्वं यथादृशं तत्तादृशमेव ज्ञापयित्वा तत्रैव शयनावस्थानसुस्थितां विधाय तारावलीं निजनिवासमयासीत् ।

ज्ञातेति सम्मदरसः प्रथमं ततः सा
तन्वी न दृश्यत इति प्रवलो विपादः ।
द्रावुद्यताविति कृतप्रसरं विरुद्धौ
निद्राऽनुपश्य विनिषेडुमिवान्तरेऽभूत् ॥

ततश्च—

चलति रजनिगन्त्रीवक्त्रचीत्कारधीरो
ध्वनिरनुदिशमुच्चैरेकतः कुक्कुदानाम् ।
उदलसद्वनीन्द्रोद्बुद्धये मागधाना—
मुचितपठितिसाराऽन्यत्र सारस्वतश्रीः ॥

इति कायस्यरुक्सोद्बुद्धिनिर्मितायामुदयसुन्दरीकथायां
तारावलीदर्शनं नाम सारस्वतश्रीपदाहः
पष्ठ उच्छ्वासकः ॥

सप्तमोच्छ्वासः ।

अथ समन्तादतिविकटकुक्कुटकुटुम्वारटितकटुरवोदश्चनविनिद्रितासु युग-
पदुन्नदन्तीषु विलासवनविहङ्गमश्रेणिषु, समुपजायमा (नध्वा) नेषु सुरम-
न्दिरोल्लासिषु वाद्यमानावसरवादित्रसमुलेषु (समूहेषु ?) कणन्तीषु विबुद्ध-
सिन्धुरनियन्त्रणारणितनुवरासु हस्तिशालान्तरालानशृङ्खलासु, प्रवर्तमानेषु
दुह्यमान क्षीरधाराज्ञात्कारडम्बरेषु, श्रूयमाणेषु मध्यमानदधिभरगभीरकुम्भी-
घरत्कारकवचितेषु चलत्कुटुम्बिनीचटुलवलयमालारवेषु, कलकलायमानेषु सरि-
त्स्नानयात्रोपकरणादर्शनकौञ्चदुःस्वरेषु श्रोत्रियद्विजेषु, प्रतिष्ठमानेषु गमनव-
चनवाचालितनिवासमवनोदरेषु पान्थेषु, स्वावासमन्तर्वलितेषु रजनिजागरजडेषु
यामिकजनेषु, पुष्पवनमधिप्रधावन्तीषु रतरसनिद्रालसविलोचनासु मालाका-
रतरुणीषु, निद्रामुपसेवमानासु प्रगल्भतरभुजङ्गजागरितवेद्यासु, प्रियगमना-
दाकुलीभवन्तीषु मानग्रहापगमसम्मुखीनासु मानवतीषु, गृहजनमुत्थापय-
न्तीषु प्रथमप्रवृत्तासु पञ्जरसारिकासु, मिथुनवृत्तान्युदीरयत्सु निद्रान्तोन्मिपि-
तसंस्कारेषु श्रीडाशुकेषु, हरिचरितगीतकानि गायन्तीषु पुण्यपथप्रवृत्तासु
जरतीषु, देवस्तुतोः पठत्सु धर्मक्रमानुलम्बेषु मुनि माणवकेषु, क्रमेण सर्वतो-
ऽप्युद्ध्यमानसकलजनपदालापनिस्वनमनोहरमाविर्भूयमानभुवनमनुभूयमान-
दिच्छुखालोरुमुद्भूयमानपृथुप्रभं च यभूव शुभमपारम्भसंरम्भि प्रभातम् ।

यत्र हि प्रविशतो वासरस्य समुचितं माङ्गलिकसत्कारमिव कर्तुमभितोऽ-
पि भूतले स्रग्दयश्यायसलिलशीरुरक्षैपैर्विनरन्नतुच्छकं छ (छां?)टक(?)मति-
स्फुटं प्रस्फुटत्पिण्डीतगरपुटकपरिपाटिवलयानुचलन्तीभिः किञ्चलरु(ग)ल-
चूर्णराजिभिर्भरन्भूरिशो रङ्गावलिचिशेषान्, सायान्तनोन्मिपितमालतीशि-
थिलवृत्तनिर्मुत्तैरवगलत्कुसुमनिकुरुन्वैर्विकिरन्मनोहरं पुष्पप्रकरम्, उद्बुद्ध-
मुखास्रमो (ज्वाहनासुत्रो ?) द्रुतनिद्रान्तजृम्भिकाश्वाससङ्गमसमाहृतोदारपरि-
मलानुमार्गधाविताभिः प्रधनमधुकरश्रेणिभिः पदे पदे विरचयन्नायतगुरुणि-
तोरणानि, विनिद्रनवकुसुमयाटिकाटीरुमानमालिनीसीमन्तसरणिसिन्दूरो-
दश्चनविपश्चितमहोत्सवाचारः, श्रीडासरसीषु सुसान्युद्घोषयितुमिव चालयत्सु
पहरीकानि, विरुचमुसुकुन्दकुसुमदलनिष्ठरसदास्फालदलितरयमन्धरो निसर्ग-
शिशिरः सकोमलस्पर्शमावाति प्रत्यूषचारी समीरणः ।

ततश्च—

कालक्रमाद्गुपरतिं समुपेतवत्या
 व्यस्तीभवत्सदितनष्टकलेवरायाः ।
 रात्रेः कपालमिव पाण्डुरमस्तशैल—
 कूले लुलोठ निरभी(शु)हिमांशुविम्बम् ॥

अन्यतश्च—

नाद्याप्यपैति भृगुभौमगुरुप्रधान—
 स्तारागणोऽयमिति कोपकपायितस्य ।
 अहः कटाक्षलतिकेव झटित्युदस्था—
 दाशोणरोचिरुदयाचलमूर्ध्नि सन्ध्या ॥

क्रमेण च—

प्रातःश्रिया रचितमच्छरुचो(ऽम्बर)स्य
 लज्जा(पर्या?)यविहुमदलद्युतिसोदराभम् ।
 पूर्वाचले समुदभ्रन्नवपद्मत्र—
 सत्कुशिकातिलकचिह्नमिवाकैविम्बम् ॥

इतोऽपि—

देवेन सर्वजगद्गुप्रदुरन्तरोग—
 संहारकेण दिवसप्रभुणा निरस्तैः ।
 कुष्ठस्य शुभ्रतिलकैरिव.....
 तारागणैर्गगनमुज्झितमस्तशेषैः ॥

अथ क्षणेन प्रसरद्भिः किरणमालिनो मयूखैर्विपत्कक्षान्तराणि, विकस-
 द्भिर..... शकवाक्युगलैर्जलाशयतटानि, विलसद्भिस्तल्पतलोत्तीर्ण-
 मा निनीकटाक्षैः निकेतनानि, भास्वद्भिस्तत्काल.....केतन
 तथाऽहनि.....निवपे-द्भि-तलवद्वा-द्वा कस्यमाणवशतदोधितिप्रतानैर्दिगुणि-
 तवैभातिकप्रभामं.....राजत् । तस्मिन्सकलभुवनकोशो-
 द्घाटनपटीयसि प्रभातसमये प्रविशदवसरवराङ्गनारणन्मणिकिङ्किणीज्ञणत्कार-
 मधुरितेन यन्दिना मुक्तसूक्तारवेण प्रबुद्धो महीपतिस्तथाय निर्वैर्यं च प्रत्यूष-
 समुचितं कृत्यजातमाहूय रभसादभीष्टाय कुमारकेसरिणे तं रजनिचर्याश्रुता-
 न्तमखिलमावेदयांचक्रे । निवेद्य च प्रस्ततेन यथा (प्रशस्तेन यथा ?) त्रिपथ-
 गाम्युचुम्बितजटाकिरीटशिखरमर्धेन्दुशेखरं भगवन्तमर्चयितुमुचितं...री...

दारम्भार्थमुत्थितवान् । अथ क्रमेण पवित्रितशरीरो यथाक्रियमाणं विकसित-
पत्रकचकुलकमलमुचुकुन्द (च) म्पकादिकुसुमसञ्चयप्रचुरैरुचितशुचिरुचिर-
सिचयालङ्कारहरादिभिरगरुक्पूरघूपदीपादिभिरुपचारैः परिसमापितमहेश्वरो-
पहारनित्यक्रियः तत्कालमनाकुलावसरसम्मिलितेन बहुलितो मदनमोहेन
स्वप्नसंघृत्तमिव तं सर्वं शर्वरीव्यतिकरमाकलय्य परिस्फुटीकर्तुं, पुनरीक्षितुं
तारावलिं, दर्शयितुमस्याश्चित्रपटम्, अनुभवितुमनवद्यमुदयसुन्दरीकथा-
कर्णनरसैकसौख्यम्, अतिवाहयितुमनङ्गमार्गणोदग्रवेदनादुःखानि सस्वाद-
यितुमीश्वरायतनघृत्तान्तेन कुमारकेसरिणम्, आलोचयितुमुपरिष्ठादनुष्ठेय-
मतिस्तोकासपरिग्रहः सह कुमारकेसरिणा नगरप्रचारसाध्वीमधिरुह्य कुञ्जर-
कुटुम्बिनीमुत्सुकेन मनसा मठं विश्वभूतेर्जगाम । अवतीर्य च द्वार एव परि-
स्वलितनिखिलान्यलोकः कुमारकेसरिणस्मादाय सन्मुखसमागतेन विश्वभूतेः
शिष्यवर्गेण निर्दिश्यमानवर्त्मा मठस्य प्रगुणितवरासनामुपरितनीं भूमिम-
ध्यास । तत्र यथोचितमागत्य स्थितां तारावलीपरीतपार्श्वा भगवतीं विश्वभू-
तिमवनतेन मौलिना प्रणम्य तत्पादपल्लवार्पितमाशीर्वादसमनुगं पुष्पदाम
सधिनयं जग्राह । विश्वभूतिश्च यत्स किमप्यारब्धमुपास्तिकर्म निवर्तनीयमास्ते
तन्मुहूर्तादिव निवर्तयामि यावत्तावदनया सार्द्धमभीष्टकथारसेन क्षणान्तरम-
तिवाहयेति पुरस्तादुपवेदय तारावलीमभ्यन्तरं विवेश ।

राजा तु रजनिशयनावस्थानसुखप्रश्रंगौरवेण सन्मान्य सदृष्टिक्षेपं निर्दि-
श्य कुमारकेसरिणं तारावलीमवोचत्—जानाति भगवती कोऽयमिति, साऽपि
स्मेराननं तमालोऽस्य स्मित्वा प्रत्यवोचत्—देव जानामि स एष समुद्रान्तः
शङ्करायतने तेनास्मत्स्वामिनीजीवितेन समं चित्रपटेन शापाहतो महात्मा
कथं च पुनरेनां निजप्रकृतिमासाद्य मिलितो देवस्येति कथ्यमानमवगमिष्या-
मीति प्रोक्तो महीपतिस्तत्सर्वमादितो निवेद्य तं चित्रपटमन्तिकस्थस्य ताम्बू-
लरुरङ्गुचाहिनो हस्तात्स्वयं समर्पयामास । साऽपि तस्मिन्नुद्देष्टिते तथा
विलोऽस्य चित्रगतामुदयसुन्दरीं झगिति प्रत्यग्रीभूतविरहव्यथोत्पीडगादिता-
दन्तःकरणपन्त्राद्गुह्यतेनेव वाष्पान्भसा भरितलोचनद्रोणिरतिकरुणं हा ययस्ये
प्रेयस्युदयसुन्दरि ! चिराच्चित्रेण दृष्टाऽसि फासि भृशमभीष्टजनविप्रयु-
क्तमात्मानं क्षपयन्ती 'कालमतिक्राममीनि दुःखपरतन्त्रचित्ततया शिथिलि-
तग्रहं तं पटमुत्सृज्य विचृत्य च करतलयुगलेन भालस्थलमवनतमुखी हठादि-
पतन्तीभिरश्रुधाराभिरुद्यत्यनं रोदितुमारंभे । राजा तु रुदन्तीं तामवेक्ष्य कृपा-

कदर्थितया दृशा कुमारकेसरिणमपश्यत् । सोऽपि प्रभोरभिप्रायमासाद्य सप्र-
थ्रयं तामघादीत्—युज्यत एव कः किल न रोदित्यभीष्टविरहेण घट्ट्यमानहृ-
दयशल्यः प्रेमपरिलङ्घितो जन्तुः—विशेषतस्तु रुदिताध्यवसायजन्तुः स्त्रीजनः ।
किन्तु धीमता स्वधीभिरव्योऽयमात्मा, यत्किल विधिब्यापारपरवशे वस्तुनि
किमङ्ग क्रियते सद्यत एव यद्यथोपैति तत्तथैव सर्वम्, सर्वतत्त्वावबोधजुषो
भवत्यास्तु किमत्रोपदिश्यते, विहाय हृदयवैधुर्यबोधकं तत्प्रेमभावनाव्यास-
ङ्गमिदानीं तथा क्रियते यथा कुतश्चिदचिरादेव दृष्टिविषयमागच्छत्युदयसुन्द-
रीत्यादि कुमारकेसरिणा रुदिताकृतप्रधावितया च विश्वभूत्या च सादरमुद्बो-
धिताऽसौ प्रक्षाल्य विश्वभूत्योपढौकितेन कमण्डलुवारिणा वदनकमलमपमृज्य
च स्पुरदरुणनासापुटंस्खलदक्षरं शनैरवोचत्—राजन्निह न शन्कोमि त्वदन्तिके
प्रियसखीं विना क्षणमपि स्थातुम्, छिनत्ति चैप प्रतिक्षणमुदीक्ष्यमाणश्चित्र-
पटो मदीयं ममेति वदन्त्या एव तस्याः सहसैव पुनर्निरुद्धकण्ठो हठादपतद-
श्रुवारासन्दोहः ।

अथ तेन तस्या उदयसुन्दरीविपयिणा प्रेमानुबन्धवैधुर्येण प्रबोधितानङ्ग-
वल्गिगङ्गेशमवनीशमपि त्रपया छन्नं निःश्वसन्तमाकलय्य कालोचितं विश्वभूति-
जगद्—वत्स ! किमेवमास्यते, न खलु सखीविप्रयोगतरलं मनः स्थिरीकर्तु-
मसावथ चित्रदर्शननवीभूतदुःखा शक्नोति, भवन्तस्तु राशयो धैर्यस्य, त-
न्नाम तत्किञ्चन यथोचितमासूयते, ताः काश्चन बुद्धयो व्यापार्पन्ते, तानि का-
नि चिद्बधवसितानि स्थीक्रियन्ते, सा काचन सहायसम्पत्तिराद्रियते, ते केचन
पुमांसः सञ्चार्यन्ते, स च कश्चन महोपापश्चिन्त्यते, येन—

स्वर्लोकदपि दन्दशूकभुवनादासससिन्धूलस-

द्रेलाचारितरङ्गताडितयनादन्विष्य भ्रूमण्डलात् ।

आनीता त्वरितं गृहस्थितिमतां धर्माधिकारेषु सा

तन्वद्गी लगति क्षिणीश रुचिरा मुद्रेय हस्ते तव ॥

किमु किल मर्त्यलोकायतीर्णसुपर्णवाहनाकृतेरसाध्यमिह महाराजस्य,
तद्बुधीयतामितो निर्धर्त्यतामखिलं पौर्वाण्हिकं कृत्यम्, अतिरामति च वेला,
तारावलि । त्वमपि किमेवमत्यन्तमुत्ताम्पस्ययमवनीन्द्र एव स्वयमत्र प्रपत्नवा-
नास्ते, यतो विधिरपि विभेति कृनाध्यवसायादमुष्मात् । अतः सोऽपि करि-
प्यत्यचिरादनुकूलीभूय तया सह युवयोः सङ्गं समकालमिति विश्वभूतिवच-
नात्तारावली शकृन्ग्रन्थियन्मपि(यी ?) तथ्यार्थसुभगाऽस्तु भारती भगव-

त्या इति सप्रत्याशमुक्त्वा प्रसादितमुखी राजानमुत्थितं ब्रजन्तमनुव्रज्य गौरवपरिस्खलिता तामेव भगवतीमनुजगाम ॥

राजा तु निजं निवासमासाद्य यथावसरकृत्यनिर्वर्तनादनाकुलः, हृदि-
स्थैस्तारावलीनयनजलविन्दुभिरार्द्रांकृन्कुसुमशरशिलीमुखासारभूरिव्रणः, त-
दुग्रवेदनयासुदूरमारव्यः, चिन्तयाञ्चकार—ननु क किल सा नाम रम्योदरी
भविष्यति, सहसा सौधसद्मनि सुसैव न दृश्यन् इत्पपहारात्कारणमखिलमन्य-
दमुख्यमेव, यतः कथं नु तादृशं युवतिरत्नमर्थिभिर्नयनगोचरीभूतमुच्यज्यते ।
न च निखिलसुलक्षणानुमेयकल्याणवसतिः सा तादृशी भूर्तिरपायैरपि स्पृ-
श्यते । तदिह विश्वान्तस्तस्याः स्थितिं कथमहं ज्ञाताऽस्मि; यत्किल स कश्चि-
दुपायोऽस्ति ? यो न तां गवेपयितुं पित्रा शिखण्डतिलकेन कृतो वर्तते । कि-
न्तु तेनाप्यन्विष्य लब्धाऽसौ पातालवासित्वाद्गोचरैवास्माकमस्ति । अपि चे-
त्तारावलीद्वारेण सम्बन्धोपायस्तथाऽपि यद्यसावन्विष्य समानीता पितुर्गृहमाग-
ता भवेत्तदा किमप्यध्यवसितुं पार्यते । यस्यास्तु मूलत एव न ज्ञायते स्थिति-
स्तत्र किं कर्तुमुपपद्यते अतः कथमसावन्विष्यते । न च तावन्मनुष्यजन्मनः
कस्याप्यन्यत्र नरलोकादस्ति प्रचारः । सर्वत्र परं प्रचरन्ति सुरसिद्धविद्याधरो-
रगयक्षराक्षसा एवेति वाक्यान्ते राक्षसपदोपादानादये ! साधु स्मृतमस्ति मे
विक्रमैकसिद्धो मायावलनामा निशाचरवीरः, तेन कृत्वा सर्वतोऽप्यन्वेययामि
तां शशिमुखीम् । किमालोचितेन भूयसेति चेतसा विनिश्चित्य कृत्वा समाधिं
ध्यातवान्मायाबलम् ।

अत्रान्तरे च द्विजाकारसौम्यया मूर्त्या देव ! यः स्मृतो देवेन सोऽहमा-
दिश यदर्थमनुस्मृत्य बाहमनुगृहीतोऽस्मि, यदत्र किलाब्रह्माण्डशिखरात्कूर्म-
राजभर्यादप्रदृश्यं दुर्गमं दुर्लभ्यदुर्घटमसाध्यं च किञ्चित्देकेनैव क्षणेन साधया-
भीति कृताञ्जलिपुटः प्रणम्य मायाबलः पुरो बभूव ॥

राजाऽपि रभसात्तत्र पटे चित्रगलामुदयसुन्दरीमुपदर्श्य आतरमुना
रूपेण विश्वान्तरङ्गनारत्नमुपलभ्य त्वरितभागच्छेति तं नक्तश्चरं सुभटमादि-
देश । प्रतिपद्य च प्रेषणमुत्पत्य गते तस्मिन् सप्रत्याशामिव तस्यैव प्रचार-
शक्तिभावनया तं दिवसमत्यवाहयत् । अभावयच्च निराकुलावसरप्रवेशिना
मेमरसविजृम्भितभ्रमेण सम्भ्रान्ते चेतसि दशादौस्थयदुःसहमवस्थानमुदय-
सुन्दर्याः ।

किं शीतैरथवाऽऽतपात्रि(दि?)भिरुत क्षोणीतलोह्वनै—

राहोस्विन्नववन्दिमन्दिरपरिक्लेशादिभिः साऽथवा ।

मत्सम्बन्धिभिरप्यनङ्गविशिखायातव्रणैः पीडिता

हा प्रत्यग्रमृणालकोमलतनुस्तन्वी क्वचित्सीदति ॥

अथवा तामशेषशुभविभूतिपात्रं प्रति प्रोषितेन चेतसा शून्यीकृतो
मृपाऽहमेतदेवं विकल्पयामि । किन्तु—

चेतस्तां गतमिन्दुसुन्दरमुखीमायाति कस्मादये

प्रत्यङ्गं मदनोत्सवस्तरुणिमाभोगोऽथ तस्यास्तनौ ।

तत्रैतज्जघनोदरस्तनमुखश्रीभिः क्रमेणातिथी—

भूतं हन्त निमन्व्यते मुहुरिति व्यग्रं किमागच्छति ॥

यदि वा—

तत्रैव सुदृशस्तस्यास्तच्चिरावस्थितिक्रमात् ।

वशीभूतं मनो नूनमायास्यति न तां विना ॥

तदत्र हेमाण्डमहार्णवोदरं

श्रियेव दूरादवगाह्य लब्धया ।

उरस्थलारोपितया मृगीदृशा

कदा भविष्यामि त(स?)दाऽहमच्युतः ॥

अपि च—

कदा नाम म(म) दृष्टिस्तस्याः क्वचिदनङ्गदवधुदुःस्थिता विरहिणीव
चरणपल्लवास्तरणे लुठिष्यति, क्वचित्कौतुकेन पल्लविता लतेव जङ्घोरुदण्ड-
शरणा प्रसरिष्यति, क्वचित् शृङ्गारिणी गणिकेव जघनाङ्गणे स्थास्यति, क्वचि-
न्माराकुला भुजगीव नाभिरन्ध्रं गमिष्यति, क्वचिद्विस्मयाच गता श्रान्तेव
त्रिबलिमण्डपमाश्रयिष्यति, क्वचिद्यौवनविडम्बिता स्वैरिणीव कुरुलान्धकारे
सञ्चरिष्यति, क्वचिद्रागिणी सिन्धूररेखेव सीमन्तपदे यास्यति, क्वचित् हर्षो-
द्वेष्टनविलोला शकरीव लावण्यपयसि सर्वतो विहरिष्यति, किं च कदा नु मे
हृदयमुखसाधकस्तदालापः कर्णविवरे प्रवेश्यति, कदा पर्यन्ततीक्ष्णा तूलिकेव
तदृष्टिरङ्गमिती भ्रमिष्यति, कदा वाऽसौ कल्याणवसतिर्निधानकलशीव करे
लग्निष्यति, कदा च नवरुचिस्थानं रत्नमालेव कण्ठग्रहं करिष्यतीत्यादिभिः
प्रतिक्षणमुदञ्चता तद्रूपभावनाचिशेषेण वास्यमानहृदयसम्भूतैरमीभिरमीष्ट-
दोहृदशतैरात्मानमविरतं व्यापारयन् समन्मथावस्थमस्थात् ।

अथापरेद्युः प्रातरेव कृपावती नाम शिष्या विश्वभूतेः समागत्य जय महाराजेत्याशीर्वचोनुगं कमलपूलकमुपढौकनीकृतं समर्प्य समुचितोपवेशना-
तिथ्यसन्मानिता राजानमब्रवीत्—राजन् ! आर्या त्वामाह यथा किल तारावली तस्मिन्नेवाहनि मठान्निवासमागते त्वयि हठात्प्रबोध्य कारिता-
हिकविधेया स्मृत्वा तत्तदशेषमुदयसुन्दरीव्यतिकरमश्रुपातमात्रानुमेयकर्मणा रुदितेन तामशेषां रजनीमनैपीत् । विभाते च त्वरितमुत्थाय पुष्पोच्चय-
मिषेण कुसुमवाटिकामुद्दिश्य यत्खलु निर्गत्य गता, तदिदानीमेतितदानी मेतीत्येवं न तत्राहि समागता । न चास्माभिरये उदयसुन्दरीवियोगदुःखिता न ज्ञायते कापि याति किञ्च करोत्येकाकिनीपमिति समन्तादितस्ततो निपुणं तद्दिनमशेषमन्विष्टाऽपि दृष्टा । न च निवेदितं भवतेऽपि, येन प्रायः कश्चिदिहापि पुरा परिचितः सुहृद्जनो मिलितो भविष्यति स नीत्वा गौरवेण निजं निलयमातिथ्यसत्कारेण तामद्य सन्मानयिष्यति, किमेवमवि-
वेकिनी तारावली, येन मामपृच्छयन्त्येव कुत्र चिद्याति, तत्प्रातरवश्यमेप्य-
(ती)ति । न चागता प्रातरपि । एवमद्य गतायाः कापि तस्यास्तृतीयो वर्तते दिवसः । तन्नूनमसाविह न शक्नोति वीक्ष्यमाणा भवन्तमुदयसुन्दरीं विना स्थातुमिति यथैव पूर्वं गृहान्निर्गता तां गवेपयितुमेवमितोऽपि मन्ये गता भवि-
ष्यति । तन्न भवता परामर्शपण्डितेन शोचनीयाऽसौ । न चानीतया गवेप्य तथा किञ्चन प्रयोजनमस्ति । स चान्वेषणप्रयासो वरमुदयसुन्दर्याः क्रियते । सा पुनर्यस्मिन्मुदयसुन्दरी तत्र सर्वतोऽपि भ्रान्त्वा स्वयमेप्यनि—इत्यादि स-
म्यक् सोपदेशमाख्याय लब्धाशिष्या नृपेण सप्रश्रयमशेषं तथेति तद्वचः प्रति-
पद्य विसर्जिता सप्रतोपमयासीत् ।

अनन्तरमनेन तारावलीगमनविस्मयरसेन जडीकृतान्तःकरणवृत्तेः, उदयसुन्दरीव्यतिकरानुचिन्तनपथापातमन्मथशरघातवेदनादूयमानमनोविह्वल तथा कुतोऽपि निर्धृतिमलभमानस्य, स्त्रीरतनफलितायाः प्रतिदिनमुदञ्चदा-
शाकल्पलताया मूलमिव तमभ्यर्णवर्त्तिनं कुमारकेसरिणममृतरसावसेकसुभ-
गेन दृष्टिपातेन समुपशीलयतः, सह तेन ननु क्व किल तारावली गमिष्यति ? केन पथा प्रस्थितवती ? किमङ्ग सत्यमुर्वानले प्रियसखीमथेक्षितुमगात् ? उतान्तरे किमपि व्यपायरूपमन्वभूत् ? किमस्थाः संवृत्तमित्यादि परामृशतः, क्षणं च क्व नाम तयासावुदयसुन्दरी दृष्टिपथमुपेता ? कथमवलोकिता ? किं कूनवती ? किमुक्तयती ? कस्मादागता ? कस्य कुलवर्त्तिनी ? क्व वर्तत इत्यादि कथित-

मप्यकथितमिव (श्रुतमप्य)श्रुतमिव ज्ञातमप्यज्ञातमिव पुनः प्रश्नैराधर्तयताः, हृदयानुवर्त्तकेन कुमारकेसरिणाऽपि मुहुर्मुहुराख्यायमानाभिरिमाभिरेव कथाभिरशून्यानि गमयतो दिनानि मेदिनीन्द्रस्य; जलदतिमिरा(प)सर्पणनिरर्गलोऽयं मयि सति लब्धप्रभो हरिणलाञ्छनः करैरनङ्गशरशल्य(निहत)मुद्यद्य-मुर्वीपतिं व्यथयतीति प्रोपिते शरत्काले, तामेव सततमुद्यसुन्दरीं ध्यायतो निपतमभिनवयवोपान्तसञ्च(र)त्कौञ्चकुलकठिनकेङ्कारमुत्तरोऽहमसम्प्रतो नर-पतेरिति निष्क्रान्ते हेमन्ते, हिमपरिग्रहेण मया स्मरानलकरालितावनिप-चित्तसन्तापशा(मक)सुभगानि प्रलीयन्ते कमलकाननानोति निःसृते च शिशिरे, समयसेवोपचारमिव कर्तुं मलयगिरिशिखरसरसीतरङ्गजलजडिम-समाधिकसमीरणव्यजनप्रगुणः, प्रगुणीकृताविरलव(कुल)कुसुमकोशभरित-मधुरसजलाद्रोपकरणाः, स्वेदप्रतीकारकृते विकसदतिविशदसिन्दुवारसम्भृता-नल्पतरपरागकैतवोपरचितकर्पूरचूर्णाः, तल्पार्थमिव गृहीतनवनिरन्तरतरुप्रवा-लपेशलाभोगः समागतो वसन्तः ।

यत्र—

सम्प्राप्तः सुहृदो वसन्तदिवसादेकोऽपि चूताङ्कुरः
कन्दर्पेण शरीकूनस्त्रिभुवने भिन्नक्रियं चलंगति ।
मानं मानवतीपु कर्षति मनो मधनात्यलं रागिपु
प्राणानन्ति वियोगिनीपु पथिकेष्वन्त्राणि निष्कृन्तति ॥

अपि च—

यस्मिन्नमुद्रमुकुरारचिताम्रसम्प-
दुष्टृङ्खलेन मधुना हृदि वर्त्मगानाम् ।
आस्फाल्यमानक्षपकेतनकङ्कपत्र-
शल्यस्वनं पिकरुतान्वनुभाषयन्ति ॥

यत्र च—

त्रिभुवनानन्दप्रदायिनः समदमलयकामिनीकर्णपूरविरचिनारविन्दकोश-
प्रवेशलालसाः श्रान्ता इव वसन्तः पयोधितटारामग्रामेषु, शिशव इव रेलन्त-
स्ताम्रपर्णांतरद्गदोलासु, अतिथप इवोपतिष्ठन्तः कायेरीचलन(कूल ?)तामृ-
द्गेषु, पथिका इव मिलन्तो गोदावरीजलतुपारसार्थेषु, मृगमदमशीलित्वितानि
कलयन्तः पण्डिता इव पाण्डीकपोलपत्राणि, घम्मिल्लवेद्गीगतानि चिन्वन्तो
मालिका इव कुन्तलीशेखरकुसुमानि, मन्मपनिधीनुद्गाटपन्ताः सिद्धा इया(न्त्र)

सीमन्तिनीस्तनकलशान्, केसरपारागोद्वर्तिभृतोऽङ्गकारा इव घन्नतः (घन-
न्तः ?) कोङ्कणीनामङ्गखलकेषु, पुन्नागमधुरसस्वेदिनो मद्गा इव मिलन्तो म-
हाराष्ट्रकुटुम्बिनीनामूर्स्तम्भेषु, परिमलमिलितालिपटलकयचिनः सुभटा इव
लगन्तो लाटलीलावतीनां बलिषु, मन्दगमनाः कर्णाटनारीकुचपत्रकस्तूरिकाप-
ङ्किलपथेन, शीतलास्तिलिङ्गतरुणीकुरुलवनच्छायोपसेवाभिः, सुरभयः सवि-
भ्रमाभीरभामिनीमुखाभोदेन, चन्दनगिरिपरिसरोद्यानमण्डलाद्बुचलन्तश्चलकु-
सुमकतरुदस्तकाभिनयभारतकाः प्रसरन्ति दक्षिणदिगङ्गनाश्लेषमिलितकर्पूरसौ-
रभसुगन्धयो गन्धवाहाः । किं बहुना—

भ्रूमिं केरलीनां मुरुलमृगदृशां विभ्रमोत्तंसदेशं

चोलीनां चारुकाशीविषयमपि बलीमण्डलं सिंहलीनाम् ।

आक्रम्यान्बोधितेरे तरुकुसुमरजस्तम्भसुत्तम्भयन्तो

धान्याः पुष्पायुषस्य व्यदधत मरुतो राज्यमेकातपत्रम् ॥

अथ तत्र तरुणजनहृदयसद्मनिप्रवेशमङ्गलमुद्भूतं मन्यस्य, व (वा?) यौवने
तरुश्रियां, रसायने (कुसु)मानां, नायके सर्वतूनाम्, उरसवे विलासिनां, शृङ्गार
सुहृदि विकचविकचिकिलमकरन्दसुन्दरामोदमिलितपट्टचरणचक्रनिर्लूनमानिनी-
मानकन्दले दलद्रकुलपाटलाशोकसहकारमधुरसभरासारभग्राध्यनीनवर्त्मनि
वसन्तसमये; निविडतरुपत्रपल्लवास्फालशब्दसुभगेन निभृतमुल्लपितवचनस्व-
नाभासमिवोच्यमानो मलयमारुतेन, मुकुरमधुमिलितकुटिलपट्टचरणराजिरेखा-
ग्रचलनसन्निवेशिभिः सभ्रुशिखास्पन्दनमिवानुमन्यमानश्चूतद्रुमैः, समीरणा-
न्दोलनचलितहस्तकैः सहस्रसंज्ञमिव पूगीवनैः प्रेर्यमाणो राजा सदा मान्यमपि
महत्तरं धैर्यमवधीर्य तस्यैककन्यकावस्तुनः कृते हृदयमनङ्गदृहे दासीचकार ।

तेन च—

प्रतिदिवसमादिश्यमानमानसो विबुद्धमन्मथहुताशनोत्ताप्यमानः प्रज्व-
लन्तमिवाखिलं परिग्रहमपहाय, पीयूषसृष्टिनेव कुमारकेसरिणा परिगतः,
शिशिरेषु हर्षवशविसारिविहरणरसप्रसक्तकलहंसकामिनीमुखबिखण्डितोद्भा-
सितमृणालनलिनकिसलय (विलाससरसीतटेपु) गिरिसमीरताडितनिविडता-
डीरवोत्रस्तहरिणरमणीकुलतरलनेत्रनीलोत्पल(नि)करपेशलेषु लीलावनेचरस्थ-
लेषु यौवनभरमन्थरोद्यानपालिकाविकीर्यमाणदृष्टिकाममञ्जरितलतानिकेतनेषु
च प्रमदवनेषु रममाणः, पुरोऽवलोक्य सभ्रुक्षेपनिर्देशमुवा च कुमारकेसरि-
णम्—अहो पश्य पश्य ।

एतस्मिन्नलिनोवनेऽस्य नियतं कान्तावियोगघ्नम्—
 भ्रान्तं चित्तमघाप्य पद्मपदपतेर्लघोऽङ्गजन्मा ग्रहः ।
 तेनैव प्रलपन्विशृङ्खलमुखो राजीवधूलीभृतः
 शून्यं भ्राम्यति सर्वनो मयुलिहामावेष्टितो बालकैः ॥

अत्रच—

चक्राह्व(य)स्य शतपलवनप्रचार—
 संलग्नसान्द्रमकरन्दरसप्रसिक्ता ।
 यामा(भूपो?)विषोगदुरितप्रशमाय....
 लाक्षा सेवकवसु (वसेककलितेव?) वधूर्विभाति ॥ (?)

इतश्च—

एष प्रभूतमुकुराहरणप्रसक्ति—
 सन्तुष्टकोकिलनिकूजितकैतवे(न) ।
 चैत्रेण भू(च?)तनिल(यिन) निश्ची(चो?)यमानः
 पञ्च(श्रेपु?)सायकशिखाध्वनिरुद्धलास ॥

अस्मिन्नपि—

श्रीहावने पश्य नवप्रभूतपुत्तामपुष्पाग्निपतन्परामः ।
 गन्धोपलक्षोद् इव स्मराग्निमुद्दीपयत्येव मनस्तु यूनाम् ॥

इह हि—

चन्दनाचलसमीरदोलिता मूलमुक्तचनरेणुधोरणिः ।
 रागिणां क्रकचियेव मानसं पाटयत्यहह चूनमञ्जरी ॥

शुमारकेसरी च प्यञ्जिनाशयैरमीभिः (रा) दृशैरालापयसोभिरवनीन्द्रस्य
 हृदयमाकलय्य विषोदन् आहो प्रगादमित् गृहीतोऽयमनङ्गप्रहृतरेन स्वामी, ना ।
 प्यतोन्मय मया भीयमानोऽपि याहपति, न चेदृशं प्रदेशमपहाय रागिणां निर्घृ-
 तिः, तदिदं नाम कैःसायकदिश्य च किमालम्बनमुदयसुन्दरीकृतामस्य मन्म-
 थ(व्य)धामन्तरायामानि समन्ताद्दत्तदृष्टिरंकतो यिलोस्य समग्रमं जगाद्
 स्यामिन् ! इत इतो निवेदयतां हृष्टिरयेक्ष्यतामिपमय वनयीरनाज्ञा किरानरा-
 जेन कुनाधिदासाद्य मरभममानीपमाना, घृता च दारकेण यन्नायाम्, पर्याण
 मञ्जिता, रागतोपहारदीकिनेव मर्यतुगजेन मयुना, परणमंभरणोपरोयदक्षेय
 दिपसालैः, भनन्ययोग्येषुपापनीकृतेव शक्रेण, पाहनेकरत्नमिति श्रीनिपरिक-

ल्पितेव वेधसा, प्रभूतवेगास्पदतया शरीरसिद्धिरिव मारुतस्य, प्रत्यक्षतेव चित्तस्य, रूपान्तरोत्पत्तिरिव गरुडस्य, जन्तुपरिणतिरिवास्तनामाङ्गिकप्राणप्रकर्षतया, वेगमतिहठादाच्छोद्यितुमिव रंहसा प्रसिद्धेषु पविष्टालोकहृदयेषु, त्रिविक्रमवन्निभिरेव क्रमैर्विश्वमतिप्रामितुमीश्वरा, मङ्गलार्थमिव क्रमं चतुर्थमाविश्रती, ह्यजन्मनोऽन्यस्य ग(ति)त्व(रा)मसहमानेव मुहुर्मुहुःस्फुरता घ्राणाग्रभागेन भासमाना, मुखान्तर्विरमता स्फुरन्मसृणहेपारवेण त्रिभुवनोल्लङ्घनप्रतिज्ञामिव कुर्वती, तेजसा सर्वतश्चलदङ्गतया धरणितलस्पर्शघृणयेव कम्पमाना, गतिजवनिपेधक्रोधादाताप्रितेव मञ्जिष्टारागपाटलं वर्णमादधाना, विशिष्टगुणाधारसृष्टिना स्वरूपेण चातुष्पदीजातिसुत्कर्षयन्ती, सहगमनवेगाद्भ्रमगतेर्मरुतो बलस्वार्थ(सार्ध?)मिव लम्बिताभिरतिमसृणघनसटाभिरुल्लासितेन घन्धुरा स्कन्धेन, स्निग्धा रोमभिः, तथा कर्णाभ्यामुपचितबलाप्यश्वि(स्थि?)मयी मुखेन, स्वरूपमुग्धाऽपि विदग्धा पदन्यासे, अदृष्टपूर्वैव सुरलोकसम्भवाकारविभ्रमधरा, मनोहराङ्गी तुरगीति कुमारकेसरिवचनाद्राजा झटित्यन्यतो विकृप्य तस्यामरविन्दसुन्दरं चक्षुः सविस्मयमपातयत् ।

दृक्पातसमकालं च तथा सह पुरः प्राप्तेन प्रणम्य विज्ञप्तः किरातराजेन-देव ! अद्य चिन्धस्य महागिरेः परिसरभुवि प्रचरतो ममाग्रे झगिति परमसावम्बरतलाद्गतफालमत्यन्तहरितदूर्वास्तम्बोपरि पपात, न जाने किं सत्यमियमम्बरादेव रविस्पन्दनमपहाय सरसदूर्वाहारकाङ्क्षिणी शोणीतलमवातरत्, उताद्रिशिखरादमरजन्मनः कस्यापि वाहनमेवष्टंपामदात् । (मनवष्टंभमपतत् ?) अवेक्ष्य च स्वरूपमेवंविधममुष्या विस्मितेन मया चिन्तितम्-अहो ! कस्येयमसदृशाकारचार्वाङ्कुतो वाऽत्र वितोर्य फालमागता ? मन्ये सप्तभ्योऽपि रविरथतुरङ्गमेभ्यो गतिवेगमाधाय निर्मितेयं विश्वसृजा तेन ते समतलमप्युदपास्तशैलधोरन्तरालमखिलेनाह्वा लङ्घयन्ति । उच्चैश्रवा अपि निष्काम्य समुद्रमथनादेनामुदीक्ष्य निजपरिभवाशङ्कया नात्र महीतले स्थितिमकरोत् । समीरणश्चायमिदं यानैकरत्नमपहाय हरिणमधिरूढो ब्रजन् तरल इति मतो लोकेन । किञ्च न तावदिह नृनमेनां त्रिदशतुरगातिरेकसुन्दरामाकृतिं वहन्तीं मनुष्यजन्मा कश्चिदधिरोढुमर्हति । तन्न यदि ध्रियमाणा झगित्यपक्रामति, तदियं मर्त्यलोकशक्यस्य वाहनार्थमुचिता भविष्यति चेत्स्वामिन इति सम्प्रघार्थं सदृग्बन्धनोपायमनुसरतोऽस्य दारकस्य हस्तेन मया धारिता, मया किमस्य ध्रियते शङ्कितैः, पद्ममुना छलेन विधृतास्माभिरियं त्वनुब्रस्तहृदया सिद्धेव निःशङ्क-

मास्ते । ततश्चात्मनः पर्याणपरिकरेण प्रगुणीकृत्य सेयमानीता देवस्य पादान्तिकम् । उपरिष्ठाद्देवः प्रमाणमित्युक्त्वा विरराम ।

अथ कुमारकेसरिणाऽपि—अये निरुपायलब्धेनामुना रसान्तरेण राज्ञः सुदूरमन्तरयामि प्रस्तुतमनङ्गपीडाकरं रसमिति विचिन्त्य वीक्ष्य तां सम्यक् सर्वाङ्गमवगतस्वरूपेण विज्ञप्तः—स्वामिन् ! अवधार्यतामसौ तावस्य (तावदस्ति) नवधा तुरङ्गजातिषु तोकोराजातिरुत्तमै(व) । साक्षादष्टधा ह्यलक्षणे च संस्थाने तावदुच्छ्रायो दैर्घ्यं परिणाहश्चेति यथावदङ्गुलसंख्यया प्रधानमानोचितप्रमितिरुत्कृष्टैव, श्रवणयोश्च युगं यादृक्शास्त्रेणोक्तमस्ति तादृग्लघुतया श्रेष्ठं, मृदूनि च पश्य केसरत्वक्तनुरुहाणि, निर्मासताऽपि जानुजङ्घाननेषु, नयनदशनस्तनेषु च वास्तवं स्निग्धत्वम्, असावप्युल्लायवती ग्रीवा, खुरेषु निष्ठितमेव काठिन्यम्, पृथूनि च ललाटकटिस्कन्धपृष्ठाक्षिवक्षस्थलानि, किमुच्यते यथोक्तैव संस्थानगुणेनासौ वर्णेन च मूलवर्णचतुष्टयात्पाटलच्छविः । आवर्तैस्तु यथास्थानमुचितैरेव चिह्निता, ध्वनिना च सङ्ख्यस्य(शंखस्य?) हेपते । देव सत्वं च सत्त्वेनाविर्दधाति । दधाति च छायामाग्रेयीम् । सुरभिश्च सौरभेण पङ्कजवनस्य, त्वरितया विलासवत्या च गत्या प्रचरति । ससधा प्रकृतिषु शुद्धैव सत्वप्रकृतिः । प्राणमपि तमेव प्रधानमाङ्गिकं स्पष्टयति । एवमेभिः शुभलक्षणैरक्षीणसृष्टिरसावर्हत्यधिरोढुमात्कृदिनिर्व्यूढस्य स्वामिनः । तद्देव ! कौतुकादधिरुह्य वाह्यतामियम् । धारा हि याः किल विपञ्चिताः पञ्च तास्वैकैका त्रिधा प्रकीर्तितेति सम्यक् निरूपय प्रथिताश्ववारधौरेय !, तासां क्रमं पञ्चधा मण्डले तु तथेत्युपदर्शय प्रकर्पात् भो ! बाह्विद्ययोपहसितरेवन्त !, विधिं वाहनस्य पङ्क्तिं च धरणीन्द्र ! सूत्रय, त्रिधा च वीथी तस्यामुचितक्रमेण वेगमारोपयतु वाहनविधिविशारदो देव इति आदराद्विज्ञप्ते तेन कौतुकी नरेन्द्रः सलीलमारुह्य तथैव तां बाह्वितुमुपक्रान्तवान् ।

अत्रान्तरे च—

झटिति प्रधावन्नागतो दुरन्ताकृतविह्वलः, ह्लावितोऽम्भसा श्रमजेन, गतिजवायासविसृताभिरनवरतनिःश्वासोच्छ्वाससन्ततिभिरन्तरितवचनवर्णपरिपाटिः, कर्मकरः करभक्ः—“ देव ! मुपिता मुपिता स्मः, पश्यतामस्माकमशक्यनिग्रहेण दुरात्मना कुतोऽप्यागत्य विध्वंस्यमानमिदं रक्ष्यतां रक्ष्यतामुद्यान ”मिति सत्रासगद्गदमवादीत् । विस्मयोत्सुकैरूपान्तवर्त्तिभिश्च केन रे केनेति युगपदापृच्छयमानो भयादनुङ्गीर्णनामा तेन तेनेति जल्पन् नृपेन्द्रमहासयत् ।

राजाऽपि तेन तादृशा तस्योच्चासवचनेन विस्मितश्चान्तः सत्वरमाहृत्य जङ्घाभ्यां तुरगीमनुपृष्ठधाचितैः कुमारकेसरिप्रभृतिभिरनुन्वियमाणमार्गः क्षणात्तमुद्देशमासाद्य पुरो निहितदृष्टिरेकहेलयैव परमितस्ततो लतामण्डपाल्लनामण्डपमुर्वोरहादुर्वीरहमनुसरन्तम्, अ(न्वा) रब्धमशेषतोऽपि वनरक्षिभिः, अक्षामविक्रमं, हास्यरसमिव पार्थिवविकारेण परिणतम्, दुर्नयमिव प्रतिमया प्रतिष्ठितम्, वैरूप्यमिवानन्यरूपतया नियमितम्, चापलमिवैकवसतितया व्यवस्थितम्, कडारकान्तिभिस्तनुरुहैर्लम्प्रकपिकच्छुकेसरैरिवोपजातकण्डूतितया सततमङ्गेषु कण्डूयनस्वभावमुपशीलयन्तम्, चापलदुरुद्यमान्दोलितचन्दनमही-रहतया चलितशिखरशाखाग्रविघटितेन क्रोधात्पश्चाद्भागलप्रेन गोधूमरोचिपा भुजङ्गमेनेव पिङ्गत्विपा लाङ्गूलदण्डेन भ्राजमानम्, फालवशामिलितविम्ब्योफलपाटलरसेन लिप्तया वदनसम्पदा दशनदलितकुम्भकर्णनासासृजा म्हावितमुखं सुग्रीवमिव दृश्यमानम्, पाकारुणगभस्तिनि नारङ्गफले प्रसारितकरं शिशुभा-यचापलाद्दालरविविम्बमाकर्षन्तं हनूमन्तमिव प्रतीयमानम्, इतस्ततो दृष्टनष्टन-या रणरसोच्चचापलं नीलमिवोपलक्ष्यमाणम्, प्रेङ्खता जात्यकनरुदलोद्योतदी-प्रेण प्रभापिण्डेन जलदपण्डात्तडिङ्गोलमिव श्यामलतमालशिखराचम्पामधः क्षिपन्तम्, तारकवतश्च गगनादुल्कापुञ्जमिवोद्बुद्धमायवोमण्डपात्फालेन निःसरन्तम्, क्वचित्कपिशेन वपुषा परिणामपिङ्गलं फलमिव पनसतस्फुक्त्वेपु लम्ब-मानम्, क्वचिद्यावकलुचा वदनविम्बकेन फलद्विमेकोत्तरां दाडिमीविटपेषु दर्श-यन्तम्, क्वचित्कपिलोत्फुल्लरोमशया लाङ्गूलश्रियाकपिशकेसरविकस्वरां मञ्जरी-मिव लतामण्डपेषु सृजयन्तम्, हरजटाग्रपिङ्गलया प्रज्वलन्तमिव देहत्विपा, प्रचलदखिलाङ्गभागेन उत्पन्नन्तमिव चापलेन, फलग्रहोदधितकरेण विस्तरन्त-मिव दुर्नयेन, रक्षिजनरुदर्धनोपकल्पितेन हसन्तमिव दन्तनिष्कर्षणेन, विद्रूप-कमटयोचरपात्रेषु, विटकान्तारनगरेषु, भोक्तामरामग्रामफलानाम्, प्रसाद-चिन्तकमनोरुहश्रियाम्, विभीषिकाप्रभेदमिव वनदेवतानाम्, हास्यपात्रमिव महीभृताम्, उघासनप्रियमिव तम्रशिखरोपवेशिनम्, नियमवन्तमिव फला-हारिणम्, महाकायमद्भुताकारभासुरमतिजयं स्रवङ्गमद्राक्षीत् ।

दृष्ट्वा च साश्र्वर्यम् अहो महत्त्वमङ्गानाम्, अहो भासुरत्यमाकृतेः अहो पत्नुरता चैतन्पवृत्तेः, अहो शक्तिरगम्यफलादानस्य । यथास्य निर्पगजाता-प्येष मानुषसधर्मा व्यापारः, यथा स्रवङ्गजन्सनोऽपीदृशमभीरुत्वम्, यथा

रक्षकचमूविमर्दकमिदं च सामर्थ्यम्, तथा तर्कयामि केनाप्यन्तस्तिरोहिता-
कारेण वस्त्वन्तरेणामुना भवितव्यम् । ये हि रामायणे सुग्रीवमलनीलाङ्गद-
प्रभृतयो दिव्यांशवन्तः श्रूयन्ते, ते किमन्यादृशाः केचिद्भविष्यन् । अथवा
मध्यवर्तीं तेषामेकोऽद्यापि हनूमानास्ते । स यद्यसावमीभिरनन्यशक्तिभि-
श्चेष्टितैर्भवति तद्भवति । भवतु, सामर्थ्यमेव ज्ञापयिष्यति यः कश्चिदयमिति ।
दृश्यतां तावदिति चिन्तयन्नभिमुखमुपागतेन तदुपसाधनानुबन्धभावनानु-
चिष्टेन विज्ञप्तो वसन्तशीलेन देव ! कुतोप्ययमेवमागत्यागत्य प्रतिदिनं वन-
रक्षिपुरःसरानस्मान्न किञ्चिदिव मन्यमानो नवपाकमधुराणि नाभिवाच्छित-
फलानि सर्वतो विलुब्ध स्वयमनास्वादयन्नये । कुत्रचिद्याति किलाद्य निगृ-
ह्यते श्वो निगृह्यत इति न गतो गृहीतुमस्माभिः । अद्य पुनः प्रसङ्गसमा-
गतस्य देवस्यापि ज्ञापितमित्यादिवचनादधिकवर्धिताद्भुतरसो राजा तं स्वय-
मुपक्रान्तवान् ।

अथ सोऽपि—

वालरविरक्तवदनः सम्पदमाच्छिद्यनिर्गतोविपिनात् ।

दुर्वासर इव भ्रूभृत्युपस्थिते शुभदशाप्रतिमे ॥

ततश्च—

उत्क्षेपणन्यसनशौण्डपदक्रमेण

पूर्वाङ्गमुन्नतमनुन्नतिमच कुर्वन् ।

पश्चान्मुहुर्धूलितकण्ठमकुण्ठवेग-

मत्रात्र दृष्ट इति निस्सरति प्लवङ्गः ॥

राजा तु तेनोद्यानविप्लवक्रोधेन क्लृप्तु पुनरसौ किमर्थं च स्वयमनुच्छि-
ष्टानिफलान्यादाय यातीति महता कौतुकेन च प्रेरितो झगिति दत्त्वा कशं
तुरङ्गधाः साग्रहं शृष्टतो दधाय । क्षणाच्च स तथाऽतिसत्वरं विनिस्सरन्
कपिरित इतोऽयं प्राप्यत इति सप्रत्याशमनुसरन्तमनुमार्गलप्रैश्च कुमार-
केसरिप्रभृतिभिः स्तोकांतरमनुसृत्य चरणगतिवेगभङ्गतया स्थितैस्समुज्झित-
भेकाकिनं नरेन्द्रमतिदूरमाचकथे ।

तथा सुदूरमाकृष्टो वज्रत्राजा तमतिवेगलाघवानुकृतमास्त्राङ्गजं प्लवङ्ग-
मनुसरन्त्या मुत्तादवगलन्तीभिरतनुफेनवह्वरीभिरतनुवेगोज्झितस्य पश्चादाग-
च्छतो मरुतः पन्थानमिव (चि)ह्वयन्त्याः, परस्परमुभयोः स्पर्धयेद्यग्रमग्रमनु-
सरतोरग्रचरणयोर्क्षेपेन समागतां ककुभमधि प्रघायन्त्याः, रपातिरेकमाकलय्य

तुरङ्गयाः सकौतुकमहो किमियमुत्पतिता वियत्पथेन याति, किमुत्क्षिप्य केना-
 प्यदृश्यमूर्तिना नीयमाना तिष्ठति, किमेतदङ्गसंक्रान्तः कश्चित् छद्मवानेवं प्रस-
 र्पति, किमीदृशमेव जवस्वरूपमस्या इति बहुवितर्कव्यग्रतया मुहूर्तमकृतावधानः
 सहसैव परमनेकरुशकुन्तकूजितारावतुमुलैरुद्गोधितेन मनसा दत्तदृष्टिरकस्मा-
 दात्मानमेकत्र महावने पतितं व्रजन्तमद्राक्षीत् । वीक्ष्यते यावत् तावत्स खलु
 महीध्रमेदुरो नास्ति शाखामृगोऽपि, अग्रे केवलं निवारयितुमिवाग्रतो गमनमन्तरे
 स्थितम्, छलितविन्ध्यगिरेरगस्त्यस्य रोपाद्वर्धितमिव पिषाय दक्षिणां ककुभ-
 मवतिष्ठमानमेकं गौरीतपश्चरणपञ्चाग्निना विलीननुहिनं हिमाद्रिमिव, हरपद-
 स्पर्शप्रभावादपगतस्फटिकपाण्डुकुष्ठम्, कैलासमिव, वार्धकेन गलितकाञ्चन-
 च्छर्विं सुमेरुमिव, अदभ्रशिखरकृताभ्रं भूधरमपश्यत् ।

उपजातविस्मयश्च त्वरितमाकृष्टरश्मिवलयो विधृत्य तुरङ्गीमुपमृत्य च
 घनच्छायातिशीतलं तलमनोकहस्य श्रमभरातिमन्धरया दृशा निरूप्य सन्नि-
 वेशमशेषतो दिशां सम्भ्रान्तहृदयश्चिन्तयाञ्चके—अहो ! काहमिह महावने
 पतितः, कतम एपोऽपि ब्रह्माण्डफलककीलको विसङ्कटः सानुमान, क सो-
 ऽस्मदवनीप्रवेशः, क ते कुमारकेसरिप्रभृतयः सहायाः, कियन्तमध्यान-
 मियमुल्लङ्घितवनी महाजवा तुरङ्गी, न चैतस्या वेगलाघवमिदमदृष्टपूर्वमालोच-
 यता व्यग्रेण मया समुपलक्षितोपमुज्झितस्वीकृतो भूविभागः, क चासौ
 कपिर्षदर्थमनुपृष्टवावितोऽस्मि, किमदृश्यो भूत्या कचिद्भूतः, किमिह माया-
 चिना तेनाहमाकृष्य छलादानोनः, करिष्यति वा किञ्चिदुपरिष्ठादन्यदप्पसौ,
 किमियमित्यं प्रवृत्तिः किञ्चिन दर्शयिष्यति कर्मणोऽनुरूपं फलम्, किमेव-
 मोदृग्विषयं प्रातिकूल्यं वा विषेः, इदानां किमत्र कियते, किमु व्याचर्य तुरगां
 पश्चाद्भ्रजामि, किमग्रेतनां सुवमनुसरामि, किमिहैव तावत्तं हताशमदृश्यीभूतं
 वनौकसमन्वेपयामि, यदि तावदियमीदृग्विधा ललितैव तुरङ्गी तनो मे न दूरं
 निजनिवासनगरं संप्राप्तिः (मुं ?) स पुनरास्पदं महाद्भुतस्य कथमवेक्षितव्यो
 यलामुक्त्वाः, यद्वा सर्वेऽपि परमधर्मोतिभृतः पिपासिनाश्च नितान्तशौतलमति-
 स्यादुसलिलमुपकूलफलवदवनीरुहं जलाशयमधिभ्रयन्ति तत्तमहमाश्रयामि,
 तत्रापि यदि नैष प्रत्यक्षनामेष्यति ततः किमनेन, मनः प्रवृत्तिरेव कौतुरु-
 मकौतुरुश्च कल्पयति, तावत्स्वरातपसमयमर्पणश्रमकदर्थितामिमां तुरङ्गी-
 भात्मानं च जलाशुपसेचनैरुपजनितसोष्ठवं विषाय कालोचितं करिष्यामीति
 निश्चिन्त्य चलितरतनो द्रुमतलात् समंधरप्रचारमितस्ततो निभालयज्ञातिदूरमा-

नन्दजनितकूजितारावमुखरैराख्यातविषय इव हंसादिजलपत्रिभिः, अनिलान्दोलितशिरोभिः संज्ञितजलाशय इव तरुभिः, अभिसुखसमागतैश्च कृताभ्युत्थान इव साम्भोजसौरभैर्वायुभिरुद्भूतनिश्चयः सप्रमोदमनुससार तां दिशम् । अग्रे च तस्यैव भूभृतो मेखलायामत्यन्तशीतलाभोगं प्रभेदमिव हिमस्य, संस्कारमिव चन्दनस्य, परिणाममिव चन्द्रमसः, सन्तानमिव शीतकालस्य, राज्यग्रंशमिव निदाघस्य, सञ्चिताम्युसर्वस्वं कोशमिव वर्षागमस्य, सुस्वादुजलमयं रूपान्तरमिव समुद्रस्य, विविधोर्मिचमूचलनकुस्तरं चक्रव्यूहमिव वरुणराजस्य, यमलजातमिव द्वितीयं मानसस्य, वर्तुलिमशालिना पालिवलयेन ठकारमिव महीमातृकायाः, निरालम्बनतया झगित्येकत्र पुञ्जीभूय निपतितं भरमिवाभ्रगङ्गायाः, घर्मोपमर्दरौद्रस्य कलेः प्रसरनालोक्य मन्त्रयितुमेकान्तमिलितानां मन्दाकिनीस्रोतसां त्रयमिवावहमण्डलीरूपेणोपविष्टम्, सुरपतिफणीन्द्रयोरुत्पन्नविवादे पाताललोकादाकृष्टमन्तरालेविमुक्तममृतकुण्डमिव विस्तीर्य जगत्यामास्थितम्, शैत्याभिलापपतितयेव छापया तटतरुणाममुच्यमानशीतलतरङ्गम्, तरङ्गसंगतालम्बिशाखाप्रपल्लवमुखैः स्वादुताप्रलुब्धैरिव तीरशाखिभिरनवरतमापीयमानसलिलम्, क्षारसागरजलोद्विष्टैः सुधामधुरवारिग्रहार्थनापतितैरभिनवाभ्रपटलैरिव पृथुभिरम्भोजिनीदलैः समन्तादा(धृतम्,)सुनिर्मलाम्युतया प्रतिविम्बितेषु बहुपदार्थेष्वेकतः प्रतिकूलितमूर्तिना गगनपिधानकेनेवाल्पकल्पादन्तःपतितेन महत्त्वमद्भुतं विभ्राणम्, अन्यतस्संकान्तविम्वया परिसरविलीनवनराजिरेखया चिततवाडवधूमच्छटाङ्कितक्रोडमपरमष्टमं पयोधिमिव प्रतीयमानम्, अपरतः प्रबुद्धविशदारविन्दप्रतिविम्बैरातपत्रैरिवातपाद्रक्ष्यमाणसैन्यमन्तर्निवासिनं वरुणमाविर्दधानम्, शतशः प्रतिविम्बितैश्च पृथुदलस्तवकपूरितमौलिभिस्तटतालशाखिनामाकारैरमृतकुण्डधिषा पातालास्त्रिसरद्भिरनेकफणैर्भुजङ्गमैरिव आजमानम्, अनिलतरलिताविरलशीकरनिर(न्तर)दुर्दिनोत्सवपदं चातकानाम्, कमलसौरभसुगन्धितं विलासभवनमिन्दिन्दिराणाम्, विकसित यहलकुचलयान्धकारसंवलितं संद्वेत्तकं सारसद्वंद्वानाम्, सुस्वादुशीतलजलं प्रपासत्रमटवीचराणाम्, सिद्धनवमृणालादिकन्दकमनोपं रसवतोस्थानं कलहंसवयसाम्, कमलपरिमलमिलितालिमण्डलमनोहरं धृतमेघदम्बरातपत्रमिव जलाशयैकाधिपत्येन, क्रीडन्मकरपुच्छाच्छोटनसमुत्थितोदच्छटं समुत्तम्भितपताकमिव जलोभेकेन(द्रेकेण,?) यहलकलोलतरलं कम्पमानमिव शैत्येन, तटान्तमिलितद्विण्डीरवह्नीरप्रकटमायातपलिनमिव,

महत्तरत्वेन, निर्मुद्रमपि मुद्रितोपरुण्डं श्वापदपदैः, दुस्तरमपि तीर्यमाणं तरद्गैः,
 अस्ताग(अगाधः)मपि लज्जमध्यं पयोभिः, अमलमपि मलिनमिन्दोवरप्रभाभिः,
 पवित्रतोयमपि मिश्रितमरविन्दमन्वु(धुविन्दु ?)भिः, कचिच्चलदेवनाञ्जनरूपिका-
 भिरिव दन्तुरं कुवलयरुलिकाभिः, कचिच्छरुगचाराङ्गनाशृङ्गारयावकक्षेपपात्रै-
 रिव पाटलमुन्मिपिनरक्तोत्पलैः, कचिच्छारिलक्ष्मीनिमन्त्रिनानीननवयधुवैरिव
 पिश्ररं चक्रवारुमियुनैः, कचिच्चटुलयलिगभिध्वलदिव जलकुक्षुटकुटुम्बकैः, क-
 चिद्धवलरान्निभिर्हंसदिव चकोरपेटकैः, कचिन्मन्त्रणवाणिभिर्जल्पदिव क्रुररस-
 न्दोहैः, कचिद्दीर्घमाराविभिर्गापदिव कुमुदपदपदैः, उल्लसना जलेन द्रावपदिव
 मेदिनीम्, उत्कालशालिना तरङ्गचक्रेणाफामदिव दिशः, समुत्पनता शीकरक-
 दम्प्येन व्याप्नुवदिवान्तरिक्षम्, ध्रुवमेव तापापहारकम्, दृष्टमेव तृष्णाह-
 रम्, जलकुक्षुरैरप्यनास्तादितनलम्, लहरीभिरप्यदृष्टपारम्, अपारप्रसरमुप-
 तीरसम्भृताङ्गं तटागमद्राक्षीत् ॥

उद्वेष्टप्रयनोरजव्यजनकजानोदराकपिंतं

यप्रानिस्थिरगन्धयाहृतुलितं गन्धं गृह्णीत्या नयन् ।

भृङ्गास्तत्क्षणलज्जसौरभरमादुन्मादयन्तो भ्रम-

न्त्यग्रेऽग्रे नलिनीश्रियः कृतरयं प्राण्या भुजगा इव ॥

अपि च—

यत्र—

पूगोयत्पययद्गाले गर्भे (ह्योत्यागर्भे ?) रङ्गे स्थिता इव ।

गेलन्ति लहरीदप्यैदेषुदराममपां श्रियः ॥

तद्वन्दोरप्य प्रणिग्पुपननयित्तं शिथिलयाधने ।

प्यागृह्य ध्रुवमागतः स भगवान्भूयोप्यगन्तपो मुनि-

स्तेनैवे चकिता इयोर्मिदरत्ताः मत्ताऽपि पाराशयः ।

अप्रागापरगर्भोरगर्भेगुग्नि रैरं प्रविश्य स्थिताः

पादोविगृह्णितेण पूगेयशनो थिन्प्यथ शृङ्खि यथा ॥

इत्येयमनुपिन्त्य सार्पमाप्यायित्तमनाः सरममनुत्तार्य विगृह्य यथा-
 णामुद्देशनग्नयनजलपापनादिभिः मन्त्र्यं च मूढलज्ज ललायन्कलेन सुरही
 नवदरितपूषाङ्गमनोहासिनि परिमरं रैरं चरन्तामनुधत् । स्वयं च सुरगोगु-
 रदिग्नरस्यपिच्छनाप्यपृष्टिभिराभूतरं प्रक्षान्त्य चरणयोपुगन्तम्, आहृष्य च
 रचयमभ्युजादिजगज्जुमुर्मधकार माप्याहिर्षी देवतागस्तिन् । अत्रन्तरं

चाभ्यवहृत्य प्रत्यग्रसरसानि मृणालीकिसलयदलानि तीरतरुलताफलानि च पीत्वा च तरुच्छायातिशीतलं सलिलम्, आसन्नवर्तिनः शाखासन्दोहवहलस्य तमालविटपिनो मूलवर्तिनीमनुसृत्य च द्यामुपाविशत् ।

उपविष्ट एव च हृदयोक्त्य तं बलीमुखमशेषनो जलावनारवर्त्मसु तद्वतरुशिखरेषु लतान्तरेषु गुल्मसन्धिषु कन्दरदरीमुखेषु च प्रहितचक्षुरालोकयत् । कियन्तं क्षणमतिक्रम्य मनस्यकरोत्—अहो न तावदिह दृग्विषयमागतोऽसौ दुरात्मा कपिः, कान्तारमिदमसञ्चारगोचरं च मानुषाणाम् । तथाह्याश्रयोद्देशलेशोऽपि न कचिदालोक्यते प्राणिनाम्, प्रायःश्वापदान्यपि न नाम सञ्चरन्तीह दुर्बने, तत्किमेवमत्राऽऽसितेन, तेऽपि कुमारकेसरिप्रभृतयः क्व स्थिताः, क्व किलास्माननुसरिष्यन्ति, क्व चान्येष्यिष्यन्ति, क्व वा भ्रमिष्यन्ति, किं करिष्यन्ति, कथं वर्तिष्यन्ते तपस्विनः, तद्यदि प्रीतिमुपगतेषममुना सरसदूर्वाहारचारेण तु(र) गौ, ततो व्याघ्रुव्य पृष्ठतो ब्रजामीति संचिन्त्य तदभिमुखं निक्षिप्तचक्षुरकस्माचरन्त्यास्तस्याः पूर्वचरणयोरग्रवर्तिनमुल्लसितमांसलमरीचिवह्यरीपरीतपुलिनपदम्, पुष्पमिव विशुद्धतायाः, सुच्छमिवाशेषप्रदीपकलिकानाम्, नभसः पतितं गर्भाण्डकमिव भगवतः पतद्गस्य, ज्वलन्तं चितापुञ्जमिव निशातमिस्राणाम्, रविणा परिगृह्य सुभगीकृता द्यौरियमितीय स्पर्धया धरित्रीं स्वीकर्तुंमागतं, पुरः सौरभ्यलोभागतैः कणत्पद्चरणचक्रैरालोकविदलनपराधभीतिसड्बुचितैरिव तमिस्रपटलैः प्रसाद्यमानम्, अतिस्वच्छतयाऽन्तर्दृश्यमानव(गि ?) लितानु(न्य ?)कारशकलानोव संक्रान्तासन्नविटपदलविम्बकान्युद्धहन्नाम्, अन्धकारशतैरप्यचिन्त्योऽयमिति सौख्यार्थिभिरिवाशेषतेजोभिराश्रितम्, दूरप्रसारिभिः करैस्तमालशाप्वान्यतमसमलिनितान्याशामुष्वानि क्षालयन्तम्, सर्वतोविजृम्भितेन तेजसा सरुलमेकभृतात्मकं जगज्जनयन्तम्, असद्भावमिवापादयन्तमभ्यरस्य, निकामनिर्मलमतिमनोहरं मणिमपश्यत् ॥

दृष्ट्वा च विस्मितेन म(न)सा समन्तादृष्टिक्षेपैर्नकोप्यस्मीति दृढं निश्चिन्ननु कापमिह स्वथामगरिमगौणीकृताशेषरत्नजातिरपूर्वोमणिः, कथमिदं सर(स्तीर)मनुप्राप्तः, कुतश्चैवमवग्रंशङ्कुस्थितिरभूत्, नियतमयमनन्तैर्मरीचिभिः सदैवाप्रहतेन च महसा (सहस्र)करमिष्टिनं(मिनं ?)धियामात्मनितेजसं भगवन्मपि शुभगणितिकामति, निर्मलतयाऽवकृष्टलाञ्छनं कौस्तुभमतिशेते, किं च निष्कोपतया मुनीन्द्राणामपगनत्रासनया च सुराणां स्पर्धते मनोभिः, अपिचामुना जिनप्रभः कौस्तुभो लज्जित इव वनमालापगूढमसिनप्रभान्यका-

रितं हरेर्वक्षस्थलमधिष्ठितः, चिन्तामणिरप्यनेन सादृश्यमात्मनोऽभिवाञ्छ-
न्निव दानादभीष्टं फलमित्यर्थिनां चिन्तितार्थदाने प्रवृत्तः, अन्ये च मणयः
प्रभापराभवभयेनेव, केचिदगाधाम्भोधिमध्यवर्त्तिनो नाविर्भवन्ति, केचिदा-
श्रितरोहणाद्रयः समन्तादात्मानमतिप्रभूतया मृदा प्रच्छाद्य तिरोबभूवुः, के-
चिच्च रसातलं प्रविश्य फणीन्द्रफणापञ्जरमधिश्रितवन्तः, किमिह नाम स्नात्वा
निर्गच्छतः कस्यापि विस्मृतः, किमम्बरे विमानगामिनो जनात्परिश्रष्टः, किं
वाऽन्यतः केनापि वन्यप्राणिना पक्षिणा वा कुतश्चिदाहृत्यात्र निक्षिप्तः, यथा
च मधुव्रतोपसेष्यमानबहलपरिमलोद्गारवाही सिन्दूराङ्कितश्च क्वचित्तथा तर्क-
यामि सौरभ्यसम्भृताद्भावयवसङ्गिन्यलङ्करणे कस्याश्चिदङ्गनाया विभूषणमसौ
तदेनमादाय पश्यामीति परामृदयोत्थातुमिच्छो राज्ञः समीपं सखलु कथञ्चन
तत्खुरप्रहतिवेगादुच्चलितो मणिरग्रे पपात ॥

सा च परं तेन मणिस्पर्शप्रभावेण झगिति तुरङ्गयारूपमुज्झित्वा तदेव
जटावल्कलोपवीतधरं शरीरमावहन्ती तारावली बभूव । राजा तु तं प्रभावभू-
यिष्ठं मणिमात्मनोऽग्रे पतितमालोक्य ननु कीदृगिदमिन्द्रजालसोदरं कुतूहल-
मिति विसर्पता विस्मयेनाकृष्ट इव तस्मान्मणितो निवर्त्य निश्चलेन चक्षुषा
रूपान्तरेणोज्झितामभिनयामिव तारावलीं द्रष्टुमारभे । साऽपि स्वमूर्तिलाभर-
भसितमात्मानं विभाव्य तेनाद्रिणा सरसा च निरुद्धमध्यं तन्महारण्यमित-
स्ततो विस्मिता निभालयन्ती सरभसमेकहेलयैव विनिहितविलोचना साधु
साधु चिरादनुगृहीताऽहमभीष्टघटनया देवनाभिः । कुत्रेह क्रूरचनचरावतार-
दारुणारण्यसरसस्तटे त्रिभुवनश्रियः सोमन्तरत्नमित्यमनुचितावस्थानदुःस्थि-
तमभूदित्यालपन्ती दूरतोऽपि प्रसारितकरा त्वरितमद्रेरभिमुखी दधाव ॥

राजा तु तथा प्रवृत्तायां तस्यां सवितर्कमहो कोऽयमालापस्यान्यथावृत्ति-
रूपक्रमोऽमुष्याः । मणिरसौ ममाग्रे तिष्ठत्येषा तु धाविता सन्मुखी शिलोच-
यस्येति विस्मयात्तत्रैव यावन्निरूपयति पङ्कजदलापतं चक्षुस्तावदादौ यस्मिन्न-
किञ्चिदेव गिरीर्भित्तिमात्रकमेव केवलमालोकितं तत्र परमकस्माद्भूमोऽधगर्भं
विचित्रनवरचनामनोहरं माणिक्यमणिमन्दिरमपश्यत् । तस्माच्च मत्तकरि(परि)
चितया गत्त्या सलीलं निःसरन्तीम्, अनुहरन्तीं च तमेव चित्रप्रपञ्चितं रूपम्,
आप्पायिकां दृशोः शशिविम्बदलोपरचितामिव चन्दनकरम्बितामिव कर्पूर-
पिण्डितामिव कमलमण्डिनामिव सुधोपशालितामिव मूर्तिमुढहन्तीम्, नग-
कुसुमशोभिनया चरणपङ्क्यश्रिया लतामिव सौभाग्यभूमावुद्गताम्, ऊरुस्त-

म्भवतीं चित्रशालिकामिव रतिनिवासाय कल्पिताम्, जघनचक्रोपराजितां कर्मशालामिव कन्दर्पकुलालस्य विश्रुताम्, गभीरया नाभ्या मूपावतीं वातिकि(गे?)न्द्रविद्यामिव शृङ्गाररसमादधानाम्, वलित्रयतरङ्गिणीं सरितमिव सौन्दर्यदेशान्तर्विस्तृताम्, सुवृत्तपीवरेण (स्तनयुगलेन) माणिक्यनायकवतीं रत्नावलीमिव त्रिभुवनश्रियः, नयनशफरोत्फालवतीं वेलामिव लावण्यसागरस्य, भ्रूचापलवलयिनीं धीरवृत्तिमिव तारुण्यसुभटस्य, मुखसरोजसुन्दरां पद्मिनीमिव ब्रह्माण्डसरोवरस्य, विधिना निर्माय त्रिभुवनमनोहरामिमां मा कोऽपि द्रक्ष्यतीति गोपाधितुमिचारण्यगह्वरे विमुक्ताम्, सृणालिकाभरणां जलदेवतामिव कौतुकात्स्थले सञ्चरन्तीम्, करकलितलीलाम्बुजां लक्ष्मीमिव कमलवनात्कीडया भ्रमन्तीम्, कुसुमोत्तंसभासितां वनश्रियमिव शैत्याय सरस्तटे पर्यटन्तीम्, निर्माणसर्वस्वं भव्यतायाः, धारागृहमनुच्छकान्तिच्छटानाम्, फलं कन्दर्पकुसुमस्य, तीर्थं लावण्यसलिलस्य, पात्रं शृङ्गाररसस्य, मदनार्त्तिदशाजाड्यपाण्डुरं गण्डयोर्युगलमादधानाम्, तारावलीसम्मुखमालिङ्गनसमुत्सुकामायान्तीमुदयसुन्दरीं ददर्श ॥

दृष्ट्वा च सचमत्कारमारमाधूतमौलिः—अहो साध्वभिहितवती यथार्थवचना तारावली, सत्यमेव त्रिभुवनश्रियः सीमन्तरत्नमसौ मृगाक्षी, मुधैव मया धारितोऽयं मणिः । किं च यथाऽऽख्यातं कुमारकेसरिणा यथा दृष्टं च तत्र पटे तथाऽभ्यधिकमेव रूपं तस्याः । किमुच्यते ।

तथाहि—

निक्षिप्तमन्भोजभवेन रूपसर्वस्वमस्यामिति तर्कयामि ।

कुतोऽन्यथा कार्मुकपाणिरेव जागर्त्तिं रक्षार्थमिवाङ्गजन्मा ॥

अथवा—

सा श्रीरियं खलु यया जन एष याति-

हाराद्यलङ्कृतिविकस्वरमोश्वरत्वम् ।

दृष्टिः प्रहर्षजलविन्दुमिपादतोऽभू-

देनामवाप्य नवमोक्तिकभूपणा मे ॥

किं बहुना—

यत्संलीनमनिद्रचम्पकदलच्छायाभिरामशुता-

वेतस्यां किल मे प्रसूनधनुषो रागेण रक्तं मनः ।

तेनैवारुणरत्नशारतरलेनेवान्विता काञ्चनी-

भूयाऽभूद्भित्तखयेपि जगतान्नत्वे(मेपे?)ति मे निश्चयः ॥

अहो यत्किञ्चन वैधेयता विधेः, अहो प्रभावः कर्मपरिणतीनाम्, अहो विचित्रता संसारस्य, येनेयमीदृग्विधाप्याकृतिरिदं वनवासक्लेशमनुभवति । येनेयमित्थमरुण्यमध्यास्ते । तारावली च तुरङ्गीरूपमनुप्राप्ता । तत्सर्वमुभयोर-
न्योन्यप्रश्नादनेनैव तरोः प्रकाण्डेनान्तरितः शृणोमि तावदिति विनिश्चित्य तथैव तस्थौ ॥

उदयसुन्दरी चिरादचिन्त्यघटिनसङ्गमप्रमोदोल्लोलतरलितां त्वरितमाया-
तवतीं तारावलीमुद्गतरभसं प्रगाढमालिङ्ग्य विस्मयोत्सुक्या च तथा तथा
वनावस्थानव्यतिकरमापृष्टा बहुविरहदुःखभारापसर्पणादाश्वसता हृदयेनैकतो
भूत्वा छायावति हुमतले निपद्य स्वहृदयदुःखप्रकारमब्रवीत्—प्रियसखि न
किञ्चिज्जानामि तदा तस्मिन्सौधशिरसि तथाऽनङ्गजनितात्तिजागरस्यान्तराले
सूच्छया सुप्तेव सपदि विध्यातचेतना परमिह सरसवटे विद्युद्गमपूर्वेण चूडाग-
तेन दिव्यमणिना विभूषितमनुगतशैकेन महादेहदारुणेन कपिना पश्याम्या-
त्मानम् । अनन्तरमुद्रासतरलेन चेतसा ननु काहमिह क तन्नयकमलनीदला-
स्तरणशीतलं सौधशिरो यत्र किल सुप्ताऽस्मि, कासौ तारावली या न दूरमा-
सौच्छयिता, क च वयस्यजनो यः पालितनिजक्षणः त्वरितसुपरयेव मां परि-
वृणोति, क तौ पितरौ यौ प्रातरुत्थिता पश्यामि, क तच्च कल्पान्तःपुरं यस्मि-
न्नभितोऽपि तानि प्रभातमङ्गलोपगीतगर्भितानि प्रयुद्धपरिजनारावाहम्बराणि
भ्रूयन्ते । हा हातास्मि दुरपसदेन विधिना, कीदृगिदमरुण्यम्, अवनीधरश्च
कोऽसौ, कनममेतत्तटागम्, कश्चायमासन्नवर्ती कपिरिति सप्रकम्पमशेषतो
विलोकयन्ती जानामि मामाकलय्य स खलु मनुष्यशेषुपीकः ह्यद्गमो जग्नि-
त्युत्थाय तस्मादिहपरतो निविडतरुलतास्तम्बडम्बरवता निकुञ्जेनान्तरितामि-
न्द्रनीलमयीं भुजवलेनाकृष्य भ्रूतो भित्तिमपसारयामास । मध्ये च तत्रेद्-
मन्तःप्रगुणितावस्थानतल्पं प्राणिक्रयभयनमास्ते । तत्र मे निवासाय कल्पय-
न्नागत्य मां चरणसंवाहनादिभिरपभयां विधाय विहितसुखसूचकोपचारमिहो-
पवेशयाञ्चके ॥

अनन्तरमुच्चित्य तदोपवनाच्छिद्यतरुत्तापुष्पाण्याकृष्य च सरोगभोत्क-
मलकुचलयानि निक्षिप्य पृथुमि कदलीदले भूयश्चरणसंवाहनमकरोत् । तेना-
चयुद्धतदीयहृदयाऽहमुत्थायात्र सरसि कृत्वा स्नानं तेन कुसुमोपकरणेन यथा-

क्रियमभीष्टं दैवतमपूजयम्, आगता च तथैव माणिक्यभवनगर्भमित्थमेतेन
प्रगुणितैरनेकनवपाकशालिभिः फलैराहारमकार्षम् । निर्वर्तितदिशसकृत्पायाः
सुखनिषण्णायाश्च तल्पतले मम स्वयमसौ कपिरविरतं द्वारि स्थितो रक्षामक-
रोत् । एवमन्यदाऽपि यदा तु क्वचित्फलादिकमाहर्त्तुमुपयाति तदा तामेव
गिरिभित्तिमनन्यगम्यां पिधानं दत्त्वा मङ्गवनमन्येपामलक्ष्मणोचरं विधाय प्रया-
ति । न चात्र दुरन्तवनगह्वरे पतिता दिङ्मोहवद्दुलिता क्व यामीति जानामि ।
नापि तस्य कपेः सकाशात्पदात्पदमपि गन्तुमन्यतः प्राप्नोमि । तेन च बलवता-
ऽधिष्ठितमिदमरण्यमालोक्य सर्वेऽपि वनप्राणिनस्त्रासेन सुदूरमुञ्जाश्चक्रुः ॥

तेनैवं काननेऽस्मिन्ननिलरविकरस्पर्शमात्रोपसर्प-

त्सम्पर्कं पाल्यमाना विगुणदिनदशाद्दुस्थितिं प्रे(ह्व?)यन्ती ।

पञ्चेपुङ्गोपपीडामिहसरसि विसाम्भोजसेवोपचारै-

(शरब्धै)र्मन्दयन्ती विधिललितमितोपीक्षमाणा वसामि ॥

कः पुनरसौ कपिः, केन वा निरूपितः, किंहेतुकश्चायमीदृशोऽस्य मदङ्गप-
रिपालनहेतुः, कथमहमिहागतेत्यादि न ज्ञातम् । अथ पुनः खानक्षणे स चू-
टामणिरादाय पथैव मया समयातिक्रमसमुत्सुकया शिथिलग्रन्थिवन्धुमुत्तरी-
याञ्चले बद्धस्तथैव देवमभ्यर्च्य त्वरागमनव्यप्रतया विस्मृतस्ततो वसनाञ्चलाग्नि-
जाङ्गभारेण विच्युतग्रन्थिरपतदत्र कुत्रापि । स्मृतश्चेदानीं तेन शून्यं सीमन्त-
कास्पदं गतेन कथञ्चन पाणिना । तमन्वेषयितुमदूरमित्यनुत्थापयन्त्येव कृपया
तमनुगामिनमद्य केनापि दूरात्खेदितमिवायातमतिश्रमेण निद्रागतं वर्नाकस-
मेकाकिनी समुच्चलिताऽहमिह । त्वमपि त्रिपसन्धि संक्षेपतः कथय तारावलि
मद्वियंगकृतो वाम्बरादारभ्य समस्तं वृत्तान्तमात्मनोऽपि जटावल्कलपरिग्रह-
मश्वभावमिममिहागमनं च । स किं दृन्धियपयनागतस्ते कुनश्चिदियता कालेन
मम मदनार्त्तिहेतुर्धुवा न वेति ससम्भ्रमं पृष्ट्वा तारावली तत्सर्वमदर्शनक्षणा-
त्प्रवृत्ति निजं वृत्तान्तमारभत निवेदयितुम् ॥

सन्धि श्रूयताम् । उदयसुन्दरि तदा शयनादुत्थाय त्वामपश्यन्ती निता-
न्नविधुराऽहमेव त्वदन्त्रापुरस्सरस्य स्वामिनः शिखण्डतिलरुस्य ज्ञापिनवनो ।
तेन चैवमन्वेषयितुमनुप्रेयिनाः सर्वानोऽपि चराः । त्वद्विषोमदुःखिनाचाह्य-
व्येवं त्वदन्वेषणकृते निर्गता गता चैवमसृग्गुजो गोनरम् । एवं तनो रक्षिता
तेन तव दृढपदनेन । दृष्टश्चैवममावालापिनश्चैवं ज्ञातश्च नामान्ययनियासन-
गरसंवेदनादेवमेव च तेन कुमारकेसरिवृत्तपूर्वरुमुपदर्शितः स ते जीविनं

चित्रपटः । ततः स्वामिनि ! अहं तेन चित्रपटालोकनेन द्विगुणितभवद्विरह-
दुःखा त्वदनुरागविधुरितं राजानमक्षमा समीक्षितुमिति तामतिक्रम्य कृच्छ्रेण
रात्रिमुपस्येव त्वदन्वेषणाय भ्रमणमङ्गीकृत्य कुसुमवाटिकायां पुष्पोचयमिवेण
निर्गता नगरात् । अनन्तरं च तावद्दुःखग्रामाग्रहारपुरपत्तनालिं पश्यन्ती
त्वरितमन्तरालपथेन यामि यावदेकत्र मध्याह्नतरणितीव्रातपेन विह्वला भ्रमभ-
रालसया दशा पुरःपुरोऽन्धकारपटलानि पश्यन्ती विश्रमितुमुद्गतहृदया सहसैव
च विदार्य गगनमुच्छ्रितेन स्वलिता क्षमाभृतः शिखरेण स्थिता च विश्रान्ति-
कृते मुहूर्तकं तत्र । तत्र च तृपा विशुष्कतालुरपेक्षया पाथसामितस्ततो दत्त-
दृष्टिर्दूरादेकतः प्रतिशिखरकोणैकदेशे रहःप्रदेशवर्तिं, पिहितं च घनलतागुल्म-
जालिभिः, अनन्यसदृशाम्युनिर्मलतया गरुडचञ्चुग्रहाद्विच्युतममृतं कुम्भाहु-
तमिव विलुठितम्, ताण्डवरसविधूतिद्युटितं हरजटाग्रगङ्गाम्भसः पटलमिव
निपतितम्, ब्रह्मणः कराद्भ्रष्टं कमण्डलुपात्रमिवोन्मथितम्, कल्पात्पवनपा-
तितं चन्द्रबिम्बमिव स्फुटितम्, द्रुतिविद्योपसाधितं ताराकदम्बमिव द्रावि-
तम्, आपालिपूर्णमस्थूलविरलोर्मिजातमुत्तानतुण्डं तोपकुण्डमद्राक्षम् ॥

दृष्ट्वा च सहर्षमहो निर्म्माम (निस्सीम?) सृष्टिरमलभावोऽम्भसामित्य-
भिलापतरलेन चेतसा त्वरितमनुसृत्य रभसात्तदीयं करप्राप्यमधिरमुक्ता-
मरीचिसञ्चयस्वच्छमतिशीतलं सलिलमापूर्णकण्ठमिच्छयाऽस्मि पीतवती ।
तदम्बुपानाच्च झगिति गात्रमेतदपहायामुना तुरगीरूपेण परमहमभूवम् । क्षणं
च तदुपकण्ठस्थिताऽहमात्मानमनुस्मरन्ती वितर्कमकार्पम्—अये तदेतद्देहप-
रावर्तिं सलिलं यत्पुरा सिद्धेभ्यः कथाभिराकर्णितमासीत्, हा किमिति पिपा-
सितया दृष्टमिदमभाग्यवत्या मया, दृष्टं चेत्किमिति परामृश्य नोज्झितम्,
उज्झितं न चेत्किमिति त्वरितमापीतम्, पीतं चेत्किमित्यङ्गुलीनिक्षेपेण नो-
द्धान्तम्, अहो विचित्रव्यसनकारित्वमनन्तशक्तेर्देवस्य, येनाहमिदं प्रापिना
दशान्तरमित्यादि चिन्तयन्ती भूले महीतलगतं विलोक्य सरसदूर्वाप्रवाल-
शादलं तृणस्तम्भनल्पया विमोहिता क्षुधा तमधि झम्पामक्षिपम् । क्षिप्त
झम्पा च गता भूम्यन्तरं प्राक्चैतन्येन मुक्ताऽस्मि । ततस्तु कुशाहमवस्थिता
क गता क परिभ्रान्ता केनात्र समानीता कथं पुनरागता निजप्रकृतिमिति न
ज्ञातवती । केवलमिदं तु दैवानुकूल्यमभूद्यदेवि संवृत्तः सह भवत्यास्सङ्गम
इति सहर्षमुक्त्वा व्यरंसीत् ॥

उदयसुन्दरी च हा हा सुहृदुःखिते प्रियसखि तारावलि स त्वयाऽस्म-

न्मनोविषयनायकः सम्पग्जातान्ययनामवसतिरालोकिनोऽपि पुनरिदानीं दूरीकृतो देवेन । किञ्च सोऽपि मदर्धमित्थमेव तान्यन्नास्ते । क्व पुनरसाया-
लोकनीयः कथमालोकनीयः कदा चालोकनीय इति विलप्य सविपादमुदग्रवे-
गवतीं मूर्च्छामगच्छत् । तारावली तु हा हा स्वामिनि ! हा निजचञ्चवैजय-
न्ति ! हा कन्दर्पविजयश्रीः ! हा त्रिभुवनालङ्कारमुक्तावलि ! किं किं किमिवा-
चेतनीभूताऽसि, किमव्याह्लादिनि ! मृगाङ्गमूर्च्छिरिवास्तमुपयान्ती जगदप्ये-
तदन्यकारयिष्यसि, हा हा मुपिता मुपिताऽस्मीति सेचनार्थमानेतुं सलिलम-
तिसत्वरं गतवती । अथ राजा नितान्तमाकुलीभूय प्रधावितो हा हा विरस-
पर्यन्त एष संघृत्तो व्यतिकरः । तद्यदि पुनरसौ मणिर्यथा कायपरीवर्तनविकार-
मपहरति तथा मूर्च्छादिव्यपायहरोऽपि जायते इत्याकूनसत्वरमुत्थाप गृही-
त्वा च तं मणिं तद्गर्भितेन पाणिना सुदृढमुदयसुन्दरीं करे जग्राह ।

अत्रान्तरेऽगिति तस्य मणेः प्रसङ्गा-
दुच्छिन्नमूर्च्छमपमुद्रचिलोचनाऽसौ ।
वेगोत्थिताघृतकराग्रमनङ्गरूप
मग्रे नरेन्द्रमवनीतिलकं ददर्श ॥

ततश्च—

तस्याः सोऽयमिति ज्ञाने तस्मिन्नाविरभूद्रसः ।
स कोऽपि यमुदाहर्तुमभूज्जाडं विधेरपि ॥

अनन्तरं च—

सा तस्य पातुमलगत्तृपितेव तन्वो
रूपामृतं नचकटाक्षमृणालकेन ।
तामप्यनङ्गदहनगल्पिनामदध्र—

दृष्टिच्छटाभिरभिनोऽपि नृपः मिपेच ॥
तनस्नयोर्नूतनसंगमोत्सवप्रमोदलोलेय स्रेगमन्तरे ।
परस्पराविष्टरुद्राक्षसंक्रमे रनिः करोति स्म गनागतानि(धै ?) ॥

एयमनयोः स्नपनरेनेय मदनश्रमजलेन स्नानयोर्हस्तमेलापकेनेय मणिना
स्नायकरतलयोः पार्श्वतः प्रसरता द्विजोद्धोषेण शूक्तमिवाकूनविशेषप्रक्रियोपचारं
पाणिप्रहणम् । अभिनन्दितं च पयनोद्धामिनानि जलोर्भिशिगरशोकराक्षन-
कुलानि तस्मत्ताम्रवालकुसुमानि च मन्मुगभिरनिक्षिपन्तीभिः जलयनाधिदे-
यताभिः । अथ रमाद्दुदयसुन्दरी स्वंदजलरुणिकरदन्तुरमुद्गिप्रतुलकमाकम्पं

शरीरमावहन्ती त्रपया सस्मितमवनम्य वदनकमलमहो मुञ्चत मामिति शनै-
रतिमृदुमधुरमालपन्ती करतलाकर्षणप्रयासमकरोत् । राजाऽपि सहर्षमीवदि-
हस्य बहुरसोपलालितेन मनसा सनर्मसन्दर्भमब्रवीत् ।

मुधैव तन्वङ्गि सरोजसुन्दरं

(करं) किमाकर्षसि कोमलोदरम् ।

स्फुटाक्षरं चन्द्रमुखि त्वमुच्यसे

चिरेण लब्धाऽद्य कथं विमुच्यसे ॥

अनन्तरमब्जिनीपलाशपुटभरितमुदकमादाय सवेगमायान्ती तारावली
विलोक्य दूरादेव राजानमानन्दनिर्भरेण चेतसा तत्तथा तदीयं सङ्गमभिन-
न्दन्ती साधु साधु सम्पन्नम् । अहो कुतः, कुतोऽत्र, कथमत्र, किमत्र, समस्त-
जगदाजीवनैकहेतुरेकाकी देवः, इति सविस्मयोत्सेकमापृच्छ्य मनाक् तेनैव
पयसा तयोरवतारणकमङ्गलमकरोत् । राजाऽपि विश्वभूतेः शिष्यागमनक्षणा-
त्प्रभृत्यखिलं स्वीयमनुभूतविषयं व्यतिकरमावेदयाञ्चक्रे ॥

तदनु तुरगभावभ्रंशमूर्च्छापहार—

प्रवणपरमशक्तिख्यापनापूर्वकं तम् ।

मणिमखिलमयूखोल्लेखलिप्तान्तरिक्षं

द्यतरदमृतधारास्त्राविसारस्वतश्रीः ॥

इति कविश्रीसोडूलविनिर्मितायामुदयसुन्दरीरूपाया-

मुभयमेलनी नाम सारस्वतश्रीपदाङ्कः

सप्तम उच्छ्वासकः ॥

अष्टम उच्छ्वासकः ॥

अथैवमवसरं सपदि निपतदुद्यण्डहादिनीतडत्कारमोदरम्, दुर्दशा(शा?)
सुरसमरसंरम्भकुपितकात्यायनीकठोरहुङ्कारदारुणम्, अक्षवधप्रधावितपवन-
नन्दनोत्कलितकिलिकिलारावभासुरम्, अरिबर्गनिग्रहातिविषमभीमनिर्मुक्त-
घनसिंहनादमेदुरम्, अद्रोपनः प्रतिशब्दिताद्रिकन्दरसरोवरम्, आकुलीकृत-
सकलजलसत्वम्, उन्नासितवनशकुन्तम्, आविभ्रता चूत्कार(हुंकार?)पटलेन
स्फोटयन्निव हेमाण्डमण्डलम्, उदञ्चितया चपेटया पाटयन्निव नभस्तलम्,
घेद्यता लाङ्गलयलयेन रन्ध्रनिव दिङ्मुखानि, रोपानलज्वलितया दशा दहन्निव

मेदिनीम्, निष्वर्षभीषणया दन्तपरिपदा गिलञ्चिव जगन्ति, यावकरसानुकारिणीभिः कपोलकान्तिभिर्वर्षञ्चिव रिष्टरुधिरधाराभिरनिष्टदर्शनो निद्रान्तसमुत्थितः स खलु सहस्रैव दूरात्तारावल्याऽभिनन्द्यमानं स्वीकृतोदयसुन्दरीकमुर्वीपतिं विलोक्य निकामकुपितः प्रधावितो जवादाजगाम कुतोऽपि सम्भृत-यलो गोलाङ्गुलः सामर्षो दसश्च प्रावर्त्तत सुजाक्षेपे क्षितीश्वरस्य ॥

अत्रान्तरे च हा हा हाताऽस्मि दुरात्मना दैवेन येन जानन्त्याऽपि मया मन्मथशरव्याघातमूर्च्छितया तिष्ठन्नपि न स्मृतः, चिरादिष्टजनसङ्गभोतसवरसेन भक्तया स्वपन्नपि न परामृष्टः, सुदूरमारुढिमता रागेणान्धया समागच्छन्नपि न दृष्टो दुष्टैकजन्मा पापोऽयम् । अहह किंप्रकाराऽस्य व्यतिकरस्य परिणतिर्भविष्यत्याः प्रियसखि तारावलि ! त्वरितमासृन्नय कमप्युपायमाश्रय कञ्चन कथय कस्याप्युपसरणादि कञ्चित्, अथवा हे पृथिवि ! त्वमनेन सुचिरमनुपालिता किमिति स्थिरीभूय स्थिताऽसि, अहो महार्णव ! त्वद्दुहितुरसौ लक्ष्म्याः पतिः किमिति जडत्वमालम्बितोऽसि, हंहो दिक्पाला ! सकलदिग्जयप्रक्रमेण्वनेन रक्षता भवन्नगरीसीमानमार्जिताः किमिति सुदूरमपहृतास्तिष्ठथ, भो भो दिनेश्वर ! तेजसा त्वमेवास्य सोदरः किमित्येवमुदासीनो वर्त्तसे, ननु सर्वेऽप्येकमतीभूय किमिति नैनमनेन दुर्वृत्तचेतसा वनचरेणारब्धमखिलजगदेकनायकं राजानमागत्य परिगृहीत यूयमित्थाकुलीभवन्त्यामुत्कम्पमानायामुदयसुन्दर्यामवनिपतिरहो नन्वपसदोऽयमतथ्यसामर्थ्यः प्रोज्झितः सत्वेन प्रकृत्यैव तरलात्मा निदर्शनं च कातरेषु । तत्खलु कथमिवैतद्दङ्गे त्रिजगदुपगीतविक्रमं व्यापारयामि शस्त्रम् । असाधिते चास्मिन्न नाम तन्वी निराकुलेयमनः करोमि निग्रहम् । प्रमूर्च्छितमुचितप्रहारमूर्च्छया निश्चेतनमिमं विधाय यामि गृहीत्या प्रेयसीमलममुना पञ्चतां नीतेन घराकेणेति चेतसि विनिश्चित्य सपदि प्रगुणितचपेटाघातनिष्ठुरेण पाणिना दक्षिणेन प्रविश्य तं कपोलतले जवान ।

अथ स झगिति पुंसो रूपमासाद्य दिव्यं

विलसद्गुरुकिरीटप्रापभूयासुवेषः ।

वियति सुरवधूभिर्वाञ्छमानो विमाने

मनुजपतिमवादीत्साधुभोः साधुसाधु ॥

साधु त्वया क्षिनीशतिलक ! स्यां प्रकृतिमासादितोऽहमिदानोम् । विकृज ब्रजामि । न जाने निजं स्थानमनुगच्छतो मे कियचिरमन्तराले विलम्बाऽयमेवं समन्त । अतोऽनुमन्यस्य मां गमनाय । यत्त्वमप्यनया मनुजमुचर्नकचक्रव-

त्तिलक्षणख्यातयोर्द्वैखयेव कराग्रमिलितयाऽलङ्कृतो मृगीदृशा भो मलयवा-
हन ! ब्रज स्वीयमावासनगरं प्रतिष्ठानं तथैव कृते विधिना निर्मितेयमानीताऽत्र
परिपालिता च मयेति प्रोक्तो महीपतिः सविस्मयमानन्दमधुरेण वचसा तं
प्रत्यबोचत् । अहो विवेकिन ! कथय को भवान् ? कथमिदमेव दिव्याकृतिर-
भव्यं वनचरत्वमापन्नोऽसि ? किमर्थं वेत्थमस्यां मृगीदृशि निकामदुष्करमिमं
परिपालनक्लेशमनुभूतवानसि ? किमित्यसावपीदृशं वनवासदुःखमासादिता ?
कथंचन मत्करप्रहरादिमां प्रकृतिमागतोऽसि ? कुतश्च मां नामनगरसंचित्तिपू-
र्वकं ज्ञातवानसि ? ज्ञातासि चेदन्यदापृच्छ्यसे कनमोऽयमेवमुदग्रमेदुरो गिरिः ?
किमभिधानमम्भोधिसोदरमिदं च ह्यं सरोवरम् ? अस्प च माणिक्यभवनस्य
किमन्वयं निर्माणमित्यादि पृष्टो नृपेण सोऽभ्यधात् ।

भोः क्षितिभृतां नाथ ! कथयामि श्रूयतामस्तीह लोके विद्याधराणां सुमे-
रुवप्रोपकोणवर्तिनी कोशातकीति सुरलोकविश्रुता नगरी । तस्याः प्रसुस्ता-
राकिरीटो नाम विद्याधरोऽहम् । अहं चैकदा भुजगभवने भगवन्तमन्थकवि-
पाटकं हाटकेश्वरमष्टमीचतुर्दशयोरवश्यदर्शनत्वेन द्रष्टुमष्टम्यां गतवान् । तत्र
च तमिष्टफलकल्पपादपं देवमन्यदिवसोपहारप्रक्रियाक्रमेणैव सभूरिभावम-
भ्यर्च्य वासरमखिलं च तत्सेवयाऽतिवाह्य कृतकृत्य इव निशाऽवसरमासाद्य
निर्गतो नागलोकात् । अनन्तरमेकत्र समुद्रस्यान्तरद्वीपके दूराद्विसर्पिणा विश-
दचन्द्रिकालोकपरिकरेण स्पष्टीकृते सौधशिरसि हरितपत्रातपत्रमात्रावरणम-
ण्डपेऽनल्पदलकिसलयकृतोरुसंस्तरं निद्रान्तीमिमामपश्यम् ।

दृष्ट्वा च दूरतोऽपि वदनमस्या वितर्क्य चिन्तितवानस्मि ।

किमेतन्निर्मुद्रं नलिनमलिभिश्छन्नशिखरं

किमिन्दोर्वा विभ्यं नवगवलनीलाङ्गसुभगम् ।

न नैतत्तन्वङ्गयाः कुरुलपटलाडंबरसखं

सुखंसाधुः साधुर्विधिरयमहो यस्य घटना ॥

इति विनिश्चित्य ह्यदित्यनेकसुरलोकनायिकोपभोगक्रीडाकृतार्थमपि त्रि-
शुवनाभिनन्यसुन्दरीसौन्दर्यगुणाकृष्टमिव निविष्टमस्यां मे मनो यदेतदनयाऽप-
हृतचेतनो विवेचिनवानस्मि । यत्किल किमसौ कुमारी परिणीता वा, कुमारी
स्वयमनुरागेणागता पितृजनेन वा वितोर्यमाणा गृह्यते, परिणीता च पराङ्गने-
त्यगन्मैव धीमताम्, इयं तु शिशिरोपचारपरिचयादस्माद्धिप्रयुक्तेव च प्रियत-

मेन पूर्वानुरागेण वा विप्रलब्धा पराङ्गनैव गण्यते, इत्यादि परामर्शविकलस्य मे विस्मृतोऽयमेकहेलयैवात्मा । विस्मृतं कुलव्रतम् । विस्मृतः पन्थाः सुकृतस्य । विस्मृता गिरो गुरूणाम् । विस्मृता च लोकस्थितिः । केवलमनङ्गहतकेन पापी-
यसा प्रेरितः, प्रवर्त्तितो दुष्कृतेन कर्मणा, संज्ञितो नरकगत्या, केनाप्ययशः-
कलङ्केनाभ्यनुज्ञातः, सरभसमियमेवात्मा, कुलव्रतमियम्, इयं मार्गः सुकृ-
तस्य, तस्त्वमिदं गुरूपदेशानाम्, इयं च सालोकस्थितिस्तनूदरी, तदनया क-
रोमि सफलं संसारम्, अनुत्थापयन्नेव न यथावेत्ति कश्चिदपि तथा त्वरितमा-
दाय ब्रजामीत्यसन्दिग्धेन मनसा समीपमुपसृत्य ज्ञगित्युत्क्षिप्य ततः प्रवाल-
तलात्सुसामेव निभृतमेनां निजं विमानमधिरोप्य जातालब्धलाभ इव सहर्ष-
मन्तरिक्षपथेनागन्तुमारव्यवान् । वीक्ष्य विमाने मुहुरमुप्या वदनमम्बरे च श-
शभृतो विम्बमिदं चिन्तितवानस्मि ॥

स्वच्छेन्द्रनीलफलकप्रतिमे यदेत-

देवं विभाति गगने शशिनोऽस्य विम्बम् ।

मन्ये तदत्र सुरयानभुवि स्थितायाः

सङ्क्रान्तमुज्वलमुखप्रतिविम्बमस्याः ॥

अथवा स एवायममृतरोचिः किन्तु—

अस्या मुखेन विजितो नियतं विभक्तिं

कालुष्यमन्तरितमिन्दुरतः सदैव ।

ज्योत्स्नापटेन पृथुना स्वमसौ पिधाय

रात्रौ परं प्रचरति त्रपयेव शुसः ॥

— पुनर्विभाव्य यदि वा न खल्वसौ हिमांशुरन्यदेव तर्कयामि किञ्चित्,
तथाहि—

रूपेण नूनममुना भुवनत्रयेऽपि

नास्याः समं युवतिरत्नमितीह घात्रा ।

व्योमावनौ खदिक्याऽन्यपुरन्धिक्राणां

रूपस्य शून्यमिदमिन्दुमिपेण दत्तम् ॥

भूयोऽप्येनां प्रति सशिरःकम्पमहो निद्रामीलितविलोचनस्यापि सी-
न्दर्व्यमाननस्य, अहो प्रवालतल्पदलदाहकान्तर्द्वेषुकदर्धिताया अपि लावण्य-
मङ्गयष्टेः, अहो शिशिरोपचारचन्दनजडीकृतानामपि कान्तिरचयवानामित्या-
दि(प्र)शंसापुरस्सरमनचरतमस्यां निपण्णेन चेतसा शून्याकृतविमर्शमागच्छतो

मे झगित्यस्यैव भूभृन्ः शिरस्येकस्य गगनगङ्गातटे तपस्पतो महर्षेरुपरिष्ठात्सा-
 द्गप्रयर्षमिदमहो मेदिनीनाथ ! विमानमगमत् । कुपितेन च तेनावलोक्य क्रूर-
 या दृशा रं रं चपल चापलस्य फलप्रदूरविषयमनुभावयामि भवन्तम्, इदा-
 नीमेव निर्विलम्बमनुभव, भवासुना मूर्खत्वाहुष्कृतेन चपलः ह्रवङ्गमो वनपशु-
 रित्येवमुक्त्वा पावदग्नेविमानं धीक्षते तावदन्तरितां क्षामोदरीमपश्यत् । तत
 आसौ सर्ववित्किचन ध्यानादयहितीभूय ससंभ्रममाः पाप ! पुनरपरं स्त्रीरत्न-
 मपहृत्य रं गन्ताऽसि तदिमामेवास्य भूभृतो रविशृङ्गस्य मेखलायां कुवल्या-
 मोदं नाम यत्सरः तस्योपकण्ठचनसुस्थितेन त्वया पालयता स्थातव्यमस्याश्च
 कृते मद्रचःप्रभावाद्भविष्यत्ययुनैव गिरेर्भित्तिगर्भमधिकृत्य चासाय पेशलं
 माणिस्यभवनमित्युदीर्ष्य झगिति हृदयचिन्तितमुपस्थितं पुरो दिव्यमिदमा-
 दाप च महारत्नमन्यक्षेप किरणकोश नामा समुद्रान्तः सुबाहदस्योदरे विनि-
 प्पन्नो मणिः सकलविषयकारमूर्च्छाङ्गपरिवर्तनाद्यपापहरोऽस्याः सर्वापदामा-
 स्पदेऽत्र विपिने वसन्त्या भविष्यतीत्येवमनुकम्पया चूडामणिपदे निरूप्य
 तूष्णीमकरोत् । अहमपि तथा दुर्धारशक्त्या शापोक्त्या दुर्द्धरदवानलज्वालाह-
 तो घनवृक्ष इव झटित्येव दयामलीभूतः । सानुतापमये तदेतत्परयुवतिरत्नाप-
 हारपापस्य फलमुपस्थितं ममेत्यमिति संप्रथार्य च दूरमवनमितमौलिः प्रणम्य
 सविनयमबोचम् । भगवन् ! अज्ञानतिमिरान्तरितदृष्टेरधर्मनिर्मूलितविवेकस्य
 मे पुनरात्मलाभेन प्रमीदतु भगवान् दयाराशिरास्पदं च क्षमाया इत्येव-
 मभ्यर्षिते मया स मुनिरार्थीभूतेन मनसा भवत्येवमहो यदा मल्लिवहैव
 तिष्ठन्त्याः प्रतिष्ठानपुरनरेश्वरो मलयवाहनः पाणिप्रदणमस्याः करिष्यति तदा
 तत्करप्रहारताडितस्य ते शापान्त इत्युक्त्वा विरराम । अनन्तरमहं तथैव तथा
 तस्य मुनेराजया झगित्येवमत्र संभूतवान् । स्थितश्च यथा तथा स वेत्स्यति येन
 दृष्टोऽस्मि । जानामि पुनर्गतदेवाय यत्किलावनीन्द्रशेखर ! तवानुभावात्स एष मे
 समुपजातः कर्मक्षयः, त्वं पुनरमुतो मुनीन्द्रस्य वचनादागतः, क्षितिधरोप्येव रवि-
 शृङ्गनामा, सरश्च कुवल्यामोदसंज्ञमित्यपि तस्यैवालापप्रसंगेन कथितम्, माणि-
 क्यभवनं च तदाज्ञासिद्धमिति कथिनमेवास्ते, तद्गो ! भुवनोपकारिन् । सुकृति
 (नांव)रैष भवताऽनुष्टुभः कथितो वृत्तान्तः, प्रसीद याम्पहमिदानोमित्येवमुक्त्वा
 सप्रथममनुजानो नृपेण झगित्येवात्पत्य दुरालोकमन्वरमगोचरश्चक्षुषो वभूव ।
 अथैवमग्निलं वृत्तान्तमावेथ गते तस्मिन् ह्रवङ्गभावापनोदलच्चात्मनि
 विद्याधरे विलोक्य दिशो यमुमनीप्रसुरभीष्टयुवतिसद्गमाभिनन्दनपुरस्मरं
 पिन्निवचान् । नन्वनुकूलविलसितस्य विषेः प्रभावात्ह्रवङ्गानुष्टुभपरिसर्पणप्रम-

ङ्गेन मिलितेयमसंभाव्यसंगमा प्राणेश्वरी । नवेष्टजनवियोगदुःखादपरमनुभूत-
 चती क्लेशम् । इदानीमरण्यमिदमेवं निरुद्धदिङ्मुखालोकमस्त्येकडम्बरं च सर्वतः ।
 कः प्रदेशोऽयमवनेरिति सर्वथैवाप्रतीतम् प्रतिष्ठानं हि कुत्र किल ककुभो वि-
 भागे कियति वा दूरे वर्त्तत इति न नाम ज्ञायते । (सुकृत) सन्निवेशादिहो
 पस्थितैव परं तारावली । नत्वसौ नभःप्रचारपटुतराऽपि पुरन्ध्रिसौख्यादुन्मो-
 ह(मवधार) धितुमीश्वरादिशः । नवा जन्तुसंचारागोचरेऽस्मिन्काननेऽन्योऽपि
 मनुष्यजन्मा कश्चिदासाद्यते यमापृच्छय वाञ्छितां दिशमनुसरामः । तदेवमितो
 गमनाय न तादृगुपायोऽस्ति कश्चन । विस्मृतश्चासुतो विद्याधरादस्यैव कथाकर्ण-
 नरसान्यहृदयेन मयाऽत्र प्रष्टुमुपदेशः । खेचरा हि बाहुल्येन सदाऽपि भ्रमन्तो
 वियति विदन्त्येव भूलोकविपणिः प्रदेशान् । अथवा (यदि नाम) पुनरसावद्या-
 प्यवान्तरोत्पद्यमानव्यासङ्गविलग्नो वियत्येव तिष्ठत्यतः पश्यामि तावदिति वि-
 चिन्त्य महीयसो मोहान्मिथ्याशया गगनमनुप्रेषितेन चक्षुषा सहसैव तस्मिन्न-
 न्योन्यसङ्गतमेकप्रमाणमेकक्रियमेकरूपं च स्वरूपमेदुरमुदारपक्षं पक्षियुगलमालो-
 कयाश्चक्रे । तच्च झगित्येव तं पक्षिभावमपहाय सुवपुषा पुरुपरूपेण भूत्वा नभ-
 सस्तलाद्भुवमवातरत् । दृष्ट्वा च दूरतोऽपि प्रियया परीतं राजानमागत्य रभसा
 द्वयमपि प्रणाममकरोत् । कौ भवन्ताविति पृष्टे महीभुजा कृताञ्जलिरेकस्तयोः
 सविनयमुवाच । देव ! तदा देवेन विश्वोदरान्तरितं कामिनीरत्नमन्येपयितु-
 मनुप्रेषितस्सोऽहं तवादेशधरः क्षपाचरो मायावलः । अयं च पातालक्षत्रियस्य
 शिखण्डतिलकस्यासः पदातिरस्या एव गवेपणाय भारतवर्षे निरूपितो
 दम्भोलिनामा भुजङ्गवीरः । जातश्च मूलतः पातालमखिलं त्रिदशभुवनमित्यु-
 दीक्ष्य लोकद्वयमिदानीं (भू) लोकमधिप्रचरतो (मम) सार्द्धमनेन सौराष्ट्रदेशे
 प्रभासनामनि क्षेत्रे मेलापकः । तत्र चानवरतयात्रायातत्रिभुवन(ज)नोपमर्द्द-
 दुर्द्ददर्शनसमकालकल्पितफलार्पणप्रवणमीश्वरं श्रीसोमनाथदेवमिष्टार्थसिद्धये
 विज्ञापयितुं च प्रविष्टयोः प्रस्तुतामर्थयमानयोः कार्यसिद्धिमन्योन्यमर्थनालापमे-
 मेव श्रुत्वा सादरमन्योन्यं च कृतप्रश्नादवगतैकप्रयोजनारंभयोः सख्यमिदमा-
 वयोर्विभूव । ततः प्रभृति सहैव स्वैरप्रचारपेशलं पक्षिरूपमाधाय विचरतोरत्रे-
 दमनिन्वजलशकुन्तकूजितारावसूचितमुदञ्चितानेकपङ्कजमनोहरं सरो दृष्टि-
 गोचरमभूत् । जाता च द्वयोरनवलभ्रनाम्बरविलंघनश्रमेणार्त्तयोर्मुहूर्त्तमति-
 शिशिरपरिकरेऽत्र महासरस्पखिलसुखानुभोगवैदग्ध्यवता मनुष्यरूपेण वि-
 श्रमितुं सममेव मानसी वृत्तिः । अतस्तथैवावनीर्णाविह । दृष्टश्च दिष्ट्याऽत्र

मया मिलिताभिवाञ्छितवधूसखो निजप्रभुरावेदितश्च दम्भोलिः । अनेन च
(कथितं) यथोचितवरावासिनिर्वृतस्वान्तेयमात्मनः स्वामिपुत्री, सिद्धमीहितं,
फलितो मनोरथः (इति) । किमुच्यते ?

स्वामिधैवमसीमसंभृतलसल्लावण्यवत्याऽनया ।

प्रेयस्या सहितेऽद्य ह्यद्यमहसि द्रागेव दृष्टे त्वयि ॥

देवश्चन्द्रविभूषणोऽद्रिसुतया शन्या च सङ्गन्दनः ।

साक्षात्सोऽपि हरिः श्रिया परिगतः क्षोणीश ! दृष्टो मया ॥

अथवा—

हृद्भूमिभवने प्रविश्य जगतः कामेन रत्या च यो ।

द्याभ्यामप्युपजीवितश्चिरतरं शृङ्गारनामा रसः ॥

सिद्धं तेन तदेतदुज्झितजरद्रूपं नवीभूय च ।

प्रोद्भूतं युवयोर्द्वयं प्रचयिनी तेनेयमेवं द्युतिः ॥

किन्त्विदानीं देवोऽप्यावयोरपनयतु कौतुकं कथयतु निजं देव्याह्व विपमं
प्रदेशमीदृशं प्रत्यागमनदुर्घटं घृत्तान्तम् अत्र च किमेवमद्यापि स्थीयमानमा-
स्यत इति सप्रेमात्कृमाष्टो राजा तयोर्थावृत्तमखिलं (न्यवेदयत्) निवेद्य
निर्गमोपायपण्डितश्च मायाभिस्तत्खलु निर्गमानुरूपमुपदिश्यतां किमपि, प्रकारं
वा कमप्यासूत्रय, येन वयमनेन साद्धं प्रियपरिग्रहेण युगपदासादयामो निजं
राजधानीनगरमित्येवमादिष्टे महीभुजा श्रुगित्यदृश्यभावमापन्नवान्मापावलः ।

पुरो भूतं च परमसङ्कटाभोगभव्यमुद्गासि भास्वरपनाकमस्तोकमणिकिङ्कि-
णीचक्रवालमालितमसमहेमनिर्माणरम्यं विमानम् । उत्थिता च निराश्रया विय-
त्तले भारती । भो भोः! क्षमापालपुङ्गव ! स खलु मायावलोहमेवं त्वदग्रे मायया
नभश्चरं प्रतिष्ठानपुरगामि च संवृत्तो विमानमेतत्, आरुह्य चात्र सममेव सानु-
नायिका नायिकेयमिच्छासंपन्नमनोरथश्च देवः प्रयातु प्रापयिष्यामि क्षणादेव तत्त्व-
त्वधिष्ठानसुखसुन्दरमभीष्टनरं नगरमित्यमृतवृष्टिमिवाहृष्टमूर्त्तिना मायावलेन
प्रणीतामाहादिनीं वाचमाकर्ण्य सोत्साहसुर्वीपतिरुपायोत्पत्तिमुस्थितेन स्थिरीभू-
तेन चेतसा कृत्नकृत्यह्व दम्भोलिविसर्जनाय मुखमुदयसुन्दर्या ध्यलोकयत् ।

सापि चात्मनो हृदयस्य संवादिनमभिप्रायं प्रेयसो विबुध्य लब्धहृदया च
तारायल्या निर्वृत्तिताशेषकुलगृहारोग्यवार्त्ता प्रक्षपरिपाटिरुवाच दम्भोलिम् ।
अहो भ्रातः! अधुना कृतं विलम्बेन त्वरितमित एव सिद्धाभिवाञ्छितो भवात्,
व्रजन्यदर्शयतु भुजङ्गकुलाभरणशेखरस्य मत्पितुः कथयतु च पुरा मर्त्यलोक-

वर्तिनि त्रैलोक्येऽपि विख्यातनामनि प्रतिष्ठाने सन्तोपसुस्थितां मामधिवस-
न्तीम्, तारावली तु प्रतिष्ठानगतानां यद्यालोचयतामस्माकं प्रतिभास्यत्यस्याश्च
वा चित्ते भविष्यति तदा नूनमसावप्येध्यतीत्यादि सदृशं सन्देशमुक्त्वा तम-
तिमहता प्रश्रयेण विससर्ज । सोऽपि स्वबन्धुभावोचितमुदयसुन्दरीमापृच्छथ
शिक्षयित्वा च सततनिकटावस्थितित्वेन तारावलीं प्रणम्य गुरुगाऽनुरागेण
राजानमालप्य च विमानोभूतमेव मायावलमेकहेलयैव पवनभावमापद्य गतवान् ।

अथातिमुदितो महीपतिरानन्दमधुरया गिरा सस्थाननिर्देशमादायुदय-
सुन्दरीं ततस्तारावलीमारोप्य मध्ये च तयोः स्वयं तत्खलु मायावलेन स्वदेह-
कल्पितं दिव्ययानमधिरूढवान् । झगित्युत्पत्त्य निर्गतेन च बहन्नन्तरिक्ष-
वर्त्मनि तेन मायाविमानेन कियतोऽपि कालकलाविभागस्यान्तरे स्वं पुरं प्रति-
ष्ठानमाससाद् । वह्निरेव नगरस्य सप्रमोदशुक्तीर्य ततो विमानादेकत्र परि-
सरश्रियो विपुलनीलातपत्रस्येव घनच्छायावतस्तले नन्दिवृक्षस्य सार्द्धमुदय-
सुन्दर्या पुरोगतया च तारावल्या निपसाद् । अथ झगित्येव तत्खलु रूपं
वैमानमपहाय दिव्येन वपुषा कृताञ्जलिरग्रतो भूत्वा जगाद् मायावलः—

स्वामिन् ! इत इतो निवेशयतां दृष्टिः “अहो यः किल तदाऽनुपृष्ट-
प्रधावितस्तस्य लुवङ्गमहाद्भुतस्य कुत्रचिद्गोचरे भानवजनस्य गनवान्, यदर्थं
च नितान्तमुत्ताम्यता चित्तेन सुचिरमियन्तं कालमारिष्यतस्तदेव कुतोऽपि
लब्धमादाय दिव्यं युवतिरत्नमागतो नरेन्द्रशौण्डीरः” इति प्रवादसुखरः समू-
हेन धावन्नयमयमापाति ते पश्य परिजनस्तन्मामित एव विसृज क्षितिपाल-
पुङ्गव ! त्वरितमपृच्छन्नेवाहमागतः कियत्कालो वर्त्तते न जाने मयि कीदृशं
मनस्त्वामिनो विभीषणस्येति । सादरं निशम्य भूमीश्वरो नन्विह तव स्वाय-
त्ताशेषवाञ्छितविभूतेः किमातिथ्यमाचरामि तथापि यदा कदाचिद्यद्वनार्थो
भवान् तन्मे शरीरमपि तवाधीनमेतदित्यभिधाय महता प्रश्रयेण तं विससर्ज
जनीचरम् । अत्रान्तरे च क्षणादेव सर्वतोदिक्कमुद्गतरभसमानन्दनिर्भराः
प्रयनविस्मयाविष्टदृष्टयो मन्त्रिणः, प्रणयपरिणद्धवृत्तयो भूमिपालाः, विविध-
वंशप्रसूतयः क्षत्रियकुमाराः, सकलभुवनोपगीतकीर्त्तयः सामन्ताः, कृपाण-
कुन्ताङ्कुरितभुजवह्लयः प्रवीराः, प्रभूतरीनयः सेवकाः, वर्द्धापनरुपाणयश्च पौर-
पुरुषाः, इत्याद्यनेकधा प्रकीर्णो भूपसा प्रसरेण सनागतो लोकः । तेन पावृतः
समन्तादस्तोःकगजयदान्यकारितप्रान्तस्तरलतुल्यगतेनानरहितोर्वीरलो घवलवि-
पुलातपत्रपिहिताम्बरः संभा(नभो ?) रसाराविभिर्जायमानैरनेकजातिभिः

पुण्यवादित्रकैर्मुखरितदिगन्तरः प्रथममेवागत्य मिलितेन कुमारकेसरिणा पृच्छय-
मानवृत्तान्तः प्रत्यक्षभूतया चक्रवर्त्तिपदश्रियेव सार्द्धमुदयसुन्दर्या विभूति-
महितासनोपकरणसज्जितां विजयकरिणीमधिरूढः प्ररूढवृद्धिना विलासेन सप्र-
मोदमन्धरमभितोऽपि गृहे गृहे वाद्यमानवद्वापनकमुद्गीयमानघवलमानन्दनृत्य-
त्सुवासिनीकमुपरचितहृद्दशोभममुना च शोभासत्कारपरिकरेणोत्सवाद्गृहीत-
शृङ्गारमिव नगरं विवेश ।

ततश्च स्वर्गतोऽवतीर्णमिवानङ्गरतिमयं मिथुनमालोकयितुमुत्तालसृष्टिना
कुतूहलेनाकृष्यमाणा विहाय सकलं विलासव्यापारमतिरभसान्धावन्त्यो लग-
न्वस्त्वरितमुत्पथेनापि विलग्य झुटन्तमप्यगणयन्त्योहारादिमणिसरकलाप-
मन्योन्यमाह्वयन्त्यश्च प्रसरेण निःसृताः स्वर्गादिव पतिताः पुञ्जिताः सौधशि-
खरेषु, पातालादिव निर्गताः संभृता गवाक्षगर्भेषु, अन्तरिक्षादिव विवटिता
विसृता उत्सङ्गेषु, भूतलादिव समुत्थिताः प्रकीर्णाः प्राङ्गणेषु, संगता वेदिकासु,
मिलिताश्च तोरणद्वारेषु कामिन्यः ।

प्रथममेव रभसान्निःसरन्त्यश्च ताः काश्चन जघनभारासहिष्णुतया पदे
पदे प्रस्खलन्त्यः कुलव्रतेनेवानुष्टम्प्रधावितेन हठादाकृष्यमाणाः प्रचेलुः, काश्चन
त्वरयाकृष्यमाणमुरुगुरुभराक्रान्तमशक्तमिव कणन्मणिनूपुररणितच्छलेन चर-
णयुगलं क्रन्दयन्ति स्म, काश्चन प्रधावनवशोद्गताङ्गविक्षेपादितस्ततो दोलाय-
मानमुक्ताकलापविस्मृतेन विशदकिरणनिकुरुन्वकेण चामरेणेव हृदये तत्काल-
विश्रान्तं राजानमुपवीजयाञ्चक्रुः । निःसृत्य दर्शनस्थानमनुप्राप्ताश्च काश्चन
गिरिसुतार्चनक्षणे गृहीतधूपदहनका एव धाविता उमाऽऽकृतिभ्रान्त्या झगि-
त्युदयसुन्दरीमुद्दिश्य धूपमुपदर्शयन्ति, काश्चिदन्योन्योपमर्द्दकलहैरन्तरित-
दर्शनाः पश्चात्तापमुद्बहन्ति, अपराश्च काश्चिदेकस्मिन्नेव नयनकुवलये कवलमे-
कस्मिन्नेव कपोलतले पत्रभङ्गमेकस्मिन्नेव श्रवणशिरस्यचतंसकैरवमेकस्मिन्नेव
कर्णे कनकपत्रमेकस्मिन्नेव करे कङ्कणमेकस्मिन्नेव चरणे निधाय नूपुरमुत्सुकेन
मनसा विनिःसृताः पुष्पेपुनटनाटकनिविष्टा इव यथावदूर्द्धनारीश्वरं रूपमा-
दधिरे । एकाभिरप्यानन्दवाप्याम्बुभिद्भुङ्क्तं, स्मिन्वशविकासिदशानांशुभिः
स्वस्तिकान्, प्रकम्पविगलितावतंसकुसुमैः पुष्पप्रकरम्, अनुपयं प्रयच्छन्तीभिः,
अन्याभिरतिवेगविस्मृतोत्तरीयवस्त्रतया करतलाघृतपयोधराभिर्मुखनिहितपङ्क-
जान्पूर्णाकलशानिव पुरः प्रगुणयन्तीभिः, प्रविशतो मिथुनस्येव विरचितो
माद्गलिकसत्कारः । काभिश्च सुरतमपि राज्ञे दापयितुमात्मानमर्षयन्तीभिः श्वश्रु-

सकाशमपि राजसंगमाप्रासिद्धुःखसुदीरयन्तीभिर्नानादारमपि दूतिक्रात्वेन समु-
पालब्धुं शिक्षयन्तीभिः साक्षाच्छिड्मियतः स्यात्मा । काभिरन्योन्यं सपत्नीभिः
स्वश्रुस्तुपाभिर्भ्रातृजायानानान्द्रादिभिरेकस्मिन्नेव राजन्यभिलाषमालोचयन्ती-
भिराहतं तत्त्वल्ल समानशीलव्यसनत्वात्सख्यम् । कासांचिदुदयसुन्दरीनिरी-
क्षणानिपण्णानां नाभवद्विलोचनपथे मलयवाहनः । कासांचिन्मलयवाहनालो-
कनप्रसक्तानां बभूव विग्रमुदयसुन्दरीदर्शनस्य । स्थानेषु स्थानेष्वेकाः ग्लु
मलयवाहनं वर्णयन्त्यन्याः स्फुटमुदयसुन्दरीरूपमुपकीर्त्तयन्त्यपराश्च मिथुनमपि
श्यायन्ते सहर्षमित्येवमनेकचेष्टापुरःसरमहंप्रथमिकया परस्परौपमईसंत्रमेण
युगपन्नगरनारीभिरालोक्यमानः, प्रशस्यमानः प्रशस्तमानसैः सूरिभिः, आशि-
ष्यमाणस्तपोधनैः, अभिनन्द्यमानश्च प्रकृतिलोकैः, उद्दण्डचलचामरकराभिर-
नेरुशो चारविलासिनीभिः प्रगुणितारात्रकशोपाक्षनोपरुणपात्रवतीभिर्गात्रवि-
लया(वृद्धा?)भिर्धवलगीतिमधुराभिः पौरजनस्तुवासिनीभिर्जपजयोद्धोपमुच-
रैर्यन्दिभिरुद्गीतरीतिभिर्गायकैः पठद्भिश्च निखिलवेदार्थवेदिभिर्गात्रणैः क्रिय-
माणमद्गलाचारः, प्रहतपुरुहृतसंपदाडम्बरेण विविधमणितोरणोपचारचर्चिता-
भोगशोभिनि राजकुले संचचार ।

जातश्च महानुत्सवः । पतिता च गगनाञ्जयनादुदयसुन्दरीति द्दयितया-
ध्यासितः श्रिया मर्त्यलोकमवनीर्णो मलयवाहनापरप्रकृतिर्जनार्दन इति जय-
जयालापनिर्भरः स्वर्गभिरनल्पशो विसृष्टा पुष्पवृष्टिः । उदभूय तत्र तेरेव
सप्रमोदमास्फालितानामदध्नरो हुन्दुभीनां विनादः । किमन्यदन्यैव हि विन्-
निरुन्सवाडम्परस्य ।

कांसुम्भैः प्रतिमन्दिरं पुरयधूयासोभिरुत्पल्लवः

द्वेनोदञ्चितगुटि(च्छि?)काभिरभितः प्रत्यापणं पुष्पिनः ।

वित्कारैः फलिनद्य पूर्णकलशैः प्रत्यङ्गणं विसृतः

प्रत्यध्वं प्रतिगोपुरं प्रतिगृह्यारं च पत्नोरणैः ॥

अपिच—

दिव्यैराभरणैर्विधियप्रथमनैरामोददयश्रिभि-

माल्यैर्भूरियिलेपनैश्च समभृङ्गपासमृद्धो जनः ।

यथा किं न भवेन्नचेदपि पतस्तत्र प्रविष्टा पुरे

मा तेनोदयसुन्दरीनि पदुना रूपेण लक्ष्मीर्भूयम् ॥

अर्धमेतस्य प्रत्यहमुत्तरोत्तरप्रयथेमानस्य मध्ये महान्मयस्य महामैयाज-
गाम पानालमुवनान्प्रगुणितारशोपवैयाहिकोपरुणपाणिः कनिषपनरन्कमुक्तिमह

त्तरासपरिचारिकाप्रभृतिपरिजनोपेतः कृते बधूवरस्य बहुविधाभरणनेपथ्यादि
नरलोकदुर्लभं वसुजातमादाय राज्ञा शिखण्डतिलकेन प्रेषितो राजाङ्गनिर्विशेषः
पिता ताराबल्याः सेनाधिपो रत्नमौलिः ।

तेन चागत्य पुनर्नवीकृतो द्विगुणितश्च सोऽत्यन्तमुत्साहमेदुरो मही-
यसाऽऽडम्बरेण विभ्रमारम्भमुत्सवाभोगः । समर्पितश्च स खलु निखिलोऽप्युदय-
सुन्दरीसमीपत्वेन मातृगृहादागतः प्रति(परि?)चारको लोकः । कथितश्च वाञ्छि-
तवरलाभसुस्थिता समुपजाता पुत्रिकेति दम्भोलितः श्रुत्वा समं महादेव्या वि-
जयरेखया प्रमोदमागतस्य राज्ञः शिखण्डतिलकस्य प्रेमपरिणतालापयन्धुरो
वन्धुसंबन्धजन्मा सन्देशकः । तथैव चात्मनः सुता तारावली राज्ञा सादरमुप-
वर्ष्य कथितस्य विशेषतः पुनरुदयसुन्दर्या पुरस्कृतस्य सुरूपेण च मनसः प्रति-
भासितस्याथ च नितांतमभिप्रेतस्य राजसुहृदः क्षत्रियकुमारस्य कुमारके-
सरिणो दत्ता परिणेतुम् । अनन्तरमसौ रत्नमौलिर्निवर्तितसकलसंयुक्तकोपचार-
प्रक्रियाकलापः स्वागतोपहारपरितोषितश्च सानुबन्धमुदयसुन्दरीदुर्ललितसहनेन
राजानम्, राजहृदयानुकूलवर्त्तनेन सुदृढमुदयसुन्दरीम्, उदयसुन्दरीशरीरहिता-
चरणेन तारावलीम्, तारावलीपालनोपचरणेन कुमारकेसरिणम्, सौदि(हि?)
त्यकरणेन पुनश्च राजानं सजद्वाग्रहमभ्यर्च्यपृष्ट्वा च गमनाय कृतकृत्यश्चान
न्दिनेन चेतसा स्वं जगद्दिरोचनकक्षाश्रयं जगाम ।

राजा च मलयवाहनस्तया बल्लभया सार्द्धमुदयसुन्दर्या तेन च प्रचुर-
देशदानोपवर्द्धितैश्वर्यसुस्थितेन मथुरापतेर्जनकस्य कलिन्दकेतोः स्वसौख्यापा-
दितप्रमोदेन तारावलीपरीतमूर्त्तिना सुहृत्तमेन कुमारकेसरिणा विनोद्यमान-
हृदयो नानापथविपश्चिताभिरनेकरसविशेषशालिनोभिर्भूरिशो विलासभङ्गि-
भिरनचरतमखिलान्येव मर्त्यलोकसुखानि भुञ्जन्नसारमपि सार(म)करोत् ।
अत्रान्तरे च समुपजाते हि कथाऽवसाने संवृत्य पुस्तकमुद्ग्री(वी)भूष स्थित-
वति तस्मिन्कवीश्वरे तौ तिलकतालकाख्यौ द्विजपुङ्गवावेकहेलयैव परमुद्धत-
दिव्यतेजसावमरपुरसुन्दरीकरचलितचामरोपवीज्यमानाकृती विमानयानगता-
चन्तरिक्षे बभूवतुः । अवाचदेकश्च तयोः स एव तालको नाम । भोः सत्कवे !
सोड्ड ! श्रुतोऽयमस्माभिस्तावकः प्रबन्धोऽयम्, (अ)पूर्वमिमं श्रोतुमुपक्षिप्ता
हि विपयास्ते यादृग्गुणोपरूढसृष्टयः कथ्यन्ते सूरिभिस्तादृशा एव तथाद्यु-
पक्रमः कथाया यथावदाक्षेपको हृदयस्य, संबन्धसन्धिषु काचिदेव सुश्लिष्टता
संविधानकस्य, प्रस्तुतोपक्रान्ते च वस्तुनि किमुच्यते स्पष्टैव संपन्नस्य, पद-

न्यासस्तु मसृणवर्णरचनादिभिर्गुणैराह्लादक एव श्रवसाम्, भणितिभङ्गीषु चान्यादृशमेव निवेशकौशलं लौकिकार्थस्य, किं वाऽन्यदपि । यत्किल कौकिली मायूरी माराली चेति प्रधानजातित्वं कवीनां तदपि क्वचित् किञ्चन समन्ता-
दस्ति सम्यगतिव्यक्तमेवात्र ।

तथा च कुचलयामोदसरसि मूर्च्छान्तसमुत्थितोदयसुन्दरीविलोकितस्य मलयवाहनस्य प्रक्रमे यथा—

“अत्रान्तरे जगिति तस्य मणेः प्रसंगा-
दुच्छिन्नमूर्च्छमपमुद्रविलोचनाऽसौ ।
वेगोत्थिता धृतकराग्रमनङ्गरूप-
मग्रे नरेन्द्रमवनीतिलकं ददर्श ॥ ”

अत्र प्रमितिपेशलेव वर्णशुभ्फे सप्राणत्वादोजस्विना विभिन्नपदापगत-
दैर्घ्येण कोकिलरवानुवर्तिना वाणीगुणेन वैदर्भीरीतिमनुसरन्ती प्रकृष्टा
कौकिली जातिः ।

मायावलं प्रतिस्मरमध्यासितस्य मलयवाहनस्य वीरोक्तौ यथा—

“सर्वत्राङ्गेषु बलगद्धनगहनशिखाचक्रचण्डाग्रकोटि-
त्रुट्यतिपङ्कस्फुलिङ्गोद्गमरपरिकरेणामुनैवाग्निना ते । ”

अत्र सौष्टवोद्रेकवाहिनि वर्णबन्धे घनप्राणच्छा(त्वा ?)दोजःप्रधानेनैव
समस्तबहुपदायामसरलेन मयूरकेका(नुका)रिणा वाणीगुणेन गौडी रीति-
मायूरी जातिः ।

चन्द्रोदयवर्णने च यथा—

“कमलिनी भुवनान्तरिते रवौ
व्यपगतालिकलापशिरोरुहा ।
परिदधे विधवेव सुधाकर-
द्युतिवितानमिषेण सितांशुकम् ॥ ”

अत्र च शैथिल्यशालिनि वर्णसन्दर्भे निष्प्राणत्वाभिरोजस्वात्त्वल्प-
पदसमासानतिविस्तृतेन हंसस्वनानुगामिना वाणीगुणेन पाञ्चालीमंशतः श्रयन्ती
माराली जातिः । गद्येऽप्येवमेव च यथोक्तगुणमनोहर एव संवृत्तस्ते प्रबन्धः ।
किमन्यदेवमेव हेतुरस्मदात्मलाभस्य, तदेष पृच्छयसे, वाञ्छितं सिद्धमधुना,
त्वत्तः कृतार्थीभूय यामो वयमहो विद्वन्, ! इति प्रश्रयपुरस्सरसुदीरिते तेन स
खलु कविरूपन्नविस्मयो मिलितकरकमलसंपुटोपलक्ष्यमाणवृत्तिना विनयेन
साभ्यर्थनमुवाच ।

हंहो मृपोक्त्या युष्माभिः प्राक्प्रतारितोऽहम्, इदानीं तभ्यमावेद्यताम्, कौ किल युवाम् ? किमिति वेत्थमश्मनो रूपमापन्नौ ? कथमसावतैलवर्च्यादि-परिकरस्योद्भेदः प्रदीपस्य ? प्रदीपोन्मेपसमयमेव च कथमिदं मर्त्यशारीरिक-मवस्थान्तरम् ? इदानीं तु कथं दिव्यं देहावतारमनुभूतवन्तौ ? कथमनाख्यात-मप्य(न्यस्य)सर्वस्य ममेदमवगतं नाम ? कथं वाऽयमभून्नियन्धो हेतुरात्म-लाभस्य युवयोरित्येवमादरात्कृतप्रश्नस्य कवेः सोड्डलस्य स नाम तालक एवं यथापृष्टं कथयितुमारंभे । आतरहो कविप्रदीप ! नूनमहमस्य सकलस्यापि व्यति-करस्य कारणमाकर्ण्यताम् । एष तावत्स खलु विश्वविख्यातकीर्तिः कृती रस-रचितसुवर्णसारया त्रियेव कादम्बरीति कथया पदे पदे प्रकृष्टार्थवता कोशेनेव हर्षचरितेन महानीश्वरः कवीनां वात्स्यायनवंशजन्मा सरस्वतीशिष्यः सारस्वते च लोके कवीन्द्रतिलक इति लब्धतिलकयशाः अग्रणीश्च द्विजन्मनां वाणो महाकविः । अहं च भगवतो ब्रह्मणः सभायामिदमेव तालक इति दधानो नाम सामान्यो देवपरिकदाऽहं ब्रह्मलोकस्तदसि वसन्तुपर्येव देवमन्बुजासनं द्रष्टु-मुदचलमुपश्लोकनार्थं च तस्य मया कृतो धीमन्नयेऽमितावधानमानुष्टुभेन छंदसा श्लोकः । स यथा—

ब्रह्मंस्त्वां स्तौमि तं यस्य पुष्पलिङ्भिः प्रलक्षितं ।

पाण्डुभं बल्यु सुष्ठुञ्जं जन्मधिष्ण्यं च विष्टरम् ॥

अत्र श्लोकविनागुणेन वासितस्वान्तः प्रकामदृष्टो ब्रजक्षेत्रे सरस्वती-भवनस्योत्सङ्गमण्डपे मिलितमेव वाणभट्टाध्यासितमधिष्ठितं च कालिदासादि-महाकविभिः कवीन्द्रैश्च विक्रमादित्यश्रीहर्षमुञ्जभोजदेवादिभूपालैः सामन्तैश्च वाक्पतिराजमाउराज(?)विशाखदेवप्रभृतिभिः समन्तादलङ्कृतं कवीनां घृन्द-मारव्यविधिकाव्यगोष्ठीनिपण्णमद्राक्षम् । उद्भूतबुद्धिश्चाहमये साधु कवि-वर्गोऽयमेकत्रैव काव्यगोष्ठीभिरास्ते तदहमप्येनमभिनयोपरचितमात्मनः श्लोक-मिह गत्वा पठामि श्रावयामि कविपुङ्गवानामेभिराकर्णितः परमं साकल्य-मुपयास्यतीत्येवमनुचिन्त्य गतस्तत्राहमुपदर्शितप्रश्रयमापृष्टस्वागतश्च तैः सर्गौ-रयमुपवेशिनोऽस्मि । यथाऽवसरं तानपहितान्विधाय मया पठितः श्लोकोऽयम् । एकाग्रेण मनसा सर्वैराकर्ण्य वादमभिनन्दिता मे काव्यशक्तिः । एकः परमसौ वाणः कवीश्वरो रसान्तरपरापत्तचित्तानया यथा किल शृणोत्येव न सर्वरूपेण तथा स्थितवान् । अहो द्विजोऽयमश्रव्यपदनिवेशदुःस्वरा छांदसोक्तिरिति मन्य-मानोऽन्यकविनास्वकिंचिद्भाविनः स्वगर्वान्मामवज्ञातवानेवमिति विरुत्पनर-

लेन चेतसा झगित्युद्धूतकोपश्चाहं सरस्वत्याः प्रसादशिष्योऽयमित्यविमृशान्—
आः !! स्वर्गवर्गरिमापहस्तितसमस्तगुणिवर्ग रे कविवटो पठति मप्येवमव-
ज्ञया स्तम्भीभूय दृपदिव स्थितोऽसि तद्यथेच्छमिहस्थितोऽसि तवासुना दुर्न-
यविपाकेन पापाणप्रकृतिरेव भूत्वा मर्त्यलोके सरस्वत्यालये क्वचित्कालं क्षपयि-
प्यसीति शापमत्र सरस्वतीप्रख्ये च कचिकुलस्य प्रोधान्धकारितप्रज्ञः प्रयुक्तवान् ।

अहह !!! किं किं किमेतद्वाणस्य घृत्तमिति तत्कालविहितहाहारवैः
सर्वैरपि तैस्तत्रोपविष्टैः कविभिरस्यानुग्रहाय शापान्तकृते च कियतोऽप्यन्तरा-
न्तरा दृपद्वावापदोऽस्य जंवाग्रहमभ्यर्थितेन पुनर्मया भवतु तस्मिन्नापनने
सदैव दीपप्रभासंपर्कात्सकलशास्त्रावबोधनिर्मलमतिः कवितारहस्यवेदी मर्त्य-
शरीरेण द्विजो भूत्वा रजनीपु दृपदवस्थापगमसमुपस्थितं सौख्यमासादपिष्यति
मदेकश्लोकानवधारणोपलब्धशापस्तु यदा हि कवेः सोड्डूलस्य कृतिरपूर्थ उदय-
सुन्दरीति चम्पूमवन्धस्तमभितः श्रुत्वाऽवधारयिष्यति तदाऽस्य शापान्त इत्य-
खिलकविजनोपरोधादेतद्वितीर्णनिजदुर्नयपरिहारकोत्पन्नाद्य महतोऽनुतापादनु
(..... ?) गृहीत्वा कमण्डलुइशुलके जलं वाणस्यैव शापेन मां शसवती ।

मया तु सप्रश्रयमनुग्रहार्थमुपरुद्धा ननु वाणस्य सन्निधिमनुज्जतस्तवा-
प्यस्यैव शापान्तेन शापस्य पर्यवसानमिति प्रसन्नया गिरा मामनुजग्राह ।

तेन च तत्क्षणे तस्मात्समकालमुभाष्यावां तथैव यथोपकल्पितया
मूर्त्या झगित्यवतीर्णावसिन् । अस्मिन्नपि निर्मानुपारण्यगह्वरगतं शून्यमाय-
तनं देव्या इति प्रतिनिशमतिश्रद्धया मनुजदृष्टेरगोचराभिर्वनदेवताभिः स्वभा-
वात् श्रुतिशिखामात्रक एव सदैव दीयते स्म सुकृतेन दृपद्वावदौल्यापनुत्ति-
हेतुरसौ प्रदीपः ।

अथ ततः प्रभृत्येव महापतने स्थितिरेतावन्ति दिगान्यावप्योरभूदय पुनः
सकललोकोपकारिभारतीप्रसरस्वमत्र सुकवे सहात्मनो निवन्धपुस्तकेनागतः
श्रुतः प्रवन्धोऽवधारितश्च । तदनुभावादेप सखे शापस्य मोक्षः । नाम च तवैत-
तन्नानृपिः कुस्ते काव्यमित्यस्माकमवतारस्य विदितमेवासि । न केवलं नाम-
मात्रकेणैव विदितोऽसि सर्वात्मनाप्यादित एव यथाकिल बालभावमापन्नः
स्यर्लाकमनुगते पितरि प्रथमगुणसम्पदाभास्पदेन प्रियचपस्येन लाटभूमीपते
योगिराजस्य गङ्गाधरइत्याख्यायना मा(म् ?) नुना परिपालितः, सकलम-
नुजेन्द्रमुण्डताण्डवाचार्यनरितस्य च शौण्डीरनुपकृमारगणनाग्रणीभूतनाम्नो
धाम्नत्सरस्वत्याधौलुपकुलाभरणनायकस्य कीर्तिराजश्रुतोः सिंहराजस्य

सहाध्ययनबन्धुः, अध्यापितश्चन्द्रनाम्ना मनीषिणां वरेण, विभूत्या च लाटदेशा-
न्तःपातिविषयाणामन्तः सिंकरहारीयद्विसप्ततिर्वाहिरिहारसप्तशतकं सप्तशतकं
चान्यदज्ञापल्लीय(?)मेवमन्यतोऽपि विषयेषु कतिपु पूर्वपुरुषक्रमागताया भ्रुववृत्तेः
प्रभुः । अन्यच्च प्रदीपकश्लोकमुदितेन कोङ्कणमहीभुजा छित्तराजेन कविप्रदीप
इति व्याहृतः सभायामित्यादिनानाप्रकारैर्नखल्वेकस्य मे सर्वस्याप्यात्मनोऽवतार
इत्यभिमुखीभूतमनसो महर्षिचर्गस्य प्रतीतिमागतोऽसीत्येवमभिधाय तृष्णां-
भूय स्थितवति देवयौ तालके स्वयं दाणोऽपि महाकवित्वगुणावर्जितेन प्रेम्णा
बन्धुरितः सम्यगुपदेशपूर्वं वक्तुमुपाक्रमत ।

भ्रातः ! यथा तालकमहर्षिणा प्रोक्तस्तथैव तावकोऽयमलङ्कारनिरूपिता-
शेषगुणसमग्रः प्राग्रहरो निबन्धः किमुच्यते सत्कविरसि किंतु महीयसा क्लेशेन
सिद्धं लब्धं च देव्याः प्रसादेन भारत्याः प्रबन्धमिममिदानीमितस्ततः श्रावयितु-
मर्थनया मा हन्त गुणद्वेषिणि जनेऽस्मिन्सारमप्यसारीकरिष्यसि । कुतः—

रूपयति गिरोऽधीशां देवीं कवीनपि लज्जप-

त्यपि च नयति स्वं तृष्णान्धः कविल्लुभुतामसौ ।

यमपटमिव क्लीवः स्वीयं प्रबन्धमुदाहर-

बुदुरभृतये याति द्वारं गृहस्य गृहस्य यः ॥

अथ त्रियोऽर्थमेवाज्जनं गुणानाम्, तन्न सम्प्रति, पश्य—

शुद्धाष्टापदकोटिकुञ्जरशतप्राप्यः समर्था(र्वा?)इति

क्रीताः पूर्वनरेश्वरैः सरभसं ये काव्यभाजो गुणाः ।

विक्रीयन्त इमे त एव पुरतो यस्तैव तस्याधुना

काकण्याऽपि मुखप्रमोदनमहो द्विष्टा गुणेष्वीश्वराः ॥

अपि च—

शीलं सदा सहजमीदृशमेव राज्ञां

यद्भुञ्जते श्रियममी गुणिनोऽपसार्य ।

तैः शैशवेऽपि गुणयन्तमपास्य हार-

मास्वादितानि जननीकुचयोः पर्यासि ॥

तदेतदुच्यते भोः कविसत्तम ! प्रबन्धोऽयमीश्वरनिरपेक्षेण त्वया निवे-
दनीयस्सताम् । त्वं हि सत्यैकधनो मनस्वी विशेषतश्चाप्नुना कवित्वसुकृतेन,
तत्त्वल्बदैन्ममेदुरमवासोऽसि पदं कवीन्द्राणामित्यादिसादरमाहो(ह्ला?)वितेन
पचसा यथावदुपदिश्य यामो वयमिदानीमित्युवाच । कृतगमनप्रश्नोचितप्रश्न-

यश्च विजयः क्रियतामित्यालापपूर्वमुपरचितप्रणामं तं कविमाशिष्य, प्रणम्य च देवीं सरस्वतीम्, झटित्युल्लङ्घितोडुपङ्क्त्या विमानयानन्दर्या सह महर्षिणा तालकेन तमेव ब्रह्मलोकं जगाम ।

सोऽपि च कविरहो अपक्वकविताकटुरसेनामुना प्रबन्धेन विधुरितगुणेऽपि कविमात्रके मयि सुकविपदस्थापनसपक्षः पक्षपातो महाकवेर्वाणस्य । वाणोऽपि पश्यत विचेष्टितं दैवस्य येनेदमीदृशमुञ्जतशापमापन्नो दशान्तरम् । अहह दुर्द्धरा ह्येते विचित्रानन्तप्रकृतयो विधिकारपरिणामाः । भवत्वहमप्यधुना किं करोमि । अथवा जागरजडेक्षणोन्मेषः स्वपिमि तावन्न यावद्विभाति, विभाते चोत्थाय पूजयित्वा च देवीं यास्यामीति चेतसि विचिन्त्य तस्मिन्नेव मत्तचारणके पुस्तकमुच्छीर्षकीकृत्य सुसवान् । आयातनिद्रश्च स्वप्ने किल काव्यकथावतारिणो महाकवेरादियुरुपाद्वाल्मीकिमहर्षितः प्रवृत्ते महीयस्यन्वये कवीनामवतीर्णमात्मनमात्मानैव लिख्यमानमद्राक्षम् । झगिति च तत्कालमेव प्रबुद्धवानितश्च जातं प्रभातमुत्थितश्च ध्वनिर्बनकुक्कुडानाम् । अयोत्थाय ससंभ्रमं ननु कीदृग्मया दृष्टः स्वप्नोऽयमये प्रसन्नया देव्या वाणस्यैव पक्षपातवचः प्रमाणीकृतम्, गणितोऽस्मि कवीन्द्ररेखायाम्, अतो यदुपदिष्टं गिरोऽधिदैवतया तत्करोम्यस्मिन्नेवायतने तदंशावतीर्णनात्मना प्रशस्तमालिखामि पश्चाद्देवीमर्चयामि ततो यामीति संप्रधार्य तत्समयमुद्बुध्यागल्य मिलितेन परिचारकजनेन कृच्छ्रान्मेलितोपकरणः सपदि मरकतशिलापट्टघटितायामायतनभित्तावुत्कीर्य खटिकाद्रवधवलितैरक्षरैरभीष्टदेवताशंसनपुरस्सरं लिलेख । यथा—

पुनानु पाणिग्रहणे हरस्य दृष्टिर्मृडानीमवलोकयन्ती ।

रुद्धा प्रहर्षांश्चुमिषागतेन गाङ्गेन सद्येपमिवाम्बुनाऽथः ॥

आसीदसीमस्फुरितोरुधामा वाल्मीकिरग्रण्यतमो मुनीनाम् ।

निर्वाणमार्गैकमहाध्वगोऽपि संपर्कितः कापि न यो रजोभिः ॥

ब्राह्मोनिवासानुमितः स साक्षाद्देवः स्वयन्भूरिति कीर्तितो यः ।

कोऽन्यः क्रमस्थापितवर्णसारं सृष्टिं कृती काव्यमयीं चकार ॥

छंदोविचित्रैर्निहितैः क्रमेण पदैः समन्तान्मसृणीकृतान्तः ।

निपेच्यते वर्णमहाटवीषु यस्पैप दिव्यैरपि काव्यमार्गैः ॥

यंशः कवीनामुदियाय तस्मान्मूर्ध्नां धृतो भूमिभृतां गणेन ।

अच्छिद्रितेऽपि त्रिदशप्रतोषी वाणीगुणाः स्फूर्जति कोऽपि यत्र ॥

यस्मिन्नभूदयभवः कवीनां व्यासो मुनिर्घस्य गुणैर्धिजेतुः ।

ध्वजच्छटेवोन्नतसोमवंशमालम्बिता वल्गति भारते गोः ॥
 कविर्गुणाढ्यः स च येन सृष्टा वृहत्कथा प्रीतिकरी जनानाम् ।
 या संविधानेषु सुसन्धिवन्धैर्निपीड्यमानेव रसं प्रसूते ॥
 स कश्चिदालेख्यकरः कवित्वे प्रसिद्धनामा भुवि भर्तुमेष्ठः ।
 रसप्लवेऽपि स्फुरति प्रकामं वर्णेषु यस्योज्ज्वलता तथैव ॥
 ख्यातः कृती सोऽपि च कालिदासः शुद्धा सुधा स्वाद्गुमती च यस्य ।
 वाणीमिपाङ्गण्डमरीचिगोत्रसिन्धोः परं पारमवाप कीर्तिः ॥
 वाणः कवीनामिह चक्रवर्त्ती चकास्ति यस्योज्ज्वलवर्णशोभा ।
 एकातपत्रं भुवि पुष्पभृतिवंशाश्रयं हर्षचरित्रमेव ॥
 मान्यो जगत्यां भवभूतिरार्यैः सारस्वते वर्त्मनि सार्धवाहः ।
 वाचं पताकामिव यस्य दृष्ट्वा जनः कवीनामनुपृष्टमेति ॥
 सामन्तजन्माऽपि कवीश्वराणां महत्तमो वाक्पतिराजसूरिः ।
 यद्दलाययाप्यन्यमपीड्यन्सन्नुत्पादयत्यर्थमनन्यदृष्टम् ॥
 वन्द्यः स विद्वानभिनन्दनामा विस्रम्भपात्रं वचसोऽधिदेव्याः ।
 समर्पिता यस्य खलु स्वकीयकोशाधिकारेषु सुवर्णमुद्रा ॥
 यायावरः प्राज्ञवरो गुणज्ञैराशंसितः सूरिसमाजवर्षैः ।
 नृत्यत्युदारं भणिते गुणस्था नदीव यस्योदरसा पदश्रीः ॥
 वभूवुरन्येऽपि कुमारदाससादयो हन्त कवीन्दवस्ते ।
 यदीयगोभिः कृतिनां द्रवन्ति चेतांसि चन्द्रोपलनिर्मितानि ॥
 तस्मिन्सुबंशे कविमौक्तिकानामुत्पत्तिभूमौ क्वचिदेकदेशे ।
 कश्चित्कविः सोडुल इत्यजातनिष्पत्तिरासीज्जलविन्दुरेव ॥
 यो वत्सराजेन वरेण राज्ञां लाटावनीमण्डलनायकेन ।
 सूक्ष्मादृढस्तोकगुणाश्रितोऽपि मिश्रीकृतो भानुमतेव पद्मः ॥
 जडेन तेनोदयसुन्दरीति कथा दुरालोकिनि काव्यमार्गे ।
 सारस्वतालोकलवैकदृष्टा सृष्टा कविमन्यमनोरथेन ॥
 सा चात्र देवीभवने निवृत्तशापात्तिना वाणकवीश्वरेण ।
 कविभ्रमोद्भूतकृपेण सम्यक् श्रुता घृता हृद्यभिनन्दिता च ॥
 करिष्यते किं पिशुनोऽथ येन न संमुखं स्थातुमपीह लब्धम् ।
 तत्स्यादभद्रं यदि दृश्यतेऽसौ विलूननासः पथि संमुखीनः ॥
 दृष्टेऽपि तस्मिन्नथवा न नीचे निर्दूननासप्रतिमे दरोऽस्ति ।

विलोक्यते यद्यसुतापहर्ता द्रागेव देवो रविरेप साधुः ॥

साधुर्जयत्यासिंहरः कवीनां कवीश्वराः सूक्तसृजो जयन्ति ।

जयन्ति सूक्तानि फलं हि वाचां वाचामधीशा जयतीह देवो ॥

इत्येवमिमामात्मनः ख्यातिमयीं प्रशस्तिमभिलिख्य यथोपनी(न ?)
तैर्वनसरोऽम्बुजादिकुसुमोपहारवस्तुभिरसीमया भक्त्या देवीमभ्यर्चयामास
भारतीम् ।

निर्वृत्तितपरमपूजोपचारकृत्यश्च कृतकृत्य इवानेकसूक्तोपशालिनीभिः
स्तुतिभिः स्तुत्वा प्रणम्य क्षमयित्वा च भगवतीं निर्गतस्तस्मादानन्दनिर्भरश्च
रभसोत्सुकेन चेतसा नगरमाजगाम ।

विवेश चात्मनो भवनं मिलितश्च मित्राणामेकश्च तेषु सुललितपदोप-
न्यासवाणीतरङ्गदुग्धाम्युधिरशोकवतीति कथानिवन्धस्य कर्ता महाकवि-
श्चन्द्रनाचार्यनामा श्वेताम्बरः सूरिः, श्वेताम्बरसूरिरन्यश्चाशुकवितया परमं
प्रकर्षमापन्नः खड्गकाव्यपरितुष्टेन महीभुजा नागार्जुनराजेन खड्गाचार्य इति प्रद-
त्तापरनामधेयो विजयसिंहाचार्यः कविः, कविरपरश्च सकललोकोपरञ्जकानामा-
स्पदमशेषतो गुणानामभिनवो वयसा साक्षाद्विम्बमष्टापदोपरचितं जैनेन्द्र-
मनुहरन्त्या मनोहरो मूर्त्या दिगम्बराचार्यो भापात्रयविपन्नकश्च नाम्ना
महाकीर्तिः, इन्द्रनामा च रत्नमञ्जरीति चम्पूकथायाः स्रष्टा, सर्वहितालाप-
शालिभिर्गुणैरग्रणीश्च सतां सत्कविरित्यादिभिर्मित्रैर्धाम्द्विरासैर्वन्द्युभिश्चानव-
रतमापृच्छ्यमानवृत्तान्तो विलोक्यमानप्रवन्धः प्रशस्त्यमानगुणश्च विश्राम्यन्
किपन्त्येव यावदास्ते दिनानि तावदेकहेलयैव नृपालसुभटस्य कविकुञ्जरद(व?)
लैकसङ्घहृचेराप्रान्तधराविरोधिनखरायुधस्य कोङ्कणमहीभुजो मुम्भुणिराज-
स्यान्तिकादाजगाम कविः पाठकश्च भापात्रयस्य त्यागी वचस्यी च परमं मित्र-
माशैशवादवनीश्वरस्य तस्य च कवेर्वन्द्युरिव मधुरसाहारनामा सांजन्यगुणा-
स्पदं भटः । यः खलु परिभ्रम्य परितोऽपि मण्डलान्तरेषु मन्त्रमालामियाङ्क-
नामावलीमात्मनो भर्तुं रावर्त्तयन् झटित्युत्तारयामास दर्पञ्जरं राजचक्रस्य । येन
हि परास्थानं गतेन प्रौढपदपेशले वचस्पारोप्य प्रथयता निजस्वामिनः प्रताप-
मानीतो झगिति गर्वितारिस्तुभटलोकस्य ललाटफलके प्रस्वेदः ।

स चागत्य रभसादानन्दरसनरङ्गरलितालापवर्णाथलिरालिलिङ्ग कविं
प्रीत्या यथासनमुपविष्टश्च वक्तुमारभत । भोः कवीन्द्र ! भवता सम्प्रन्येव
कृता चम्पूरूपसुन्दरीति कथा । सा च निर्जनारण्यवर्तिनि सरस्वत्यायतने

शापागतस्य श्राविना वाणभट्टस्य । तेन च निशम्य सम्यगभिनन्दितेति कवि-
 प्रियेण स्वामिना मुम्मुणिराजेन श्रुतं च यथा तथा शृणु । शूर्पारकनगरादाग-
 च्छता लाटेन्द्रकुलशेखरेण भूभृता वत्सराजेन कथंचिदध्वनः सन्निवेशात्तस्मि-
 न्नायतने प्रविश्योपविष्टेन दृष्टा झटित्येव भित्तौ प्रशस्तिः । तदोपलब्धोऽयमेव-
 मालिखितो व्यतिकरः । तत्कौतुकाहितरसेन च ते(न)प्रथमं भवन्तमाहूय यथैष
 संवीक्षितः प्रवन्द्यो यथा च मत्पठितार्यावधारणनिबन्धना निबन्धसृष्टिरासीदिति
 ज्ञातं यथाऽयमाश्चर्यहेतुराकर्णितो वाणभट्टस्य वृत्तान्तः तत्सर्वमसमविस्मयरसा-
 क्षिसहृदयेन निवेदितं राज्ञे । राजा च सुदूरमभिवर्द्धतानुरागवृत्तिरतिस-
 त्वरमिदानीमेव भवन्तमीहते द्रष्टुमादिष्टश्च मित्रमिति त्वदानयनार्थमह-
 मतो निर्विलम्बमुत्वीयतां गम्यतामित्येव भाषितस्तेन क्रियन् एवमिति गृहीत्वा
 पुस्तकमगाद्राजकुलमवाप चास्थानमण्डपम् । प्रविष्टश्च तत्रान्तरग्रे सेवागतं
 सङ्क्रान्तनिजपतिप्रतापालोकडम्बरेणैव प्रेक्षता प्रचनमणिदलकलापदीप्राद्भू-
 पणोद्योतपटलेन दुरालोकं सामन्तचक्रमास्थानलोकं च सकलमनुकूलि-
 तावनीन्द्रमानसमग्रे च तस्मादखिलविद्यावग्रहमहामतिमचिन्त्यसिद्धेश्च साधकं
 कवीनामिन्द्रपदस्य रागिणं गुणेषु सहजसौजन्यवत्सलममलकाव्यरसतरंगा-
 ल्लवं प्रतानं कविपुङ्गवानामपदपत् । तस्य चानेकगुणगभीराभोगमहनीयस्य मध्ये
 कविराजचक्रस्य विमलहेमसिंहासनोपविष्टमुपरिष्टाद्भास्वतः पर्यन्तलम्बितावि-
 रलमणिगुच्छकावचूलवल्गुनो हरितचीनातपत्रस्य मूले विद्याधरमिव लीलया
 कल्पविटपिनस्तले निपण्णम्, क्षितिभृदुन्मूलनमहावलं भुजद्वयमुदीक्षितुमि-
 चापातमनिलमुन्मुञ्चता चामरेण सनाथकरतलाभिः पार्श्वयोश्चामरधारिनारी-
 भिरुपवीज्यमानम्, क्षत्रियशौण्डीरमिन्द्रमिव व्यक्तलिलोचनम्, उपेन्द्रमिव
 निह्नान्तरभुजाद्वयम्, हरमिव मुक्तव्रतम्, ब्रह्माणमिव क्षत्रियकुलेऽवतीर्णम्,
 अनङ्गमिव साङ्गम्, रविमिव भुजावस्थापितप्रतापम्, इन्दुमिवालापवाचि विवृता-
 मृतम्, अखिलराजन्यचूडामणिं मुम्मुणिराजमद्राक्षीत् । यस्यातिविस्तृतानेक-
 विपयवर्तिना गुणपथेन वग्रमे सर्वतोऽपि पतिप्रलयभायनाविषण्णवैरितरुणो-
 विष्टप्रशिरःसिन्दूरधूलिभिरुज्ज्वलितपदो दास इति प्रसिद्धनामा स नाम
 वार्त्तिको जगति ।

तेन हि प्रथितगुणपरंपरोपरञ्जिताशेषविश्वलोकेन राज्ञा दूरानन्दहसिनया
 दशा विलोच्य संभाष्य च परिचयोपचारमधुरेण यद्यसा संमानितः स कवि-
 र्दन्धोचिनासनश्च सर्वैर्यथामममालिङ्गयाऽऽष्टककुशलः कविभिः । अग्रान्तरे

चानन्दकथाकर्णनरसोत्सुकेन भ्रष्टता पुनस्तन्सु(स्वसु?)खेनैव स्फुटीकृतं(त्य?)
वत्सराजनिवेदितं वृत्तमादिष्टः प्रबन्धपठनाय सर्वतोऽपि कविभ्यो गृहीतानुम-
तिरुन्मुच्य यन्धात्पुस्तकमादौ भारतीमवनम्य ततः पूर्वकवीननुध्यातवान् ।

वागीश्वरं हन्त र(भ)जेऽभिनन्द-

मर्थेश्वरं चात्रपतिराजमीडे ।

रसेश्वरं स्तौमि च कालिदासं

वाणं तु सर्वेश्वरमानतोऽस्मि ॥

इत्यभिप्रेतां कविचतुष्टयीमनुस्मृत्य वाचयितुमारब्धवान् । क्रमेण(कति-
पयैः) दिवसैस्तं सर्वमपि श्रावयामास । वाचितप्रबन्धश्च परितुष्टेन रभसाद्-
चितमात्मनो गुणानाम्, अनुरूपं च कविज्ञेशस्य, सदृशं च कविताव्युत्पत्तिकौ-
शलस्य, योग्यं च कथारसविभूतेः, यथावदतिमनोरथैर्बस्तुभिर्महता संमानडम्ब-
रेण पूजितो राज्ञा सर्वैश्च तैः सभावत्तिभिः साधुकारितो लोकैरभिनन्दितः कवि-
भिः(प्र)शंसितो विशिष्टैरालिङ्गितस्तु मित्रैराजगाम गृहम् । आगतश्च गृहम-
कृतदिव्यायतनादिकीर्तनमकिंचनस्य धनमजातपुत्रस्य सूनुरनासन्नामिनीसंभो-
गस्य रतिसुखमनार्जितयशसो यशश्चेत्यादिभिश्चतुर्वर्गफलो नियन्ध इति तथा-
प्रबन्धत्रिया ज्ञापितसंसारफल इव सफलीकृतमनुष्यजातिरिव दृष्टादृश्य इव
लब्धालभ्य इव सिद्धासाध्य इव च त्रिभुवनाधिपत्यलाभाधिकां निर्घृतिमवाप ।

प्रबन्धस्य च प्रचारमुपरिष्ठाञ्छिन्तयन् विनयोपरिचितकरसंपुटाञ्जलिच्छवाच
सर्वतः सर्वान्—

वृत्तेभ्यः किल किं भयं न च भयं तेभ्योऽपि ये सांप्रतं

वर्तन्ते कवयः प्रबन्धकरणक्लेशोपलब्धश्रमाः ।

अन्येभ्यश्चकिनोऽस्मि वृत्तकविनामात्रेण भाङ्गारिणो

ये तेपामभितोऽप्यनत्वविदुषां शृङ्गे न पुच्छे ब्रह्मः ॥

नतश्च—

ये तावत्किल कृत्स्नवाद्ययविदस्ते सन्तु दूरं युधा
ओमित्यक्षरमात्रकेण विदुषामप्येव बद्धोऽञ्जलिः ।

कीदृश्यस्तु कथेयमत्रसरुद्रैःसत्कृत्यकृ.....

..... ॥

.....कश्चि-

दप्रार्थिता अपि परोपहृता रतास्ते ।

ते सर्वकालमियदेव परं भणामि
 यावन्न कल्पशतमभ्युदय ..... ॥
 .....त्ति नन्दन्तु ते
 ये कुर्वन्त्यजरामरान्नरपतीन्काव्येषु सूक्तामृतैः ।
 तेऽपि क्षमापतयो जयन्ति जगतामारक्षिभिर्धैरसौ
 भूर्भोस्वद्भुजवद्भदण्डदलितानिष्टैः (स्स) मानन्दति ॥
 अपि जयति जगत्यामि (ष्ट) देवः पिनाकी
 जयति स च पिनाकिन्युज्वला यस्य भक्तिः ।
 जयति जयति चासावत्र चम्पूकथायां
 शिवनुतिपदपू(णा) हन्त सारस्वतश्रीः ॥

॥ इति कायस्यकविसोडुलविनिर्मितायामुदयसुन्दरीकथाया
 सर्वानन्दो नाम सारस्वतश्रीपदाद्भोऽष्टम-
 उच्छ्वासः ॥

॥ समाप्तेयमुदयसुन्दरीकथाचम्पूः ॥

॥ धीः ॥

श्लोकानुक्रमणिका ॥

अतिवर्तित.	...	...	२६	कालकणा.	...	...	११५
अरान्तरे.	...	...	} १३७	कालत्या.	...	...	८०
	...	...		१४९	किं तस्य	...	...
अथ भुग्न.	...	...	७२	किमेतन्निर्मुद्रं.	...	...	१४०
अथ स	...	...	१३९	किं घन.	...	...	१०६
अन्धत्व.	...	...	७३	किं शीते.	...	...	१२९
अपि जयति	...	...	१५८	कुम्भेदध.	...	...	४२
अम्भःकणास.	...	...	७४	कुर्वतः	...	...	१७
अर्धरसार.	...	...	१	कुर्वन्मुद्रत.	...	...	४१
अराद्यमान.	...	...	१०७	कीदानीने.	...	...	१२३
भस्या मुलेन	...	...	१४२	श्रुरामात्य.	...	...	३४
अहो वैचिष्य.	...	...	२८	ख्यातः	...	...	१५४
आत्मा शुभा.	...	...	३८	गन्धःसमुद्रो.	...	...	७४
आतीद्रीम.	...	...	१५३	गर्जत्येव	...	...	५६
उड्डीयमानः	...	...	४४	गात्राणि	...	...	६९
उत्क्षेपग.	...	...	१२७	शुभ्राण्यकार.	...	...	५५
उदयपिपा.	...	...	७८	श्रीभस्तीज.	...	...	२४
उद्वेकद्रव.	...	...	१३०	स्वयति	...	...	१५२
उपायस्वोद्वेगी.	...	...	९	चक्राहयस	...	...	१२३
एके कडा.	...	...	९१	चन्दनावल.	...	...	१२३
एकेन भिय.	...	...	३४	चरुसाधोक.	...	...	९६
एकेन्द्राः	...	...	१३	चन्दति	...	...	११३
एतस्मिन्नदिनी.	...	...	१२३	चान्द्रं महो.	...	...	७३
एतां वर	...	...	७७	चाने निरेभिज.	...	...	४४
एव प्रभू.	...	...	१२३	चैत्र्या	...	...	११९
एवउनुमार्ग.	...	...	८८	चन्द्रो.	...	...	१५३
कमिन्नी.	...	...	} ७४	कदेन	...	...	१५४
	...	...		१४९	कदन्ति वर	...	...
करिष्यते	...	...	१५४	कदन्ति स्वच्छ.	...	...	१६
करिष्यता	...	...	१५४	कर्मिज.	...	...	३४
कन्तरा भाग	...	...	११०	कर्म मन्.	...	...	७४

शतेति	...	...	११३	धाम्ना	...	...	८४
ततस्तयो.	...	...	११७	धृत्वा.	...	...	६१
तत्रैव	...	...	११९	ध्वान्तैक.	...	...	७३
तदत्र	...	...	११९	नादत्ते	...	...	१०७
तदनु	...	...	१३८	नाद्याप्य.	...	...	११५
तदिम.	...	...	३	नानापथा	...	...	९४
तद्दृष्टि.	...	...	९९	निक्षिप्त.	...	...	१३३
तस्मिन्मध्य.	...	...	९२	निभृत.	...	...	७२
तस्मिन्नुर्वशे	...	...	१५४	निर्माय	...	...	६८
तस्या विशुद्ध.	...	...	१०१	निर्वृत्तं	...	...	६
तस्यास्तोऽप्य.	...	...	१३७	निर्वैर्त्याखिल०	...	...	३९
तापमुत्सा.	...	...	१७	निर्वैरिणि	...	...	४२
तामासाद्य	...	...	६	नीचजाति०	...	...	१७
तृतीय.	...	...	१२	रूपतिरथ.	...	...	९२
तैत्रैवं	...	...	१३५	नैया इन्त	...	...	८१
ते यान्ति	...	...	१	नो जीविके.	...	...	१७
त्रैलोक्य.	...	...	६२	पदं कृत्वा	...	...	७३
स्वत्वद्वा.	...	...	५१	पुनातु	...	...	१५३
त्वं विक्रमेण	...	...	५८	पूगीवल्य.	...	...	१३०
दंप्रयो.	...	...	६२	पृत्कारेण	...	...	४५
दिभ्यात्रा.	...	...	२३	पूर्वापरयोः	...	...	५
दिभ्ये.	...	...	१४७	प्रकारेणाद्य	...	...	१०२
दीपैः	...	...	१	प्रातश्चिन्त्या	...	...	११५
दृष्टं	...	...	९४	प्राप्य मण्डल.	...	...	७३
दृष्टेऽपि	...	...	१५४	प्रेतीभि.	...	...	९०
देय धामिय.	...	...	४१	बभूवु.	...	...	१५४
देश स्वपद.	...	...	७	वागः	...	...	१५४
देवःपातु	...	...	६५	वाणस्य	...	...	३
देवस्य	...	...	१	वाल.	...	...	१२७
देवि प्राप्ति	...	...	१६	बद्धस्त्वां	...	...	१५०
देवी भानु.	...	...	३१	ब्राह्मी	...	...	१५३
देवेन	...	...	११५	भूमिः	...	...	१०३
देव्या.	...	...	३	भ्रूभूमि	...	...	१२२
दैवेन	...	...	२	मनस्त.	...	...	९९
दोर्दण्डो.	...	...	९०	मनुज.	...	...	४०
धामभिः	...	...	७३	महिषाः	...	...	४४

मान्यो.	...	...	१५४	लीला.	...	...	२१
माभे.	...	...	११०	वंशःकवीना.	...	...	१५३
मुक्ताक.	...	...	१३	वंशस्य	...	...	११
मुधैव	...	...	१३८	वद्यसि	...	...	२३
मूढेन	...	...	३	वन्द्यस्व	...	...	१५४
मूढेऽप्य.	...	...	२७	वर्णास्वद्य	...	...	४१
मीलो	...	...	९०	वल्कल०	...	...	८८
वशाच्छ.	...	...	५५	वद्वेस्त्ववा.	...	...	८१
वशापान्ति	...	...	२२	वागीश्वरं	...	...	१५७
वशाश्लोक.	...	...	७२	वागीश्वरि	...	...	१४
वत्सलीन.	...	...	१३३	वापीपु	...	...	२८
वदकीशु.	...	...	४५	वामं कुम्भ.	...	...	४३
वद्यप्यसौ	...	...	२	विद्युत्सुजो०	...	...	९२
वस्मिन्नभू.	...	...	१५३	विमलमणि.	...	...	५४
वस्मिन्नमुद्र.	...	...	१२१	विमुच्य	...	...	४४
परिमन्नुष.	...	...	४	विलसदमल.	...	...	२१
परिमन्नुरोन.	...	...	९६	विश्राभिधे	...	...	१
यस्य धीर.	...	...	५५	वृषिस्संप्रति	...	...	२६
यस्या द्वि.	...	...	६८	वृत्तेभ्यः	...	...	१५७
यस्योद्य.	...	...	४	व्यावृत्त्य	...	...	१३०
या मरा.	...	...	३१	शाराकृत्य	...	...	४४
यापाररः	...	...	१५४	शाखामृगेण	...	...	४४
या रेवेति	...	...	५९	शीलं सदा	...	...	१५२
या शाश्वत.	...	...	५९	शुद्धाद्या.	...	...	१५२
ये ताव.	...	...	१५७	शुंगारस्य	...	...	५१
ये दानो.	...	...	५१	श्यामा	...	...	२१
ये नाम	...	...	३	भीषिक्रमो	...	...	२
योऽभूत्सिखर्म०	...	...	८४	भीस्त्वयं	...	...	६
यो वत्स०	...	...	१५४	भीहर्ष	...	...	२
योऽहं नाय.	...	...	८९	स प्रत्य	...	...	१५
राहा	...	...	१	स कथित्य	...	...	१९
रुदेन	...	...	१४१	स कथि.	...	...	१५४
रश्मी.	...	...	१	सयं वटो	...	...	५१
रश्मीभुजो	...	...	२	सन्धोऽभेव.	...	...	७१
स्वायन्वारि	...	...	१०१	संगाराः	...	...	१२१
स्वायन्वारि	...	...	९९	संवीन.	...	...	२१

Index of proper names occurring in the Udayasundarikathā.

	पृष्ठ	पङ्क्ति		पृष्ठ	पङ्क्ति
अभिनन्द	...	३	१; २७; ४;	ताराकिरीट	... १४० १३.
	...	१६४	१४; १६७.४.	तारावली	... ९७ २०; १८.२९; १००.
इन्द्र	...	१६६	१७.		१९; १०२.२८; १०४.
वदयसुन्दरी	...	९६	४; १०६.२६		७; ११७.२७; १२०.४.
कंकालक	...	८६	४; ८६.१९;	तालक	... १६ २४; १७.१९; १८.२०;
	...	८७	३; ८८; १२		२०.९; १४८.२४;
कनकायन	...	८	३		१६२.७.
कपालभैरव	...	८७	१६	तिउन	... १६ २३; १८.२ & ३०;
करभक	...	१२६	२७		१४८.२४.
कलादित्य	...	४	९ & ३०; ६.१०;	दंभोडि	... १४३ २०.
			७.४; १.१; १०.३०;	दास	... १६६ २६
			११.६, १९ & २१.	धर्मपाल	... ४ २१; ६.१४; ७.३ & ८
कलिन्दकेतु	...	६६	१९	नागार्जुन	... १२ १७; १९६.१३.
कायस्थगण	...	१०	२२	पञ्चार्जसिंह	... ६२ १
काठिदास	...	३	१६;	पंचानती	... १२ ११
			१६४.६; १६७.६.	पङ्कवक	... २७ २०
कालिन्दी	...	१०७	१	पाताडगण	... १०२ ६
किरणकोष	...	१४२	११	पामर	... ३३ ६ & १३
कीर्तिराज	...	१६१	३०	पारायणी	... १०४ २०; १०६.३
कुमारकेसरी	...	६६	२९; ८६.१९; ८७.१९	पिप्पलक	... ८६ ८
कुमारदास	...	१६४	१८	बाण	... ३ १४; २७.४; १६२.७;
कृपावती	...	१२०	१		१६४.८; १६७.७.
गंगाधर	...	१६१	२८	भर्तृमेण्ड	... १६४ ४
गुणादय	...	१६४	२	भवभूति	... १६४ १०
गुणाह	...	६	१४	भास	... १६४ १८
गोगिरान	...	१६१	२८	भोजदे	... १९० २०
गोपति	...	३३	१४	मधुरसादार	... १६६ २३
घण्टपति	...	१२	६	मधुरक	... ९८ १६
घन्टनाचार्य	...	१६६	१२	मधुरिका	... ९८ २६
घन्द्र	...	१६२	१	मलयनाहन	... २२ ३०
चित्रशिल	...	३७	६; ३८.२३; ४०.१६;	महाद्योति	... १६६ १७
			४२.१७; ४९.६.	माउरान (१)	... १६० २१
रिसरान	...	१२	१७; १६२.४.	मायावट	... ८६ २; ११८.१७.

	पृष्ठ	पङ्क्ति		पृष्ठ	पङ्क्ति
छद्म	... १५०	२०	विभीषण	... ८४	२१
मुम्मणि	... १२	१७; १५५, २१.	विभूतिवर्धन	... २४	२६; ४०, १८.
यायावर	... १५४	१६	विद्यास्वदेव	... १५०	२१
शुभराज	... २	२७	विश्वभूति	... ९२	११
रत्नमौलि	... ९७	१८; १४८, ३.	वैष्णोमती	... ९७	१८
वत्सराज	... १२	२८; १३ १४; १७, ४; १५४, २२; १५६; ३.	ध्यास	... ३	११; १७, १५; १५३, ३०.
वनवीर	... १२३	२६	गारदी	... ३६	२६; ३७, ३
वसन्तशील	... २७	८; ३९, २८; ३६, १८ ३८; २३; ४७ २१; ४९. १; ५१, २४; ५३, २७.	मिखण्डतिलक	... ९५	१२, १०७, ५
याक्यतिराज	... १५०	२१; १५४, १२; १५७, ५	शिवादित्य	... ३	३०
वान्मीकि	... १५३	२२	शेखरिवा	... १०३	२३; १०४, ६
त्रिभुमादित्य	... १५०	२०	श्रीविग्रम	... २	१५
विजयरेखा	... १०३	२५; १०४, १२; १०६, २५; १०७, २.	श्रीहर्ष	... २	२३; १५०, २०.
विजयवर्धन	... ४२	२६; ४६, २; ४६, ७, ४७, २२, ४८, १२.	संवरक	... ३३	१५
विजयसिंहाचार्य alias सद्गुणाचार्य सिद्धविजय	... १५५	१४	सारङ्गिका	... १०४	२७
	... १०३	२	सिंघलांगद	... ५१	२८
			सिंहराज	... १५१	३०
			सुललित	... ७	१०
			सूर	... १२	१०
			सोडल	... १२	११; १५४, २१
			सोडपेय	... १२	६
			हाटकेअर	... १०२	६
			हाल	... २	१५

शुद्धिपत्रम् ।

पु.	प.	अशुद्धम्	शुद्धम्
२	८	सुनम्	सुद्ध (१)
२	१८	फरटीन्दु	फरटीन्द्र
३	२३	तया	तयाऽथ
८	२६	वरुथिनी	वरुथिनीको
८	२९	मुखा	मुखा
९	२१	सुषामसु	ससु
”	२२	सधुरया	सुषामधुरया
१०	९	कर्तुं	कर्तुं
”	१३	निवेदितेषु	निवेदितेन
११	९	विलया	वल्या
१८	१६	कनीन्द्रेष्टे	कनीन्द्रेष्टि
२०	११	मिवतिष्ठ	मवतिष्ठ
२३	३	काम	काम
२६	९	जलता	ज्यालता
२८	३८	मत्याद्रत	मत्याद्रुत
३४	४	गतो	गमितो
”	२४	एव ।	एव
”	”	पीडा	पीडा ।
”	२७	द्वा स्या	द्वा.स्यो
”	”	पति	पती
”	३०	मेया	सेया
३७	१३	मुषिषे	सपिषे
३७	२३	नोदित	नोदति
३८	२१	निवाच. ।	निवाच.
”	”	पत्ररके	पत्ररके ।
३९	८	धिर.	धर
३९	१६	भूमिद्वरिषिता	भूमि, उभयता
”	१७	मती धिर.	वतीधिरः
”	”	पाशुभूल्या	पाशु, दृष्टया
”	२२	स्वय	स्वयं
४४	१२	मूर्द्धि	मूर्द्धि
५९	११	मप्या	मप्य
६०	१४	ध्या	धन
६०	३०	शास्त्र	शास्त्र

पृ.	प.	अशुद्धम्	शुद्धम्
६५	२८	अति	अति
६६	२४	मिद	मिद
७२	४	मातुं-	मातु
७६	८	।	,
८२	२६	दशको	दशको
९१	९	रावतो	रावतो
९७	२०	बली	बली
१००	११	शि	शि-
१०२	२६	मया;	मया
१०८	२२	शक्ति	शक्ति
"	"	शक	कश
१३७	१४	ह	हप-
११४	१८	(हां !)	
१२४	१९	स्था	शरथ
"	"	(मनवश्चममपलत् !)	
१४४	५	द्यप	द्य
१५१	१४	इज्जलके	इज्जके
"	२८	सौमि	सौमि
"	"	मा (सु?) सुना	मातुजेन
१५४	१८	माघा	माघा
१५५	२४	मदः	मद